
Časopis československé socialistické opozice

OLOF PALME A MY

ZDENEK HEJZLAR

Až čtenáři dostanou toto číslo Listů, bude už možná známo, kdo a v čích službách zavraždil v poslední únorové noci na stockholmské ulici zákeřným výstřelem zezadu jednu z nejvýraznějších osobností soudobého demokratického socialismu, předsedu švédské sociálně demokratické strany a předsedu vlády Olofa Palmeho. Vraha je třeba odhalit, dopadnout a potrestat; Olofu Palmemu to však život nevrátí.

Bezprostředně po vraždě se Švédsko ponořilo do tak hlubokého smutku, jaký se zdál neodpovídat citové zdrženlivosti Švédů, a jaký překvapil i nás, kdož v této zemi žijeme a domníváme se, že ji rozumíme.

Ukázalo se především, že Olof Palme měl ve své zemi více sympatií, než se za jeho života dalo odhadovat. Stála za ním sice vždy jeho víceméně jednotná strana a ostatní organizace dělnického hnutí, měl sice autoritu uznávanou i politickými protivníky, avšak současně byl napadán a pomlouván víc než kterýkoliv jiný švédský politik moderní doby. Švédská buržoazie mu nikdy neodpustila „třídní zradu“: vyšel z jejích řad, ale dal své nadání a síly do služeb demokratického dělnického hnutí. Ve státě „sociálního blahobytu“, který Olof Palme a jeho strana i v nepříznivých poměrech posledního desetiletí udržovali a obhajovali proti silicím novokonzervatismu, nebyla nouze o bohatnoucí maloměšťáky — také východoevropského, i československého původu, které politika vyrovnávání sociálních rozdílů dělala vidinou „socialismu“ do té míry, že jejich nenávisť k Palmemu neznala mezí. V mnohých švédských i emigračních kruzích jsem často míval trapný pocit, že nezbyvá než se uchýlit k biblické úťše: „Bože, odpusť jim, neboť nevědí, co činí“. Před Palmeho rakví ukázala teď tichá většina švédské společnosti, že se s touto nenávisťí nikdy neztotožňovala; obávám se však, že s ní za čas bude znovu konfrontován i Palmeho nástupce, moudrý a vyrovnaný Ingvar Carlsson.

A ukázalo se zejména, že celonárodní rozhořčení a smutek nad zavražděním Olofa Palmeho pramení z náhle rozbité typicky švédské představy veliké bezpečnosti v neutrální, mírumilovné, demokratické zemi s neobyčejnou otevřeností společnosti. Nikoliv náhodou byl nejčastěji užívaným výrazem rozhořčení výraz „nepochopitelný zločin“. Soudobé Švédsko má štěstí, že se stále ještě může vyznačovat takovým respektem k demokratickým pravidlům politiky a takovým stupněm občanské svobody a integrity, jaký se už málokde vyskytuje. K tomu patří, že i nejvyšší představitelé státu pokládají za své nezaadatelné právo, aby se mohli volně a většinou bez policejní ochrany pohybovat ve společnosti i v přírodě jako všichni ostatní. I onoho osudného večera 28. února šel Olof Palme se svou ženou a synem do kina zcela soukromě a pěšky — a nikomu to nepřipadalo divné. Naopak. Sám jsem se naučil pokládat za normální, když jsem jej už po léta takhle na ulici potkával, když jsem před časem sedával při ranní cestě do práce ve vlaku vedle tehdejšího mocného ministra financí, když jsem vídal na procházce v okolí našeho společného předměstského bydliště ministryni práce a sociální péče — přesto, že její únos plánovali němečtí teroristé už před léty! Snad právě v této souvislosti jsem si ovšem vzpomněl na to, že v šedesátých letech prý Antonín Novotný vždy nejdůrazněji varoval před „ideovým nebezpečím ze Švédska“. Tehdy jsme se tomu smáli, ale možná že Antonín skutečně věděl nebo tušil: v kapitalistickém Švédsku existují jevy, které by mohly být pompě a privilegiím mocenské elity „socialismu“ smrtelně nebezpečné . . . Zavraždění Olofa Palmeho teď zasáhlo a ohrozilo jednu z těch stránek švédské společenské skutečnosti, které jsou výrazem jejího zvláštního demokratismu, a na něž jsou Švédové právem tolik hrdí.

Za svého dlouhého pobytu a práce ve Švédsku jsem měl možnost poznat Olofa Palmeho zblízka, a nikdy jsem neskryval, že jsem jeho stoupencem a obdivovatelem. Jeho osobnost i politika se samozřejmě vyznačovaly i

některými problematickými rysy, tak jako u každé osobnosti a u každé politiky. Mnozí jej odsuzovali zejména za jeho údajnou „posedlost ideologií“ a za jeho domnělé „velikášské iluze a utopie“. Mne však k němu přitahovala právě ta skutečnost, že nepoklesl na pragmatického „správce existujícího“ tak jako mnoho jiných sociálně demokratických politiků, že zůstával člověkem idejí a vizí, že opravdu věřil na demokratický socialismus, na možnost pokroku, na sílu rozumu a solidarity, na angažovanost, na to, že — jak napsal — „politika znamená chtít“, na možnost postupně překonat třídní a sociální rozdíly i bídu rozvojových zemí, na možnost spolupráce a míru v Evropě i ve světě. Byl přesvědčený demokrat a odpůrce násilí, a nebyl dogmatik ani fanatik — a nemyslím, že by se přesvědčení o změnitelnosti mezinárodních vztahů, společnosti i lidí mělo pokládat za zastaralé.

Takovou prestiž v mezinárodní politice, jakou požíval Palme, nedosáhl nikdy žádný jiný švédský politik, a bude i v budoucnosti nelehké se mu vyrovnat. Bez něj se stalo Švédsko na mapě světa menší, i když švédská stále ještě velice stabilní a funkční demokracie i silná a zkušená sociálně demokratická strana nepochybně překonají i otřes způsobený jeho násilnou smrtí.

My Češi a Slováci máme zvláštní důvod k rozhořčení a ke smutku nad tragickým odchodem Olofa Palmeho. V zájmu neutrálního Švédska i v zájmu té koncepce mezinárodních vztahů, na kterou věřil, prováděl Palme vůči SSSR i vůči zemím tzv. východní Evropy nehysterickou a realistickou politiku, vycházející ze zásady, že se o mezistátních problémech musí jednat a diskutovat s těmi, kdož vládou, že pokusy o bojkot a izolaci jsou neproduktivní, a že Sovětský svaz musí být respektován jako supervelmoc, na jejíž zájmy musí být brán ohled a bez níž není zajištění mírového uspořádání světa možné. Mnozí jej za to zcela neprávem označovali za „prosovětského“. Ve skutečnosti byl Olof Palme vždy důsledným a nesmířitelným kritikem antidemokratických a utlačovatelských rysů sovětského komunismu i sovětského velmocenského hegemonismu. Odhaloval a odmítal sovětský útlak malých národů i pronásledování svobodně myslících lidí v zemích sovětské dominance. Vždy stál na straně těch, kteří usilovali o nezávislost a svobodu, a vyzýval k účinné solidaritě s nimi. Věděl ovšem, že cesta k obnovení suverenity i k demokratizaci systému v oblasti sovětské nadvlády je složitá a dlouhá, a že ji žádný romantický pseudoradikalismus jednodušší a kratší neučiní.

Poměrům v Československu věnoval Palme zvláštní pozornost. Angažoval se už jako studentský funkcionář na konci čtyřicátých a v počátku padesátých let v protestech proti zavádění totalitního režimu v naší zemi a proti pronásledování skutečných i domnělých odpůrců režimu. V šedesátých letech vkládal velkou naději do čs. reformního komunismu, a jeho protest proti vojenské intervenci v srpnu 1968 byl jedním z nejrozhořčenějších odsouzení sovětského násilí, jaký byl kdy a kde pronesen. Odsuzoval vždy Husákovu „normalizaci“ — jeho výrok o „kreaturách diktatury“ podráždil držitele moci v Praze až k nepřičetnosti — a angažoval se osobně v protestech proti pronásledování a šikanování odpůrců „normalizace“. Otevřeně vyjadřoval své sympatie k Chartě 77 i k jiným projevům kritického neoficiálního veřejného mínění v Československu. Našel si vždy čas, aby se dal informovat o aktuální situaci v naší zemi — Jiřího Pelikána pozval např. při každé jeho návštěvě Stockholmu k přátelskému rozhovoru — a vždy sledoval osudy Alexandra Dubčeka, Jiřího Hájka a mnohých jiných osobností „Pražského jara“, které pokládal za blízké. V Praze se vědělo, kde Palme stojí, i když se mezistátní vztahy poněkud normalizovaly: ještě loni v létě si předseda vlády Štrougal švédské parlamentní delegaci trpce stěžoval, že brzdou skutečného zlepšení švédsko-československých vztahů je především „odmítavý postoj pana Palmeho“.

Mezi politiky stran Socialistické internacionály není mnoho lidí, kteří by tak dobře jako Olof Palme znali problémy Moskvou ovládané části Evropy, a kteří by měli takové porozumění pro potřebu solidarity s těmi, kdož tam usilují o obnovu suverenity a dosažení demokracie. Máme mnoho důvodů, abychom i my pociťovali zavraždění Olofa Palmeho jako velikou ztrátu, a abychom na něj vždy vzpomínali jako na svého dobrého přítele.

Stockholm, 3. března 1986

Projevy soustrasti Charty 77 a Skupiny Listy

Pani
Lisbet PALMEOVÉ
Stockholm

Jsme hluboce otřeseni nesmyslným zločinem, který připravil o život Vašeho manžela.

Olof Palme zůstane v paměti československých občanů jako přítel, který vřele sympatizoval s jejich demokratizačními snahami, a který se vždy zastával těch, kteří byli za tyto snahy pronásledováni.

Olof Palme se solidarizoval i se společenstvím Charty 77 a s naší činností na obranu lidských práv.

Budeme na něj vždy vzpomínat jako na člověka a politika, který usiloval o Evropu přátelství a spolupráce, o svět bez příkrých sociálních rozdílů a bez válek, o svět lidských práv a demokracie.

Přijměte prosím — Vy i Vaši synové — naši hlubokou účast a přání, abyste se ze svého zranění brzy zotavila.

V Praze 3. března 1986

Martin Palouš, Anna Šabatová, Jan Štern
mluvčí Charty 77

Také „Skupina LISTY“ vyjádřila v dopisech pani Palmeové a vedení Švédské sociálně demokratické dělnické strany rozhořčení nad zavražděním Olofa Palmeho a soustrast nad ztrátou velké osobnosti demokratického socialismu.

Takový byl Olof Palme

Několik citátů

1968:

„V Československu došlo k vývoji směřujícímu k demokratizaci systému. Celý svět jej pozdravil jako příslib a naději lepší budoucnosti. Čtrnáctý sjezd KSČ měl potvrdit novou politickou linii. Jen nemnozí z nás přitom očekávali příliš náhlý obrat. Existovalo přece riziko, že se síly autoritářského stalinismu pokusí využít možného neklidu a těžkostí a násilím obnovit «zákon a pořádek». Vedoucí českoslovenští politikové si byli vědomi tohoto nebezpečí. Příznivá perspektiva budoucnosti existovala jen v postupné reformě, která by krok za krokem měnila diktaturu sovětského typu v systém demokratického socialismu . . .

V prohlášeních přicházejících teď z hlavních měst východoevropských diktatur se mluví o ohrožení «demokracie a suverenity» v Československu. Má-li se však mluvit o demokracii, je naprosto zřejmé, že ta byla daleko spíše reprezentována vedením československým než vedením sovětským. Nejvýraznější známkou demokracie je přece podpora lidu, a v tomto smyslu nemůže být pochyb o tom, že vývoj Československa v posledním roce splňoval požadavky a tužby československého lidu. Představitelé starého režimu byli odsunuti, a nikdo nad nimi netruchlil. Jestliže budou teď, po vojenské intervenci znovu instalováni, nebudou to osvoboditelé, nýbrž utlačovatelé poznamenání dvaceti léty teroru.

Slyšeli jsme, že vojenský zásah v Československu byl nutný na ochranu komunistických zemí před silami imperialismu. Supervelmoci vždy prezentují vůli lidu jako konspiraci vyvolanou nepřítelem. Vždy stavějí své strategické zájmy výš než právo malých národů na vlastní identitu. Není nejmenších pochyb, že vojenský zásah v Československu odporuje zásadě nevměšování do záležitostí jiných zemí. A tato zásada byla potvrzena jak na bratislavské poradě představitelů komunistických států, tak sovětským ministerským předsedou Kosyginem při jeho nedávné návštěvě ve Stockholmu. Intervence v Československu znamená zločin proti této zásadě . . . Citíme dnes hluboký smutek a zklamání nad událostmi v Československu. Tato země neleží daleko, její lid je nám blízký. Máme nejrůznější přání, aby i on mohl dosáhnout svobody a nezávislosti!“

1975:

„Citoval jsem před několika dny z dopisu Alexandra Dubčeka, který je v Československu šikanován tajnou policií. Gustáv Husák pokládal za nutné vstoupit se mnou do polemiky. Nemám však chuť polemizovat s Husákem, tak jako jsem nikdy nepolemizoval se saigonským Thieu! Když teď čs. ministr vnitra Obzina

prohlašuje, že «bezpečnost učini vše, aby odhalila a zničila každou opoziční činnost», konstatujeme jen, že tak mluví kreatury diktatur. Je fakt, že český a slovenský lid je vystaven útlaku režimu, který nenávidí a kterým pohrdá. Do našeho pojetí solidarity s utlačovanými na celém světě musíme zahrnout i naději, že přijde čas, kdy i československý lid znovu získá svou svobodu!“

1980:

„Sovětská intervence v Afghánistánu je brutální agrese, zločin proti právu národů na sebeurčení a zločin proti mezinárodnímu právu. Není to samozřejmě poprvé, kdy jsme svědky vojenské agrese supervelmocí proti malé zemi. V Maďarsku 1956 a v Československu 1968 jsme viděli v akci sovětské tanky, a v Dominikánské republice a v Indočíně ozbrojené síly USA. Je otřásající, jak malou toleranci vykazují supervelmoci vůči zájmům malých národů. Sovětský svaz nestrpěl liberalizaci vlády Imra Nagye v Maďarsku ani pokus o socialismus s lidskou tváří v Československu. Nyní není s to strpět islámský nacionalismus na své jižní hranici.“

1982:

„Vojenský režim v Polsku není vnitřní polská záležitost. Porušování základních lidských a občanských práv se dotýká nás všech. Je proto v zájmu všech, aby polské státní vedení co nejrychleji zrušilo válečný stav a zahájilo rozhovory a jednání se všemi skupinami společnosti. Naše solidarita platí polskému lidu, a my vyzýváme švédskou veřejnost i vládu, aby pokračovaly v zasílání humanitní pomoci do Polska.“

1986 (několik hodin před zavražděním):

„Příliš dlouho byly vztahy supervelmocí zmrazeny. Teď však lze pozorovat určité známky tání. Mezinárodní situace se stává poněkud světlejší. Vzájemná nedůvěra počíná slábnout a objevují se první příznaky nového snížení napětí. Stále více lidí se angažuje v úsilí o mír, a to je dobře, protože jen tlak veřejného mínění může zvětšit naději na snížení zbrojení a na zachování míru. Začal nový dialog mezi supervelmocemi, a zdá se, že na obou stranách převládá přesvědčení, že jaderná válka nesmí nikdy vypuknout . . . Vidím rok 1986 jako rok velkých možností. Všichni musíme konstruktivně přispět k tomu, aby se možnosti staly skutečností!“

REFORMA V SSSR ZAČALA

Myslím si, že význam 27. sjezdu KSSS je větší, než mu přiznává většina západních komentátorů. Brzy se zapomnělo, jaká byla situace ještě před nedávnem. Vždyť koncem Brežněvovy éry bylo nutno se obávat, že samoučelná stabilizace systému, ústící v jeho stagnaci, může být udržována násilím, například militarizací. Taková obava je dnes už zcela nemístná. Sjezd KSSS potvrdil politickou linii, která znamená nástup reformního kursu se všemi důsledky.

Klíčovým problémem je při tom hospodářská reforma. Sjezd potvrdil, že nemůže jít jen o dílčí změny, ale o radikální reformu celého hospodářského mechanismu. V podstatě jde o to, přejít od administrativních metod k ekonomickým metodám řízení na všech úrovních řídicího systému. Linie sjezdu předpokládá, že to bude složitý proces, který potrvá několik let, v jehož průběhu je nutno hledat nová, ještě neznámá řešení, je nutno experimentovat.

Sjezd nepodal hotový recept radikální hospodářské reformy, zahájil však její první fázi v praxi a otevřel jí do budoucna dveře. Vytvořil politické ovzduší příznivé pro rozvoj reformy v takové míře, že ještě před rokem se to zdálo nemyslitelné.

Reforma odstartovaná 27. sjezdem KSSS je především reforma hospodářská a má být prováděna hlavně „shora“, tj. v souladu se záměry a pod kontrolou politického vedení. Linie sjezdu však neomezuje tuto reformu jenom na oblast hospodářství a také ji neodděluje od určitých forem demokratizace celého sovětského systému. Bez zásadních změn v oblasti sociálních a politických vztahů a také v oblasti ideologie není úspěch hospodářské reformy možný. To uznává oficiální linie sjezdu jako princip — a to je ve srovnání s nedávnou minulostí SSSR obrovský pokrok.

Pod heslem sociální spravedlnosti směřuje reformní politika proti všemu, co odporuje principům výkonové společnosti. Především proti kastovní privilegovanosti a koropec, ale také proti mzdovému rovnostářství. Reforma odpovídá především zájmům těch skupin, které lze nazvat středními vrstvami sovětské společnosti, tj. kvalifikovaným pracovním silám, tvořícím stále větší část společnosti. Zároveň slibuje všem vrstvám nasycení základních konzumních potřeb a bere zvláštní ohled na sociálně slabé — na důchodce, rodiny s dětmi, na zaměstnané ženy. Může tedy získat podporu velké většiny sovětské společnosti.

V politické oblasti reforma předpokládá demokratizační kroky řízené „shora“. Politické vedení vlastně „naděluje“ sociálním kolektivům více práva spolurozhodovat. To jistě může vyvolávat oprávněnou kritiku z hlediska každé radikálně demokratické koncepce. Pro sovětskou realitu je to však velký pokrok. Reformní politika uznává pracovní kolektiv za politický subjekt, který má v sovětské společnosti rozhodující význam. Sjezd vyhlásil linii na zřízení „rad pracovních kolektivů“, které by mohly vytvořit novou institucionální síť v sovětském politickém systému. Ano, jde o samosprávu výrobců v sovětském hospodářství! V referátech i v rezoluci sjezdu se to výslovně spojuje s pojetím socialistického vlastnictví, které není bez dalšího ztotožňováno s vlastnictvím státním. O státních orgánech se výslovně mluví jako o správcích společenského vlastnictví, o pracovních kolektivech jako o organizační formě, v níž vystupuje společnost jako vlastník výrobních prostředků. „Vztah k vlastnictví — říká M. Gorbačov — se vytváří především těmi reálnými podmínkami, do kterých je člověk postaven, možnostmi jeho vlivu na organizaci výroby, na rozdělování a využití výsledků práce.“

To jsou podle mého názoru věci pro možný vývoj sovětského politického systému tak podstatné, že jejich důsledky není v danou chvíli možno ještě konkrétně dohlédnout. Ani z textu nové redakce programu KSSS nebylo možno na takovýto krok usuzovat. Vůbec se mi zdá, že jednání sjezdu bylo ve srovnání s návrhem programu krokem vpřed: soustředilo se na nové otázky a nové odpovědi, převládala při něm živá Gorbačovova politika a do pozadí ustoupily teze mrtvé ideologie, kterých je v textu programu ještě hodně.

Demokratizační kroky lze vidět v linii sjezdu i tam, kde se jednalo o úloze sovětů, odborů a jiných organizací, o vztahu volených orgánů a jejich aparátu. Také požadavek veřejnosti, publicity v procesu politického rozhodování byl silně zdůrazněn a stejně i potřeba větší informovanosti občanů. Uvnitř samotné komunistické strany se žádá realizace principů vnitřní demokracie a soustavné, otevřené kritiky.

V koncepci vývoje sovětského politického systému chybí ovšem pojetí politicky svobodného jedince-občana jako významného subjektu politiky, který by měl právo svobodně se sdružovat k obhajobě svých zájmů i vůči státu a svobodně vyjadřovat své mínění. Je možné, že v sovětské společnosti s její historickou tradicí, v níž chybí zkušenost pluralitní politické demokracie, nelze pokus o reformu systému začínat jinak, než jak to činí Gorbačovova politika. Má-li vývoj jít cestou reformy a nikoli destrukce systému, je jistě rozhodující postavení kolektivních subjektů. Skrze jejich demokratičtější statut by se teprve dostal do popředí jednotlivec-občan.

I jestliže vycházíme z toho pojetí, znamená to ovšem jedno: sovětská politika je vhodná právě pro SSSR a v jiných zemích mohou být potřeby a cesty rozvoje socialismu i demokracie jiné. Z toho, že dokumenty sjezdu neobsahují žádná po dlouhá léta běžná varování a zaklínání o nebezpečí revizionismu a jiných úchylek, lze snadno soudit, že i v tomto směru je do budoucna v politice KSSS možná zásadní změna.

Na hodnocení linie sjezdu v mezinárodních otázkách tu není bohužel dostatek místa. Chci jen zdůraznit, že linií sjezdu v otázce míru a odzbrojení je nutno brát na Západě vážně. Nové vedení KSSS se

pokouší skutečně přehodnotit celou řadu tradičních postojů a je ochotno ke změnám. Odbýt to vše jako pouhou propagandu by bylo zcela politicky nezodpovědné.

Další vývoj v SSSR není myslitelný bez vážných rozporů, konfliktů a obtíží, bez různých kompromisů mezi reformní a konzervativní politickou tendencí. Podceňovat to a doufat ve vývoj bez rizika konfliktů, porážek a chyb nelze po tom, co sovětská společnost prodělala od třicátých let dodnes. Opak by byl zázrakem. Jak silné jsou tyto rozpory i dnes, je možno tušit z toho, jak opatrně sjezd formuloval kritiku minulosti. Je pravděpodobné, že pokus o formulaci jasného stanoviska k době Brežněvově i Chruščovově a Stalinově by v praxi vedl k rozporům a znemožnil by sjednocení různých sil na bázi reformní perspektivy. Dlouhodobě si ovšem nelze představit zásadní reformu bez kritiky minulosti. Je však rozumné, aby se tato kritika spojovala s věcnou diskusí o řešení aktuálních problémů a aby se formulovala věcně na různých úsecích — v hospodářství, v politice, v ideologii, v kultuře a ve vědě atd.

Je pravděpodobné, že další vývoj bude probíhat nejméně ve dvou fázích. První fáze — zhruba v nejbližších dvou až čtyřech letech — ukáže, které dnešní představy jsou realizovatelné, které jsou dostačující a které naopak nedostatečné pro dosažení těch cílů modernizace sovětské společnosti, které sjezd stanovil. Teprve druhá fáze — někdy kolem roku 1990 — pak rozhodne o kvalitativních změnách tradičního sovětského ekonomického a politického systému.

Prorokovat dnes, o jaké změny půjde, je předčasné. Cesta k nim však byla nastoupena. Kdyby k nim nedošlo, zachvátila by sovětskou společnost nová vlna stagnace a z toho plynoucí rozpory by ohrožily životaschopnost sovětského systému. Gorbačovské vedení KSSS je si toho vědomo.

(Psáno pro týdeník Italské komunistické strany „Rinascita“.)

LUBOMÍR SOCHOR

Rusko a Evropa*

Nikdo na světě snad nepochybuje o tom, že Rusko je součástí Evropy. Patří k ní jak zeměpisně, tak svým slovanským obyvatelstvem. Součástí evropské kultury je částečně také tradiční ruské pravoslavné náboženství, a zcela ruská klasická kultura, ať už jde o velký román XIX. století, anebo o umění avantgardy — Malevičův suprematismus, sovětský konstruktivismus dvacátých let, filmy Ejzenštejnovy atd. Avšak až příliš často se setkáváme s tím, že Rusko je kladeno do protikladu k Evropě, a Evropa do protikladu k Rusku, a to nejen v dílech ruských historiků a sociálních myslitelů, nýbrž i v úvahách jejich západoevropských protějšků. Tento znepokojující fakt podněcuje k přemýšlení.

Zatímco Evropa sahá geograficky k Uralu a Kavkazu, její kulturní hranice se v pojednáních myslitelů, kteří se věnovali filozofii dějin, posunuje daleko na Západ a splývá s pomyslnou čarou oddělující ruskou civilizaci a její politickou formu, ruskou říši (a její nástupnický stát SSSR), od civilizace západoevropské. Vztah Ruska k Evropě — a Evropy k Rusku — se takto začleňuje do širší kulturní a filozofické problematiky vztahů mezi Západem a Orientem, a jdeme-li ještě dále, do problematiky vztahů mezi evropskou kulturou a tradicí a zvláštnostmi svébytných kultur mimoevropských a neevropských.

Evropský charakter ruské civilizace a kultury byl velmi často popírán jak v západní Evropě, tak v Rusku, a to navzdory postupným vlnám poevropštění Ruska (období Petra I., Kateřiny II., Alexandra II., počátek XX. století a ruská revoluce). Avšak toto po-

evropštění Ruska, nikdy zcela nedovršené, bylo nerovnoměrné a bylo přerušováno nejen obdobími reakce, nýbrž i politické a sociální regrese, kdy se okna do Evropy znovu zavírala a kdy evropské prvky, které do Ruska těmito okny vstoupily, byly vyháněny dveřmi. Poevropštění Ruska bylo zároveň velmi protikladné: osvojování prvků evropské kultury bylo doprovázeno přetrváváním svébytných prvků neevropské kulturní tradice, jimž dodávala novou životní sílu koloniální expanze ruské říše v rozsáhlých územích východně od Uralu, v Zakavkazsku a ve střední Asii. Carismus se snažil cílevědomě porušit dobytá území bývalé turecké, perské a čínské říše. Poněvadž však polykal mnohem větší sousta než mohl strávit, porušoval anektovaná území za tu cenu, že se sám do jisté míry poturečťoval, poperšťoval a počínšťoval. Připodobňoval se orientálním despociím, s nimiž soupeřil jak svou pompou, tak svou zvůlí. Neevropské prvky ruské polo-barbarské společnosti a státu měly nadto schopnost asimilovat prvky evropské, přizpůsobovat je svému obrazu a deformovat je v pravé karikatury. Až příliš často se stávalo, že si Rusko osvojovalo neřesti Západu, aniž se naučilo jeho ctnostem.

Reakcionáři a demokraté mezi ruskými mysliteli a ideology, slavjanofilové a západníci, ideologové carské autokracie a revolucionáři konstatovali často tytéž zvláštnosti v ruských dějinách, tytéž charakteristické specifické rysy odlišující Rusko od Evropy, ale vyvozovali z jejich existence zcela protichůdné závěry. Romantici a konzervativci nalézali v těchto věkovitých zvláštnostech ruské společnosti a státu argumenty pro odmítání poevropštění Ruska, kdežto pokrokaři, ať již revolucionáři nebo reformisté, v nich hledali argumenty, jimiž potírali carismus, až příliš podobný „orientálnímu despotismu“, a důvody pro nevyhnutelné a co nejrychlejší poevropštění „poloasijské“ ruské společnosti.

*Referát na mezinárodním semináři o evropské kulturní identitě, který uspořádal francouzský Socialistický studijní a výzkumný ústav (I.S.E.R.) ve dnech 17. - 19. června 1985 v Saclay u Paříže.

Není zde možné podat historický přehled proměn obrazů Ruska ve světové historiografii a filozofii dějin a jeho vztahů k západoevropské civilizaci. Musím se spokojit konstatováním, že tato diskuse začíná v okamžiku, kdy se Rusko stalo faktorem evropské politiky a že v nových podobách pokračuje až do našich dnů. Již pro Leibnize Rusko nebylo ani ryba, ani rak; považoval je za „tabula rasa“ mezi Evropou a Asií. Francouzští filozofové XVIII. století, svedeni pseudofilozofickou demagogií Kateřiny „Veliké“ a jejím předstíraným záměrem zavést do ruského carství některé evropské instituce včetně jakési ústavy, se přikláněli k názoru, že polobarbarský stav Ruska a jeho zaostalost ve srovnání se západní Evropou je jeho výhodou. Podle jejich názoru tato panenská země s beztvarem společností, která nepodlehla skleróze feudálních institucí západní Evropy, byla úrodnou půdou pro realizaci velkých projektů osvícenství. Považovali despotickou samovládu za jakési dějinné požehnání, poněvadž podle jejich úsudku dovoľovala filozofovi na trůnu (tj. Kateřině) vnést do společnosti osvíceným pořizem absolutistické vůle vládu rozumu a osvěty.

Někteří z francouzských osvícenců snad upřímně věřili Potěmkinovým vesnicím, alespoň těm ideologickým, jiní patrně přivírali oči, ovlivnění štědrým mecenášstvím Kateřiny II., a předstírali na veřejnosti, nikoli ovšem v soukromí, že to vše považují za bernou minci. Čestnou výjimku představoval jedině neúplatný J. J. Rousseau. Denis Diderot s Kateřinou II. jen filozoficky koketoval, ale Voltaire pěl na Rusko veřejné chvalozpěvy. Připouštěl sice, že stavba Petrohradu stála životy několika set tisíc nevolníků, ale triumfálně dodával, že velkolepé evropské velkoměsto bylo nakonec přece jen postaveno. Tento úsudek může dodnes sloužit jako model pro všechny pozdější obhajoby hrůz násilné kolektivizace a prvních stalinských pětiletok, které slyšíme z úst západoevropských přátel SSSR. I známý výrok G. Marchaise o „globálně pozitivní bilanci“ SSSR a zemí jeho bloku má stejnou logickou (nebo nelogickou) strukturu jako Voltairova apologie Petra I.

Naopak ideologové restaurace, např. de Bonald a Joseph de Maistre, obdivovali Rusko nenakažené duchem evropského myšlení a evropských institucí, imunní díky své „dřevní“ svébytnosti nikoli jen vůči revolučnímu vření, nýbrž i vůči mírným reformním změnám. Zbožňovali Rusko jako nedobytnou pevnost legitimismu. Německý romantik Franz von Baader, myslitel s mystickými sklony, připisoval Rusku výjimečné dějinné poslání. Domníval se, že Rusko je svými dějinnými a společenskými zvláštnostmi předurčeno k tomu, aby zachránilo Evropu před revoluční krizí a vlnou ateismu a přispělo k její duchovní obrodě. Rusko jako zprostředkující článek přispěje v západní Evropě k překonání roztržky mezi katolicismem a protestantstvím, mezi věděním a vírou, a položí základy pro sjednocení politiky a náboženství.

Baaderovy myšlenky podnítily nejen první slavjanofily, apologety ruské dějinné výjimečnosti a proroky ruského mesiášství, nýbrž i N. K. Danilevského, ideologa bojovného panslavismu. Danilevskij tvrdil v knize „Rusko a Evropa“ (1867), že ruská říše je specifickým kulturním organismem předurčeným dějinami vystřídát úpadkovou civilizaci západní Evropy. Tento opěvovatel ruského expansionismu a samoděržaví prohlašoval všechny ruské neřesti za pravé ctnosti. Jako příklad uvedu jeho tvrzení, že jedině carovi poddaní jsou skutečně svobodní. Na rozdíl od obyvatel zá-

padní Evropy, směřujících svobodu s bezuzdným individualismem a honbou za soukromými zájmy, svoboda Rusů tkví v jejich schopnosti a zvyku bez odmluvy poslouchat autoritu, v jejich úctě ke státní moci a v tom, že nezasahují do záležitostí, v nichž nejsou kompetentní, ponechávající rozhodování samovládnému panovníkovi. Na rozdíl od západoevropských mocností, které pěstují zavrženíhodný kolonialismus, Rusko nikdy nemělo, nemá a nebude mít kolonie. Rozrůstá se organicky tak, že přesazuje svou sociální a politickou organizaci do získaných přilehlých území (která se k němu zpravidla připojila dobrovolně a na vlastní žádost), a že přátelsky asimiluje jinorodce, pouhý to etnický beztvary materiál, poskytující jim velkodušně užívání ruského jazyka a dobrodiní ruské vzdělanosti.

Podle Danilevského Rusko nejdříve sjednotí pod svou hegemonií východní, jižní a západní Slované (k těm počítal i Maďary), obrátí je k pravoslaví, „osvobodí“ Cařihrad, svede nevyhnutelnou spravedlivou válku proti západní Evropě, a po vítězství nad prohnitým Západem rozšíří své panství v Asii. Kulturní jednota slovanských národů pod vedením velkého ruského bratra (tj. jejich poruštění; L. S.) bude prvním krokem k rozkvětu nového dějinného typu civilizace, jenž vystřídá zahnívajících západoevropskou kulturu odsouzenou dějinami k zániku.

Nevím, zda autoři dnešních učebnic marxismu-leninismu četli N. K. Danilevského, ale v každém případě se jejich úvahy o přítomném a budoucím světě příliš od „Ruska a Evropy“ neliší: inspiruje je tentýž velkoruský šovinismus.

Evropští demokraté pochopitelně považovali Rusko, a to od „jara národů“ v roce 1848, za baštu reakce a cara za čteníka Evropy. Marx s Engelsem dokonce mluvili o revoluční válce republikánské Evropy proti Rusku. Marxovy útoky proti Rusku byly v padesátých a šedesátých letech tak prudké, že někteří autoři dokonce mluví o Marxově „rusofobii“. Je to tvrzení jistě přehnané. Je však pravda, že Marx s Engelsem soustavně kritizovali Rusko jako poloasijskou mocnost usilující o světovládu (viz např. Marxův rukopis „Odhalení o dějinách diplomacie v XVIII. století“, nikdy v SSSR nezveřejněný, nebo Engelsův článek „Zahraniční politika ruského carismu“ z počátku devadesátých let, jež Stalin veřejně odsoudil jako pochybený v roce 1934; vytýkal Engelsovi, že přecenil reakční úlohu carismu a že přehlédl rodící se západoevropský imperialismus).

G. V. Plechanov, první ruský marxistický teoretik, považoval za nesporné, že v ruských dějinách existují zvláštnosti, které je radikálně odlišují od dějinných cest, jimiž se ubíraly ostatní evropské země a jež připomínají charakteristické rysy velkých orientálních despotických říší. Podle Plechanova sblížení Ruska s Asií počalo za mongolské nadvlády. Kyjevská Rus byla feudální, avšak moskevský stát se liší od evropských feudálních států tím, že podřizuje své despotické moci nejen rolnictvo, nýbrž i vyšší třídy, kupectvo a šlechtu, a přeměňuje je ve třídy služebné. Na druhé straně se liší od orientálních států, jimž se v tomto směru podobá, neboť ukládá celému svému obyvatelstvu, takto zotročenému, mnohem těžší jařmo.

Poevropšťování Ruska začíná za Petra Velikého, ale zůstává povrchní. Archaické společenské a politické struktury orientálního původu přežívají, pokrývají se často jen slabým západoevropským lakem a připodobňují svému obrazu importované prvky evropské civilizace. Ještě v XVIII. století, kdy ruská privilegovaná kasta mluvila plyně francouzsky, četla Voltairea

a napodobovala pařížskou módu a společenské prvky, kolovalo v pařížských intelektuálních salónech okřídlené úslovi, jež nebylo jen pouhou duchaplností: „Grattez le Russe et le Tartare apparaîtra.“ („Poškrabte Rusa a objeví se Tatar.“) Ani po petrovských reformách Rusko nepřestalo oscilovat mezi Západem a Východem. Zvláštnosti, tkvící v podivném amalgamu západních a orientálních prvků, se samy vyvíjely dosti originálním způsobem. Čím specifičtějších rysů nabýval společenský vývoj Ruska ve srovnání se západní Evropou, tím více ztrácel tuto originalitu ve srovnání se stacionárním charakterem společenského a politického zřízení orientálních říší, a naopak.

Plechanov se domníval, že navzdory zrychlujícímu a prohlubujícímu se poevropštění Ruska se konflikt mezi evropskými a asijskými prvky projevoval ještě na počátku XX. století, a dokonce tušil, že ovlivní osudy Ruska i po říjnu 1917. Rozmach a počáteční energii první ruské revoluce považoval za důsledek evropského vlivu, kdežto její hubené výsledky vysvětloval působením archaických struktur orientálního původu.

Specifičnost ruských dějin a jejich odlišnost od historie západní Evropy zastávali v podobném smyslu jako Plechanov i sociologicky orientovaní dějepisci nemarkističtí. Uvedu jako příklad Ključevského a Miljukova.

Vezmeme-li v úvahu období mezi rolnickou reformou cara Alexandra II. v roce 1861 a únorovou revolucí 1917, bylo by se Rusko samozřejmě sociálně a politicky přeměnilo, pokračujíc v cestě, kterou již nastoupilo, ve zcela evropskou zemi. Poněvadž však převzetí moci bolševickou stranou přerušilo tento proces, diskuse mezi zastánci ruské výjimečnosti a „novozápadníky“ pokračuje, třebaže ironie dějin způsobila dosti překvapující záměny ve stanoviscích stran účastnicích se této staronové filozofické a ideologické pře.

S jistým zjednodušením lze rozdělit autory pojednávající o vztazích mezi ruskou minulostí a sovětskou přítomností do dvou protikladných skupin. Do první patří ti, kdo kategoricky tvrdí, že přítomnost nemá nic společného s ruskou dějinnou tradicí. Musím tu uvést především Aleksandra Solženicyna. Patří sem ovšem i někteří západní historici, např. Američan M. Malia nebo francouzský profesor A. Besançon. Ponechávám ovšem stranou závažné rozdíly, které mezi nimi existují, např. v hodnocení vlivu Evropy na Rusko nebo rodičího se ruského liberalismu XIX. století. Podle Solženicyna všechno zlo pochází ze Západu a dnešní režim nemá žádné kořeny v ruské tradici. Marxisticko-leninská ideologie pochází z Evropy, a komunistický režim byl nastolen za pomoci mezinárodních dobrodruhů, válečných zajatců a neruských živlů ruské říše, především Lotyšů a Židů. Jak se často stává, i zde se krajnosti stýkají: do této skupiny patří také oficiální marxisticko-leninští sovětské historici. Máme-li jim věřit, Říjnová revoluce přerušila všechny vazby mezi sovětskou společností a starým režimem. Nadto popírají osobitost ruské minulosti. Podle jejich tvrzení Rusko prošlo touž feudální sociálně ekonomickou formací jako západní Evropa a carské samoděržaví se ničím zásadně neliší od západoevropského absolutismu. Je též nutné se tu zmínit o většině zastánců teorie o totalitarismu, kteří vykládají stalinismus podobně jako nacismus a fašismus jako specifický fenomén XX. století determinovaný téměř výlučně panstvím totalitní ideologie.

Do druhé skupiny patří ti, kdo nalézají v sovětské společnosti a v sovětském státu rysy reprodukcí rus-

kou minulost a tradiční instituce, byť byly pozměněny, přejmenovány a jinak ideologicky legitimovány. Uvedu jen T. G. Masaryka a jeho monumentální dílo „Rusko a Evropa“, jakož i jeho kritické články o bolševismu, N. Berd'ajeva, Tibora Samuelyho a K. A. Wittfogela. Pro nedostatek místa musím pomlčet o jiných. Tato skupina je přirozeně nesourodá z hlediska filozofických a politických názorů, ale pokud jde o závažnost vlivu ruské tradice na sovětskou přítomnost, jejich názory se přibližují.

* * *

Pokusím se shrnout tento vliv ruské minulosti schématicky do několika bodů, aniž si činím nárok na to, že podám všestranný pohled na tento složitý dějinný fakt.

1. Ačkoli je nesporné, že marxismus byl importován do Ruska ze západní Evropy, jeho ruská podoba není totožná co do svých vlastností s dovezeným západním zbožím. Marxismus prodělal u Lenina hlubokou metamorfózu, kterou stalinská epocha dovršila další proměnou ve svém ideologickém produktu, marxisticko-leninské nauce. Proměna marxismu ve státní náboženství nám připomíná Berd'ajevovu myšlenku, že ruské myšlení má sklon měnit vše v článek víry, v jakési náboženské dogma, a to i vědecké teorie, např. darwinismus. A kromě toho, jak jsem se již zmínil, současný výklad marxismu-leninismu připomíná spíše Danilevského než Lenina, natož pak Marxe.

2. Říjnová revoluce poevropštění Ruska neurychlila, nýbrž je ve stalinském období zcela přerušila, alespoň ve svých konečných důsledcích. Toto přerušování evropského vlivu je protikladné. Na jedné straně sovětský režim urychlil industrializaci a zavádění evropské a americké techniky. Na druhé straně však potlačil všechny sociální a politické vztahy evropského typu, anebo spíše jejich křehké výhonky, které začínaly v Rusku rašit (parlamentní instituce, občanské svobody, pluralitní soustavu politických stran, evropskou právní kulturu, vliv moderních proudů západoevropské kultury atd.). Stoupenci ekonomického determinismu však dodnes nevidí tento protiklad a pošetile doufají, že vývoz západní techniky do SSSR nutně a samočinně způsobí změny v politickém zřízení a v politických mravech. Hegel měl zcela pravdu, když tvrdil, že pro vlády nikdy neplatilo a nebude platit úslovi, že „historie je učitelkou života“.

3. Archaické struktury neevropského původu a rázu znovu s velkou silou ožily ve stalinském období a od té doby si podržely svou životnost. Tento „návrát potlačeného“ se odehrál v několika rovinách a v rozmanitých formách. Pokud jde o instituce, sovětský režim velmi často napodoboval carismus. Přejímal jednoduše instituce starého režimu, jen je natíral na rudo a vydával je (je lhostejné, zda cynicky či upřímně) za „socialistické“ vynálezy. Uvedu jako příklady služební řády sovětské armády, téměř doslova opsané z carských vojenských reglementů, vnitrozemský pas, jenž nebyl vydáván rolníkům, Zvláštní komisi N. K. V. D. (zrušenou po Stalinově smrti) — orgán administrativní trestní „justice“, oprávněný ukládat v tajném řízení bez slyšení obžalovaného, svědků a obhajoby dokonce i trest smrti. (Za cara se tento orgán jmenoval Zvláštní komise ministerstva vnitra; oficiální název je téměř totožný, ale rozdíl je podstatný: za cara tato komise nemohla uložit vyšší administrativní trest než tři roky vyhnanství na Sibiř). Za zvláštní rozbor by stála horlivost, s níž carscí právníci útočili na Montesquieuovu

zásadu o dělbě moci. Prohlašovali dělbu moci na nezávislou moc zákonodárnou, výkonnou a soudní za princip iracionální a neekonomický. Podle jejich úsudku bylo mnohem rozumnější a jednodušší, když samovládny car zároveň oktrojoval zákony, spravoval sám zemi podle svého nejvyššího uvážení a osobně vykonával spravedlnost (anebo ji dal vykonávat podle své vůle a zvůle). Argumentace ideologů marxismu-leninismu vytrvale útočících na starého Montesquieua se neliší od argumentů obhájců samoděržaví ani čárkou: jen vedoucí úloha strany nahradila cara.

Pojem „socialistické zákonnosti“, slovo skloňované v SSSR a v zemích jeho bloku ve všech pádech, není také nic originálního. Porušování zákonnosti vždy kladlo despotickým režimům, které neznaly nebo zrušily princip Montesquieuův, neřešitelné problémy. V demokratických zemích je dodržování zákonnosti téměř samozřejmostí, protože pro to existují institucionální záruky, mezi jiným nezávislé a svobodné veřejné mínění. Sovětsko-ruský režim potřebuje generálního prokurátora, výsadního byrokratického „strážce socialistické zákonnosti“. V Rusku tuto funkci zavedl Petr Veliký, když zjistil, že všichni úředníci jednají svévolně, berou úplatky a kradou. Ztratil však brzy iluze o neúplatnosti „carova oka“. Generální prokurátor kradl také. Zřídil tedy úřad dalšího, ještě vyššího revizora, jehož posláním bylo dozírat i na generálního prokurátora: funkci „generálního reketmejtěra“. Ten se ovšem také rychle zkorumpoval, jako ostatní vysocí úředníci. A tak se nakonec ukázalo, že jediným strážcem zákonnosti je sám car a nikdo jiný. Je zábavné o tom číst u Ključevského. Když rozhorlený Petr nařídil generálnímu reketmejtěrovi, aby zjednal energicky pořádek, zeptal se ho nešťastný strážce zákonů, zda je třeba pouze osekát rozbujelou větev nezákonnosti a korupce, anebo přiložit sekeru k samým kořenům. Petr byl pro podtětí kořenů, ale jeho kontrolní dvořením ho postavil před neřešitelné dilema. Sáhne-li se na kořeny, zhroutí se celá státní budova, a tak nezbyvá, než čas od času trochu proklesat příliš rozvětvenou korunu. A na Petrovu otázku, zda bere také úplatky, nejvyšší revizor stydlivě odpověděl, že také, jenže s patřičnou zdrženlivostí a mírou.

Už car Alexander II. si byl vědom nesmyslnosti instituce generálního prokurátora, a proto ji zrušil. V období soudních a správních reforem, které následovaly po zrušení nevolnictví, se prokurátor změnil v to, čím je v celém civilizovaném světě: v pouhý justiční orgán, ve veřejného žalobce v trestním řízení. Zákonnost správy již nekontroloval. Avšak V. I. Lenin, když zjistil, že sovětský režim nefunguje tak, jak si představoval, sáhl se svým právním poradcem Kurským do nevyčerpatelné pokladnice ruské carské tradice, a tak se znovu objevil generální prokurátor tak, jak jej známe, tentokrát ovšem jako „revoluční socialistická vymoženost“, jakou svět ještě nespasil. V těchto příkladech bych mohl pokračovat ještě hodně dlouho.

4. Nehybnost institucí charakteristická pro archaické stacionární společnosti a etatismus pronikající všudy, tradiční to jev ruské společnosti, se znovu začaly projevovat po prvním desetiletí revolučních převratů. Občanská společnost, v minulosti téměř neexistující, se začala pomalu formovat v druhé polovině XIX. století v obyvatelstvu, které bylo do té doby v amorfním stavu. Byla však ještě slabá a závislá příliš na státu, jehož byla do značné míry výtvozem. Tyto zárodky občanské společnosti byly znovu pohlceny nenasytným sovětským leviatanem. Carský etatismus byl ve stalin-

ském období daleko překonán a nový etatismus nabyt ještě zrudnějších forem. V současné době neexistuje v SSSR žádná instituce chránící občana proti všudy přítomné a všemohoucí státní moci. Neexistují žádné zprostředkující články mezi individuem a státem-stranou. Všechny dobrovolné asociace a korporace vyjadřující zájmy občanů, podstatná část občanské společnosti, byly nahrazeny státními a polostátními organizacemi. I obecní zastupitelstva, v minulosti orgány místní samosprávy, se staly instrumentem centrální státní moci. Zatímco Marx předpokládal komunalizaci státu, v SSSR došlo k jejímu pravému opaku, k postátnění obcí.

5. V kulturní oblasti ruská tradice vykonává drtivý vliv na marxisticko-leninskou ideologii. Těžko lze říci, co je závažnější, zda obsahové prvky převzaté z minulosti (velkoruský šovinismus, mystický mesianismus, myšlenka o ruské výjimečnosti, idealizace carské minulosti), anebo strukturální prvky tradiční ruské mentality převlečené do marxisticko-leninského hávu (byzantský cesaropapismus, liturgická tradice pravoslavné církve kladoucí obřad a účast na něm nad slovo, což se stále více projevuje v liturgizaci vládnoucí ideologie, a konečně nový fideismus, projevující se tentokrát ve slepé dogmatické víře ve hmotu, stát, generálního tajemníka atd.).

6. Marxističtí odpůrci Leninovi a kritici bolševismu, G. V. Plechanov, K. Kautsky, R. Luxemburgová, K. Korsch aj. se v důsledku ironie dějin posmrtně pomstili Leninovi, který je tak očerňoval a zahrnoval nejhoršími urážkami. Nejčernější předpovědi těchto kritiků prvních opatření bolševického režimu byly zdaleka překonány dalším vývojem a přítomným stavem „sovětského“ státu a společnosti.

Tyto chmurné předpovědi nabyly nové aktuálnosti. Je třeba o nich pojednat při jiné příležitosti. Spokojím se tím, že ocituji G. V. Plechanova. Varoval před předčasnou revolucí přeskakující nezbytnou kapitalistickou vývojovou fází Ruska. Takováto revoluce by mohla porodit „politickou obludnost“ podobnou bývalé říši Inků v Peru nebo starověké říši čínské, zkrátka „obnovený carský despotismus ozdobený komunismem“. Jediná zvláštnost takovéhoho patriarchálního autoritativního „komunismu“ by tkvěla v tom, že národní hospodářství by neřídili „Synové Slunce“, Inkové, nýbrž „socialistická“ byrokratická kasta.

7. Domnívám se, že je nutno dát za pravdu T. G. Masarykovi a jeho kritice bolševismu. Tento velký znalec Ruska, ruského myšlení, ruských tradic a mentality, a také očitý svědek říjnového převratu, konstatoval ve svých polemických člancích napsaných brzy po nastolení nového režimu, že bolševická „diktatura proletariátu“ trpí týmiž vadami jako předrevoluční ruský stát, stará ruská společnost a pravoslavná církev. Podle Masarykova názoru organizační struktura bolševické strany, její ideologická nesnášenlivost, její násilné metody, její pověřčivá víra ve všemohoucnost dekretu a její dogmatismus rychle přeměnily sovětský režim v negativní obtisk ruské autokracie, v carismus naruby.

Podle mého názoru je problematické, zda poevropštění Ruska v tom smyslu, o němž jsem zde mluvil, bude vůbec znovu pokračovat, a jestliže ano, zda bude dovršeno ve lhůtách předvídatelných sociologií a politickou vědou. Dnešní problematičnost tohoto procesu vyplývá především z toho, že si lze poprvé v historii představit jeho průběh i v opačném smyslu: místo k poevropštění Ruska by jednoho dne mohlo dojít k poruštění Evropy.

JUGOSLÁVIE 1986

Loňské 40. výročí vyhlášení federativní republiky bylo v Jugoslávii málo slavnostní. Řečníci sice právem konstatovali, že SFRJ v uplynulých čtyřech desetiletích upevnila svou suverenitu i mezinárodní postavení, že globální produkce hospodářství vzrostla sedmkrát a národní důchod na jednoho obyvatele pětkrát, a že se společenské i existenční podmínky občanů podstatně změnily. Avšak oslavy byly zastíněny složitou hospodářskou i politickou krizí.

O této krizi mluví a píší v poslední době všichni — v Bělehradě lidé na ulici, kritičtí intelektuálové i představitelé Svazu komunistů a vlády, na Západě seriózní i senzacihtiví publicisté, a v zemích sovětského bloku — zejména také v Československu — škodolibí „kritičtí přátelé“. Jugoslávský hřích hledání vlastní socialistické cesty není v Moskvě ani v Praze zapomenut ani prominut, a těžkosti na této cestě jsou vždy vítanou příležitostí k nepřímému ospravedlňování „reálně socialistického“ konzervatismu.

Znepokojující čísla

Jugoslávské „socialistické tržní hospodářství“, které v padesátých a šedesátých letech vykazovalo impozantní přírůstky, zápasí již od poloviny sedmdesátých let s velkými těžkostmi. Po zostření krize v letech 1981-82 — a na nátlak Mezinárodního měnového fondu a Světové banky — byl na jaře 1983 vypracován „program ekonomické stabilizace“. Výsledky roku 1984 svědčily o jistém oživení, avšak v roce 1985 se stala situace znovu alarmující.

Inflace dosáhla 80 procent, a stálý růst cen — během roku 1985 o 79 procent — výrazně snížil životní úroveň: od roku 1980 poklesly reálné příjmy obyvatelstva nejméně o jednu třetinu. Podle různých odhadů ocitlo se 8 až 9 miliónů Jugoslávčů na hranici existenčního minima anebo dokonce pod ni, a sociální rozdíly ve společnosti se prohloubily. Zemědělství s permanentně nízkou produktivitou bylo postiženo tvrdou zimou i letním suchem a produkce prudce poklesla. S kupní silou dináru klesající pracovní disciplína, obtíže se zásobováním energií a surovinami, nedostatečná inovace strojového parku, špatná organizace práce v podnicích a drastické snížení investic — na pouhou třetinu úrovně z roku 1980 — snížily produktivitu i produkci v průmyslu. Počet nezaměstnaných překročil milión, i když více než 800 000 jugoslávských občanů hledalo práci a obživu v zahraničí. Devizové příjmy z exportu a turistiky byly z větší části užívány nekontrolovatelně a pohlcovány úroky a splátkami zahraničního dluhu ve výši 20 miliard dolarů. Jugoslávie byla nucena zvýšit zadlužení novými zahraničními půjčkami, a i když v lednu 1986 dosáhla dohodou s Mezinárodním měnovým fondem odkladu splátek a úroků, zůstalo zadlužení spolu s obtížemi na světovém trhu mlýnským kamenem na krku bělehradské vlády.

Ta se v uplynulém roce i na počátku roku 1986 snažila zastavit nepříznivý vývoj. Předsedkyně vlády Milka Planincová jednala jak v Moskvě tak ve Washingtonu a s vládami mnohých zemí EHS o úvěro-

vých a obchodních ulehčeniích. Mohla počítat s jistým porozuměním, protože žádný ze zahraničních partnerů si v této chvíli nepřeje zhroucení jugoslávského hospodářství, které by mohlo destabilizovat vztahy Západ-Východ v Evropě. Jugoslávie se ovšem z dobrých důvodů nemůže a nechce zcela podřítit zájmům a pravidlům hry, které jí jsou jak z Východu tak ze Západu často vnucovány.

Byl vydán nový zákon o „joint ventures“ (společných projektech), který měl zvětšit zahraniční investice v zemi, a byla provedena některá ulehčení pro drobné soukromé podnikání. V září 1985 byl přijat zákon o větší závaznosti celostátního plánu pro některá odvětví, a byl také vypracován návrh pětiletky 1986-1990 s cílem čtyřprocentního růstu národního důchodu ročně a radikálního snižování inflace. Zákon o centralizovanějším hospodaření s devizovými prostředky byl však zpožděn pro odpor jednotlivých republik, a obrat v hospodářském vývoji se nedostavil. V lednu 1986 došlo k dalšímu zvýšení spotřebitelských cen, a i když ústřední výbor SKJ i federální vláda a skupština ohlásily některá opatření k nápravě, musel i orgán SKJ „Komunist“ konstatovat, že „nikdo si není jist, zda Jugoslávie vstupuje do roku 1986 jako těžce nemocný anebo jako rekonvalescent“.

Obtížný státní útvar

I mezi těmi, kteří dříve obdivovali jugoslávské hledání vlastní cesty, není teď nouze o nejčernější prognózy. Zapomíná se přitom, že Jugoslávie byla a je již od svého vzniku v roce 1918 nejkomplicovanějším a nejobtížněji ovladatelným státním útvarům v Evropě, a že její občané byli vždy odsouzeni k přežívání jedné krize za druhou. Činili tak často dramaticky, avšak ještě častěji s velikou trpělivostí — jako by přinejmenším tušili, že žádné mocenské a společenské uspořádání není a nebude s to řešit složité jugoslávské problémy jednoduše a v krátké době. Ukazuje se jen, že to platí i o svérázném „samosprávném socialismu“. Bylo fascinující, když se roku 1958 v programu SKJ objevila teze: „Nic není tak svaté, aby nemohlo být překonáno a nahrazeno něčím ještě svobodnějším, ještě pokrokovějším, ještě lidštějším!“ Tíživé historické dědictví Balkánu se však ukázalo — a ukazuje — jako málo příznivé pro její převádění v praktickou politiku.

Sama geopolitická situace Jugoslávie zůstává dostatečně komplikovaná. Země sousedí se třemi státy Varšavské smlouvy, a i když se vztahy s SSSR a jeho satelity staly klidnějšími a hospodářská spolupráce se zeměmi RVHP dokonce velmi rozvinutou, nezapomněla Moskva na svůj zmařený sen o přístupu k břehům teplého Středozemního moře, a z Bulharska vanou občas studené větry starého sporu o Makedonii. Dva sousední státy — Itálie a Řecko — jsou členy NATO, a i když i s nimi jsou nynější vztahy korektní, nejsou napětí z minulosti zcela zapomenuta. Totéž platí o neutrálním Rakousku se slovinskou menšinou. Vztahy s Albánií jsou již po desetiletí velice napjaté, a problémy s albánskou menšinou v Kosovu v posledních letech je jen zhoršily. Na vojenských blocích nezá-

vislá zahraniční politika Jugoslávie zajišťuje suverenitu a je důležitým faktorem vnitřní soudržnosti státu, avšak úplnou bezpečnost v rozdělené Evropě neposkytuje. Výdaje na věrohodně silnou vojenskou obranu jsou nevyhnutelnou zátěží hospodářství.

Obyvatelé Jugoslávie mají své kořeny ve velmi rozdílné minulosti a ve třech velmi odlišných kulturních a civilizačních sférách, charakterizovaných převládajícím náboženstvím: římskokatolickým na západě, řeckoortodoxním ve středu a islámským na jihovýchodě země. I když se kulturní a civilizační rozdíly i role náboženství časem zmenšily, nezmizely. Katolicismus ve Slovinsku a Chorvatsku zůstává zdrojem určitých napětí, a v poslední době se objevily i některé nepřímé vlivy fundamentalismu mezi muslimským obyvatelstvem.

Jugoslávie je však především státem mnohonárodním v extrémním rozsahu toho pojmu. K pěti historickým národům — Srbům, Chorvatům, Slovincům, Černohorcům a Makedoncům — přibyli od roku 1961 jako národ uznání „muslimové“. Mluví se třemi hlavními jazyky a píše dvěma abecedami. V zemi žije dalších dvacet (!) národnostních menšin, z nichž Albánci jsou dokonce početnější než Slovinci. Aby se ulehčilo těm, kdo se necítí doma v žádné skupině této mnohosti, byla zavedena i kategorie „Jugoslávci“. Z minulosti přežívají nacionalistická napětí, zejména mezi Srby a Chorvaty, a nedávno potlačené nepokoje Albánců v Kosovu svědčí o nebezpečnosti těchto napětí.

Mnohotvárnost komplikují mimořádně velké vývojové rozdíly mezi jugoslávským „severem“ a „jihem“. Zatímco Slovinsko, Chorvatsko, Vojvodina a část Srbska jsou poměrně průmyslově vyvinuté země, v nichž je vytvářen podstatný díl národního důchodu — Slovinsko s 8 procenty obyvatel např. vytváří více než 25 procent příjmů z vývozu, jsou část Srbska, Bosna-Hercegovina, Černá Hora, Makedonie a Kosovo velice zaostalé a extrémně chudé. Rozdíl v životní úrovni jugoslávského „severu“ a „jihem“ je větší než rozdíl mezi Sicílií a Skandinávií. Zatímco Slovinsko má jen 1,3 procenta nezaměstnaných, má jich Kosovo více než 30 procent. S rozvojovým fondem ve výši dvou procent národního důchodu má federální vláda působit k rychlému vyrovnání těchto rozdílů. Pomoc je však často umísťována málo efektivně, bohaté republiky jsou nespokojeny, že nemohou podržet vše, co vytvářejí, chudé republiky a oblasti jsou nespokojeny, že nedostávají tolik, co potřebují — a rozdíly se příliš nezmenšují. I dobré úmysly se obracejí ve svůj opak: k neklidu v Kosovu např. přispívá, že bylo vybudováno albánské školství v takovém rozsahu, že pro novou albánskou inteligenci zdaleka nestačí pracovní možnosti v oblasti. Nynější často vypjatá nacionální a regionální revnivost má spíše hospodářské a sociální než etnické a historické kořeny.

Krise federalismu a samosprávy

Z krachu unitárního a diktátorského „království Srbů, Chorvatů a Slovinců“ a z ruin druhé světové války, v níž Jugoslávie ztratila 11 procent obyvatelstva, vyvedli jugoslávští komunisté osvobozený stát jako federaci šesti více méně národních republik se dvěma národnostními autonomními oblastmi. To bylo bezpochyby jediné možné státoprávní řešení složité národnostní situace. I tak ovšem zůstaly části jed-

notlivých národů, zejména Srbů, roztroušeny jako silné menšiny ve více republikách. Srbové se mimo to vždy cítili omezováni ve své suverenitě existencí obou autonomních oblastí, protože tyto oblasti — ač součást Srbské republiky — dostaly ve federálních orgánech prakticky stejná práva jako republika, a mohly blokovat prosazování jejich globálních zájmů. Nedávno vystoupila např. velká skupina srbských intelektuálů s protestem proti vystěhovalectví Srbů z Kosova, které ovšem albánská správa oblasti mlčky vítá.

S pozdějším zavedením unikátního systému společenské samosprávy, s bojem proti centralistickému etatismu, s odstraněním závazného ekonomického plánování a přechodem k tržnímu hospodářství, a zejména pak novou ústavou z roku 1974 a novým zákonem o samosprávě z roku 1976 vyvinuly se pravomoci republik, oblastí, obcí a podniků v takovém rozsahu, že jednotná hospodářská politika federace a jednotný trh v zemi byly oslabeny až na hranici rozpadu. S takovými vedlejšími účinky jinak nesporně pozitivních systémových změn nikdo včas nepočítal.

Orgány samosprávy v podnicích a obcích příliš často sledují jen lokální a krátkodobé zájmy, investice nejsou koordinovány a jsou umísťovány nesprávně, místní odpor proti nevyhnutelným úsporným opatřením a proti racionalizaci se snadno prosazuje. Současně jsou volené orgány samosprávy s příliš častou rotací svých funkcionářů málo odolné proti dominanci mnohem lépe informovaných a zapracovaných byrokratů a technokratů, a těžko se orientují v labyrintu nesčetných zákonů a nařízení. Leo Mates nedávno konstatoval, že „demokracie pracujících nefunguje, rozhodují manažeři“; jiní — např. Slavko Goldstein — naopak požadují více autority a pravomoci pro ředitele a odborníky. Chyby podniků a obcí i tvrdé důsledky trhu, které by příliš ohrožovaly zaměstnanost a životní úroveň, „napravuje“ stát subvencemi, výhodnými úvěry, cenovým moratoriem a podobnými zásahy, které pak funkci trhu silně omezují. Správný poměr mezi působením trhu a regulativními zásahy státu nebyl dosud nalezen.

Ve federálních orgánech v Bělehradě, které jsou důsledně sestaveny z reprezentantů jednotlivých republik a oblastí, nemůže být podle ústavy přijato žádné usnesení bez úplného konsensu, to jest proti vetu některé republiky nebo oblasti. Výsledkem jsou slabé kompromisy, které mimo to umožňují různé interpretace. Regionální a lokální zájmy zastíňují zájmy celostátní. Těžisko politického, hospodářského i kulturního života se přesunuje z Bělehradu do republik a oblastí. Osm národních mocenských elit si vzájemně konkuruje, a Jugoslávie se proměňuje ve více méně volnou konfederaci osmi jednotek s velice slabou ústřední mocí. Předsedkyně vlády Milka Planincová konstatovala v prosinci 1985, že „se od federální vlády žádá politika, pro kterou nemá ani kompetenci ani autoritu“. Předseda Ústavního soudu Srbska Nejdard Pašić napadl „přehnaný princip jednomyslnosti“ a „téměř patologický strach z větší moci centra“. I ústřední výbor SKJ byl nucen přiznat, že „určité principy soudržnosti federace byly narušeny“. Debata o tomto problému je vzrušená, protože mnozí skutečně označují každou tendenci k posílení moci federálních orgánů za návrat k zavrženému byrokratickému centralismu — a nebezpečí nepochybně existuje. Racionálně uvažující účastníci debaty jsou ovšem zajedno, že Jugoslávie může i nadále existovat jen jako decentralizovaná federace a že principy společenské

samosprávy nemohou být opuštěny; zdůrazňují však současně, že cesta k jednotnému trhu a ke koordinované hospodářské politice musí být nalezena.

Problémy Svazu komunistů

Dokud žil Tito, držel nejpalcivější rozpory a nejnebezpečnější tendence pod kontrolou, i když zdaleka ne vždy nenásilnými prostředky a bez mnohých vedlejších negativních účinků. Mnozí se domnívají, že příčiny dnešních těžkostí vznikly již v posledním období jeho vlády, protože se žádoucí vývoj systému brzdil. I současné kolektivní stranické a státní vedení se všemi svými komplikacemi je organickým důsledkem situace, kterou vytvářel.

Tito vycházel z toho, že dostatečně integrující silou federace zůstane vždy Svaz komunistů s „vedoucí rolí“ ve společnosti a s demokratickým centralismem jako základním principem stranického života. Avšak principy jediné vládnoucí strany a demokratického centralismu v ní jsou za všech okolností problematické, a ve společnosti jako je jugoslávská — to jest ve společnosti s uvolněnou mnohostí zájmů ve všech jiných oblastech než v oblasti politické — vytvářejí zvláště složité problémy. I když Svaz komunistů — na rozdíl od stran zemí sovětského komunismu — neuplatňuje nejhrušší leninistické a stalinistické metody řízení, koliduje monopol jedné strany s jinak pluralistickým charakterem společnosti. V poslední instanci rozhodují i v Jugoslávii stranické orgány a straníční funkcionáři, a to i uvnitř orgánů samosprávy a mezi nimi. Brána k dominanci politické elity, k byrokratismu a ke zneužívání moci není uzavřena.

Dlouhým výkonem výlučné a málo kontrolovatelné moci je i Svaz komunistů opotřebován a v mnohých ohledech kompromitován. Má vážné problémy s poklesem aktivity členů, zejména členů dělnických. Ze 75 000 lidí, kteří v roce 1984 stranu opustili, bylo víc než polovina dělníků. SKJ je však i nadále uznáván jako garant státní nezávislosti a soudržnosti, a přes všechny negativní jevy není zasažen tak hlubokou krizí identity jako strany zemí sovětského bloku. I velká část kritiků režimu — např. Svetozar Stojanović — nahlíží, že v zemi neexistují ani předpoklady ani potřeba stranického pluralismu, že by takový pluralismus v daných poměrech jen zesílil desintegrační tendence, a že ve Svazu komunistů jsou stále ještě kreativní síly schopné novými reformami vyvést zemi z krize. Zdůrazňují však, že už bylo ztraceno mnoho času, a že reformy musí obsahovat hlubokou demokratizaci jak Svazu komunistů tak Socialistického svazu pracujících, a zesílení vlivu samosprávy výrobců při zmenšení vlivu „decentralizovaných“ národních mocenských elit.

Proti Titovým představám podlehl i Svaz komunistů silné nacionální „decentralizaci“. Stranické organizace v republikách a oblastech mají autonomii rozhodování, a federální ústřední výbor i jeho prezidium jsou voleny jen nepřímo a fakticky sestavovány z republikových a oblastních reprezentací a z reprezentace komunistů v armádě. I při rotaci vedoucích funkcionářů se dbá na střídání představitelů republik. Ve střetávání „konzervativních“ a „progresivních“ nejsou obsaženy jen ideologické a politické rozdíly, nýbrž i zvláštní regionální zájmy, a kompromisy postrádají jasnost a sílu. Na posledních zasedáních ústředního výboru SKJ byly diskutovány některé změny, mimo jiné přímé volby stranického vedení a omezení ne-

gativních účinků příliš časté rotace kádrů. Přípravy k letošního 13. sjezdu Svazu komunistů i k všeobecným volbám mají být podle předsedy prezidia SKJ Vidoje Žarkoviće využity k tomu, aby se „odhalily příčiny komplikované hospodářské i politické situace a ukázala cesta k jejich překonání“. Většina odpovědných i kritických lidí v Bělehradě si je vědoma toho, že tentokrát jde o skutečnou „zkoušku ohněm“, a mínění o schopnosti přestat ji se zatím velice různí. Někteří kritikové mluví již o nebezpečí „nevyléčitelného ochromení“ (Ljubomir Tadić) a o „monopolu bezmocnosti“ (Boris Nazarević).

Mnoho tváří dnešní skutečnosti

Hospodářský a sociální úpadek posledních let vyvolal přirozeně lidovou nespokojenost a obavy z budoucnosti. I když je ve svérázném jugoslávském systému tak či onak angažováno mnoho občanů — každý sedmý je např. nějakým delegátem v soustavě nepřímo volených orgánů — šíří se politická lhostejnost a únava. Mládež je tvrdě postihována nezaměstnaností, a její klesající zájem o společenské problémy je znepokojující.

Jugoslávská společnost se však i nadále vyznačuje značnou vitalitou, mimo jiné také pro svůj „jihoevropský“ charakter. Tak jako v Itálii, Španělsku či Řecku jsou lidé zvyklí „zařizovat se“ mimo špatně fungující oficiální struktury. Avšak nejen proto. Orgány společenské samosprávy fungují sice neuspokojivě, avšak tvoří přece jen jistý ventil proti nekontrolovatelným výbuchům nespokojenosti. Zaměstnanci mohou diskutovat a prosazovat alespoň své lokální požadavky, jsou zvyklí konfliktům a naučili se s nimi žít. Nebezpečným jevem je ovšem skutečnost, že lidé jsou nuceni uspokojovat své materiální potřeby způsobem, který jednak demoralizuje a jednak dále zvětšuje hospodářský nepořádek: „druhá“ ekonomika s černým trhem a naturální směnou zboží a služeb rozkvétá i v Jugoslávii.

Represivní orgány státu zasahují tvrdě — i když míra tvrdosti se značně liší v jednotlivých republikách a je dnes pravděpodobně nejmenší v Srbsku a Slovinsku — proti každé „protistátní činnosti“, k níž se stále ještě počítají i takzvané „verbální delikty“. Zásahy jsou tvrdší, jde-li o skutečné nebo domnělé projevy nacionalistického nebo separatistického extremismu ve spojení s takovou činností v exilu. Soudy však projevují značnou nezávislost na politické moci, a obhájci nejsou vždy zbabělí — i když se vyskytují i případy opačné, zejména v Bosně-Hercegovině.

Současně je v dnešní Jugoslávii při debatě o společenských problémech značně „vysoko do stropu“, zejména mezi intelektuály a na společenskovědních pracovištích. V zemi probíhá relativně otevřená kritická diskuse, zčásti i v orgánech SKJ a ve sdělovacích prostředcích. Spisovatel Predrag Matvejević to nedávno charakterizoval takto: „V této zemi nemůžeme mnoho změnit, ale můžeme více méně všechno říci. Je tu sotva fungující demokracie, ale je tu velice mnoho svobody!“ Většinou jen nedostatek tvrdé valuty omezuje svobodu cestování do ciziny nebo nákup zahraničních novin, časopisů a knih. Kulturní život je nesrovnatelně volnější než v zemích sovětského bloku — na podzim byl např. jednou z nejprodávanějších a nejdiskutovanějších knih román Milana Kundery, na dvou scénách se hrály hry Václava Havla a srbochor-

vatské vydání knihy Zdenka Mlynáře „Mráz přichází z Kremlu“ se připravovalo.

Přesto, že někteří kritici režimu — např. Gajo Petrović — mluví i v Jugoslávii o „bezperspektivnosti teorie i praxe“, přece jen tam nebyl marxismus tak beznadějně proměněn ve zkamenělou liturgii jako v zemích sovětského bloku, takže společenská kritika může i nadále vycházet i z jeho základů. Ani tak ožehavá témata jako nacionalistické excesy v osvobozovacím boji za války, tvrdosti vůči „stalinistům“ po roce 1945 nebo některé vážné Titovy omyly a chyby nejsou zcela tabuizovány. Konzervativní straničtí funkcionáři protestují sice proti nekonformním názorům, proti „zanášení ideologického a politického pluralismu do SKJ“ (Josip Vrhovec) a proti „problematizování systému“ (Stane Dolanc), a moc zasáhne občas cenzurou nebo zákazem, ale diskuse se brutálně nepotlačuje. Ke zvláštnostem Jugoslávie vždy patřilo, že režim nelikvidoval relativně velkou nezávislost umění, vědy a zájmových organizací intelektuálů. Ve vědeckých a kulturně-politických časopisech lze číst palčivé analýzy úpadkových tendencí, a sjezd jugosláv-

ských spisovatelů mohl na jaře 1985 provést — a publikovat — sřiravou kritiku zneužívání moci i pokusů omezovat tvůrčí svobodu.

Otevřenost diskuse svědčí o tom, že si jugoslávská společnost i přes mnohé úpadkové jevy podržuje určitou vnitřní dynamiku. Diskuse ovšem sama o sobě problémy nerozřeší. Dává však naději, že i východisko z aktuální krize bude nalezeno. Bude nepochybně komplikované, bolestivé a rozporuplné. Podstatné bude, zda se nepotlačí demokratické a samosprávné prvky systému ani v situaci, kdy některé jejich desintegrační důsledky musí být korigovány.

Jugoslávské hledání nesovětského socialistického modelu společenského uspořádání bylo hodné obdivu, když bylo po roce 1948 zahájeno a rozvíjeno. Jeho dnešní krize je hodna pečlivého studia všemi, kdo myslí na budoucí východiska ze slepých uliček „reálného socialismu“ v zemích sovětského bloku. I oni pravděpodobně podléhají některým iluzím, které svými důsledky postihují jugoslávský dnešek, a poučení mohou být velice cenná.

OTA ŠIK

Hospodářské nedostatky v Jugoslávii

Pro stalinské dogmatiky platí za socialistický jedině ekonomický systém vzniklý za Stalinova panství, s direktivním plánováním a odstraněním tržního mechanismu. Proto odsuzují všechny pokusy — a v první řadě jugoslávský — které chtějí zavést také do socialistického hospodářského systému tržní mechanismus, jako revizionistické a antisocialistické úchytky. Mají radost z hospodářských potíží Jugoslávie: považují je za typické kapitalistické potíže a vidí v nich potvrzení svých názorů, že každý návrat k osamostatnění a tržnímu zaměření podniků musí vést k nezaměstnanosti, inflaci a zahraničně hospodářské závislosti na kapitalistických státech. Jak v Jugoslávii samé, tak v jiných socialistických zemích probíhají v současnosti reformní diskuse, a všechny jednostranné informace o velké nezaměstnanosti, inflaci a zahraničním zadlužení Jugoslávie jsou vodou na mlýn stalinským dogmatikům.

Je proto nezbytně žádoucí ukázat, v čem jsou příčiny jugoslávské situace a že nejsou nutným výrazem socialistického tržně hospodářského vývoje. Zmíněné potíže jsou vyvolány částečně specifickými chybami jugoslávského systému a částečně falešnou hospodářskou politikou vládních orgánů, především jednotlivých svazových republik. Nedostatečná analytická příprava jakož i staré ideologické předsudky při vzniku jugoslávského systému vedly k těžkým chybám, které se později již nedaly odstranit. To proto, že za prvé, vzniklé systémové rysy ustrnuly v nedotknutelná dogmata, a za druhé se vytvořila specifická, se vzniklým systémem svázaná, mocenská elita, která se snažila a snaží každé změně systému zabránit.

Za rozhodující, systému vlastní chybu je třeba považovat takové pojetí systému samosprávy, při němž se podnikům dalo rozhodující právo rozdělovat své důchody na podnikově použité fondy (investice, rezervy, aj.) a na fondy, které se individuálně rozdělují mezi spolupracovníky. Toto čistě ideologicky zdůvodněné právo („výrobní kolektiv jako tvůrce důchodů má také rozhodovat o použití důchodů“) jednak ignoruje sílu krátkodobých důchodových a spotřebních zájmů spolupracovníků v kolektivních podnicích, jednak přehlíží souvislost mezi důchodovým rozdělováním v jednotlivých podnicích a výrobním vývojem v celém hospodářství.

Než ukáží na následky této první chyby, musím se zmínit o chybě druhé, která s první souvisí. Také z ideologických důvodů se odstranil rozdíl mezi mzdou a ziskem uvnitř podniků („v socialistickém hospodářství Jugoslávie neexistuje prodej pracovní síly, a proto nemůže také existovat žádná mzda a zisk“). To však znamená, že se zcela přehlíží specifická funkce mzdy na rozdíl od specifické funkce zisku v tržním hospodářství.

Mzda popř. mzdové diference mezi různými povoláními a pracovními činnostmi má rozhodující vliv na rozhodnutí jednotlivců věnovat se tomu či onomu povolání nebo pracovní činnosti. Lidé spontánně porovnávají požadavky, které od nich určitá pracovní činnost vyžaduje, očekávanou fyzickou a duševní námahu, požadavky kvalifikace, břemeno odpovědnosti, zdravotní podmínky, aj., a srovnávají je s očekávanou odměnou, s pracovním uspokojením, se společenským ohodnocením určitého povolání apod. Když existují mzdové diference a mzdové vývoje neodpovídají ohodnocení prací velkým množstvím lidí, popř. když za stejné pracovní činnosti v rozdílných podnicích a oborech dokonce vzniknou podstatně rozdílné individuální důchody, jako je tomu v Jugoslávii (za stejnou práci důchodové rozdíly od 1:5 až často dokonce 1:8, 1:9 a 1:10), musí to zcela podkopat pracovní motivační funkci mzdy a vyvolat velkou nespokojenost mezi pracujícími.

Řidič nákladního auta, který za práci ve svém podniku dostane např. jen pětinu mzdy, kterou dostává jeho kolega za stejnou práci v jiném podniku, bude nejen velmi nespokojený, ale bude i energicky bojovat za zvýšení mzdy. Spolupracovníci z méně efektivních podniků budou se zřetelem na podstatně vyšší odměny za stejné

pracovní činnosti v efektivnějších podnicích vykonávat silný tlak na svoje podnikové vedení a dělnickou samosprávu, aby se mzdy přizpůsobily. Tomuto tlaku může vedení podniku zřídka kdy odolat, a tak dochází k silnému zvyšování mezd, které neodpovídá reálnému vývoji produktivity a působí inflačně.

Místo horizontálně se vyrovnávajícího mzdového vývoje podle principu „za stejnou práci stejnou mzdu“ a při jasně oddělených podílech spolupracovníků jednotlivých podniků na zisku, se vytvořil chybný princip individuálního podílení na hrubém důchodu podniků. Vždyť v ziskovém vývoji se odráží — na rozdíl od individuálního pracovního výkonu — výrobní efektivita *celeho* výrobního kolektivu (tržní zaměření výroby, hospodárnost využití faktorů, pružnost, inovace a kvalita výroby, ap.). Jasně podchycený ziskový vývoj pak umožňuje nejen relativně spolehlivě měřit efektivnost a porovnávat efektivnost rozdílných podniků, ale také pomáhá poznat monopolistický, výkonu neodpovídající ziskový vývoj. Podíl na zisku spolupracovníků by pak vyvolal zájem o vývoj efektivnosti podniků, aniž by porušil mzdový vývoj v celé zemi.

Třetí velká chyba spočívá konečně v tom, že se neustálými decentralizacemi porušil jednotný národohospodářský úvěrový systém se skutečnými obchodními bankami jakož i s centrální bankovní a úvěrovou politikou, a že se úvěrový vývoj vložil převážně do rukou místních popř. oborových bank, které byly zcela závislé na výrobních podnicích a místních orgánech. Význam národohospodářsky centralizované peněžní politiky se zcela podcenil.

Tyto tři základní systémové chyby ve spojení se skutečností, že se nesmírně oslabila centrální hospodářská politika, zatímco nejdůležitější hospodářsko-politická rozhodnutí (daňový vývoj, zahraniční zadlužení, obhospodařování devíz aj.) se ve velkém rozsahu předala vládám republik, mělo pro jugoslávské hospodářství zdrcující výsledky. Na ně souhrnně ukáži.

V hospodářském systému, v němž chybí protiklad mezi mzdovými zájmy námezdně pracujících a ziskovými zájmy kapitálových vlastníků, se nemůže rozhodnutí o rozdělení podnikových důchodů vložít do rukou kolektivních podnikových orgánů. Již v kapitalistickém tržně hospodářském systému jsou bezprostřední odborově zastoupené mzdové zájmy velmi často tak silné, že zvyšování mezd překročí národohospodářsky únosnou míru a vede ke krizovým vývojem. Mnohem silněji se prokázal bezprostřední zájem na individuálním důchodu v Jugoslávii, kde protichůdné ziskové zájmy zvláštní sociální skupiny chybějí. Téměř ve všech podnicích překročily individuální důchodové fondy národohospodářsky únosnou míru, čemuž se nedokázalo zabránit ani politickými výzvami. Protože to ale nesmí jít na úkor požadovaných investic, opatřují se investiční prostředky v podnicích inflačně, následujícími způsoby:

- 1) Pomocí cílevědomého zvyšování cen si podniky zajišťují příjmy, z nichž mohou krýt jak nadměrné individuální důchody, tak potřebné investiční prostředky;
- 2) Když eventuálně ještě chybějí investiční prostředky, obstarávají se lehce úvěry z bank na podnicích závislých.

Tyto metody vedou k pádici inflaci, která v současnosti činí 80 % a dělala v některých letech ještě mnohem více. Inflačnímu zvyšování cen se mělo sice zabránit pomocí cenového stopu popř. jednotlivými cenovými reglementacemi, prostřednictvím vlády a republikových orgánů. Ale všechna tato — tržně nekonformní — opatření nemohla zamezit zvyšování cen, protože při silně zmonopolizované výrobě, při možných cenových dohodách mezi výrobcí a odběrateli, při existenci statisíců druhů zboží a při stálém přebytku poptávky se zvyšování cen nedá zadržet. Nehledě na to, že všechny administrativně fixované ceny zkreslují nedostatkové relace a podkopávají tržní mechanismus.

Kdysi správně chtěné pozitivní působení tržního mechanismu se likviduje nesčíslnými tržně nekonformními a soutěživost křivícími zásahy především orgánů republik. Zmíněné monopolistické tendence se při nerozeznatelném monopolistickém zvyšování důchodů ještě nesmírně zesilují hospodářsko-politickými praktikami republikových orgánů. Pokoušejí se vývoz nedostatkového zboží do jiných republik Jugoslávie přibrzdit a dovozu konkurenčního zboží z jiných republik na vlastní trh zabránit, aby chránily odbyt a zaměstnanost vlastních podniků. Taková protekcionistická opatření uvnitř země zmenšují přirozeně soutěživost a posilují negativní, efektivitu omezující monopolistický vývoj.

Ke stejným praktikám republikových orgánů, které podkopaly zájem podniků na výkonu a efektivitě, patří široká subvenční činnost. Málo výkonné a zaostávající podniky, které se dostaly do potíží, se podporují a nenechají se zbankrotovat. Tato za samozřejmost považovaná praxe, při níž se společenskými prostředky sankcionuje lenost a nedbalost jednotlivých podniků, působí přirozeně zhoubně na soutěživost.

Takové oslabení tržního tlaku a tržní motivace na podniky působí nejnegativněji na technický pokrok a výrobní inovace. Kde mají podniky důchodové zvyšování zajištěné, aniž se musejí technicky a kvalitativně zvláště namáhat, tam zůstává vývoj výkonů stále více pozadu. Bez technického pokroku nedochází ale také ke zvyšování produktivity, k dostatečnému rozšiřování zaměstnanosti, ke zvyšování reálných mezd; a tudíž se nezvyšuje životní úroveň obyvatelstva. V tomto směru se jugoslávská výroba přibližuje neefektivní a ztrátové výrobě sovětského plánovacího systému. Také konkurenční schopnost jugoslávského zboží na západních zahraničních trzích ochabuje a snižovat západní zadlužení i nesmírné břemeno dluhů je stále obtížnější.

Jako o chybě poslední se musím ještě zmínit o negativním postoji politických orgánů k soukromé podnikatelské činnosti, který také vyvěrá jen z ideologických motivů. Existující soukromé podniky nesmějí zaměstnávat více než pět zaměstnanců, a rozšíření soukromého sektoru se režim snaží všemi prostředky zabránit. Tím ztrácí přirozeně nejen soukromou iniciativu a možnost zlepšit zásobování obyvatelstva, nýbrž také vytvoření nových pracovních míst pro tisíce nezaměstnaných Jugoslávců.

Dá se tedy souhrnně říci, že chyby a nedostatky jugoslávského systému se nedají použít jako argument proti pokusu o tržní reformu direktivního plánovacího systému sovětského ražení. Naopak, většina zde institucionalizovaných chyb je výrazem *nedostatečného* překonání starého dogmatického marxistického myšlení, jakož i polovičatého pokusu využít tržní mechanismus ve prospěch efektivního socialistického vývoje.

K překonání nejzávažnějších nedostatků jugoslávského systému je třeba na jedné straně centralizovat důle-

žitá hospodářskopolitická rozhodnutí, aby se podpořilo vytvoření jednotného jugoslávského trhu. Sem patří nejen sjednocení peněžní a úvěrové politiky, obhospodařování devíz (v tomto směru se již něco podniklo) a daňové politiky, ale především také jednotná politika rozdělování důchodů (plánovitě regulování mezd, pravidla podílu na zisku ap.).

Současně by se na druhé straně měly odstranit praktiky, které omezují tržní soutěžení a podporují monopolistický vývoj (odstranění vnitrozemní protekcionistické politiky, cílevědomá antimonopolistická opatření a podpora soutěživosti, silné omezení subvenční činnosti ap.). Jen tak by mohla Jugoslávie zvýšit efektivnost svého hospodářství a přispět k tomu, aby se potvrdila životaschopnost a přednosti socialistického tržního hospodářství oproti direktivnímu plánovacímu systému.

Návrat k direktivnímu plánování sovětského ražení by zvětšil ztráty na efektivnosti, protože by se zhoršilo získávání informací a snížil zájem o efektivnost v podnicích. Požadované posílení centrální hospodářské politiky na svazové úrovni nemá nic společného s centrálním výrobním plánováním. Mělo by především pomoci peněžní, úvěrové a důchodové politiky zajistit překonání inflace a rovnovážný vývoj spotřeby s investicemi zajišťujícími zaměstnanost. Současně však musí posílení tržního mechanismu (tržní ceny, soutěživost a zisková motivace) zvyšovat zájem o efektivnost v podnicích.

Kdyby jugoslávští politici nebyli s to své úzké mocenské zájmy překonat a rozhodnout se pro pronikavý a důsledný reformní vývoj ve směru tržního sjednocení a posílení centrální hospodářské politiky, podnítilo by to recentralizační úsilí stalinských dogmatiků. Dá se jen doufat, že se v Jugoslávii prosadí prozíravější a hlouběji myslící politické síly.

DAGMAR VANĚČKOVÁ

MAĎARSKÉ PROMĚNY

Jen malou ukázkou dynamiky maďarského vývoje — v jeho vnitřní i zahraničně politické interpretaci — byla cesta dramatika Pavla Kohouta loni na podzim do Budapešti a jeho účast na tamním kulturním fóru. Ještě před několika málo lety byl Kohout promptně Maďary vrácen nejbližším vlakem z Budapešti do Vídně. Tentokrát zde byl přítomen i spisovatel Jiří Gruša, chartista, žijící v exilu v Německé spolkové republice, profesor František Janouch ze Švédska a další. Krok za krokem pružnější politiku dnešního maďarského vedení ve vztahu k západní Evropě, a zároveň poměrně liberální postoj k představitelům kritických proudů uvnitř země i k politické emigraci dosvědčuje řada příkladů.

Tak na třetí evropské konferenci za jaderné odzbrojení v červenci 1984 v Perugii byli vedle vyslaných oficióznů přítomni i neoficiální András Hegedüs a Ferenc Köszegi. Žurnalista Paul Lendvai, ve vídeňské emigraci od roku 1956, jezdí do Budapešti kdy si vzpomene, a přímo za Kádárem, dělat interview pro rakouskou televizi; ve vídeňském televizním studiu polemizuje často s puncovanými partajníky typu Petra Renyie z budapešťského Népszabadságu. Maďarští opozičníci a kritici režimu směji jezdit na stipendijní pobyty na Západ se samozřejmou zárukou návratu do vlasti: spisovatel a překladatel György Dalos byl v letech 1984-85 v Brémách, filosof Danilo Kis je ve Francii, historik Tibor Fényi toho času ve Vídni, abychom jmenovali alespoň některé.

Na cestě domů se zastavil ve Vídni někdejší maoista Dalos a v rozhovoru pro vídeňský deník „Die Presse“ charakterizoval své nynější postavení jako normální a demokratické, protože publikuje co chce a kde chce. Stálo ho to nicméně devatenáct let bojů a čekání. Současný stav v Maďarsku vidí jako období kosmetických úprav a příprav na reformu, během něhož panuje svoboda slova, avšak nikoli činů. Veřejný život kolísá podle něho mezi strachem a nadějemi. Přesto však Maďaři, na rozdíl od některých okolních národů, by měli už co ztratit, kdyby se v aparátu strany prosadily síly, které chtějí vrátit vývoj zpět. Dnešní

realista Dalos předpovídá možnost jen takových reform, jimiž se dosavadní moc bude cítit potvrzena a nikoli ohrožena. „Stačí, když bude i nadále trpěna rostoucí osobní iniciativa,“ říká. Největší hrozbou pro další příznivý vývoj v Maďarsku by byla podle něho hospodářská krize a zostření vztahů Východ-Západ. Pak by východní Evropa zmizela v „bukurešťském močálu“, říká doslova Dalos a má tím zřejmě na mysli málem středověké poměry pod dnešní policejní diktaturou v Rumunsku.

Jedním z posledních příkladů „přimhouřeného oka“ maďarského vedení byla i účast zástupců Dunajského kruhu, neoficiálního hnutí maďarských ochránců životního prostředí, na tiskové konferenci v prosinci 1985 ve Vídni. Uspořádalo ji zájmové sdružení rakouských vysokoškoláků, vrcholná organizace svého druhu, která zastupuje sociální, studijní a vědecké zájmy svých členů a už víckrát se angažovala v ochraně životního prostředí, nejrozhodněji v prosinci 1984 proti stavbě vodního díla na Dunaji u Hainburgu. Jak známo, tlak rakouské veřejnosti byl takový, že vláda ustoupila (podobně jako předtím v případě atomové elektrárny Zwentendorf) a Hainburg „padl“, což potvrdil při nástupu do funkce koncem roku 1985 i nový ministr pro životní prostředí Franz Kreuzer.

Po roce se rakouští vysokoškoláci přihlásili znova ke slovu, a to svoláním tiskové konference o jiném vodním díle na Dunaji, avšak v sousedních státech, o oně už dost neblaze proslulé soustavě přehrad a vodní elektrárny Gabčíkovo-Nagymaros. Za předsednickým stolem zasedli představitelé rakouského ekologického hnutí, novinář Günther Nennung, předseda mladých v lidové straně Othmar Karas, atomový fyzik Peter Weish a spolu s nimi pozvaní hosté z Maďarska. Že se tu neobjevil nikdo z Československa, je na bilem. Známa ochránkyně životního prostředí v Rakousku a nejnověji i kandidátka na prezidentský úřad, Freda Meissnerová-Blauová zdůraznila v úvodním slově přirozený zájem obyvatelů všech podunajských států o každý větší zásah do přírodních poměrů na tomto evropském veletoku. Podle jejího názoru se

v Maďarsku začíná dařit křehké květině demokracie, což právě dosvědčila i účast zástupců občanské iniciativy Dunajský kruh na tiskové besedě ve Vidni. K závažným zásahům do životního prostředí by měli mít možnost se svobodně vyjádřit i Češi a Slováci, tak jako Maďaři, v duchu práva národů na sebeurčení, dodala Meissnerová-Blauová. Uvedla také méně známý fakt o původu projektu společného československo-maďarského vodního díla na Dunaji, jehož myšlenka pochází ještě ze stalinské éry a první smlouva o něm se datuje už z padesátých let.

Na její slova navázal maďarský biolog János Varga, který rediguje v Budapešti americko-maďarský vědecký časopis a který převzal 9. prosince 1985 ve Stockholmu v zastoupení Dunajského kruhu alternativní Nobelovu cenu, udělovanou každoročně švédským parlamentem a vládou. Tímto aktem byla oceněna záslužná činnost maďarských ochránců životního prostředí, jimž se ve spolupráci s vědci, studenty a dalšími občany podařilo shromáždit deset tisíc podpisů pod žádost o zastavení díla Nagymaros, adresovanou maďarskému parlamentu a vládě. Petice navazovala na předchozí stanovisko předsednictva maďarské akademie věd, opřené o oficiální vědecké autority. Ve výzvě Dunajského kruhu se přímo žádá vypovězení maďarsko-československé smlouvy o stavbě dunajského vodního díla. Pro zastavení prací na výstavbě a případné zrušení celého projektu se vyslovila i maďarská Státní rada pro ochranu přírody a po ní Svaz maďarských architektů. Také zvláštní pracovní skupina při Vlastenecké frontě, období Národní fronty v Československu, se kriticky zabývala vzniklou situací.

Na besedě s rakouskými novináři se maďarský biolog Varga zminil o hlavních argumentech proti stavbě. Především je to ohrožení zásob pitné vody v povodí Dunaje, a to pro obyvatele nejen Maďarska, ale i Slovenska a jižní Moravy. Přitom se jedná o jeden z nejbohatších známých rezervoárů pitné vody v Evropě, vytvářený prosakováním dunajských vod pobřežními pisky a tedy s unikátní samočisticí schopností.

Společné argumenty maďarských vědců, ochránců životního prostředí, a v nejednom případě i oficiálních činitelů a organizací, proti neuvážené výstavbě dalších vodních děl na Dunaji narážejí na nepochopení a odpor československých úředních míst. Poslušné plnění diktátu Moskvy a RVHP, byrokratická strnulost a nedbání zájmů vlastních obyvatel, byť šlo o zabezpečení skutečných budoucích potřeb, jakou je dostatek vody, má i tentokrát přednost. Přitom se na všech stranách množí varovné signály o katastrofálním znečištění a nedostatku vody, především právě na Slovensku a na Moravě. Jedinou pozitivní odezvou z československé strany na diskuse probíhající v Maďarsku bylo dosud stanovisko Charty 77, která se zveřejněním výzvy Dunajského kruhu připojila k jeho požadavkům.

Zatímco v Praze si podávají dveře různí diktátoři a teroristé, případně uchazeči o almužny a dodávky zbraní, vystřídalo se v poslední době návštěvou v maďarském hlavním městě nepočítaně politiků a státníků evropského i světového významu (Margaret Thatcherová, Bettino Craxi aj.). Vzájemný obchod Maďarska a USA byl hlavním námětem jednání při nedávné návštěvě ministra zahraničí George Shultze v Budapešti. Jeho maďarský kolega Várkonyi mu předložil požadavek dalšího rozšíření doložky nejvyšších výhod, kte-

rou už Maďarsko na rozdíl od Československa a všech zemí RVHP kromě Rumunska delší dobu využívá. Maďaři by měli rádi doložku zajištěnou na delší období, namísto dosavadního každoročního prodlužování.

Maďarsko si žije v poměrném blahobytu s tradičně slušně zásobeným trhem, především bohatým výběrem potravin, ale i západního zboží, i když v zahraničních dlužích na tom není lépe než Polsko. Reformní improvizace musí přerůst v důslednou reformu a teprve pak bude možno najít cestu ze zadluženosti a ke skutečné prosperitě, zni názor nejen zahraničních, ale i většiny domácích ekonomů. Jak se přitom Maďarsko, ale také Československo a NDR, vypořádají s požadavky Sovětů, vyslovenými na posledním setkání RVHP v Moskvě a podle nichž tyto tři země musí se Sovětským svazem nést hlavní tíhu „ozdravování“ polské a rumunské ekonomiky a zároveň dále mocně podporovat Kubu, Mongolsko a Vietnam, leží v oblasti dohadů.

Značné devizové příjmy přináší Maďarsku turistický ruch: do země přijíždí v roce víc návštěvníků než je tu obyvatel, čili na jednoho Maďara připadá nejméně jeden návštěvník z ciziny. Stále větší počty lidí (až tři milióny ročně) přijíždějí a hlavně projíždějí cestou k Černému a Jaderskému moři z Československa (kam jinam a kudy také směji jezdit?). Houstnoucí proudy turistů, přes tři milióny za rok, směřují však do Maďarska i ze Západu, především z Rakouska a z NSR, odkud jsou vypravovány zvláštní vlaky až z Hamburku a Dortmundu na Balaton, do Budapešti, na vinobraní. Samotní Maďaři směji cestovat takřka bez omezení kamkoliv, čehož využívá asi polovina občanů, a z nich nejméně deset procent jezdí do západních států. K podpoře cizineckého ruchu buduje Maďarsko velkorysým způsobem mezinárodní hotely, služby, obchodní síť, kasina. O stavbě a otevření supermoderní odbavovací budovy budapešťského letiště v listopadu 1985 referovalo podrobně dokonce i Rudé právo, jenom jaksi pozapomnělo na důležité údaje o způsobu financování, původu projektu a zařízení, včetně oné obdivované a všudypřítomné elektroniky. Odbavovací hala Ferihegy je totiž dílem rakouských firem a její výstavba trvala pouhé dva roky.

Předmětem obzvláštního oboustranného zájmu jsou vzájemné styky a turistická výměna mezi Maďarskem a Rakouskem. Dennodenně lze vidět v centru Vídně desítky autokarů a houfy osobních aut s maďarskou poznávací značkou, uvnitř s rakouským zbožím, také jeden z důkazů, že maďarští turisté nepříjíždějí s pár šilinky v kapse v úloze chudých příbuzných. Rakouský spolkový prezident dr. Kirchschräger pozval koncem roku Jánose Kádára k neformálnímu jednodennímu setkání, beze vší pompy a protokolárních procedur. Aby to žádný z nich neměl příliš daleko a neztratil mnoho času, sešli se v obci Rustu u Nežiderského jezera. Kádár v interview pro vídeňskou televizi připomněl, že spolupráce obou zemí je výsledkem dlouholetých snah, je stabilní a má budoucnost. Také dr. Kirchschräger v rozhovoru pro maďarskou tiskovou kancelář MTI zdůraznil, že setkání a jednání s hostem bez formalit a mezi čtyřma očima odpovídá atmosféře dobrého sousedství a přátelským vztahům obou zemí.

Název „Vztahy mezi Rakouskem a Maďarskem: zvláštní případ nebo model“ nese nová publikace vydaná rakouským Ustavem pro mezinárodní politiku

v rámci výzkumného projektu pod vedením Zdeňka Mlynáře, bývalého tajemníka ÚV KSČ a dnes vědeckého pracovníka tohoto ústavu. Kniha byla v prosinci 1985 uvedena na tiskové konferenci ve Vídni, při níž vedle Mlynáře zasedl i ředitel obdobného budapešťského ústavu. Od něho se účastníci besedy dozvěděli, že v roce 1986 vyjde i v Maďarsku podobná studie, jejíž závěry se v ničem neliší od uvedené rakouské analýzy. Maďarský prominentní vědec i Mlynář mají na současný vývoj rakousko-maďarských vztahů podobné hledisko: jeví se jim jako výsledek kombinace vnějších podmínek a politické vůle obou stran. Pokračování tohoto vývoje však podmiňují dalším snižováním mezinárodního napětí a „nenarušováním velmocenských zájmů“.

Ústav pro mezinárodní politiku v Laxenburgu u Vídne chystá po analýze vztahů rakousko-maďarských projekty, které se budou postupně zabývat všemi zeměmi ve středoevropské zóně, s jedinou výjimkou Československa, kde přetrvává politika izolace od Evropy a stavění umělých bariér vůči Rakousku, bez známek úsilí o změnu.

Videň, leden 1986

TŘI DEPEŠE

o třech únorových událostech

Senát Spojených států ve středu 19. února 1986 schválil 85 hlasy proti 9 rezoluci, konstatující, že prezidentské volby na Filipínách 7. února byly „poznamenány podvody tak rozsáhlými, že je nelze považovat za projev vůle filipinského lidu“.

V týž den, 19. února, oznámila Československá tisková kancelář, že prezident Gustáv Husák blahopřál diktátoru Marcosovi, žaláři a vrahovi tisíců komunistů a jiných odpůrců režimu, k jeho „opětnému zvolení“ hlavou padesátimilionového souostrovi.

V úterý, 26. února, šest dní po gratulaci z Československa, uprchl Marcos s rodinou a nejbližšími spolupracovníky z Filipín. Zprávy z Manily neupřesnily, zda měl ještě Husákovu blahopřání v kapse.

V. T.

CO PŘEBÝVÁ A ČEHO SE NEDOSTÁVÁ

Co nevidět to bude dvacet let od srpnové noci tanků. Ještě předtím vzpomeneme desáťho výročí pokusu hrstky statečných lidí — kterým šlo především o jejich zemi, o národ, který v ni žije a také o par takových zbytečnosti jako je občanská morálka, slušnost, právo, nezávislé myšlení a spoluodpovědnost každého za osud společnosti — navázat dialog s těmi, které ty tanky přivedly k moci a jimž je tohle všechno srdečně fuk. Obě výročí budou postupně splývat v jedno, jsouce součástí obrazu, jaký malují dějiny. V tomto případě moderní dějiny Čechů a Slováků.

Ten obraz je mimo všechno ostatní také obrazem země a dvou narodů, jež v moderních dějinách prakticky neměly příležitost zabývat se samy sebou jinak než exaltovaně, romanticky, všelijak vzrušeně, občas skoro mysticky (ať už s důrazem na hrdinství či utrpení), s odstupem k sobě samým, dávajice přednost popisu skutečnosti před její usilovnou interpretací, přeměňováním, hajením či tupením. Tak tomu bylo po celé devatenácté století od chvíle, kdy se Češi a Slováci začali sbírat k národnímu uvědomění, a až do první světové války; tak tomu bylo v letech první republiky, kdy zbylo jen málo místa mezi euforií a ohrožením; a pak už nebylo na klidný, věcný pohled pomyslení: okupace, válka, osmačtyřicátý, stalinismus, obleva, šedesátá léta, další okupace a pak posledních dvacet let se všemi jejich charakteristickými rysy, které dobře znače — ale znače je skutečně?

A co platí o obrazu domácím, platí pochopitelně i o obrazu v zrcadle, o Čechách a Slovácích, kteří v tom či onom okamžiku, na tom či onom místě na obraze odešli za hranice, jmenovitě v posledních padesáti letech. Také oni, až kupodivu shodně, neustále reagují na některou ze situací, některým z jmenovaných způsobů.

Je přirozeně snadné to pochopit, a asi tomu nemohlo a nemůže být jinak. Jenže nevyhnutelným výsledkem je jistá únava, obapolná alergie a řada prázdných míst na obraze, která prostě nebyl čas vyplnit. A obraz roste v čase a bílých míst přibývá.

Vezměme jedno po druhém. Z druhé strany hranic, zdaleka i zblízka, zaplavuje denně posluchače i čtenáře přívál známých slov. O neudržitelnosti naší situace, o naší nouzi materiální a bidě duchovní, o vadách národního charakteru a nedostatcích národních dějin, o vinách jedněch a nevinách druhých, o utrpení a hrdinství. K tomu rovným dílem rady a návody, co by se mělo a co by se nemělo, a spousta kázání se zdviženým prstem o tom, jak a o čem myslet (nebo nemyslet), jak a čemu věřit (nebo nevěřit), co a jak číst (nebo nečíst). Samozřejmě to všichni (nebo mnozí) posloucháme a čteme. Ne, že by nás někdo nutil, ale protože to poslouchat a číst chceme — co jiného máme také číst a poslouchat, o koukání nemluvě? Ale občas, a čím dal tím častěji, nám to jde na nervy. Jenže, jak to tam na té druhé straně vysvětlit? Jak jim povědět, aby to správně pochopili, že bychom od nich potřebovali především něco jiného. Že bychom potřebovali jako sůl, aby nás považovali za normální, normálně myslící dospělé lidi, který není třeba všechno předžvykat a interpretovat, kteří dovedou nadávat sami a líp, když je to zapotřebí, a kupodivu také bez návodu poznají, kdy plakat a kdy se smát, nad čím a čemu. Zkrátka, že bychom potřebovali, aby s námi zacházeli, aby k nám mluvili a aby pro nás psali zásadně

jinak, než jak jsme tomu zvykli od těch, kteří nás svými slovy, psanými i mluvenými, zaplavují doma. To, čeho se nám příliš často dostává, je totiž totéž v modrém. Tady s námi zacházejí jako s nedospělými blbečky, a z druhé strany je napodobují s opačným znaménkem. A my tolik toužíme, aby nám rozhlas i tisk především říkaly, co nevíme, co neznáme, a nechaly nás reagovat a myslet každého po svém.

Někdy to, odpusťte, dělá všechno dojem, že mnozí z těch, co pro nás píšou nebo k nám mluví, to dělají spíš pro sebe. Ze jim jde spíš o to, aby si sami odreagovali svoje, aby nějak materializovali vlastní představy a tužby, často vzdálené naší každodenní realitě i našim představám a tužbám. Jako by vlastně ani nešlo o nás, ale především o ně. Samozřejmě se to snažíme pochopit, víme, že jsou bolavi, stejně jako my, že je nelze vyjmout z obrazu. Navíc chápeme, že propaganda je propaganda, která má svůj jazyk, svoje klise, svoje zákony. Ale nedívejte se nám, kteří jsme prožili život ohlušování propagandami nejrůznějšího druhu, a dnes jen chvílemi s úspěchem unikáme té nejpitomějši a nejprimitivnější, nedívejte se nám, že jsme alergičtí. A že zoufale toužíme po každém nekomentovaném, nepředžvýkaném, neinterpretovaném faktu, textu či myšlence.

Totéž ovšem platí i obráceně. Nejsme tak zahleděni sami do sebe, do svého osudu, abychom si v jasnějších okamžicích neuvědomovali, jak v tom obraze vypadáme my. Aspoň ti z nás, nebo většina, kteří se nějak projevují na veřejnosti. Naš osud, úděl, celá naše situace, vřánějí i ty nejlepší z nás, a především je, do postoje vlastníků té poslední, neznámé pravdy, neobjevené, nepochopené výpovědi, autorů nejvýznamnějšího poselství. Stále častěji nám vzkazují kamarádi ze zahraničí: nechte toho, stavají se z vás kazatelé. Moralisti. Věrozvěstí. Pišete jakoby zasvěceně o věcech, o kterých víte málo nebo nic, pletete se do složitých kontextů, které nemůžete znát ani chápat, a příliš často se podobáte jako vejce vejci věrozvěstům odtud, na které si stěžujete.

Mají pravdu. A nemá smyslu jim vysvětlovat, že takový už je úděl trpitelů, mučedníků, sekt, vyvržených, prostě každého, kdo byl nějak vyloučen, vytlačen, vynesena z proudu řeky a teď ji ze svého ostrůvku či na větví na břehu vykládá, kudy by měla téct a jak. Nemá smysl jim to vysvětlovat, protože to vědí a chápou. Jediné, co má smysl, je uvědomit si to a zápasit s tím, jak se dá.

Především kvůli nám samotným, ale i pro všechny za našimi hranicemi, kteří nám fandí, drží palce, pomáhají a chtějí pomáhat. Jak už řečeno, obraz roste a přibývá bílých míst, která nezaplňují kazáním ani moralizováním. Co nám všem — tady i tam — chybí, je věcný, klidný, nevzrušený popis téhle společnosti, jejího života dnes, lidí, kteří ji tvoří na všech úrovních a na všech stranách politického, ideologického, ekonomického i policejního spektra. Společnosti, která není ani ta z let padesátých, dávno ne ta z let šedesátých, ale už také ne ta z let sedmdesátých. Společnosti, kdy čtyřicátníci se narodili do sovětského socialismu, kde pro dvacetileté je osmašedesátý asi stejně reálný jako první světová válka, a kde první republiku a její demokracii pamatují většinou už jenom penzisté — což zahrnuje i vedení strany a vlády. Společnosti, která žije po generace odříznutá od světa, zahnaná do soukromí, společnosti, proti které je nejen dnešní Maďarsko, ale i Jaruzelského Polsko říší svobody, a jež přitom žije materiálně líp než ony. Chceme-li s tou společností něco udělat, a chceme-li, aby ji i nás lépe chápali za jejími hranicemi, musíme dokázat nezaujatě ji popsat, bez bryli všech odstínů, od růžové k černé, vyplnit prázdná místa na obraze. Protože to lze udělat jenom zevnitř.

Kazatelů, moralistů, laudátorů temporis acti a tak vůbec, máme a budeme mít habaděj. V naší situaci to prostě jinak nejde. Teď však především čekáme na ty, kteří udělají, nebo se pokusí udělat, či začnou dělat, na co nebylo v Čechách nikdy místo ani čas. A protože si vzhledem k celkové situaci myslíme — aniž vylučujeme překvapení, na něž je historie téhle části světa vždycky bohatá — že toho času i místa je teď spíš nazbyt, máme důvěru, že se dočkáme. A zaplaťpanbůh za každou skutečnou pomoc a příklad, který nám kdokoli poskytne.

DALIMIL

STO PADESÁT TISÍC SLOV

Právě vyšlo 13. číslo časopisu **150 000 SLOV** — **Texty odjinud**, který tak vstoupil do pátého ročníku.

Toto číslo v rozsahu 208 stran obsahuje texty vztahující se k problému „hvězdných válek“ a politické a hospodářské reformy v Číně, zabývá se podrobně současným Bulharskem, Rumunskem, Švédskem a Řeckem, jakož i podzimním mezinárodním kulturním fórem v Budapešti. Jako dokumenty tu vycházejí projev západoněmeckého prezidenta R. v. Weizsäckera ke 40. výročí konce druhé světové války a překlad kapitoly z románu A. I. Solženicyna První kolo, věnované P. A. Stolypinovi.

Současně vyšel jako první svazek **KNIHOVNY 150 000 SLOV** román maďarského spisovatele Györgye Konrada **SPOLUVINÍK**, zabývající se osudy Středoevropanů v posledních padesáti letech.

Předplatitelé 150 000 SLOV dostávají tento román zdarma. Jednotlivé výtisky lze objednat v nakladatelství **INDEX**, kde také na jaře vyjde další svazek překladové řady, verše laureáta Nobelovy ceny, polského básníka Czesława Miłosze **HYMNUS O PERLE**.

Předplatné na časopis 150 000 SLOV činí 15,- US dolarů nebo 30,- DM. Jednotlivé výtisky románu **SPOLUVINÍK** a **HYMNUS O PERLE** si můžete objednat.

**Předplatné i objednávky na adresu:
INDEX, Postfach 410511, D-5000 Köln 41, NSR**

Byť marxistom v Československu

Keď som v poslednej dobe pracoval na stati „Marxizmus a ekologická kríza“, začal som veľmi intenzívne pociťovať potrebu vyrovnania sa s otázkou: čo to obnáša, byť dnes marxistom, zvlášť v súčasnom Československu?

Náš človek vie pochopiť a odpustiť, keď sa dnes hlási niekto k marxizmu na Západe: bude to asi nejaký exhibicionista alebo čudák. Vie pochopiť a tolerovať, ak to u nás robí stredoškolský či vysokoškolský učiteľ, pracovník výskumného ústavu, bežný intelektuál zo štruktúry: vystupuje ako marxista preto, lebo musí, lebo nemá inú alternatívu, ak sa chce udržať v štruktúre. Vie pochopiť a vziať na vedomie, keď sa ako aktívni a bojovní marxisti prejavujú profesionálni politici a ideológovia, rôzne nomenklátúrne kádre: robia to predsa z karieristických dôvodov.

Náš človek však asi ťažko pochopí a zrejme už vôbec nebude ochotný tolerovať, keď sa dnes niekto hlási u nás k marxizmu z presvedčenia. Z presvedčenia možno byť budhistom, chartistom, moslimským bratom, vegetariánom, svedkom Jehovovým, esperantistom, askétom . . . Tých všetkých náš človek bude brať vážne. Ale marxistu?

Poznám to všetko veľmi dobre na vlastnej koži. Moji priatelia z exkomunistických kruhov mi vravia: ako taktický ťah je to celkom dobré, ale v skutočnosti to s tým marxizmom predsa len nemyslíš celkom vážne, však? Priatelia z mladších generácií mi dohovárajú: nemôžeš tie svoje marxistické východiská, postoje a postupy nejako lepšie zamaskovať, aby tak nebili do očí? Všetka mládež ináč nebude ochotná čítať! Moji bývalí kolegovia, ktorí zůstali v štruktúre, sa tvária veľmi neveriaco: prečo by si mal byť marxistom, keď to nikto od teba nežiada? A policajti ma jednoducho dôrazne varujú: vy sa nám nemontujte stále do toho marxizmu, pán Kusý! My sme vás predsa z neho raz prevždy vyvrhli!

Ani sa nečudujem, že sa k tomu cítia byť oprávnení, pretože súčasný marxizmus v Československu je predsa predovšetkým ich, teda policajným marxizmom. To možno veľmi výrazne vidieť už z toho, že jeho hlavnou zložkou je zložka denunciačná, boj proti rôznym možným úchylkám, -izmom a ich predstaviteľom, stále ešte veľmi výrazne zameraný na obdobie obrodného procesu 1968. A tak hlavnými predstaviteľmi nášho dnešného oficiálneho marxizmu nie sú žiadni tvoriví duchovia, prichádzajúci s nejakými novými filozofickými myšlienkami, analyzujúcimi naliehavé problémy moderného človeka a spoločnosti, ale obyčajní „regulovčiaci“ a bojovní „odstreľovači“ hrzalovského typu: ich hlavnou úlohou je usmerňovať, odhaľovať, zabrániť, vylúčiť . . .

Čo môže koho priťahovať na takom marxizme, z ktorého sa vytratil akýkoľvek náznak samostatného myslenia vôbec, o filozofickom myslení ani nehovoriac? Dnes už u nás dokonca klesol aj pod úroveň školometského marxizmu, žijúceho z citátov klasikov a politických predstaviteľov. K tomu by bolo treba študovať aspoň tých klasikov, vedieť v nich nájsť, čo k danému problému napísali, vedieť používať aspoň ich myšlienky, keď už nie svoje vlastné. Ale naši súčasní marxisti z oficiálnych štruktúr dnes už poväčšine nerobia ani toto, aj to by bolo na nich veľa. Navykli si na naprosto šlendriánske myslenie, pri ktorom kašľú na konzistentnosť svojich postupov, na to, či ich závery vyplývajú z ich premis, či ich premisy majú vôbec niečo spoločné s nejakými marxistickými východiskami, alebo nie.

Boli časy, keď sa vzor marxistického teoretického myslenia zvykol vidieť v popredných komunistických politikoch a štátnikoch: Lenin, Trockij, Togliatti, ba i Stalin . . . Tie časy už dávno pominuli. Dnešní komunistickí predstavitelia používajú marxizmus len čisto účelovo, berú si z neho iba to, čo sa im hodí a v ostatnom ho nahradzujú hocičím. A tak sa človek už ani nečuduje, keď taký Gromyko v slávnostnom prejave na oslave VOSR roku 1984 prehlási: „My i naši spojenci kategoricky varujeme tých, čo sa zaoberajú plánmi na revíziu dejín.“ Zabudol, že práve takéto plány boli voľakedy programovým východiskom marxistov, že priamo vyplývajú z prvej Marxovej tézy o Feuerbachovi! Zabudol, že práve „revízia dejín“ je základným predpokladom marxizmu.

Povedzme, že to sú pragmatickí politici. To isté však dnes už platí aj o prominentných profesionálnych marxistoch, ktorí sa marxizmom živia a krmia nim mašy. Dva príklady slovenskej proveniencie za mnoho ostatných. Profesor a doktor vied Michal Pecho, riaditeľ Ústavu marxizmu na VŠE v Bratislave, si jednoducho „parafrazuje“ notoricky známu Leninovu myšlienku tak, že jej zmysel obráti naruby: napísal do novin, že podľa Lenina „politika nemôže mať prvenstvo pred ekonomikou“ (bratislavská Pravda, voľakedy na jar 1984). Redakcia sa na druhý deň musí ospravedlniť čitateľovi — nie za tlačovú chybu (ako by sa malo očakávať), ale za autora! Profesor a doktor vied Jozef Hrabina, vedúci katedry ideologickej práce na Vysokej stranickej škole v Bratislave, si kludne napíše do tej istej Pravdy, že v prípade marxistickej ideológie „ . . . ide o kľúčovú úlohu rozvoja socializmu, ved' predovšetkým od jej efektívnosti závisí, ako budú jednotlivci, sociálne skupiny, triedy, národnosti a národy zameriavať svoju činnosť“ (Pravda, 19. 6. 1984). To je priam programovo protimarxistické vyhlásenie, vyhlásenie toho typu, za ktoré marxisti voľakedy tvrdo kritizovali utopických socialistov a radikálne sa od nich v tomto ohľade dištancovali. Je doslova proti základnému zmyslu marxizmu povedať, že ideológia hrá **kľúčovú úlohu** v rozvoji socializmu, že od jej efektívnosti **predovšetkým závisí** zameranie činnosti ľudí. Ak je niečo typicky marxistickým východiskom, tak je to východisko priority základne pred nadstavbou, materiálneho života ľudí pred ideológiou, hmotných pomerov pred ich ideovým zobrazením vo vedomí ľudí. Preto podľa marxizmu ideológia môže vždy hrať len **pomocnú úlohu** v rozvoji spoločnosti a od jej efektívnosti iba **odvodene závisí** zameranie činnosti ľudí. Dnešní profesionálni marxisti z oficiálnej štruktúry si však môžu napísať hocičo a už nikto nad tým ani neustrnie. Vo svojej stati „Marxizmus a ekologická kríza“ som tento fakt podrobne dokumentoval na ich postoji k riešeniu ekologickej problematiky.

Ani jeden z týchto našich prominentných marxistov sa tu nemôže hájiť tým, že predsa nie je dogmatik! Ono totiž dogmatické myslenie nie je ani zďaleka totožné s myslením konzistentným: prvé sa drží litery učenia, posledného vydania zbraných spisov jeho oficiálne uznaných klasikov, druhé vychádza zo zmyslu tohto učenia, z logiky jeho postulátov a premis. Nebyť dogmatikom nie je preto samo o sebe ešte žiadna prednosť: jestvujú práve tak nedogmaticki géniovia, ako aj nedogmaticki blbeci.

Dogmatický marxizmus je nudný a vyprázdnený: nielen že v ňom chýba iskra myslenia vlastnou hlavou, ale omieľanie a bezduchá aplikácia citátov uznaných autorit zabíja aj tú iskru myslenia, ktorá vzišla z ich hláv. Dnešný oficiálny marxizmus je však dvojnásobne nudnejší a vyprázdnenejší, pretože sa z neho vytratila samotná podstata teoretického myslenia vôbec: nekonzistentné myslenie (pokiaľ ho ešte vôbec nazveme myslením) sa znesie ešte tak v rozjarenej pivnej spoločnosti, nie je však prípustné v teoretickej úvahe, vo filozofickom skúmaní problému, v analytickej štúdií.

Dogmatický marxizmus bol samoučelný, náš dnešný oficiálny marxizmus je vyhranene ideologicky účelový, slúži *à la thèse*. Jeho podstatu veľmi presne vystihol tretí slovenský prominentný marxista, tiež doktor vied a navyše akademik Viliam Plevza, keď v televíznej besede o svojom seriáli „Povstalecká história“ vyhlásil: úlohou historika je dokázať, že to muselo byť tak, ako to bolo! Zabudol iba dodať, že je to úloha typická len pre „dvorného“ historika a pre „dvorného“ marxistu vôbec! Majú dokazovať a ospravedlňovať vždy práve to, čo od nich „hrad“ momentálne žiada.

Je to teda už svojou povahou marxizmus veľmi nezaujímavý, nepríťažlivý. Pravda, jeho kritici, vychádzajúci z odlišných základných princípov, môžu tvrdiť, že je to povaha vlastná marxizmu ako takému, vyplývajúca zo samotnej jeho podstaty, pretože nejestvuje iný marxizmus ako dogmatický a ideologicky služobný. Každý pokus o prekonanie tohto rámca bol predsa v marxizme tvrdo potlačený ako neprípustná herézia, ako najťažší smrteľný hriech marxistov — revizionizmus. V znamení tohto hriechu predsa komunistická moc z oficiálneho marxizmu exkomunikovala a umlčala všetky tvorivo mysliace a duchom iskriace osobnosti, ktoré dodávali marxizmu šesťdesiatych rokov šarm invencie a neotrelosti. A to nielen v Československu, ako dôsledok mocenského potlačenia obrodného procesu z roku 1968 (Machovec, Kosík, Průcha a i.), nielen v celom socialistickom tábore (Lukács, Schaff a i.), ale aj v západnej Európe a tým prakticky aj vo svete vôbec (Garaudy, Fischer a i.). Podľa týchto kritikov bol celý ten tvorivý marxizmus šesťdesiatych rokov iba výnimočnou a prechodnou módnou vlnou, ktorou sa vtedy nechali oklamať aj takí myslitelia ako Sartre, Marcuse, Fromm a ďalší. Koketovať s marxizmom, inšpirovať sa ním, preberať ho vcelku alebo po častiach patrilo vtedy ešte k bontónu: dnes by to však už bol len trapný *faux pas*.

★ ★ ★

Podľa jeho najtvrdších kritikov je preto súčasný marxizmus mŕtvy, beznádejne zastaralý, *out of date*. Nemá žiadne tvorivé osobnosti, lebo ich ani principiálne nemôže mať: takouto osobnosťou sa predsa nemôže stať ani dogmatický „vykladač“, ani ideologický „služobník“. Tí sú už povahou svojej činnosti neosobnosti, kmáni. Podľa tejto koncepcie bol teda vlastne taký Karel Kosík naozaj len omylom v marxizme, votrelcom doň a úplne oprávnené ho z neho vymazali: nemá tam čo robiť. Legálnymi dedičmi marxizmu sú výlučne oni „neznámi bojovníci“ za jeho „čistotu“, „triednosť“ a „stranickosť“. V tom sa kritici marxizmu vlastne až príliš nápadne zhodujú s tou partajnou ideologickou vrchnosťou, ktorá má dnešných oficiálnych marxistov pod svojou správou.

Domnievam sa, že je to vadná koncepcia. Ako to vidím ja, marxizmus nie je sám osebe ani a priori dogmatický, či tvorivý, ani a priori služobný či kritický, ani a priori ideologicky závislý či vedecky nezávislý. Pre mňa — a v súlade so svojimi teoretickými východiskami — je marxizmus predovšetkým určitý metodologický nástroj poznávania skutočnosti, určitý spôsob myslenia, určitý typ kategorizácie a hierarchizácie nášho prístupu k tomu, ako sa rozobrať a vyznať v určitej problematike, ako si klásť otázky, ako ich navzájom na seba viazať a ako ich riešiť.

Marxizmus teda nie je **sústava poznatkov o svete**, ku ktorej marxisti (či dokonca iba ich klasici) dospeli, ale len **sústava pravidiel hry**, podľa ktorých uvažujeme ako marxisti; nie je to akási zavŕšená budova istého typu filozofického poznania sveta, ale len súbor nástrojov a lešení, pomocou ktorých túto budovu stavíme, prestavujeme, renovujeme, modernizujeme.

Pri každých trochu zložitejších pravidlách hry (ktoré umožňujú viac alternatívnych postupov) platí, že hru možno aj zbabrať a prehrať, že ju možno viesť aj neinvenčne, stereotypne, školácky a že sa nájdu aj takí, čo sa v nej pokúsia švindlovať. V takých prípadoch obvykle neobviňujeme hru, jej pravidlá, ale ľudí, ktorí ju hrajú. Nástroj možno používať odborne, k majstrovským výkonom a rovnako ním možno aj kaziť dielo, zaobchádzať ním diletantsky, fušersky: ako sa nástroj použije, zväčša nezávisí od neho samého, ale od používajúcich ho ľudí. Sú aj takí, čo samočinným počítačom roztlkajú orechy. Môže za to počítač?

Pravda, od počiatku tu jestvovali a často dokonca výrazne prevládali tendencie previesť marxizmus z roviny metodologickej do roviny systémovej: z teórie ako myslieť o svete urobiť teóriu toho, čo si mám o svete myslieť. Je to tendencia k maximálnemu spohodlneniu myslenia, k myšlienkovému sterilite. Takto systemizované filozofické učenie nám potom totiž podáva hotové odpovede na akýkoľvek filozofický, ľudský, vedecký problém. Ide iba o to, že takéto odpovede sú vždy len abstraktne všeobecné, banálne, bezobsažné. Keď beriem marxistickú východiskovú tézu o prvotnosti hmoty a druhotnosti vedomia ako obsahovú výpoveď o svete, stáva sa z nej prázdna floskula, z ktorej sa o svete nič nového nedozvedám, ktorá je filozoficky naprosto sterilná a nudná. Keď však s touto tézou pracujem len ako s metodologickým postulátom určitého spôsobu myslenia pri riešení určitých filozofických a ľudsky akútnych problémov, môžem sa jej pomocou čosi nového o svete dozvedieť.

Zrejme práve takto to myslel aj Marx so svojim učením, keď napísal, že posledným zavŕšeným filozofickým systémom bol systém Hegelov, a že týmto smerom sa po Hegelovi už filozofia naďalej nemôže ubierať. Mnohým

z tých, ktorí sa k Marxovi a k marxizmu hlásia, to však nijako neprekáža v opätovných pokusoch o totálnu systemizáciu marxizmu ako akéhosi filozofického učenia o svete vôbec. A tak národ s vážnou tvárou stále znovu, donekonečna školia o to, že hmota je večná, že kvantita prechádza v kvalitu, že každá základňa má svoju nadstavbu a že súbor týchto poučiek tvorí marxistický svetonázor, ktorý je jedine vedecký a predstavuje akýsi katechizmus marxistického vzdelanca.

Súhlasim s kritikmi, že takýto marxizmus je skutočne mŕtvy, ba ešte viac: on už vznikol a vzniká ako mŕtvo narodené dieťa, teda nikdy ani nebol a nebude živým marxizmom. Bol a je to iba paškvil na marxizmus! Pre potreby svojho slaboduchého „marxistického školenia“ národa si ho vymysleli ideológovia, aby tomuto národu zabránili samostatne myslieť. Za to však nemôže ani samotný marxizmus, ani samotný Marx: je to iba dôsledok skutočnosti, že totalitná moc si z marxizmu urobila štátnu ideológiu.

Pravda, ani metodologické poňatie marxizmu nie je samo osebe zárukou tvorivého myslenia. Istý súbor metodologických postulátov môžem totiž používať tak, že ich pomocou rozoberám problém, hľadám jeho možné riešenia, objavujem ich úskalia, že ich chápem ako oporné body vo svojom dobrodružstve poznávania; môžem ich však použiť aj tak, že ich pomocou problém „rozseknem“, od počiatku mi je „naprosto jasné“ jeho riešenie, takže netápem a nehľadám, nemusím nič objavovať, chápem ich ako hraničné horizonty svojho poznania, ako jeho „škatuľky“, do ktorých si veci, udalosti jednoducho zaradujem. Marxista, pre ktorého je marxizmus poznávacou metódou tohto druhu, nemá problémy a všetko veľmi ľahko, jednoducho „rieši“ svojim aplikačným postupom: práve pre tento účel si zaviedol termín **aplikácia marxizmu**, ktorý sa stal taký obľúbený v ideologickom slovníku a ktorý tiež napomohol dokonalej diskreditácii marxizmu. Takýto aplikačný marxista vám briske dokáže, že krava močí podľa zákonov dialektiky, že v socializme nemôže byť ekologická kríza a že v Afganistane sú povstalci predstaviteľmi starého, odumierajúceho, na rozdiel od vlády, predstavujúcej to nové, progresívne, zatiaľ čo v Salvadore je to presne naopak. Takáto „aplikácia marxizmu“ nahrádza analýzu problému, je jeho pseudoriešením, dokonca v mnohých prípadoch naprosto scestným, falošným riešením. Ekologická kríza je v socialistických krajinách evidentná napriek „dôkazom“ takýchto marxistov, že v socializme sú akékoľvek krízy vylúčené; ak aj krava naozaj močí podľa zákonov dialektiky, k čomu je takéto „filozofické dokazovanie“ dobré?

Beriem teda marxizmus ako nástroj myslenia, odmietam ho ako náhradku za myslenie, a to tak v systémovej, ako aj v aplikačnej podobe. Z toho pre mňa vyplývajú aj zásadné tolerančné dôsledky. Každá systémovej podoba marxizmu je už zo svojej podstaty netolerantná, nemôže predsa vystupovať ináč ako „jedine správne“ učenie! Rovnako aj jeho aplikačná podoba má tendenciu byť tou „jedine správnou“ aplikáciou. Keď však marxizmus považujem iba za nástroj samostatného myslenia, pestrosť jeho postupov a výsledkov — tak ako pripúšťam, že rôzni maliari používajú rôznym spôsobom svoje maliarske náčinie a maľujú jeho pomocou veľmi rôznorodé obrazy: iba plagiátori imitujú už použité postupy a ich výsledky. Mój marxistický spôsob myslenia síce teda nemôže byť tolerantný k systémovej a aplikačnej podobe marxizmu, lebo tie sú vražedné voči akémukoľvek mysleniu vôbec, ale musí byť zásadne tolerantný ku každému inému marxistickému i nemarxistickému spôsobu myslenia: uznáva, že tie isté nástroje možno použiť aj iným spôsobom a že sa ich pomocou dá dôjsť aj k iným, alternatívnym výsledkom; a že jestvujú aj iné nástroje myslenia, odlišné od tých mojich, ktoré môžu byť rovnako validné, aj keď vedú k iným záverom.

Pravda, stále ešte zostáva nezodpovedaná otázka, prečo ako takýto nástroj myslenia volím práve marxizmus, keď je tento dnes už taký zoficiálnený, umŕtvený, sprofanovaný. Je zoficiálnený, umŕtvený a sprofanovaný iba tak, ako môžu byť aj mnohé umelecké diela — bez toho, aby sa táto profanácia dotkla maliarskeho štetca alebo sochárskeho dláta, pomocou ktorého sa tvorili. Michelangelove nástroje bolo možné celkom dobre použiť aj na produkovanie monštruózných Stalinových sóch. Ako nástroj myslenia sa mi zdá byť marxizmus dobrým nástrojom, vhodným pre hĺbkovú analýzu, umožňujúcim dostatočnú myšlienkovú pružnosť a logicky korektné postupy, nástrojom, ktorým sa dá postihnúť skutočnosť vo všetkých jej podstatných väzbách a súvislostiach. S týmto nástrojom som sa naučil pracovať, vyhovuje mi a preto ho používam. Z toho mi však nijako neplynie, že by som ho považoval za nástroj zo všetkých najdokonalejší, či dokonca „najvedeckejší“: domnievam sa iba, že je dostatočne prispôsobený pre ten typ myšlienkového činnosti, ktorú jeho pomocou vykonávam.

Nejdem v tejto súvislosti meritórne vypočítavať, čo do takto poňateho marxizmu patri a čo nie — to by bola otázka pre zvláštnu štúdiu. Môžem iba konštatovať, že v tejto podobe je to marxizmus absolútne neprijateľný pre oficiálnych „dvorných“ filozofov a ideológov, ktorí hľadajú výlučne hotové poučky pre marxistické vzdelávanie nás a pre pohodlnú „aplikáciu“ v ich činnosti. Na to sa tento nástrojový marxizmus nehodí a preto je pre nich nepoužiteľný: namiesto hotových poučiek poskytuje iba metodické východiská pre vlastné myslenie. To, že je to myslenie marxistické, nepoznať potom podľa opakovania tisíckrát prežutých fráz a „jedine správnych“ záverov, ale iba podľa stopy použitých nástrojov v danom spôsobe myslenia a v jeho výsledkoch.

Sú to stopy vždy dostatočne zreteľné na to, aby sa dal podľa nich marxista identifikovať — a to aj bez toho, aby musel o sebe verejne vyhlasovať a zdôrazňovať, že je práve marxista. Navyše, robiť to dnes u nás nie je nijako zvlášť atraktívne, skôr naopak. Byť marxistom v Československu a byť ním pritom mimo oficiálnej štruktúry a často dokonca priamo proti nej, je nanajvýš nevďačná úloha. Priznať sa k nemu takto verejne ma teda núti iba vlastné svedomie, nič viac.

Za týchto okolností sa marxizmu u nás veľa ľudí zrieklo a niet sa im ani čo diviť. Mnohi sa ho držia iba potajomky, zo zvyku a skôr sa za to hanbia: preto to radšej nedávajú nijako na známosť. Poznám iba málo ľudí z tých, čo **nemusia**, že sa k marxizmu napriek tomu priznávajú. Koluje zábavná historka o tom, že tak učinil Petr Uhl, keď ho po poslednom prepustení z kriminálu predstavovali na akomsi stretnutí so zahraničnými novinármi ako posledného žijúceho marxistu v Československu. Vraj to iba upresnil prehlásením, že vie ešte o jednom ďalšom marxistovi u nás: je ním jeho svokor, Jaroslav Šabata. Hoci nepatrím k pribuzenstvu, hlásim sa tiež k tomuto spolku. *Tres faciunt collegium*, čo by v tomto prípade mohlo znamenať, že marxizmus v Československu ešte stále úplne nevykapal.

(Otištěno bez vědomí autora.)

Rakouský Kreisky, 75

V druhé polovině šedesátých let, ještě za primitivních televizních poměrů, jsem si koupil anténu na Videň. Upevnil jsem ji na střechu, provrtal jsem do okenního rámu díru a tudy jsem protáhl svod. Od té doby byl rakouský Kreisky téměř denně hostem v našem bytě. Referoval mi o tom, co dělá, jaké věci mu dělají starosti, co chce podniknout a vůbec jak si vede ve funkcích, napřed jako státní sekretář, potom jako ministr zahraničních věcí a posléze jako spolkový kancléř. Nyní přichází Kreisky již řidčeji, přestože by měl mít jako penzista více času. Slovo penzista opakují po něm, zřejmě mu nezní nijak zvlášť pejorativně jako třeba v našich končinách. Viděl jsem ho nedávno, když svědčil u nějakého soudu. Když se ho soudce zeptal na zaměstnání, řekl, že je penzista. Jiný na jeho místě by asi odpověděl, že je politický filozof, spisovatel, místopředseda Socialistické internacionály, všeobecně uznávaný poradce v mezinárodních zápletkách, fantastický vypravěč a televizní hvězda. Jiný ano, on však ne. Kreisky řekl, že je penzista. Nedávno mu bylo sedmdesát pět let.

Za dvacet let jsem probral s tímto mužem nekonečnou řadu lekcí z teoretické i praktické politiky. Zasloužil mě do všech problémů rakouského dění, do kterého mi koneckonců nic není a z kterého nemohu mít ani užitek ani nepříjemnosti. S velkou názorností mi však také vyložil povahu mezinárodních vztahů, jejich skryté tendence, střetání tajených zájmů, upozorňoval mě s těžce skrývaným sarkasmem na školácké chyby, kterých se dopouštěli profesionální herci na mezinárodní scéně. S údivem jsem pozoroval, že i po tolika letech života v politické džungli považuje politiku pořád ještě za dílo lidských bytostí a ne za odcizené zápasiště ideologii, politických systémů a propagandistických konstrukcí. Kupodivu měl rakouský Kreisky s tímto pojetím politiky úspěch jak na domácí půdě tak i v mezinárodním měřítku. Kolika politikům se už stalo, aby budili zřejmý respekt nejen u svých příznivců, ale i u těch, kterým říkají jen samé nepříjemnosti?

Je to tím podivnější, že Kreisky byl vždy politikem spjatým s dělnickým hnutím a s těžce dějinami zkoušenou tradicí evropského socialismu. Což jak víme je prostředí, ve kterém se nikdy nešetřilo fanatickými spory, obviněními z nejrůznějších ismů a teoreticky znějícími nadávkami. Pro svou angažovanost v dělnickém hnutí měl Bruno Kreisky zhruba tytéž předpoklady třídního původu jako Karel Marx. Pocházel z bohaté rodiny, loajální vůči habsburské říši a jejímu císaři. Musela to být bohatá rodina, když měla českou kuchařku. Kreisky vypráví, že ji jako kluk předčítal v kuchyni úvodníky z novin. Nu, není a nebylo žádnou anomálií, že někteří lidé soucítí s bídou jiných tak, jako kdyby sami mřeli hladu. Mně se však líbí, že Kreisky sociální sentimentalitou neoperuje. Vypráví, že to začalo takto: šel do tanečních a slyšel, jak v jiném sále stejné budovy tehdejší svazáci nacvičují revoluční písně a recitace proletářské poezie. To se mu prý zalíbilo víc než tanec. Dělnické hnutí bylo v té době ovšem rozděleno do několika směrů a nebylo snadné vyznat se, jak to kdo vlastně myslí. Kreisky zůstal od začátku až

do konce sociálním demokratem. Teprve teď, po všech hrůzných historických peripetiích, si umím představit, jak bylo asi těžké věřit v socialismus skrze demokracii. A docela dobře cítím, jak bylo Kreiskému v třicátém šestém roce ve vězení, když jeden spoluvězeň žil z naděje, že přijde Hitler a druhý z naděje, že přijde Stalin. V koho mohl doufat on? A přece se shodou okolností právě snad Kreiskému dostalo za tuto výdrž v přesvědčení téměř dokonalé satisfakce. Zatímco našim sociálním demokratům se za jiných okolností dostalo jen zlých snů.

Ale abych nezapomněl, Kreisky je nejen buržoazního původu, je také ještě židovského původu. Jen jsem napsal tuto větu a už cítím něco jako stud. Zůstalo mi to asi z dob, kdy jsem stejnou větu četl v protokolech z našich hrdelních procesů. Vždyť ani nevím, jestli je slušné to připomínat. U nás se veřejně o židovském původu žijících spoluobčanů nepíše. Když si potřebuje nějaký propagandista odreagovat svůj antisemitismus, vyrovná si prostě účty se sionismem. Soukromě však většina občanů vede židovský původ svých bližních v evidenci. Pamatuji si, že mě po celý život někteří lidé upozorňovali na tuto tajemnou vlastnost těch, které jsem předtím měl prostě za lékaře, hudebníky, spisovatele nebo přátele. Asi proto jsem s údivem sledoval, jak Kreisky volně mluví o židovství, o tradicích vídeňského Judentumu, o rakouském vlastenectví, o svých osobitých názorech na politiku státu Izrael vůči Arabům atd. Přitom všem ho lidé v zemi, kde z historického hlediska takřka nedávno byl antisemitismus státní politikou, zvolili třikrát po sobě do nejvyšší výkonné funkce ve státě. Udivoval mě tedy nejen Kreisky, udivili mě i Rakušané. Je vůbec možné, aby většina voličů v zemi, která se kdysi tak podobala naší, dospěla za tak krátkou dobu k evropské zralosti? Od té doby obracím tuto otázku i na naši stranu: Bylo by myslitelné, aby se i v mé zemi většina lidí svobodnou volbou rozhodla svěřit vedení státu do rukou člověka nepochybně moudrého, zkušeného, vtipného a též hluboce zakořeněného v kulturní tradici našeho zeměpisného prostoru, avšak bez předepsaného původu? Třeba Maďara, Poláka, Cikána nebo žida? Ani sám sobě si na takovou otázku raději nedávám odpověď.

Nu, v Rakousku se to stalo. Kreiského zásluhou pak tato zemička získala v mezinárodních záležitostech reputaci, která neodpovídá její obranyschopnosti. (Pamatuji se, jak se Rakušané celá léta přeli o to, zda mají koupit čtyřadvacet ojetých švédských stíhaček). Člověk by očekával, že představitel země, která koneckonců získala nezávislost a neutralitu díky šťastnému okamžiku, ve kterém velmoci najednou potřebovaly dokázat, že se dovedou i k malým národům chovat vlídně, bude rád, že je rád a raději mlčet k hádkám zemí s obrovskými možnostmi odvetných úderů. Kreisky se však do globálních problémů obratně míchal a za ta léta si vysloužil pozoruhodný respekt. Když dospěl k přesvědčení, že některé události, přepadové akce a válečné přípravy svědčí o poklesu rozumových schopností jednajících stran, dovoloval si i vůči supervelmocem a prošlo mu to, co by jiným neprošlo. Jindy

operoval v pozadí všelijakými osobními misemi, tajným vyjednáváním, poskytoval azyl a pomáhal vyměňovat zajatce, setkával se s lidmi, se kterými se nikdo nechtěl setkat. Znal se téměř se všemi politiky světa, i s těmi, kteří už patří historii. Zdá se, že právě z těchto důvodů z něho přílišný optimismus stran budoucnosti světa nesálá, není však ani pesimistou. Škoda, že jeho kolegové všude po světě nevěnují více pozornosti jeho teorii, odvozené ze zkušenosti Rakouska, že totiž svět se dá zlepšit jen tehdy, když se plně využije každé chvíle, která se v globální konfrontaci vyskytne. Škoda, že mnozí politikové sice oceňují jeho inteligenci a přehled, ale řídí se spíše tzv. národními a mocenskými zájmy. Je to škoda hlavně proto, že i já, Kreiského bezmocný posluchač, jsem seznal, že ve svých prognózách a dobře míněných radách měl skoro vždy pravdu, lidově recht. K mnoha osudným krokům by nedošlo a mír by byl hlubší, kdyby . . . nu což, víme beztak, že bez velkého počtu divizí nemají dobré rady tu váhu. I tak však Kreiského příklad svědčí o tom, že velikost politického myslitele nemusí nutně odpovídat velikosti země, ze které pochází. I u nás se tak kdysi soudilo, do onoho kalného rána, 14. září . . .

Doma to samozřejmě Kreisky neměl lehké, v demokratických poměrech, s drzími novináři a drzou opozicí, je vládnutí těžkou lopotou. Kreisky však na mě působil vždy dojmem, že ho právě tato demokratická obtížnost baví. Po úterních zasedáních vlády přihrál vždy novinářům nějaký šplecht, aby měli o čem psát a mlčel o tom, co by se podle jeho mínění nemělo rozmazávat v novinách. Opoziční poslance poslouchával v parlamentě vždy se zdvořilou pozorností, ale kdoví na co přitom myslel. Zdá se mi, že, vědom si jiných kvalifikací, nelpěl na moci. Potřetí už svou stranu k absolutní většině nedotáhl. Podezřívám ho dodnes z lehkomyšlného experimentování s Rakušany. Vzkázal jim totiž těsně před volbami ze svého letního sídla na Mallorce, že jim bude muset vzhledem k jistým po-

tižím se státním rozpočtem sáhnout hlouběji do kapes. Ukázalo se, že pro část voličů je pár stovek dostatečným argumentem proti inteligenci, zkušenosti a světové dimenzi. Kreisky to vzal na vědomí a s viditelným ulehčením odešel do penze. V penzi přednáší jednou tam, tu zas onde, myslím tím kontinenty, ne města.

Rakousko není nejbohatší evropskou zemí, rakouský blahobyť patří ke střední kategorii. Rakousko má také svou nezaměstnanost, ale menší než bohatší země. Zestátněný průmysl prodělává v posledních letech miliardy. Rakušané postavili za obrovské peníze jadernou elektrárnu a pak ji nechali stát jako nejdražší muzeum technického pokroku na světě. Libují si ve skandálech a v korupčních aférách, jejich národní mužstvo se neprobojovalo na MS ve fotbale. Ve hrách Thomase Bernharda se tvrdí, že Rakousko je prolezlé maloměšťáckou omezeností, provincialismem a duchovní přizemností; spisovatelé už jsou takoví. Pro Kreiského, který se zapsal do novodobých dějin této země jako nikdo jiný, by z toho tedy nemuselo plynout žádné veliké uspokojení. Avšak při pohledu ze severu se jeví všechno trochu jinak. Kde hledat jejich nevinně oběšené, vězněné, vyhnané a zavraždené? Kde hledat těžkou apatii a národní zasmušilost? Ale co, nechejme toho. Uvažuji o tom, jak bychom asi podle národní zvyklosti nazvali muže, který by nám pomohl protáhnout se úzkou uličkou dějin bez ztrát k evropské všednosti. Pravda, jen v tom případě, že bychom nějakým zázrakem mohli nahlédnout do dějin, které jsme skutečně prožili, kdybychom si v každém okamžiku své nespokojenosti mohli být vědomi toho, co se skutečně stalo. Za takových neskutečných možností bychom už jistě nějaký přídomek vymysleli. A i kdybychom takového muže poslali do penze, požádali bychom ho, aby se na nás nějakou dobu ještě díval.

Leden 1986

(Otištěno bez vědomí autora.)

Rozhovor Listů s MILANEM HORÁČKEM

L.: Rozkřiklo se, že ses právě vrátil z Československa. Jak ses tam dostal? Cos tam dělal?

H.: Jsem, jak víš, v různých grémiích „Zelených“, do podzimu jsem byl také v poslanecké frakci této strany v Bonnu spoluodpovědný za mezinárodně politické otázky, zvláště za vztahy k takzvané východní Evropě. Prakticky ve všech zemích sovětského bloku jsem s delegacemi naší strany také byl: v SSSR, v Polsku, NDR, Bulharsku, Maďarsku, kromě toho také v Číně, v Pákistánu (tam odtud pak spolu s bojovníky lidového odporu proti sovětským okupantům také v Afganistanu), ale i v Kanadě, USA a jinde. Jen Praha mi dosud odmítala dát vstupní vízum a „Zelení“ proto odmítali Československo oficiálně navštívit.

L.: Není divu. Před lety ti přece Praha odňala státní občanství za činnost, která je „v rozporu se zájmy ČSSR“.

H.: Skutečně mi loni v létě dvakrát vízum odmítli, pak mi však, na podzim, aniž bych znovu žádal, vízum udělili.

L.: Neměl jsi strach tam jet?

H.: Kupodivu přesně takto se mne ptal jeden východoevropský velvyslanec v Bonnu. Jak však vidíš, nic se mi nestalo. Cesta měla „soukromý charakter“, podíval jsem se na severní Moravu, odkud pocházím, měl jsem v úmyslu navštívit také některé signatáře Charty 77 v Praze a pokračovat v jednáních o některých humanitárních otázkách.

L.: Jaké byly tvoje dojmy ze země, ze situace, z rozhovorů se známými, které jsi neviděl osmnáct let?

H.: Dojmy byly rozporné. Někteří z těch, s nimiž jsem se setkal, mi rovnou řekli, že toto setkání musí ohlásit. Dvakrát se mi dokonce stalo, že dobří známi z dřívějšíka se omluvili, že mě nemohou pozvat domů, neboť styk se mnou je prý politicky nežádoucí. Jednou větou: mnozí mají strach. Nejotevřeněji se mnou hovořili obvykle ti, s nimiž jsem se setkal náhodně, ptal se jich na cestu apod., a kteří mne neznají.

L.: *Nenavštívila policie tvé příbuzné ještě před tvým příjezdem?*

VÁCLAV HAVEL

H.: Myslím, že ne. Někteří by mi to byli jistě řekli. Chovali se různě. Jedni srdečně, jiní s odstupem, je to už příliš dlouhá doba, odcházel jsem dvaadvacetiletý. Rozpaky opadávaly teprve v průběhu dni. U některých snad ani nešlo o strach, spíše o zcela odlišný způsob života, co nás odcizilo. Někteří z kamarádů mají už téměř dospělé děti, žijí domácky, usedle, diví se, co že já se toulám po světě a nezakotvil jsem. Jsou to představy o životě jako z dvou odlišných světů.

L.: *A jak se jim vede?*

H.: Některým se vede očividně dobře. Dost vydělají, stavějí domky — bytová nouze je stále veliká — nadávají, že nemohou jedno nebo druhé sehnat. Prakticky všichni si stěžují, že nemohou cestovat. Bud' nedostávají výjezdní povolení, nebo jen jeden z rodiny, cesty přes cestovní kancelář jsou nehorázně drahé apod. Tam, kde je příjem v rodině menší, třeba jen jeden plat, nebo u penzistů, tam je to špatné. Zásobování, tvrdili skoro všichni, se v minulém roce však zlepšilo. Ale celkově země, přes nové silnice, pár sídlišť a hezké pražské metro, vypadá stejně šedivě a sešle, všechno je jen o dvě desetiletí starší. Všude nasládlý zápach spalovaného hnědého uhlí. Je to vskutku cesta do minulosti. V Šumperku to ostatně vyjadřuje Stalinova socha v nadživotní velikosti. Stojí tam stále, jako dříve.

L.: *Většinu chartistů jsi viděl v Praze zřejmě po prvé, jak se ti podařilo navázat užší kontakt?*

H.: Dobře a velice rychle. Musel jsem jim podrobně vyprávět o vývoji „Zelených“, o cílech, o taktice, úspěších i neúspěších. Myslím, že například Václav Havel, kdyby žil na Západě, by nám stál velice blízko, jako nám stál třeba Heinrich Böll. Zajímavé jsou dvě věci: jednak jejich značná informovat o světě, a pak jejich soudržnost a přátelská atmosféra v rozhovorech přes někdy značně velké názorové rozdíly, které mezi nimi panují. O tom se nám v exilu ani nezdá.

L.: *Měla tato setkání nějaký praktickopolitický význam?*

H.: Myslím, že měla, a to kromě vzájemného osobního poznání především v tom, že jsme dokázali, jak si stojíme blízko, kolik mají lidé na Východě i na Západě podobných problémů a starostí, a že je koneckonců směšné chtít jim do nekonečna bránit ve vzájemných kontaktech. Nešlo o žádné konspirativní schůzky, všechno jsme projednávali otevřeně a nikdo z nás se se svými názory netajil.

L.: *Zmínil ses také o některých humanitárních otázkách. Víš, že ses staral o případ Jaroslava Javorského, kudys jezdil. Mohls pro něho i v Praze něco udělat?*

H.: Myslím, že ano . . . Samozřejmě, že ne tolik jako za dlouhou předchozí dobu, kdy jsem o jeho případu jednal s četnými politiky v NSR, USA, Kanadě. V Německu s předsedy všech v parlamentě zastoupených politických stran, ba i s prezidentem von Weizsäckerem. Staralo se o něj ovšem i spousta jiných. Jsem rád, že to všechno dobře dopadlo.

O návštěvě M. Horáčka

Počátkem ledna 1986 navštívil Československo na několik dní německý politik českého původu Milan Horáček. Pochází ze Šumperka, kde pracoval jako dělník, krátce po 21. srpnu 1968 — jako dvaadvacetiletý — emigroval do NSR, kde si začal při práci doplňovat vzdělání, studoval na gymnáziu a pak na vysoké škole politologii a jiné obory. Záhy se stal blízkým přítelem Rudi Dutschkeho a spolu s ním působil v sedmdesátých letech v různých levicově organizovaných politických kroužcích a nekonformních společenstvích. Z tohoto prostředí se koncem sedmdesátých let zrodila strana Zelených, kterou Horáček spoluzakládal a mezi jejíž vedoucí představitele patří. Byl zvolen do Spolkového sněmu jako poslanec za tuto stranu (nedávno se své funkce vzdal ve prospěch jiného příslušníka své strany v duchu rotačního principu, který jeho strana svým poslancům doporučuje). Zastává ve své straně nebo za ni různé politické funkce; má v ní na starosti východní politiku, tedy styky se zeměmi sovětského bloku a s Čínou; jako člen delegace své strany navštívil už mnoho zemí (byl například přijat B. Ponomarevem v Kremlu, mluvil s čínským předsedou vlády, navštívil povstalecká kontrolovaná území Afganistanu). Mimo to se podílí i na práci československého politického exilu (je spolupracovníkem skupiny *Listy* a členem redakčního kruhu tohoto časopisu). V roce 1980 mu bylo za tuto činnost ministrem vnitra ČSR odňato československé státní občanství.

V Československu se Milan Horáček setkal s mnoha lidmi, včetně několika signatářů Charty 77, obsáhle jim vyprávěl o své politické práci a seznamoval je se svými názory a s východisky, způsoby práce a programem strany Zelených. Z jeho vyprávění mimo mnoha jiného vyplynulo i to, že důrazem na mravní východiska politiky a na sílu pravdy (mnohdy účinnější než síla zbraní), svou neideologičností, zájmem o člověka jako konkrétní osobu, novým otevřením otázky smyslu života, celkovou nenásilností svých politických prostředků respektujících zákon a rámec daného politického systému, svou vnitřní názorovou pluralitou a dalšími svými prvky má strana Zelených leccos společného s Chartou 77, jejímiž principy se dokonce snad i v některých bodech inspirovala. Jako strana mladá a nezkušená svůj politický program stále teprve hledá, vyvíjí se a v její práci je leckdy dost protikladů a zmatků. Její antiautoritativní a spíš horizontálně než vertikálně budovaná struktura způsobuje, že může ještě méně než tradiční politické strany odpovídat za všechno, co podnikají její různí jednotliví členové, voliči či sympatizanti. V politickém životě NSR vyvolává tato strana cosi jako „zdravý neklid“, rozkrývá nová témata, postupuje mnohdy nekonvenčně a především znovu a znovu zdůrazňuje prvořadost některých hodnot, které tradiční strany uznávají často jen verbálně.

Za přítomnosti Evy Kantůrkové, Rudolfa Slánského a Ludvíka Vaculíka jsem nahrál s Milanem Horáčkem rozsáhlý rozhovor, v němž jsme o tom všem podrobně mluvili a který bude časem pravděpodobně někde publikován. Jeho cílem je seznámit československou veřejnost s Horáčkovou prací, s jeho názory a s jeho politickou stranou, o níž tu mají lidé často dost kusé a zkreslené informace.

Slova . . .

(fejeton)

Jsem s tímto svým psaním zas na rozpacích: k čemu komu je? A k čemu mně? Nic se jim neřeší, nevidím žádný účinek. Proto jsem zas v pokušení nechat toho a potom, možná, po nějaké užitečné přestávce, podniknout něco jiného. Nového! Co, to jsem si jednou chtěl ujasnit s pomocí přátel, ale když jsem o tom začal, rozpaky a ticho. Ale já jsem si nepřestal, a už se k čemusi blížím!

Možná si založím vlastní, totiž docela by mě bavilo založit si školu. Myslím takovou tu perite . . . peripatetickou: aby se nic nemuselo psát, ani číst, a snad už ani vědět. Kde poučnou lekcí žákům byl by každý mistrův pomysl, výmysl, nesmysl, každá ba jeho nálada, příhoda, nehoda či výhoda. Kde tématem i pomůckou k jeho výkladu je všecko, oč se zavadí či zakopne, co se komu z žáků stane. V takové škole na vzduchu jsou nejlíp a hlavně hned uvedeny věci do správného postavení a svět, bez ohledu na něj, může být narovnan směřem k lepší budoucnosti. — Ale takovéto psaní . . . už se to dlouho a marně vleče.

Já vím: slušný úspěch už je, když autor své čtenáře aspoň pobaví či povzbudí nebo přivede na jiné myšlenky. Jenže bavit někoho mě nezajímá, a kolik lidí můžu tímto způsobem zábavně postihnout? Pro třicet či dvě stě kusů čtenářů to ani nestojí za to dělat. Ano, mělo by cenu odkrývat třeba jen pro pár lidí nové pohledy, dávat zajímavé podněty . . . ale můžu jich ve zdejší konkurenci odkrýt a dát aspoň jeden ročně? Přivádět čtenáře na jiné myšlenky — chyba! Právě na jejich vlastní myšlenky je dneska lidí potřeba přivést a rádně je u nich přidržet, aby s nimi pohnuli dál! Jenže kdo se mě o to prosí a odkud bych na to vzal právo? A vůbec, jak poznám, že jsem se trefil? — Vypadá to, že nejspíš mi toto psaní slouží za výmluvu, proč nedělám něco užitečnějšího.

Píše nás dnes takto mnoho, a některé čtu i obdivuju: z čeho berou důvěru, že to pořád má smysl další a širší než osobně metabolický? Co chce vážně Šimečka? Definovat poměry a popsat úkazy . . . Proč? Shrabujeme jenom všeobecnou znalost a zkušenost v závěj, o níž doufáme, že se nakonec lavinou sesune na hlavní viníky. To by bylo dobré, jenže bude to tak fungovat? Samo od sebe jistě ne; musí se zatřást země. Kdo jí zatřese? Nějaká událost či výbuch, na něž nám nezbyvá než čekat. Čekáme tedy nejmíň na událost, neboť — což je dnes možno rozechvít zem slovem?

Je to stará otázka: jakou cenu mají slova. Ve svém naivnějším, silnějším, zdravějším a čistším věku jsem si opravdu myslel, že jde o to, najít to pravé slovo: slovo-pravdu, slovo-výzvu, slovo-zbraň. Poznal jsem však, a ne sám, že slovo zůstane jen slovem, není-li k němu zbraň. Nač tedy dalších slov beze zbraně? — A nač zbraň proti ukrutné přesile: k sebevraždě cizí rukou?

A přece i teď někdy, podle svého denního stavu, obírám se myšlenkou na Slovo. Přemýšlím o něm, když slyším utajované zprávy o zkáze přírody, o vývoji tzv. průmyslu (nepromyšleného), o nuceném spojování obcí a zemědělských družstev, o nemravných privilegiích hlavních socialistů, o kořistnickém chování bandy ředitelů, o prodejnosti televizních, filmových a literárních loutek, o umělých vědcích a neumělých obchodnících . . . Nacházím to Slovo, a vzdávám se ho. Říct je bylo by nebezpečné. Ale nejenom to, i velice nezodpovědné. A kde nemůže být naplněna odpovědnost, vychází a zbývá vlastně velikášství a neskromnost. Ale to všechno, nebezpečí, odpovědnost i neskromnost, může člověk na sebe vzít, je-li vyhlídka na úspěch. — Je vyhlídka na úspěch?

Vzdávám se však Slova i proto, že není vůbec originální a moje. Naopak, zná je dobře a má každý. Takže nejde o Slovo, jde o moment jeho vypálení: o bleskovou chvíli, v níž šlehne celou krajinou; což se nikdy nestane, protože se to nikdy nestalo. Krajina je moc těžký izolátor, když její obyvatelstvo je setrvačně netečné a nepřeje si poruchy stavu. Vzdávám se Slova, když vidím, jak je většina z nás spokojena či smířena, cítí se dobře. Ke komu tu mluvit? Jak mluvit k těm, kdo denně volí okamžitou osobní výhodu před životem budoucích lidí? Tropické lesy hoří, poušť se šíří. Škodlivé je vlastně celé lidstvo! Co k tomu říct? — Chodte vic pěšky?

A tak se mi letos, ale už i předloni, přes to, co jsem pravil v kavárnách, jeví už patnáct let těžkým a nepohutelným balvanem nikoli vláda, ale tzv. národ. Ten lid! Ten sportovní dav. Náš spotřebitel, ta masa planých nadávaců, ti výrobce bez společného důvtipu. K nim bylo by třeba (jen jakým právem?) použít Slova. Jenže k nim se dnešními svými prostředky vůbec nedostaneme a oni se k nám pro nevědomost i pohodlnost nesnaží. Oni, a ne vláda, jsou hlavní překážkou na cestě (čí?) k . . . čemu? Řekněme, prozatím: rovnovážnému stavu, ne, pozor: k rovnovážnému stavu v celku Země a veliké rozličnosti v jednotlivostech.

Jednou jsem v letní tramvaji slyšel asi desetiletého chlapečka, jak se ptá dozadu své maminky: „Kde je u nás nekonečno? Myslím v naší zemi.“ Naklonila se na sedadle dopředu k němu a něco mu pravila, neslyšel jsem to. Občas si na to-děčko vzpomenu a chtěl bych vědět, co s ním dnes je. Ano, správná otázka: kde je u nás, myslím v této zemi, nekonečno?

O jednom bych, chlapče, věděl. Přijdi potom.

(Otištěno bez vědomí autora.)

(Unor 1986)

Chvála bláznivosti

Když jsem po mnoha letech znovu četl *Kázání na hoře*, zaujala mne věta, které jsem si v dětství nevšiml. Evangelista uvádí, jak tehdejší slova zapůsobila: „Převelmi divili se zástupové učení jeho. Nebo učil je jako moc maje . . .“ Vlastně je to přirozené. Ježíš nemohl mluvit v podmiňovacích vazbách, žádné „mělo by se“, „je třeba“, ale v podobě příkazů. A stejně přirozené je, že zástupové se takové svrchovanosti divili.

Ježíšův postoj bezmocného chudáka s dikcí zákonodárce se mi vybavil nad *Anatomii jedné zdrženlivosti*. Jen s rozpaky zaplétám do své úvahy Václava Havla. Nechtěl bych, aby mé poznámky, určené přátelům, vzbudily radost či nevěli na nesprávných místech. Havlův otevřený dopis západním mírovým hnutím je však příliš populární, než aby ho bylo možné obejít; anonymita inspiračního zdroje by v daném případě byla ještě nevhodnější. Ostatně, Václav Havel, kterého jsem kdysi zahlédl, působí robustním dojmem, takže snad ke všem jiným strážním snese ještě i úlohu polemického podnětu.

Diskusní vystoupení Adolfa Müllera k *Anatomii* mi naštěstí vzalo většinu větru z plachet. Stačí už jen říci, že s tímto hodnocením otevřeného dopisu plně souhlasím: jak s upřímným oceněním toho, co je určeno „směrem ven“, tak s kritikou úvah „směrem dolů“, třeba jsou nám v daném případě posílány přes Amsterdam. Mohu se tedy snadněji věnovat svému milému a blízkému námětu, té obraně bláznů.

Mně se ze všeho nejméně líbilo, jak Václav Havel zachází s utopismem. Kámen úrazu a příčinu všeobecných neštěstí spatřuje v utopiích. A jak zdůrazňuje směšnost! Technická (rozuměj propracovaná) koncepce Evropy jako mírového světadílu „je dnes stejně směšná jako všechny jiné konstrukce utopistů“. Směšný je i disident, který vstoupí do hypotetického prostoru faktické moci, ten ministr bez ministerstva, generál bez vojska.

Naši nechuť k účasti na nezávislém mírovém hnutí vysvětluje Václav Havel našim poučeným odporem vůči každému utopismu. Je tedy mír utopií? Nebo je to starý lidský sen? Jsou odvěké touhy lidstva utopické? Nebo jsou tak či onak splnitelné, jako třeba ona urputná, tisíciletá snaha zhotovit si křídla?

Nejhorší vysvědčení našemu myšlení vystavuje podle mého názoru skutečnost, že nemáme současnou uceleňnou představu o trvalém, bezpečném míru a způsobu, jak ho dosáhnout. Hojné a odbornými argumenty podepřené jsou představy o všeobecné, globální zkaže. Nemáme je v oblibě, není to četba před usnutím, nepopíráme však jejich serióznost. Kdo vyličí zánik světa v jaderné apokalypse, ten si nezadá. Kdežto popis světa bezpečných mezinárodních vztahů, technická koncepce jeho proměny, vyvolá útrpnost a posměch.

Jsme lidé různí. Někteří moji přátelé, jejichž bystrého rozumu a dobrého srdce si vážím, snad nikdy nečetli knížku s vědeckofantastickou tematikou. Já mám nápaditou sci-fi rád. Nejsou proto lepší a já proto nejsem horší, jsme různí. Václav Havel má utopistiku v tak malé oblibě, že ji až pranýřuje. Já si dovoluji tvrdit, že nedostatek smyslu pro utopii (chápu ji jako fantazii domyšlenou v určitý systém) je vážnou chybou naší doby.

Mám-li pravdu, mám právo i na otázku — proč jsme tak chudí na nápady? Na odvážnou projekci toho „co považujeme za spravedlivé, za správné . . . proti tomu, co je, ačkoli by být nemělo“ (J. Seifert)? A je to jen naše domácí specifika?

Jsem přesvědčen, že leckterý bystrý intelektuál by raději chodil po univerzitním kampu bez kalhot, než aby se pustil do nové Utopie, která by mu možná, možná zajistila nesmrtelnost. Zabývá se problematikou životních šancí dětí z rozvráceného manželství jednobuněčných dvojčat, a tato skromná ambice mu koneckonců slouží ke cti.

Utopie jsou — zkompromitované. Skutečně však utopie? Není to všeobecný, vědomý či instinktivní odpor k politice? Chápal bych, kdyby se štilili moci; dokud nebude prokázáno, že moc nemusí své nositele vždy korumpovat, obcházíme ji jako rozpálená kamna. Zlé jádro však není ani v politice, ani v utopii, ani v politické utopii.

Utopie nemůže být v zásadě špatná a nemůže být také dobrá jen svým ušlechtilým cílem. Království boží na zemi zajišťované zbraněmi a násilným křtěním pohanů je sotva důstojnějším účelem než vidina světovlády. Rozlišovacím znamením jsou nepochybně prostředky. Ty skutečné, nikoli jen hlásané, pokojná cesta jako integrální součást chvalitebného cíle. Esperanto je možná utopie, ale ještě nikdy mi žádná zelená hvězda nenutila ekonomickým a mimoekonomickým nátlakem svou gramatiku.

Naše doba snad opravdu není příznivá fantazii. Operace v elektronických zařízeních poháníme k astronomickým rychlostem, otevíráme nekonečné perspektivy v technice, v oblasti společenských vztahů jsme však, jedni i druzí, konzervátory daných poměrů. A je lhostejné, zda se přitom tváříme konzervativně nebo pokrokařsky. Vzpomínám na tu německou aristokratku: „Mně by, pane Hitler, nevadil revolucionář, ale když vy jste takový měšťák!“

V nejlepším případě restaurujeme staré jistoty a ideály. Budiž, ale proč se ty odvěké lidské sny a ctnosti bojíme prezentovat v ryze současné a návodné podobě? A proč máme snahu podobné tendence zlehčovat? Z deseti utopií, které vymyslí posedlí blázni, snad jedna bude mít určitý význam. Ani ta se nemusí uskutečnit, může však žít. Vzpomínané *Kázání na hoře* je — pravděpodobně — utopií, která se sotvakdy stane něčím jiným než cílovou maximou. Poté však, co bylo řečeno a lidmi opakováno „milujte nepřátele své“, není zabíjení sice znemožněno, ale stává se o něco obtížnější.

Západoevropský blouznivec, fabrikující, hýčkájící nebo dokonce propagující svou utopii, může být vysmíván. Náš blouznivec domácí může k výsměchu slíznout ještě nějaké to pobuřování nebo se dostat tam, kam vpravdě patří, do blázince. Kdo z lidí právem horujících proti zneužívání psychiatrie k potlačování politických odpůrců připustil, že se tak do jisté míry děje v souladu s valnou částí veřejného nazírání? Selský rozum pokládá každý odpor všemocné mašině za pošetilý. Ale my se přece těchto pošetilých fantastů obávat nemusíme, naopak. „Potřebujeme teď pár bláznů, podívej, kam jsme to s rozumnými lidmi dopravovali“ (G. B. Shaw, *Svatá Jana*).

Začínající nebo zavedený autor pociťující nezadržitelný přetlak hravé fantazie může se prosadit v tzv. vědecké fantastice. Tam je všechno dovoleno. Cenzor ani nemrkne, když zrušíš zemskou gravitaci nebo popřeš zákony termodynamiky. Jenom nezkoušej zpo-

chybnit vedoucí úlohu strany, nahradit ji třeba nějakým superpočítačem! Ne, autoři to snadné nemají. A my, kteří po autorských vavřínech netoužíme? Po-drobili jsme se operaci povinné v Zamjatinově „jed-notném státu“, kde občanům je kastrována fantazie?

Kdyby nebylo co opravovat, pak by fantazie oprav-du mohla působit v konstrukčních kancelářích, krásné literatuře a v zapomenuté oblasti dívčích památníků. Kdyby alespoň úzké vrstvě bylo jasné, že toto sice pro-žíváme, ale tam, k onomu zřetelnému, ujasněnému cíli bychom měli směřovat. Statisíce lidí, známých či ná-hodně se potkavších, se denně shodnou v nadávání na poměry; jejich představy o jiných poměrech jsou však vágní a zhusta žádné. V tom, co nechceme, se shod-ne, ale pozitivní východisko sotva hledáme. Čekáme snad nějakou spásnou katastrofu? Pokud k ní dojde, spásná rozhodně nebude.

A v téhle situaci, že by nebylo třeba promýšlet, po-drobně promýšlet, lepší uspořádání, stavět před oči ideál? Nepodstupujeme snad riziko, že si ti, kdo nic ji-ného nezažili ani neviděli, zvyknou a dané skutečnosti budou považovat za jedinou, případně jedinou možnou realitu? Nebo že například tržní hojnost a občanskou autonomii v západních zemích ztotožní s ideálem? Četli jste někdy svědectví o dětech, co přežily naci-stické koncentráky? Jak neskutečný, cizí a nenormální jim zprvu připadal pobyt na svobodě!

Potřebujeme volné, současnou realitou nespoutané myšlení i tu fantazii, která vytváří určitý systém, tedy utopii. Potřebujeme snít o bezpečném míru a cestách k bezpečnému míru, o větší svobodě, lidštější tech-nice, rozumnější ekonomice a jak jich dosáhnout — neboť jak jinak dojdeme k lepším poměrům, když je-jich kontury jsou rozostřené? Kopírováním, nějakým darem — nebo především modelováním?

Že přitom naděláme spouštu zmetků, třeba i trap-ných a velikašských nepodařenin, není nutno zdůraz-ňovat. Samy se vyřadí z oběhu, nedojdou do finále. Nebojme se přitom nápadů zřetelně praštěných, proto-že novost a překvapivost přístupu nemusí být zname-ním neuskutečnitelného. Z různých pozorování, pře-devším v oblasti techniky, jsem dospěl k závěru, že ris-kantnější jsou řešení zdánlivě snadná, při jejichž usku-tečňování se však hromadí potíže, až nakonec zbudou jen ty potíže. Kdežto mnohý nápad jednoznačně k smí-chu se může projevit jako schůdný, když překonáme prvotní překvapení, skepsi i nevěru a začneme se jim vážně zabývat. Buď jak buď, poměr hledání a naleze-ní, hlušiny a ryzího kovu, bude rozdílný v celých rá-dech. A jak jinak? Máme proto těžbu a rýžování pro-skribovat?

Kde jinde tito prospektori budoucnosti najdou poro-zumění a zastání, když ne u nás? Proč právě my se máme dívat na utopii jako na trapnou nepřistojnost? Osobně se domnívám, že kdyby strýci v OSN cenili tvůrčí fantazii víc než vlastní důstojnost, mohla být uskutečněna řada zajímavých projektů jako výhled do lepšího světa. Zmíněnou organizaci by to v očích ná-rodů jistě nesnižilo.

JIŘÍ VANČURA

POZN. RED.: Havlova Anatomie jedné zdrženlivosti vyšla jako příloha k Listům č. 2/1985; Müllerova poznámka k ní v č. 4/1985.

NEJBÍDNĚJŠÍM Z BÍDNÝCH KONCŮ

nazval náš život a působení v exilu v článku o „emi-graci na cestách zrady“ v Zemědělských novinách 23. ledna 1986 jistý pan Doc.RSDr. O.Pilát, CSc. Sdělil čtenářům mj. tohle:

Politicky delikátní dilema, jak se co nejschůdněji vyzout z nařčení o „kolaboraci s komunistickým reží-mem“ řešili „posrpnovi“ emigranti vsutku origi-nálně. Z jejich vedoucího jádra „komunistů v exi-lu“, to jest neuspěvších revizionistických a renegát-ských elementů, se nenápadně stala takzvaná „čes-ko-slovenská socialistická opozice“. Za všestranné podpory nejrůznějších protičeskoslovenských a anti-sovětských proudů s americkou CIA v pozadí vytvo-řila římské ideologicko-diverzní centrum Listy. Jeho hlavou se s pomocí zmíněných kmotrů stal osvěd-čený „reformátor a bojovník za socialismus s lid-skou tváří“, sionista a politický kariérista Pelikán. Další odnože tohoto „výkvětu“ národa uvizly ve Svo-bodné Evropě, Hlasu Ameriky a zčásti v Schönfeld-Tigridové Svědectví. Zbytek si rozebrali různí zahra-niční „dobrodinci“, kterým tato politicky i lidsky deklasovaná individua často sloužila již dávno předtím.

Protože jen málo čtenářů Listů čte také Zeměděl-ské noviny, rádi dáváme článku publicitu na strán-kách Listů.

Děkujeme panu (nevíme, jak se všechny ty tituly skloňují) za pozornost. Litujeme, že se nám ji od troj-násob akademického autora dostalo s šestnáctiletým zpožděním — tak dlouho už Listy vycházejí pod hla-vičkou Časopis československé socialistické opozice, takže Pilátův dojem „nenápadnosti“ je zjevně optic-kým mámením. Zato mu blahopřejeme k senzačním odhalení, jako že máme CIA v pozadí (musí to být pozadí velmi vzdálené, soudě podle naší finanční si-tuace), a dále k demaskování Jiřího Pelikána jako sionisty — ač je pak málo jasné, proč si nezřídil ideolo-gicko-diverzní centrum v Tel Avivu a dal přednost Městu svatého Petra. Že nás útrpný pisatel počítá mezi „neuspěvší . . . elementy“, nás bolí méně než to, že s námi proti invazi před osmnácti lety neuspělo 15 miliónů Čechoslováků; přesto nezávidíme panu O.P. jeho zřejmý „úspěch“: podařilo se mu zařadit se se svými Schönfeldy-Tigridy a podobnými přídomky po bok Goebbelse a Heydricha, jakož i fašistů z protekto-rátní Vlajky a Ligy proti bolševismu.

REDAKCE LISTŮ

Jedna předsjezdová

Před zahájením 27. sjezdu KSSS kolovala v Moskvě tato anekdota:

Na stranické schůzi jeden z členů vstane a řekne: „Navrhuji, aby byly všechny kolejnice na sovět-ských drahách obarveny na zeleno a všichni členové ústředního výboru odstraněni.“

Přihlásí se ke slovu druhý a ptá se: „Ale proč by se měly všechny kolejnice barvit na zeleno?“

Kriminálem proti ovoci a zelenině

(Poznámka zřejmě příliš emotivní)

Rudé právo dne 1. 8. 1985 otisklo článek pod názvem Spekulantů s vitamíny. Autorka článku Lenka Tomešová si v něm vzala na paškál nedovolené podnikání, které je prý neslučitelné se socialistickými zákony a morálkou, jak ostatně napovídá sám podtitulek: Ctít zákony a pravidla socialistické morálky. Jsem už na ledacos zvyklý, ale s podobným pokrytectvím jsem se už dlouho nesetkal. Nyní ale k věci.

Popis zločinu: „Ještě loni, vždy v úterý a ve čtvrtek, přijížděl do Chodova na Sokolovsku nákladní vůz Avia s mělnickou poznávací značkou. Karel Vokoun mladší z Obrávků na Mělnicku v něm přivázel zeleninu, která, ač umytá, zůstávala špinavá.“ Čtenář si snadno domyslí, že jde o metaforu. Zelenina byla samozřejmě čistá, ale protože spojená s nekalým pozadím, přesto špinavá. Takže: „Není v tom rozpor,“ to pro ty natvrdlé, „pocházela totiž z nečistého obchodu, založeného na spekulaci, neoprávněném soukromém výrobním a výdělečném podnikání, využívání pomoci placených pracovních sil.“ Konkrétně se jednalo o toto: „Karel Vokoun ml. si v tomto západočeském městě pronajal v tržnici prostor, kde za dva uplynulé roky prodal různé druhy zeleniny, ovoce a další výpěstky za víc než 550 tis. Kčs. O mnohem vyšší částky šlo v Karlových Varech, kde se o prodej zboží staraly od pondělí do pátku pronajaté prodáváčky. Celkový rozsah prodeje od roku 1982 do 11. listopadu 1984 činí nejméně půl druhého milionu korun. Karel Vokoun ml. se výhradně touto činností zabýval až do 12. 9. 1984, tedy v letech, kdy byl bez pracovního poměru. Využíval vedle vlastní zahrady pronajatou půdu a pozemek otce. Také ten se soustředil na podobnou činnost, třebaže ne v takovém rozsahu jako syn.“

Takže ještě jednou o co vlastně jde. Oba Vokounové pěstovali na svých a pronajatých pozemcích ovoce a zeleninu, kterou prodávali s pomocí placených sil, protože patrně nemohli být současně na poli a na trhu. Stejnou nebo podobnou činností se lidstvo zabývá, celkem ku svému prospěchu, od té doby, co opustilo prvobytně pospolnou společnost. A i když se ve své historii dopustilo mnoha hrozdin, tak jen zřídka takové, aby tuto činnost zakazovalo nebo snad trestalo. Žijeme však zřejmě ve vyjimečně době a tak je nám dáno dožít se následujícího:

„Okresní prokurátor v Mělniku obžaloval Karla Vokouna mladšího a staršího z trestných činů spekulace a trestných činů nedovoleného podnikání. V těchto dnech vynesl okresní soud v Mělniku rozsudek. Karla Vokouna ml. odsoudil k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v délce pěti let v druhé naprávné skupině, k propadnutí majetku (zajištění finanční částky představující spekuláční zisk) a k peněžnímu trestu ve výši 20 tis. Kčs. Rovněž Karla Vokouna st. odsoudil k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, a to v délce tří let v první naprávné skupině, ke stejnému peněžnímu trestu jako jeho syna a k propadnutí majetku (rovněž zajištění finanční částky představující spekuláční zisk).“

Město Mělník se nepropadlo do země, prokurátora ani soudce nevzal čert, nikdo se zřejmě nebude smažit v pekelných plamenech. Pouze Vokouni, otec a

syn, si to vylížou. Jich se po návratu z vězení ptejme, co je to socialismus. Dostaneme tu nejpřesnější odpověď.

Všechno je pochopitelné. Dokonce i případ obou Vokounů. Od jisté doby (myslim, že od února 1948) tu máme socialismus. Pomineme-li ostatní oblasti, tak v ekonomice to znamená, že veškerou hospodářskou činnost lze provozovat jen prostřednictvím státní nebo státem schválené instituce pod přímým dohledem státu a stranického aparátu. Kdo tohle nepochopil (Vokouni), je ztracen. Vyfasuje pět let (Vokoun ml.) jen to hvízdne a trumfne tak kdejakého zabijáka nebo profesionálního lotra.

Stát přece nemůže dovolit, aby někdo porušoval jeho monopol v ekonomice. Byť i nevinnými dodávkami ovoce na trh. Nejde tu o konkrétní ovoce, které by státní organizace tak jako tak na trh nedodaly, ale jde tu o princip. Živě si představuji, jak se nešťastní Vokounové hájili tím, že když státní podniky nejsou schopny nebo ochotny zásobovat trh ovocem, tak to udělali oni, za státem určené ceny, avšak v poněkud širším rozsahu než povolují předpisy. Vždyť tím konali záslužnou věc, obstarávali lidem vitamíny, které by jinak nedostali. Viz v článku: „Nic nepomohla jejich litost a přesvědčování soudu, že vše, co dělali, dělali jen pro lidi, pro jejich spokojenost . . .“ Ale to je právě ten „nemarxistický“ přístup. Svět jeví nám, obyčejným smrtelníkům, zatemňuje svoji pravou povahu. Čin není tím, čím se jeví. Například prodejem ovoce. To je jen jeho vnější slupka. Podstata činu, nepochopitelná oběma Vokounům a celému nebolševickému světu, spočívá v tom, že svým činem podkopávají hospodářský monopol státu, což je základní vymoženost socialismu, kterou budeme bránit navzdory intrikám Wall Streetu a jim podobných.

Co je ale stejně nepochopitelné, to je ta surovost a krutost trestu. Člověk by si řekl, že když je ten stát tak nedůtklivý na individuální podnikání, dá neposedným podnikavcům pokutu nebo holi na zadek (jak to dělal hajný zámeckého pána klukům, co přišli na panské sbírat šišky). Ale oni naparí tři a pět let a všechno seberou. A to dnes, kdy:

- všem, až na nenapravitelné blby, je jasné, že právě státní ekonomický monopol je brzdou naší ekonomiky;

- různé socialistické země zavádějí tržní mechanismus do svého hospodářství (Čína, Maďarsko a trochu i Sovětský svaz);

- je známo, že trh se zemědělskými produkty ze záhumenku se už leta provozuje prakticky bez omezení ve většině socialistických zemí.

Možná ještě zřudnější je to, jak tenká hranice vede mezi ještě nevinnou a už trestnou činností. Kdyby si oba provinilci nenajímali síly na prodej ovoce a prodávali je sami, bylo by vše zřejmě v pořádku. Zřejmě by se pak zase nemohli starat o zahradu, ale pořád lepší zanedbaná zahrada než kriminál. Anebo kdyby prodávali ovoce jen ze své zahrady a ne už z pronajatých pozemků. Jenomže proč by to dělali? Vždyť je přirozenější a efektivnější to, jak to skutečně udělali. O jejich vině a nevině rozhodly jakési předpisy, příkazy a opatření, které si zcela svévolně a nezávisle

na tisíciletých zvycích, představách a právech, zavedených ve většině civilizací, co kdy byly, tady zavedly a zavádějí byrokratické zadnice.

Když zavřou nějakého disidenta, který kritizoval režim, vidím to jako věc odvozenou z jiné základní věci. Tou základní věcí je monopolní moc státu (establishmentu) v ekonomice a z toho plynoucí důsledky:

- zavádění policejního a soudního donucení tam, kde nestačí ekonomická stimulace,
- ochrana státního monopolu v hospodářství právním řádem,
- přizpůsobení právního řádu momentálním potřebám znásilněné ekonomiky,

- ovlivňování kádrové politiky policejními orgány,
- možnost policejního zasahování do vnitropodnikových záležitostí,

- propojení hospodářské oligarchie s policií a justicí, relativní beztrestnost hospodářských vedoucích.

Právní řád, který kromě jiného má i zaručovat a chránit lidská práva, je doslova demolován svým propojením s přežitým řízením ekonomiky. Dokud bude chránit neschopnost byrokracie, dotud není naděje, že by byl zárukou obecných lidských svobod.

HNĚVSA

PRACHY JSOU SVOBODA

rozhovor s číšníkem

- Jak se máš?

- Výborně. Nikdy jsem se neměl líp.

- Já myslím tu otázku vážně.

- Já taky.

- Pracuješ jako číšník v nóbl restauraci. Ale pokud vím, měl jsi jiné plány.

- Kdysi jsem chtěl studovat, ale dnes už mohu říci: štěstí, že to nevyšlo.

- Jsi tedy v zaměstnání spokojen?

- Já jsem v zaměstnání velmi nerad a nemůžu se dočkat konce směny. To ale neznamena, že bych to nějak odbýval. Naopak, všechno děláme stoprocentně.

- Zeptám se tedy jinak. V čem spočívá to štěstí, že ti nevyšly studia? Je to v penězích?

- Jistě. Když srovnám svůj příjem a příjmy mých studovaných vrstevníků, tak . . . No já nechápu, že s tím vyjdou.

- Takže pracuješ jen pro peníze?

- No jasně. Práce mě vůbec netěší, dělám jako většina lidí pro prachy. S tím rozdílem, že těch peněz mám asi víc než ta většina.

- Mohu vědět, kolik měsíčně vyděláváš?

- To ze zásady neříkám.

- Proč?

- Prostě, když mám víc než druhý, tak mu to ještě nebudu věšet na nos. Lidí jsou svině a nikdy nevíš, kdo tě práskne nebo podrazí.

- To myslíš i mne?

- Neblbni vole. To myslím všeobecně. Mám svoje zásady a ty platí i pro tebe.

- Jaké máš ještě zásady?

- Já nevím. To je otázka . . . Předně nebýt podrazník, držet si lidi od těla, spolehlivost a žít naplno v každém okamžiku, mít dost peněz na to, abych tak mohl žít.

- Žít naplno, to myslíš zřejmě volný čas?

- Jistě. Čas ztracený v práci musím dohonit ve volném čase.

- Co děláš ve volném čase?

- To, co mě baví.

- ?

- Lyžování, surfing, golf, tenis, vysokohorská turistika, cestování, ženské. Zapomněl jsem na něco?

- Kultura.

- Jo, rád zajdu do divadla.

- Do kterého?

- Mám rád divadlo Na zábradlí, Činoherní klub, Polivku, Drak, no a další.

- Máš zřejmě nabitý program.

- To jo. Snažím se nepromarnit ani minutu. To mě dovede nejvíc naštvat, když ztrácím čas. Jako třeba s tebou.

- To myslíš jako teď?

- Ne, ale když jsem na tebe čtvrt hodiny čekal, protože milostpán chodí pozdě na sraz. Okradl jsi mne o patnáct minut života, po které jsem mohl dělat něco užitečného.

- Můžu ti položit pitomou otázku?

- Směle do toho.

- Co pro tebe znamenají peníze?

- Co je na tom pitomého? Tuhle otázku si každý jednou musí položit a solidně na ni odpovědět. Pro mě jsou prostředkem k životnímu stylu, který se mi líbí. Svoje koničky a zájmy, už jsem o nich mluvil, chci dělat kvalitně a v dostatečné míře. To znamená, když chci surfovat, tak musím mít jak surf, tak i auto, abych k té vodě nějak dojel. Dále musím mít peníze na benzín, protože voda není zrovna nejbliž. Dál. Chci například cestovat. Dřív jsem měl celkem levné příslib od známého. Loni mi řekl, abych už flašky nenosil, že to zadrželi, tak jezdím s cestovní kanceláří. Je to dražší, ale já na to mám. Kdybych vydělával tolik jako ty studované kebuly, tak bych ani nesurfoval, ani necestoval, ani nelyžoval, o golfu ani nemluvě, možná bych si plácnul tenis, ale přemýšlel bych o tom, jestli si mám pořídit struny nebo jestli mi stačí točený silon.

- Nezdá se ti, že máš příliš spotřebitelský postoj k světu?

- Přesně tuhle námitku jsem od tebe čekal a v žádném případě ji neuznávám. To, co ty nazýváš spotřebitelský přístup, tomu já říkám aktivní přístup. Jsou lidé, kteří ve volném čase hníjou. Buď že jim nic jiného nezbyvá — nejsou chechtáky, nebo že je nic nebaví, nebo oboje. Já se snažím využívat všech možností, které se mi nabízejí, a není jich málo, a které mě lákají. Abych měl vůbec možnost mezi něčím volit, tak musím mít peníze. Takže peníze mi umožňují životní styl většiny lidí nedostupný.

Chceš tím říci, že bez toho stylu bys to nebyl ty?

- Určitě. Kdybych neměl peníze, tak bych se cítil jako ve vězení. Tam taky nic nemůžeš. Říkal jsem to vždycky a říkám to i teď: prachy jsou svoboda.

- Představ si, že jsou ale lidé, kteří cítí uspokojení ze své práce podobné tomu, jaké ty zažíváš třeba při lyžování. Pro ně není až zas tak důležité, jaký mají příjem. Co ty na to?

- Určitě takoví jsou a můžou mluvit o štěstí. Jenom se to nesmí přehánět. Znam jednoho takového elektroinženýra, ošoupané tesilky, botasky, propocená, pořád ta samá košile, v zimě si na ni vezme větrovku, prostě bohém. Taky věčně leží v nějakých schématech. Ale pozor, doma má manželku a dvě děti. Kdyby byl sám, tak ať se zničí. Ale proč tím postihuje i svou rodinu?

- Když jsme u těch peněz, tak bych rád věděl, zda jsou všechny legálně vydělané.

- A co bys chtěl slyšet?

- Pravdu.

- Pravda je taková, že co dostávám na pásce, to mám tak na svačiny. Ještě něco?

- Co ta druhá část příjmu?

- Máš ještě nějaké dotazy?

- No, co ta druhá část?

- Máš ještě nějaké dotazy?

- Dobře. Tak aspoň tuhle otázku. Nemáš někdy špatný pocit právě kvůli té druhé části svého příjmu?

- Tak o tohle ti jde? Ne, v žádném případě. Až se budou všichni cítit blbě, tak o tom začnu uvažovat. Dřív ne. Protože kradou až na výjimky úplně všichni. Všichni máme jednoho zaměstnavatele, kterýho se všichni snažíme nějak osrat. Úředník si chodí v pracovní době nakupovat, dělníci kradou materiál, rolníci zase krmivo, číšníci dokupují chlast v samoobsluhách, taxikáři přetáčejí taxametry. Všichni kradou, jestli to chceš takhle nazývat, podle hesla: kdo neokrádá stát, okrádá rodinu. Někdo víc, někdo míň.

- Myslíš, že je vinen režim?

- Pravděpodobně ano, ale myslím, že v Čechách se kradlo i za kapitalismu.

- Jaký máš vůbec názor na režim?

- Je velmi neefektivní. Každý jede na sebe, jinak to ani nejde. No a celkový výsledek je takový, jak ho všichni známe.

- Máš nějaké vysvětlení pro daný stav?

- Ne, ale jen si myslím, že to má režim těžké. Zaměstnat všechny ty kebuláky, co je chrlí vysoké školy, a udržet životní úroveň při tom, jak málo se tu dělá, to je opravdu těžké.

- Zastáváš tedy názor, že se nám tu na to, jak děláme, vede dobře?

- Jistě.

- Co říkáš otázce lidských práv? Máš dojem, že jsou dodržována?

- Prosím tě, nech toho. Dokud všichni budou krást, tak nemůžou chtít žádná práva.

- Ty jsi se svými právy spokojen?

- Mám taková práva, jaká si zaplatím. Právo kritizovat veřejně tenhle režim mě nezajímá.

- Co říkáš činnosti Charty 77?

- Podívej se, možná někomu ta Charta pomůže, ale mně určitě ne. To, co chci já, to si musím zajistit zase jenom já. Proto mě Charta nezajímá. Ty lidi maj každý nějaký důvod, proč tu Chartu dělají. Já do toho nevidím a ani nechci vidět. Já mám taky svoje důvody a nic dalšího mě nezajímá.

- Měl bych ještě jednu doplňující otázku: myslíš si, že mohou existovat lidé, kteří víc myslí na ostatní čili na obecné dobro, než na sebe?

- Myslíš určitě chartisty, co? Ne, takový člověk nikdy neexistoval. A pokud se vyskytl, tak to byla zrada.

Příruční inteligentova RUKOVĚŤ VÝZNAMŮ

agent-ura

al-bum

amu-let

ano-da

as-tma

asy-metrický

a-teismus

Au-rora

Bar-rande

avita-minoza

bal-kon

bi-gotni

bi-metal

boni-fikace

Damo-kles

de-file

de-primovat

ex-komunikace

flaši-net

Gas-koněc

ha-bi-litace

ha-dr

Ha-vana

kaka-bus

kata-pult

kon-tiky

mala-chit

magie

mana-žer

mando-lina

marci-pan

nota-bene

paci-fik

pa-kostnice

para-bola

pa-raple

pi-rat

pud-ing

si-li-kon

sili-koza

sper-ma

šesti-nedelka

tele-fon

voli-éra

- zástupce Ústřední rady odborů

- náraz na hliníkovou stěnu

- vyloučení z Akademie múzických umění

- česko-ruské přitakání

- tušení tmy

- zvici cca 1 metr

- odpor k pití čaje

- výkřik Hanáka, jemuž spadla na nohu roura

- schůzka v baru

- zbavení života pomocí min

- příkaz židovi k evakuaci

- označení desky s nahrávkami Karla Gotta na obou stranách

- dekorování dvěma medailemi

- soulož za bony

- oznámení dámě, že k souloží nedojde

- oznámení o činnosti po požití zkaženého filé

- zbavit se hodinek značky Prim

- sjeti z cesty

- ruské oznámení, že došla vodka

- konec plynovodu

- příkaz chodskému letectvu, aby létalo

- údiv nad příchodem lékaře

- údiv při vstupu do koupelny

- luxusní autobus s WC

- popravčí špalek

- hodinářství pana Kohna

- 5. pořadí ve sportce

- oznámení, že přišlo polévkové koření

- Mojžíšův pokyn na poušti

- zvolání na lenivou Marii

- muž v březnu rozený — slovensky

- na pěknú notečku

- amputace ruky

- rozloučení Mistra Jana Husa s Kostnicí

- oznámení strojvůdce, že došla pára — slovensky

- rozloučení s bláznem

- bumbej s láskou

- inženýrský instinkt

- dotaz na neárijský původ

- prostředek k zesílení poprsí

- zkus mi nafackovat — slovensky

- žena, která neumí dělit šesti

- mládě krávy šlechtického původu

- současnost

„Špión“ Jaroslav Javorský

Jaroslavu Javorskému táhlo na třicítku a žil s rodiči v západním Německu, ale protože byl zamilovaný, rozhodl se riskovat. S falešným pasem se rozjel do Bulharska, aby se pokusil převést na Západ svou českou snoubenku a její dceru. Ilegálně samozřejmě, protože legálně to nešlo. To bylo v roce 1976. Plán ztroskotal, Javorského zatkla bulharská policie a v rámci internacionalismu ho předala jako nebezpečného zločince československé StB. A československý soud ho odsoudil na třináct let vězení, které si navíc měl odpykat v nejtěžší, třetí nápravné skupině. Občané ČSSR jsou zvyklí na mnohé, ale i je překvapila brutální výše trestu. Nuže — byla „právně odůvodněná“: československá justice kvalifikovala zoufalý pokus o společný život s milovaným člověkem jako špionáž.

Podle logiky reálného socialismu tomuto podivnému špiónovi zřejmě značně přitížilo, že jeho otec, Jiří Javorský, byl třináctkrát tenisovým mistrem Československa, že se kdysi dostal do finále Wimbledonu ve čtyřhrách, že mu byl udělen titul zasloužilého mistra sportu — a že navzdory tomu všemu se rozhodl s celou rodinou emigrovat. Mít takového otce, to je reálné socialistická forma dědičného hříchu, za který se pyká.

Bylo by zbytečné opakovat známou pravdu, že místo Jaroslava Javorského měl stát před soudem systém, který nutí lidi podnikat tak nebezpečná dobrodružství. Ne z vrozené dobrodružnosti, ale z touhy po obyčejném lidském životě. Ve světě, který se řídí zákony absurdity, dochází k absurditám dnes a denně, na běžicím pásu.

Jaroslav Javorský svou lásku — a snad i naivitu — zaplatil téměř devítiletým pobytem ve Valdicích, které jsou pokládány za vůbec nejhorší československou věznicí, prodělal tam mimo jiné infekci kůže a očí a onemocněl chorobou ledvin. A také tam držel jedenadvacet dní hladovku.

V úterý 11. února byl spolu s Anatolijem Ščaranským ve skupině čtyř vězňů komunistických kriminálů, kteří byli vyměněni za pět usvědčených špiónů, vězněných na Západě. Viděl jsem toho rána na televizní obrazovce, jak na západním konci berlínského mostu Glienicke už jako svobodný člověk nastupuje ve vypůjčených šatech do autobusu — a jak si po starém muklovském zvyku předtím pečlivě otírá boty, aby bachaři neměli námitky. Neklamná známka počátků vězeňského šoku ze svobody, po kterém však přijde normální život.

O necelé dva dny později jsem s ním hovořil telefonicky. On byl v bytě rodičů v západoněmeckém Heilbronnu, já v Londýně.

K.: Pěkně vítám. Po skoro devíti letech kriminálu jste tedy konečně druhý den doma. Jak jste na tom se zdravím?

J.: *Děkuju za optání, zdraví není úplně nejlepší, ale člověk všechno v sobě překona. Pro mě je nejdůležitější, že jsem zase na svobodě a že moje zdravotní potíže nejsou takového rázu, že by se nedaly léčit.*

K.: Jaký je to pocit být zase svobodný, na to se vás samozřejmě ptát nebudu, protože vím, že na takovou otázku je prostě nemožné odpovědět. Ale co na těch posledních dvou dnech bylo pro vás nejkrásnější?

J.: *Setkání s rodinou. My jsme se neviděli od té doby, co jsem opustil Německo. To bylo pro nás všechny nejstrašnější, a shledání je rozhodně ten nejkrásnější zážitek, jaký si umím představit.*

K.: Kdy a jak jste se vlastně dověděl o tom, že oklikou přes berlínský most půjdete domů?

J.: *Až ten den ráno od pana Ščaranského, s kterým jsem byl v jedné vile nedaleko Berlína. Měli jsme možnost spolu mluvit v autobuse, kterým nás k tomu mostu vezli. On měl informace, protože mohl mluvit se zastupitelstvem Spojených států.*

K.: To bylo pro vás asi něco velice zvláštního. Mluvit ve vězeňském autobuse se spoluvězněm, to je přece v očích bachařů největší zločin.

J.: *To už jsme byli vlastně téměř na svobodě. Večer předtím, když jsme se poprvé setkali, jsme spolu mluvit nesměli — tedy nebylo nám to vyslovně zakazáno, ale dozorcí dělali všechno, abychom se k sobě nedostali. Až teprve druhý den v autobuse, když nás odváželi z té vily. Pro jistotu jsme ovšem mluvili anglicky.*

K.: Jak vám odůvodnili v Československu, že vás odvázejí z Valdic?

J.: *Já jsem četl ve Valdicích noviny. Byl jsem tam jeden z mála, kdo na to byl ochoten dát peníze. Musely se totiž platit z kapesného, a to bylo tak málo, že vydaj třinácti korun za měsíc si kolegové většinou nemohli dovolit. Já jsem odebíral Lidovou demokracii a z ní jsem se koncem ledna dověděl, že do Československa přijede pan ministr Genscher. To byl pro mě první takový bod, který zasvitil. Ale nechtěl jsem to zakřiknout, tak jsem si to nechal pro sebe. Pak jsem se dověděl, že mám být eskortován, a to už zasvitila ta žarovčička vic. Když jsem spolu s jinými byl eskortován z Jičína do Prahy, bylo jasné, že se něco děje v můj prospěch. Co to přesně bylo, to jsem se dověděl, až když jsem mohl mluvit s advokatem. Bylo to nadherne, ale uvěřil jsem tomu teprve když jsem přešel ten most.*

K.: Koncem loňského listopadu hovořil v Praze jeden západní novinář s Jiřím Gruntorádem, který si odseděl čtyři roky za to, že vydával samizdaty. A ten říkal, že se na podzim roku 1984 s vámi setkal ve Valdicích. Pamatujete se na něho?

J.: *Ano, velice dobře. Dělali jsme na stejném pracovišti, i když velice krátkou dobu. Jirka měl tenkrát před propuštěním, ale ještě ho čekal jeden proces. Obvinili ho z „krivého narčení“, protože si podal stížnost na jednoho dozorce v Minkovicích, který ho surově zbil. Pomahal jsem mu shánět svědky, protože ten bachař sloužil také ve Valdicích a znali jsme ho jako jednoho z nejhorších. Jak jsem se pak doslechl, ten soud Jirkovi dopadl dobře.*

K.: Relativně. Proces vyhrál, ale ten bachař nebyl potrestán. Jiří Gruntorád teď žije pod takzvaným ochranným dohledem. O vás řekl v listopadu tohle: „Jaroslav Javorský je velmi silný člověk. Brání se kriminálíkům, se kterými musí žít, i bachařům. Někteří lidé ztráti v kriminálu svou lidskou důstojnost. Javorský rozhodně ne.“ Co byste o svých zkušenostech z valdické věznice řekl vy?

J.: *Zkušenosti jsou tak bohaté, že se nedají vyjádřit pár slovy. Člověk, který do takového prostředí nepříšel, prostě vyprávění neuvěří. Některá opatření, která tam jsou, mi připadají jako by byla převzata z doby druhé světové války. Tenkrát je kritizovali i komuniste a slibovali, že nic tak ponižujícího se nesmí opakovat. Ale takové věci jsou tam úplně běžné a nikdo se nad tím nepozastavuje.*

K.: I ty nejotřesnější životní zážitky bývají dobré, když už k ničemu jinému, tak k tomu, že člověk při nich aspoň trochu líp pozná jiné lidi — ale hlavně sám sebe. Máte také takový pocit?

J.: *Presně jste to vyjádřil. Člověk se opravdu najde, protože si uvědomí, že lidství, vztah člověka k člověku, je vlastně úplně to nejdůležitější, co na světě existuje.*

K.: Za každé takové poznání se ovšem platí, a obvykle hodně předražená cena. Mimochodem — věděli jste, co k vaší záchraně podnikají vaši rodiče a mnoho dalších lidí a organizací na Západě? Například, že Amnesty International vás už před osmi lety přijala jako takzvaného „vězně svědomí“ — tedy jako člověka, který byl odsouzen za tresný čin, který v civilizovaném trestním zákoníku nemá místo?

J.: *Dneska už mohu říci, že nepřimo ano. A opravdu mě to podrželo. Je fantastické, jak to působí na člověka, který je tam mezi tou sběří, v tom režimu, zatlačen do nejzazšího kouta. A najednou se doví, že lidé za ním stojí. Tak z toho kouta vyjde a postaví se situaci tvář v tvář, ať se děje co se děje.*

K VÝMĚNĚ VĚZŇŮ VÝCHOD - ZÁPAD

Dokument Charty č. 5/1986   Sdělení VONS č. 505

Vládě ČSSR a vládám Francouzské republiky, Německé spolkové republiky, Nizozemského království, Rakouské republiky, Spojeného království Velké Británie a Severního Irska a vládě Spojených států amerických — prostřednictvím velvyslanců těchto států v Československu.

V minulých dnech sledovala světová veřejnost výměnu několika osob, vězněných v zemích západní Evropy za vyzvědačství ve prospěch některých států Varšavské smlouvy, za skupinu vězňů ze zemí východní Evropy. Byl mezi nimi i československý občan **Jaroslav Javorský**, odsouzený v roce 1977 ke 13 letům odnětí svobody pro údajné vyzvědačství.

Tento humánní akt v nás vzbudil naději, že i další čs. občané, kteří jsou odsouzeni k dlouholetým trestům odnětí svobody za vyzvědačství, budou moci být osvobozeni. Myšlenka na takovou výměnu je o to naléhavější, že svou vinu rozhodně popírají a že podle dostupných informací nic nenasvědčuje ani tomu, že by se dopustili vyzvědačství, ani tomu, že by jednali z nízkých pohnutek.

Obracíme se proto na vlády západních zemí, které by mohly nabídnout vězněné vyzvědače k výměně a kterým je navíc nejlépe známo, zda se českoslovenští občané, odsouzení v Československu za vyzvědačství, tohoto trestného činu skutečně dopustili, jakož i na československá úřední místa. **Navrhujeme, aby do další výměny vězňů byli zahrnuti i tito českoslovenští vězni:**

Jiří Gans z Českých Budějovic, nar. v r. 1929, odsouzen za údajné vyzvědačství na 15 let. Zbývá mu ještě 5 a 1/2 roku. Je ve velmi špatném zdravotním stavu. V jeho případě běží o záchranu života.

Ing. Petr Hauptman z Prahy, nar. v r. 1946. Odsouzen za údajné vyzvědačství na 10 let. Zbývají mu 2 roky.

Josef Römer z Gottwaldova, nar. v r. 1955. Odsouzen za údajné vyzvědačství na 11 let. Zbývají mu 2 roky.

František Veis z Prahy, nar. v r. 1932, signatář Charty 77. Odsouzen za údajné vyzvědačství na 12 let. Zbývá mu ještě více než 6 let.

Dále navrhujeme, aby do výměny byli zahrnuti i dva signatáři Charty 77, kteří jsou nespravedlivě vězněni za politické delikty a to:

Jiří Wolf, nar. v r. 1952, a **Walter Kania**, nar. v r. 1940, kteří mají strávit ve vězení 4, resp. 2 a 1/2 roku.

O většině z nich je nám známo, že svého času byli ochotni odejít do ciziny; předpokládáme, že by k tomu byli ochotni i nyní, zároveň s propuštěním z vězení. Podle československých zákonů by ostatně tento souhlas museli ještě výslovně vyjádřit.

Martin Palouš, Anna Šabatová, Jan Štern
mluvčí Charty 77

Praha 17. února 1986

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
Československá liga pro lidská práva
člen Mezinárodní federace pro lidská práva

Ladislav Lis
místopředseda Mezinárodní federace pro lidská práva.

SOUHRNNÉ SDĚLENÍ

VONS č. 492 o případech sledovaných k 1.12.1985

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných se ustavil 24. dubna 1978, aby v duchu poslání Charty 77 sledoval případy osob, které jsou trestně stíhány nebo vězněny za projevy svého přesvědčení nebo které se staly oběťmi policejní či justiční svévole. Zabývá se výjimečně jinými případy nespravedlivého stíhání, zvláště tam, kde se nepřímo týkají jeho hlavního zaměření. Jeho snahou je seznamovat s těmito případy veřejnost i úřady a postiženým dle možností pomáhat. V prosinci 1979 se VONS jako Československá liga pro lidská práva stal členskou ligou Mezinárodní federace pro lidská práva FIDH, participující na práci OSN jako nevládní organizace s konzultativním statutem. FIDH zvolila 18. listopadu 1984 člena VONSu Ladislava Lise svým místopředsedou a pověřila jej mj. zastupováním svých zájmů u orgánů OSN ve Vídni. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných vydal k dnešnímu dni 490 sdělení.

Členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných jsou:

ing. Rudolf Battěk, Křížkova 78, Praha 8
Ota Bednářová, Havelská 21, Praha 1
Jarmila Běliková, Novovysočanská 12, Praha 9
dr. Václav Benda, Karlovo nám. 18, Praha 2
Petr Cibulka, Vrázova 53, Brno
Albert Černý, Dřevařská 20, Brno
dr. Josef Danisz, W. Piecka 81, Praha 2
Jiří Dienstbier, Moravská 28, Praha 2
Karel Freund, Mánesova 90, Praha 2
Václav Havel, Hrádeček 5, Vlčice okr. Trutnov; U dejvického rybníčku 4, Praha 6
Zbyněk Hejda, Nešporova 573, Praha 4-Háje
Ivan Martin Jirous, Stará Říše 33, okr. Jihlava
Ladislav Lis, Sosnová 84, okr. Česká Lipa; pošt. styk: Šišková 1228, Praha 8
ing. Jan Litomiský, Vyskytná 2, okr. Pelhřimov
Václav Malý, Nad pomníkem 2, Praha 5
Michal Matzenauer, Přemyslovská 8, Praha 3
Dana Němcová, Ječná 7, Praha 2
dr. Luděk Pacovský, Washingtonova 9, Praha 1
ing. Pavel Roubal, Častov 131, okr. Pelhřimov
Jan Ruml, Kremelská 104/150, Praha 10
Jiří Ruml, Kremelská 104/150, Praha 10
dr. Gertruda Sekaninová-Čákrtova, Palackého 962, Polná, okr. Jihlava
Andrej Stankovič, Hroznová 5, Praha 1
Anna Šabatová, Anglická 8, Praha 2
Petruška Šustrová, Kolínská 13, Praha 3
dr. ing. Jakub Trojan, Mělnická 44, Neratovice
Petr Uhl, Anglická 8, Praha 2
Věra Vránová, Cimburkova 24, Praha 3

V zahraničí se na činnosti VONS nadále podílejí tito jeho členové:

Zina Freundová, 53 B Florence Rd., London N 4, Velká Británie, tel. 00-44-1-2630013
dr. Martin Hybler, 4, rue André Messager, Limoges, Francie, tel. 00-33-55-333659
Ivan Medek, Nattergasse 12/1/25, 1170 Wien, Rakousko, tel. 00-43-222-454113
Jaroslav Suk, P. Bergersv. 72, 752 49 Uppsala, Švédsko, tel. 00-46-18-404572

Styky VONS s Amnesty International (přidruženou organizací OSN) a dalšími zahraničními institucemi zprostředkovává člen AI *prof. dr. František Janouch*, Bergtorsväg 62, 183 63 Täby, Švédsko, tel. 00-46-87-564828.

VONS vítá jakoukoli spolupráci a pomoc, zejména při zjišťování jednotlivých případů i při podpoře postižených.

Pro naši práci jsou nezbytné zejména tyto údaje (pokud možno v úplnosti):

- jméno a příjmení postiženého, datum narození, adresa, povolání (sociální postavení);
- údaje o event. předchozím trestním stíhání a event. jiných postizích;
- údaje o rodině a jejím sociálním postavení (též počet a věk dětí);
- fotografie postiženého (podobenky i rodinné — pokud možno negativ);
- údaje o zahájení trestního stíhání (kým a jak);
- usnesení, jímž byla nařízena domovní prohlídka a protokol o jejím výsledku, popřípadě fotokopie či přesný opis;
- podrobná oficiální verze skutkové podstaty, příp. skutečné důvody trestního stíhání a popis jednání, za něž je postižený de facto stíhán;
- v jakém stádiu je trestní stíhání;
- jméno obhájce a advokátní poradna.

V průběhu trestního řízení je třeba neprodleně informovat o všech důležitých právních úkonech, jako jsou: případná změna obvinění, seznámení s výsledky vyšetřování, doručení obžaloby, nařízení hlavního líčení (přesný termín a místo) a odvolacího řízení:

- maximum údajů z obžaloby a rozsudku (rozsudků);
- výše trestu, za jaké trestné činy byl postizený odsouzen (včetně označení podle trestního zákona — paragraf a odstavec);
- kdo a kdy věc soudil (i jména soudců).

V případě vazby navíc:

- oficiální důvody vazby, od kdy trvá, zdravotní stav vězněného a jméno a adresa příbuzného, s nimž je vězněný ve styku, adresa věznice.

V případě výkonu trestu tytéž údaje jako u vazby a navíc:

- nápravně výchovná skupina, kdy byl trest nastoupen (jde-li o nástup trestu z „volné nohy“);
- podmínky ve výkonu trestu (izolace, pracovní zařazení, kázeňské tresty);
- adresa nápravně výchovného ústavu včetně úseku, bloku apod., jméno náčelníka NVÚ, event. vychovatele, vězeňského lékaře apod.

Prosíme o poskytnutí opisů rozsudků, obžaloby, usnesení o zahájení trestního stíhání a jiných důležitých dokumentů, o jménu vyšetřovatelů, prokurátorů apod., záznamy ze soudního jednání. Obracujte se na členy VONS nejlépe přímo a osobně.

V tomto souhrnném sdělení jsme se pro přehlednost omezili na výčet případů, které jsou aktuální. Rozdělili jsme je do tří skupin. V první jsou evidovány případy momentálně vězněných, v druhé těch, kteří jsou podrobeni ochrannému dohledu a ve třetí jsou zařazeny aktuální případy podmíněných odkladů trestů nebo jejich zbytků a ty případy, u nichž je vedeno trestní stíhání na svobodě.

(Pokud není uvedeno jinak, značí „trest“ nepodmíněný trest odnětí svobody s výkonem v 1. nápravně výchovné skupině. Není-li uveden jiný právní předpis, jsou uvedené paragrafy z trestního zákona.

Zkratky:

OS — okresní nebo obvodní soud

MS — městský soud

KS — krajský soud

NVÚ — nápravně výchovný ústav

NVS — nápravně výchovná skupina

SNV — Sbor nápravně výchovy ministerstva spravedlnosti ČSR nebo SSR.

V závorce jsou čísla sdělení VONS týkajících se daného případu.)

I. VĚZNĚNÍ

1. **Jiřina Bedeiová**, nar. 3. 8. 1951, bytem Školská ul. 203, Gottwaldov (adresa jejího bratra: Václav Bedei, Úderníků 1012, Gottwaldov), úřednice. 11. 11. 1985 vzata do vazby s obviněním podle § 100, odst. 3 písm. a (pobuřování) za údajné rozmnožování a rozšiřování písemností zaměřených proti socialistickému a státnímu zřízení republiky. (490, 491)
2. **ing. Pavel Dudr**, nar. 2. 12. 1949, bytem Obeciny 3901, Gottwaldov, konstruktér, od 11. 11. 1985 ve vazbě, obviněn podle § 100 odst. 3 písm. a (pobuřování), za údajné rozmnožování a rozšiřování písemností zaměřených proti společenskému a státnímu zřízení republiky. (490)
3. **Alojz Gabaj**, nar. 1960, z Bratislavy, dělník, dne 12. 12. 1983 zadržen na čs.-polských hranicích v oblasti Popradu a převezen do vězení v Tarnowě v Polsku, dne 19. 4. 1984 eskortován do vazby v Košicích a odtud 31. 8. 1984 propuštěn. Dále však trestně stíhán podle § 146 (ohrožování devizového hospodářství), ve skutečnosti pro zájem o polskou náboženskou literaturu. Dne 21. 3. 1985 odsouzen OS v Bratislavě I k 18 měsícům odnětí svobody podle § 124 odst. 1, 2 pro údajné porušení předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou. Tento trest byl snížen MS v Bratislavě při odvolacím řízení 14. 6. 1985 na 14 měsíců. Nyní vykonává zbytek trestu v NVÚ Bratislava-Žabí Majer. (354, 371, 386, 400, 403, 425, 432, 451, 455, 458)
4. **ing. Petr Hauptmann**, nar. 7. 8. 1946, bytem Klánovická 705/5, Praha 9, samostatný odborný referent na intendantní základně Ústřední správy federálního ministerstva zahraničního obchodu. Dne 14. 10. 1982 emigroval do NSR, dne 7. 12. téhož roku se z rodinných důvodů vrátil do ČSSR. Dne 12. 9. 1983 po opětovných výsleších uvězněn a dne 9. 2. 1984 odsouzen MS v Praze k 10 letům vězení v II. NVS a k zákazu činnosti ve státních orgánech na 5 let pro údajné trestné činy podle § 109 odst. 1 (opuštění republiky) a podle § 105 odst. 2 (vyzvědačství). Vyzvědačství se měl dopustit tím, že v době pobytu v NSR podal při výsleších informace o svém předchozím zaměstnání, jejichž obsah pokládal za irelevantní. Vězněn v NVÚ Minkovice. (391, 455)
5. **Ján Juhaščík ml.**, nar. 1963, z Hermanovců na východním Slovensku, křesťan bratrské církve. Dne 12. 10. 1984 zadržen ve Vranově n. Topľou při silniční kontrole, obviněn podle § 124 odst. 1, 2 písm. a (porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou). V autě, jímž jel, byly nalezeny bible a jiná náboženská literatura v ruštině. Bližší podrobnosti o jeho osudu se nepodařilo zjistit. (404, 455)
6. **Ján Juhaščík st.**, nar. 1932, z Hermanovců na vých. Slovensku. Dne 13. 10. 1984 zadržen, obviněn podle § 124 odst. 1, 2 písm. a (porušení předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou). Bližší údaje o jeho případu se nepodařilo zjistit. (404, 455)

7. **Walter Kania**, nar. 1940, signatář Charty 77, německé národnosti. Dne 13. 6. 1977 zadržen a později odsouzen MS v Brně na 7 let pro údajné rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví. Tento trest v roce 1984 vykonal. Nyní vykonává dvouletý trest za údajný trestný čin podle § 7 odst. 1 k § 112 (poškození zájmů republiky v cizině), k němuž byl v roce 1981 odsouzen spolu s Jaroslavem Dvořákem OS v Šumperku (srv. sdělení č. 242). Dále 17. 2. 1983 odsouzen OS v Karlových Varech podle § 8 k § 171 odst. 1 písm. a (pokus o maření výkonu úředního rozhodnutí) a § 8 k § 112 (pokus o poškození zájmů republiky v cizině) k 15 měsícům odnětí svobody do II. NVS za pokus o odeslání dopisů příbuzným do ciziny, v nichž popisoval poměry v NVÚ Ostrov n. Ohří. KS v Plzni tento trest dne 16. 5. 1983 zvýšil na dva roky v III. NVS. Od prosince 1983 vězněn v NVÚ Valdice. Je v špatném zdravotním stavu. (242, 218, 455)
8. **Stanislav Kolář**, nar. 15. 11. 1955, bytem Husova 126, Dvůr Králové n. Labem, okr. Trutnov, dělník. Dne 13. 3. 1975 zadržen pro údajné vyzvědačství spolu s V. Procházkou, A. Kunrtem a J. Hettlerem a v dubnu 1976 vyšším vojenským soudem v Příbrami odsouzen ke 13 rokům vězení ve III. NVS a 3 letům ochranného dohledu. Delikt měl spočívat v tom, že těsně před pokusem odejít z republiky bez povolení čs. úřadů vedl ve vesnické hospodě s místními obyvateli řeči o tamních kasárnách a jejich osazenstvu (obsahovaly v kraji všeobecně známá fakta), z čehož bylo vykonstruováno, že chtěl těchto informací využít v případě zdařeného pokusu o opuštění republiky. Byl vězněn v NVÚ Valdice a delší dobu o něm nemáme zprávy. (222, 349, 455)
9. **ing. Pavel Křivka**, nar. 12. 6. 1960, trvale bytem Českova 1488, Pardubice, vědecký pracovník okr. muzea v Jičíně, od 29. 4. 1985 ve vazbě, 21. 11. 1985 odsouzen KS v Hradci Králové podle § 98 odst. 1 (podvracení republiky) ke třem rokům vězení za soukromý dopis o ekologické situaci v ČSSR zaslaný příteli do zahraničí a za parodii na Rybovu mši. Rozsudek dosud nenabyl právní moci. Vězněn v Hradci Králové. (475, 489)
10. **Lenka Müllerová, roz. Marečková**, nar. 13. 6. 1963, bytem Na stráni 4, Praha 10, zaměstnankyně Dopravního podniku, signatářka Charty 77. Zadržená 7. 9. 1983, do 7. 11. 1983 ve vazbě v Českých Budějovicích. Dne 8. 2. 1984 OS v Písku odsouzena podle § 102 a § 104 (hanobení republiky a jejího představitele a hanobení státu světové socialistické soustavy a jejího představitele) k jednomu roku odnětí svobody podmíněně na dva roky pro veřejnou recitaci vlastních veršů s politickým obsahem. KS v Českých Budějovicích při odvolacím řízení rozsudek potvrdil. Na základě stížnosti pro porušení zákona, kterou podal 5. 10. 1984 ministr spravedlnosti Antonín Kašpar však Nejvyšší soud ČSR 15. 11. 1984 vrátil věc k novému projednání OS v Písku. Ten 13. 3. 1985 odsoudil L. Müllerovou podle § 100 odst. 1 písm. a, c (pobuřování) k 7 měsícům nepodmíněně. Od 29. 7. 1985 vykonává zbytek trestu v NVÚ Liberec. (411, 427, 428, 455, 464)
11. **Augustin Navrátil**, nar. 20. 12. 1928, bytem Lutopecny 14, pošta Zlobice, okr. Kroměříž, otec devíti dětí. Od 11. 11. 1985 ve vazbě, obviněn podle § 100 odst. 3 písm. a (pobuřování) pro vyhotovení cyklostylované písemnosti Otevřený dopis č. 2, upozorňující na nejasné okolnosti smrti kněze Přemysla Coufala. (486, 490, 491)
12. **Jaromír Němec**, nar. 16. 1. 1935, bytem Družstevní 4565, Jižní svahy, Gottwaldov, technik, signatář Charty 77. Od 11. 11. 1985 ve vazbě, obviněn podle § 100 odst. 3 písm. a (pobuřování) za údajné rozmnožování a rozšiřování písemností zaměřených proti společenskému a státnímu zřízení republiky. (490)
13. **Stanislav Pitaš**, nar. 12. 12. 1957, bytem Riegrova 741, Česká Skalice, stavební dělník, signatář Charty 77. Zadržen 22. 4. 1985 a 3. 7. 1985 odsouzen OS v Náchodě k 8 měsícům odnětí svobody podle § 103 (snižování vážnosti prezidenta republiky) za zhotovení satirické koláže. Dále obviněn podle § 202 (výtržnictví) za nesouhlasný výrok při zásahu VB proti účastníkům rockového koncertu. Původní výrok o trestu z 3. 7. 1985 byl zrušen a 23. 10. 1985 vyneseno OS v Náchodě nové, souhrnné trest 9 měsíců. Tento rozsudek není pravomocný. Ve výkonu trestu v NVÚ Plzeň-Bory. (441, 453, 455, 461, 481)
14. **Luděk Pokrupa**, nar. 26. 10. 1954, bytem Alšova 4, Ústí n. Labem, řidič. Dne 29. 7. 1983 zadržen, když se pokusil ilegálně odcestovat z Bulharska do Jugoslávie. Dne 18. 10. 1983 odsouzen v Ústí n. Labem podle § 8 k § 109 odst. 1 (pokus o opuštění republiky) a § 201 (opilství) k úhrnnému trestu 22 měsíců. K tomu mu byl připočten původně podmíněný trest 14 měsíců za údajné neoprávněné užívání motorového vozidla (parkoval se služebním autem před bytem místo na pracovišti), vyneseno OS v Ústí n. Labem 26. 5. 1982, který mu též soud 4. 10. 1984 přeměnil na nepodmíněný. Ve výkonu trestu. (459)
15. **Sobanoš**, křesťan z cirkve bratrské. Dne 12. 10. 1984 zadržen ve Vranově n. Topľou při silniční kontrole, obviněn z údajného trestného činu podle § 124 odst. 1, 2 písm. a (porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou). V autě, jímž jel spolu s Jánem Juhaščíkem ml., byly nalezeny bible a jiná náboženská literatura v ruštině. Bližší údaje o jeho případu se nepodařilo zjistit. (404, 455)
16. **Jaroslav Ševců**, nar. 15. 7. 1959, bytem Bezručova 29, Brno, dělník. V roce 1979 odsouzen k 9 letům vězení ve II. NVS podle § 7 odst. 1 k § 109 (příprava opuštění republiky) a podle § 8 odst. 1 k § 180a odst. 1 (pokus o ohrožení bezpečnosti vzdušného dopravního prostředku). U obou uvedených trestných činů nedošlo ani k pokusu o jejich realizaci. Obsahem trestního spisu jsou v podstatě pouze výroky „pachatelů“ v hospodě. Delší dobu nemáme o L. Ševcůvi zprávy. Nyní vězněn v NVÚ Valdice. (124, 125, 195, 349, 455)
17. **Ján Vecan**, bytem Majakovského 24, Košice, student 5. ročníku elektrotechnické fakulty Vysoké školy technické v Košicích. Od 20. 8. 1985 ve vazbě, obviněn podle § 124 odst. 2 písm. a (porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou). Ve skutečnosti trestně perzekvován za převoz 100-150 kusů biblické dějepravy pro děti. (488)
18. **Jiří Wolf**, nar. 5. 1. 1952, bez trvalého bydliště, dělník, signatář Charty 77. Od 16. 2. 1978 byl vězněn a odsouzen ke 3 letům vězení pro údajný trestný čin podle § 98 odst. 1 (podvracení republiky). Ve vězení byl soudně přeřazen do II. a nakonec do III. NVS a trest mu byl prodloužen o dalších 6 měsíců pro údajný trestný čin podle § 174 odst. 1 (křivé obvinění). Od 17. 5. 1983 znovu vězněn pro údajný trestný čin podle § 98 odst. 1, 2a (podvracení republiky), který měl spočívat především v tom, že J. Wolf poskytl rakouskému velvyslanectví v Praze zprávu o poměrech v NVÚ Minkovice. Odsouzen MS v Praze 21. 12. 1983 k 6 letům vězení do III. NVS a třem letům ochranného dohledu. Jiří Wolf se proti rozsudku neodvolal, nýbrž podal z věznic ke Generální prokuratuře ČSR podnět ke stížnosti pro porušení zákona. Dne 15. 5. 1985 s ním byl uskutečněn zástupcem městské prokuratury v Praze výslech. Vězněn v NVÚ Valdice. (43, 50, 63, 69, 71, 80, 123, 178, 195, 219, 293, 339, 343, 349, 351, 356, 455)

II. OCHRANNÝ DOHLED

1. **Jiří Gruntorád**, nar. 21. 9. 1952, bytem Vítězného února 4, Praha 2, dělník, signatář Charty 77. V roce 1980 byl tři měsíce ve výkonu trestu — odsouzen pro údajné držení střelné zbraně bez povolení. Dne 9. 7. 1981 odsouzen MS v Praze ke 4 rokům ve II. NVS a 3 rokům ochranného dohledu. V NVÚ Minkovice dne 7. 4. 1983 zahájeno další trestní stíhání pro údajný trestný čin podle § 174 (krivé obvinění). Za tento vykonstruovaný trestný čin dne 14. 6. 1984 odsouzen OS v Liberci ke čtrnácti měsícům odnětí svobody ve III. NVS. V odvolacím řízení KS v Ústí n. Labem tento rozsudek zrušil a vrátil věc OS v Liberci. 17. 12. 1984 byl J. Gruntorád propuštěn po uplynutí původního trestu. 7. 1. 1985 OS v Liberci svůj původní výrok v novém trestním stíhání zrušil. Po odvolání, které podal příslušný prokurátor, jednal v této věci ještě 31. 5. 1985 KS v Ústí n. Labem, jenž J. Gruntoráda obžaloby pro krivé svědectví definitivně zprostil. Nyní je J. Gruntorád podroben ochrannému dohledu, jehož podmínky byly 27. 4. 1985 pro něho dále zpřísněny. (225, 256, 276, 349, 377, 400, 415, 421, 440, 444, 450, 455)
2. **Ivan Martin Jirous**, nar. 23. 9. 1944, bytem Stará Říše 33, okr. Jihlava, teoretik umění a umělecký vedoucí skupiny Plastic People, signatář Charty 77 a člen VONS. V letech 1974, 1976 a 1978 odsouzen a vězněn pro údajné výtržnictví. Dne 10. 11. 1981 znovu obviněn podle § 202 odst. 2 (výtržnictví) za údajnou účast na vydávání a rozšiřování samizdatového kulturního časopisu VOKNO. Ve snaze úřadů případ kriminalizovat rovněž obviněn podle § 187 odst. 1 (nepovolená výroba a držení omamných prostředků). Dne 9. 7. 1982 odsouzen OS v Chomutově ke 3 a půl roku vězení ve III. NVS a ke 3 letům ochranného dohledu. Byl vězněn v NVÚ Valdice. 9. 5. 1985 po uplynutí trestu propuštěn, od té doby stále pod ochranným dohledem. (307, 309, 349, 400, 455)
3. **Ladislav Lis**, nar. 24. 4. 1926, trvale hlášen Peklo, Sosnová 84, okr. Česká Lípa, bývalý politik, nyní dělník, bývalý mluvčí Charty 77, člen VONS. V roce 1978 dva měsíce ve vazbě pro údajné rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví. Od roku 1979 trestně stíhán (od 29. 5. do 22. 12. ve vazbě) pro údajné podvracení republiky — činnost ve VONS. Trestní stíhání v obou kauzách nebylo zastaveno. Dne 5. 1. 1983 znovu zadržen a obviněn podle § 100 odst. 1 a (pobuřování) za rozšiřování tiskovin údajně pobuřujícího charakteru a z přečinu podle § 3 odst. 1a (zákona 150/69 Sb.) pro údajné odcizení dvou pytlů neloupané kukuřice. Toto druhé obvinění bylo později staženo. Dne 21. 7. 1983 odsouzen OS v České Lípě ke 14 měsícům vězení a 3 rokům ochranného dohledu. Je vážně nemocen. Po propuštění z vězení 5. 3. 1984 při výkonu ochranného dohledu šikanován. Dne 10. 5. 1984 znovu zadržen a obviněn z údajného přečinu podle § 7 zák. č. 150/69 Sb. (maření výkonu úředního rozhodnutí), přes nepodloženost obžaloby odsouzen k dalším 3 měsícům vězení v II. NVS. Nyní je nad ním opět vykonáván ochranný dohled a každodenní šikanování pokračuje. Dne 18. 11. 1984 byl zvolen místopředsedou Mezinárodní federace pro lidská práva (FIDH) a jmenován jejím stálým zástupcem při OSN ve Vídni. Poté mu byly podmínky ochranného dohledu dále ztíženy. Při cestách do Prahy se musí hlásit 2x až 4x denně. (12, 20, 54, 63, 90, 115, 118, 123, 156, 195, 216, 230, 332, 337, 349, 360, 363, 372, 374, 400, 409, 414, 440)
4. **Jan Litomiský**, nar. 19. 8. 1943, bytem Vyskytná 2, okr. Pelhřimov, agronom, signatář Charty 77 a člen VONS. Dne 17. 2. 1981 odsouzen KS v Českých Budějovicích ke 3 rokům vězení a 2 rokům ochranného dohledu pro údajný trestný čin podle § 98 odst. 1 (podvracení republiky), jehož se měl dopustit činností ve VONS. Propuštěn 18. 2. 1984. Je podroben ochrannému dohledu, který má drasticky stanovené podmínky: podle ustanovení § 2 odst. 2 písm. b (zák. čis. 44/73 Sb.— zákon o ochranném dohledu), které soud při odsouzení J. Litomiského použil, musí odsouzený pobývat v příkázaném místě, jímž je obec Vyskytná, a nevzdalovat se z něho bez souhlasu orgánu konajícího ochranný dohled. Tento souhlas byl dosud vydán jen proto, aby J. Litomiský mohl chodit do práce a v neděli na bohoslužby do sousední vsi. Jan Litomiský se musí dále, a to také vždy v sobotu a v neděli, hlásit v okresním městě na oddělení VB. (162, 169, 175, 204, 212, 266, 285, 318, 349, 358, 400, 440)
5. **František Stárek**, nar. 1. 12. 1952, bytem Šlikova 24, Praha 6, dělník, signatář Charty 77. V roce 1976 odsouzen ke 4 měsícům podmíněně na 2 roky v kampani proti Plastic People pro údajné výtržnictví. Dne 10. 11. 1981 zadržen a obviněn podle § 202 (výtržnictví) za údajné vydávání a rozšiřování samizdatového kulturního časopisu VOKNO. Dne 9. 7. 1982 odsouzen k 2 a půl roku vězení v II. NVS a 2 letům ochranného dohledu. Od propuštění na svobodu dne 10. 5. 1984 se nad ním vykonává ochranný dohled. Jeho podmínky byly 5. 5. 1985 dále zpřísněny (musí se hlásit ve všech pracovních dnech). (307, 309, 349, 400, 440)

III. V TRESTNÍM ŘÍZENÍ NA SVOBODĚ

1. **František Adamík**, nar. 17. 4. 1932, bytem Širava 21, Přerov, dělník, otec 5 dětí. 11. 11. 1985 obviněn podle § 178 (maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi) za rozmnožování náboženské literatury. (491)
2. **ing. Rudolf Battěk**, nar. 2. 11. 1924, bytem Křížikova 8, sociolog, bývalý mluvčí Charty 77 a člen VONS. V sedmdesátých letech byl celkem 3 a půl roku ve vězení. Dne 14. 6. 1980 zadržen a obviněn z údajných trestných činů podle § 151 odst. 1 a § 202 odst. 1 (útok na veřejného činitele a výtržnictví), později překvalifikováno na obvinění podle § 221 (ublížení na zdraví). Dále pak hlavně stíhán podle § 98 odst. 1, 2 písm. a, b (podvracení republiky) za dopisy, adresované představitelům Socialistické internacionály, za práci ve VONS a v hnutí Charty 77 a za spolupráci na sborníku O svobodě a moci. Dne 28. 7. 1981 byl odsouzen MS v Praze k 7 a půl roku vězení ve II. NVS a 3 rokům ochranného dohledu po výkonu trestu. Nejvyšším soudem ČSR při projednávání odvolání dne 8. 10. 1981 trest zkrácen na 5 a půl roku. Byl vězněn nejprve v Opavě a pak v izolaci v Ostravě. 30. 10. 1985 podmíněně propuštěn OS v Ostravě 6 týdnů před vypršením trestu. Zkušební dobu stanovil soud na 2 roky. Uložený ochranný dohled nebude zatím na R. Battěkovi vykonáván. Neuloží-li soud z nějaké příčiny, že musí R. Battěk vykonat zbytek trestu, ochranný dohled se definitivně ruší. Rudolf Battěk je vážně nemocen. (12, 13, 41, 63, 74, 115, 140, 189, 195, 227, 260, 275, 349, 400, 455, 483)
3. **Jan Burián**, nar. 1947, z Liberce, od 20. 11. 1984 trestně stíhán podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi) za členství ve františkánském řádu. Od 20. 11. 1984 do 4. 1. 1985 byl ve vazbě. (406, 416, 455)

4. **Bronislav Borovský**, nar. 1964, z Bratislavy, studující chemicko-technologické fakulty SVŠT. Dne 12. 12. 1983 zatčen na čs.-polských hranicích v oblasti Popradu a převezen do vězení v Tarnowě v Polsku. Dne 19. 4. 1984 eskortován do vazby v Košicích a odtud 31. 8. 1984 propuštěn. Dále však trestně stíhán podle § 146 (ohrožování devizového hospodářství), ve skutečnosti pro zájem o polskou náboženskou literaturu. Vyloučen ze studií na vysoké škole a dne 21. 3. 1985 odsouzen OS v Bratislavě 1 k 18 měsícům vězení podle § 124 odst. 1, 2 (porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou). Tento trest snížen MS v Bratislavě při odvolacím řízení 14. 6. 1985 na 14 měsíců. V červenci 1985 nastoupil zbytek trestu, který měl trvat 6 a půl měsíce. Z výkonu trestu byl v září 1985 (v NVÚ Nitra) podmíněně propuštěn. Nyní v základní (dvouleté) vojenské službě. (354, 371, 386, 400, 403, 425, 432, 451, 455, 458)
5. **Petr Cibulka**, nar. 27. 10. 1953, bytem Vrázova 53, Brno, dělník, signatář Charty 77, od roku 1985 člen VONS. V letech 1978-80 dva roky vězněn pro údajné pobuřování (vydávání samizdatové literatury a šíření nonkonformní hudby); ve vězení odsouzen na další rok pro údajné maření úředního výkonu (hladovkou). Dne 28. 3. 1985 zadržen a držen ve vazbě v Praze-Ruzyni do 28. 6. 1985. 27. 9. 1985 odsouzen OS v Praze 2 pro údajný trestný čin podle § 198 písm. b (hanobení národa, rasy a přesvědčení), jenž spočíval ve výrocích v restauraci, k 7 měsícům odnětí svobody v II. NVS. Proti rozsudku se P. Cibulka odvolal. (349, 434, 442, 443, 455, 460, 468, 472)
6. **Antonín Dabrowski**, nar. 1955, z Liberce. 20. 11. 1984 obviněn podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi) pro členství ve františkánském řádu. (406, 416, 455)
7. **Jitka Daňhelová**, nar. 1951, z Liberce. Od 20. 11. 1984 trestně stíhána podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi) pro členství ve františkánském řádu. (406, 416, 455)
8. **Jiří Devátý**, nar. 25. 4. 1954, bytem Revoluční 1285, Gottwaldov, plavčík městských lázní. 27. 3. 1985 obviněn podle § 202 odst. 1 (výtržnictví), že se dne 16. 3. 1985 dopustil výtržnosti na pracovišti (konflikt s vrátným, bývalým zaměstnancem ministerstva vnitra). 18. 3. 1985 s použitím § 53 odst. 1 zákoníku práce propuštěn na hodinu ze zaměstnání. Již před tím vězněn od 30. 6. 1982 do 30. 11. 1984 (kdy byl podmíněně propuštěn z NVÚ Plzeň-Bory) pro trestný čin podle § 196 odst. 2 (násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci) pro údajné vyhrožování skupině obyvatel za to, že jsou stoupenci socialismu a pro trestný čin podle § 146, odst. 1 (ohrožování devizového hospodářství) za koupi barevného televizoru od sovětského občana. J. Devátý vznesl postupně 2 námitky podjatosti, hlavní líčení bylo odročeno na 5. 12. 1985. (437, 439, 448, 455, 480)
9. **Ing. Václav Dvořák**, nar. 6. 1. 1943, bytem Sokolovská 150, Praha 8, ekonom. Dne 11. 4. 1985 vzat do vazby a obviněn podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi) pro rozšiřování náboženské literatury. Dne 15. 5. 1985 byl z vazby v Praze-Ruzyni propuštěn, trestní stíhání však pokračuje. (436, 438, 446, 455)
10. **RNDr. Vladimír Fučík**, nar. 1934, bytem Schnirchova 33, Praha 7, biolog. Dne 11. 4. 1985 vzat do vazby a obviněn podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi) pro rozšiřování náboženské literatury. Dne 22. 5. 1985 byl z vazby v Praze-Ruzyni propuštěn, trestní stíhání však trvá. (436, 438, 446, 449, 455)
11. **Gabriel Gössel**, nar. 17. 11. 1943, bytem Hroznová 5, Praha 1, překladatel technické literatury a uklízeč, signatář Charty 77. Zadržen od 19. 11. do 22. 11. 1984. Vyslýchán na okolnosti vydávání edice Expedice, obviněn však podle § 132 odst. 1 (rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví) pro údajné odcizení maringotky. Trestní stíhání dosud nebylo zastaveno. (407, 455)
12. **Radim Hložánka**, nar. 4. 1. 1923, bytem Petřvald č. 135, okr. Nový Jičín, důchodce, katolický kněz bez státního souhlasu. Od 11. do 14. 4. 1985 zadržen v cele předběžného zadržení v Ostravě, poté propuštěn, ale obviněn podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi). Trestní stíhání dosud trvá. R. Hložánka je těžce nemocen. Už v minulosti byl vězněn za šíření náboženské literatury. (446, 455)
13. **Michal Holeček**, nar. 29. 10. 1956, z Prahy, zaměstnanec podniku Textil-Středočeský kraj. V roce 1985 zadržen, poté propuštěn, ale obviněn podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi) pro rozšiřování náboženské literatury. Trestní stíhání trvá. (436, 438, 446, 455)
14. **Jaroslav Janeček**, nar. 5. 6. 1954, bytem v České Skalici, civilní zaměstnanec správy budov vojenské posádky v Jaroměři. Zadržen dne 22. 4. 1985, do 30. 5. 1985 ve vazbě. Dne 3. 7. 1985 odsouzen OS v Náchodě k úhrnnému trestu odnětí svobody na 9 měsíců podmíněně na dva roky pro trestný čin podle § 103 (hanobení republiky a jejího představitele) za zhotovení satirické koláže spolu s S. Pitašem) a pro údajný trestný čin podle § 187 odst. 1 (nedovolená výroba a držení omamných prostředků a jedů), jehož se měl dopustit domácím pěstováním marihuany. (441, 455, 456, 461)
15. **Alena Jánošíková**, nar. 15. 2. 1945, z Liberce. Dne 20. 11. 1984 obviněna podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi) pro členství ve františkánském řádu. Trestní stíhání trvá. (406, 416, 455)
16. **Jan Keller**, nar. 15. 2. 1942, bytem Zbýtov, Dalečín, okr. Žďár nad Sázavou. Od listopadu 1983 trestně stíhán podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi) za to, že organizoval týdenní společný pobyt skupině evangelické mládeže v létě 1983. V důsledku toho ztratil k 1. 1. 1984 také státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti. Naposledy bylo hlavní líčení v jeho věci před OS v Tachově odročeno 27. 8. 1985 na neurčito. (350, 400, 471, 474)
17. **Tomáš Konec**, nar. 1963, z Bratislavy, student strojní fakulty SVŠT Bratislava. Dne 12. 12. 1983 zatčen na čs.-polských hranicích v oblasti Popradu a převezen do vězení v Tarnowě v Polsku. Dne 19. 4. 1984 eskortován do vazby v Košicích a odtud 31. 8. 1984 propuštěn, dále však stíhán podle § 146 (ohrožování devizového hospodářství), ve skutečnosti pro zájem o polskou náboženskou literaturu. Vyloučen ze studií na vysoké škole a dne 21. 3. 1985 odsouzen OS v Bratislavě 1 k 16 měsícům vězení podle § 124 odst. 1, 2 (porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou). Tento trest snížen MS v Bratislavě při odvolacím řízení 14. 6. 85 na 1 rok. Výkon trestu odložen ze zdravotních důvodů; má vykonat ještě cca 4 a půl měsíce trestu. Žádost o podmíněně propuštění byla zamítnuta. Tě. v základní vojenské službě v posádce v Trenčíně. (354, 371, 386, 400, 403, 425, 432, 451, 455, 458)

18. **Zdeněk Kotrlý**, nar. 21. 6. 1945, bytem L. Machové 35, Brno, inval. důch. Od 25. 9. 1984 trestně stíhán pro údajný trestný čin podle § 8 odst. 1 k § 112 (pokus o poškozování zájmů republiky v cizině), jehož se měl dopustit tím, že předal svému spoluobčanovi ing. Petru Kozánkovi tři básnické knihy vydané v samizdatu, z toho dvě od své manželky Ivy Kotrlé, aby je vyvezl do Rakouska. Dne 2. 7. 1985 odsouzen OS v Hodoníně k 10 měsícům podmíněně na dva roky. (392, 395, 454, 455, 462, 463, 470)
19. **ing. Petr Kozánek**, nar. 8. 5. 1949, bytem Palackého 196, Kyjov, technik. Dne 24. 9. 1984 vzat do vazby s obviněním z údajného trestného činu podle § 8 odst. 1 k § 112 (pokus o poškozování zájmů republiky v cizině), jehož se měl dopustit tím, že hodlal vyvézt do Rakouska strojopisné edice básnických knih, které mu předal Zdeněk Kotrlý. Po několika měsících z vazby propuštěn. Dne 2. 7. 1985 odsouzen OS v Hodoníně k 10 měsícům podmíněně na dva roky. (392, 395, 400, 454, 455, 462, 463, 470)
20. **Květoslava Kuželová**, nar. 18. 4. 1923, bytem Magistrů 7, Praha 4, zdravotní sestra v důchodu. 11. 4. 1985 zadržena a obviněna podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi) pro rozšiřování náboženské literatury, za čtyři dny propuštěna, její trestní stíhání však trvá. (436, 438, 446, 455)
21. **Matej Németh**, nar. 18. 1. 1954, trvale bytem Klincová 22, Bratislava, přech. farní úřad Lipovník 151, okr. Rožňava, katolický duchovní. Dne 3. 10. 1984 obviněn z údajného trestného činu podle § 7 odst. 1 k § 100 odst. 3 písm. a (příprava pobuřování). U M. Németha bylo při domovní prohlídce zabaveno velké množství náboženské literatury. Dne 14. 5. 1985 odsouzen OS v Rožňavě k 1 roku podmíněně na dva roky a k vedlejšímu trestu zákazu výkonu povolání na jeden rok. (402, 452, 455, 485)
22. **Josef Nos**, nar. 16. 5. 1949, bytem Chaloupkova 1368, Praha 4, písničkář. Trestně stíhán podle § 132 odst. 1, 2 (rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví) a § 203 (příživnictví), protože měl prý neoprávněné příjmy z nedovolené umělecké činnosti a po několik let nikde nepracoval. Dne 5. 10. 1984 odsouzen OS v Praze 1 k 2 rokům podmíněně na pět let a k pokutě 10 tis. Kčs. Dne 15. 2. 1985 MS v Praze zrušil rozsudek OS v Praze 1 a vrátil mu případ k došetření. Po několika odkladech OS v Praze 1 dne 22. 1. 1985 zprostil J. Nose obžaloby, prokurátorka se však odvolala, takže dojde k dalšímu odvolacímu řízení. (466, 473, 479)
23. **Jaroslav Novosad**, nar. 6. 8. 1939, bytem ul. Rudé armády 14, Hrob, okr. Teplice, katolický duchovní. Od 19. 9. 1984 trestně stíhán podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi) za to, že v létě 1984 umožnil rodičům s dětmi pobyt na své rekreační chalupě v Moldavě. Trestní stíhání nadále trvá. (405, 455)
24. **Ctírad Pospíšil**, nar. 1958 z Liberce. Dne 20. 11. 1984 obviněn podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi) pro členství ve františkánském řádu. (406, 416, 455)
25. **Adolf Rázek**, nar. 30. 11. 1930, bytem Šumavského 16, Praha 4, hospodářsko-technický pracovník v Matematickém ústavu ČSAV. Od 11. 4. 1985 trestně stíhán podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi) pro údajné rozmnožování náboženské literatury. Od 11. 4. 1985 do 20. 5. 1985 ve vazbě. Trestní stíhání trvá. (436, 438, 446, 455)
26. **Marek Roháček**, dělník. Obviněn 20. 8. 1985 podle § 124 odst. 2 písm. a (porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou). Ve skutečnosti trestně perzekvován za převoz 100-150 kusů biblické dějeprovky pro děti. (488)
27. **ing. Pavel Škoda**, bytem Květná 12, Praha 2, asistent na Vysoké škole zemědělské v Praze. Na jaře 1985 obviněn podle § 100 odst. 1 písm. a (pobuřování), dne 21. 11. 1985 odsouzen KS v Hradci Králové k 20 měsícům odnětí svobody nepodmíněně za spoluautorství parodie na Rybovu mši (viz P. Křivka v části I., č. 10 tohoto sdělení). Rozsudek dosud nena- byl právní moci. (475, 489)
28. **Jaroslav Švestka**, nar. 20. 4. 1942, bytem B. Němcové 39, Protivín, dřevorubec. Zadržen dne 17. 9. 1984 a obviněn podle § 112 (poškozování zájmů republiky v cizině). Do 17. 9. 1984 držen ve vazbě. Údajného trestného činu se měl dopustit dopisem, který poslal svému příteli exulantovi do NSR a kterým měl rozšiřovat nepravdivé zprávy.
29. **MUDr. Ladislav Trojan**, nar. 1912, z Liberce, důchodce, katolický kněz bez státního souhlasu. Dne 20. 11. 1984 obviněn podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi) pro členství ve františkánském řádu. Trestní stíhání trvá. (406, 416, 455)
30. **Jan Záh**, nar. 1954, z Liberce. Od 20. 11. 1984 trestně stíhán podle § 178 (maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi) pro členství ve františkánském řádu. Od 20. 11. 1984 do 4. 1. 1985 ve vazbě. (406, 416, 455)

Ve sděleních č. 349 a 400 jsme uvedli i jména dalších 25 osob, které byly trestně stíhány na svobodě. V průběhu posledních dvou let jsme nedostali zprávy ani o zastavení trestního stíhání, ani o jakémkoli jeho pokračování. Výjimku tvoří případ dr. Josefa Danisze, kde bylo trestní stíhání zastaveno.

Rozhodnutí o amnestii z 8. 5. 1985 se dotklo i 32 námi sledovaných případů (podrobněji viz sdělení č. 455). V jednom případě šlo o amnestii částečnou, kdy byl nepodmíněný trest zkrácen z 15 na 3 měsíce (M. Nový). Ve dvou případech byla amnestována část zbytku trestu resp. zbytek trestu po jeho přerušení (O. Bednářová, V. Havel). M. Duray byl amnestován po překvalifikování trestného činu na trestný čin spadající do amnestie. Ve většině případů se amnestie týkala jen podmíněných trestů, jen výjimečně byly prominuty zbytky trestů jedincům vykonávajícím tresty v NVÚ (O. Bašta, Z. Šibr, P. Vojáček, J. Wunsch). Seznam amnestovaných, kteří nejsou výše jmenováni: T. David, L. Dlouhá, D. Fajtová, J. Janošík, J. Jemelka, J. Just, J. Kajnek, P. Kricner, D. Kuch, P. Kvapil, M. Kvapilová, J. Mazanec, J. Mokry, J. Opletal, L. Poláková, F. Pometlo, A. Rucký, R. Smahel, V. Soukup, I. Šimáček, J. Šnajdr, J. Vanda, T. Vázan, J. Vázanová, S. Viktorin.

V tomto sdělení nejsou uvedeny případy dalších 180 osob, jimiž se VONS zabýval, kde však již trest byl vykonán nebo trestní řízení bylo zastaveno.

Dále uvádíme, že

- u Jana Pukalíka, původně obviněného z pobuřování podle § 100 odst. 1 písm. b, bylo OS v Blansku nařizeno 28. 1. 1985 ochranné ambulantní psychiatrické léčení. (423)
- VONS vydal také sdělení konkrétně upozorňující na nesprávné a nezákonné jednání příslušníků VB a jiných veřejných činitelů (Sdělení č. 424 — případ horníka Josefa Babici).

Dne 30. 11. 1984 poslal VONS dopis nově založeným občanským výborům proti násilí a na obranu zákonnosti v Polsku. (408)

VONS vydal sdělení k jmenování svého člena Ladislava Lise viceprezidentem FIDH. (409)

Dne 19. 6. 1985 zaslal VONS a místopředseda FIDH Ladislav Lis otevřený dopis generálu Jaruzelskému.

VONS vydal sdělení o případu občana NDR André Jablokoffa, který se koncem srpna 1985 pokusil o ilegální přechod čs. hranice do Rakouska a byl zadržen čs. pohraniční stráží. (477)

Dne 6. 11. 1985 vyšel společný dopis Charty 77 a VONS, adresovaný polským přátelům k „Týdnu boje za propuštění politických vězňů“.

MIMOSOUDNÍ REPRESÉ

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných během své činnosti informoval i o mimosoudních represivních zásazích. Jde o krátkodobá zadržení (většinou do jednoho týdne), osobní a domovní prohlídky, protizákonné postupy při výsleších (i děti), různé druhy ponižování, bití, omezování svobody, pohybu, střežení bytů a domů, pokousání policejním psem, odcizování či poškozování věcí, fotografování, filmování, poškozování pověstí a další. V této oblasti byly evidovány případy 540 osob, v tom mnohých takto opakovaně postižených.

Zároveň znovu upozorňujeme, že VONS je v daných podmínkách schopen zaregistrovat jen zlomek případů soudní a mimosoudní represe a získat k nim patřičnou dokumentaci.

2. prosince 1985

Sdělení VONS č. 502 (Jan Keller osvobozen)

Ve dnech 31. ledna až 3. února 1986 pokračovalo před senátem okresního soudu v Tachově hlavní líčení proti evangelickému faráři Janu Kellerovi, obviněnému z trestného činu maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi podle § 178 tr. zák. (viz naše Sdělení č. 350, 400, 471 a 474). Proces probíhal vysoce korektně. Soud se zjevně snažil dobrat pravdy a také účast veřejnosti nebyla nijak omezována. Na závěr byl vynesena rozsudek, jímž se Jan Keller v plném rozsahu zprošťuje viny, neboť skutek, jehož se dopustil, nebyl trestným činem; naopak byl plněním jeho náboženských a také služebních povinností evangelického faráře. Prokurátorka, která poslední den líčení vystřídala dosavadního prokurátora, se na místě odvolala.

Průběh i výsledek procesu je třeba hodnotit pozitivně. Soud respektoval ducha i literu státních zákonů, a absurdní obvinění směřující proti samé podstatě kněžského působení bylo nakonec odmítnuto. Jsme přesvědčeni, že při odvolání bude osvobozující rozsudek potvrzen, ač nás případy z poslední doby, např. Lenky Marečkové či Petra Cibulky, učí opatrnosti.

Zastrašovací kampaň, v jejímž rámci bylo Státní bezpečnosti vyslyšáno i mnoho dětí, zůstane smutnou a bohužel nezměnitelnou skutečností. Naopak povzbuzující jsou četné projevy solidarity, kterých se Janu Kellerovi dostalo od zahraniční a zvláště od domácí veřejnosti.

Spravedlnosti však nebude učiněno zadost, nebude-li Janu Kellerovi po téměř dvou letech urychleně vrácen státní souhlas a tak mu umožněn návrat k výkonu duchovenské funkce.

7. února 1986

Sdělení VONS č. 501 (Eduard Vacek ve vazbě)

Dne 16. ledna 1986 bylo zahájeno trestní stíhání (zatím nikoli proti konkrétní osobě) ve věci trestného činu pobuřování podle § 100 odst. 1 tr.z. „v souvislosti s výskytem letáků s protispolečenským zaměřením“. Takto vyjádřil vyšetřovatel VB v Teplicích skutečnost, že v tomto městě obdržely stovky občanů do poštovní schránky rozmnožené upozornění, že československé sdělovací prostředky informovaly o chystaném pohřbu Jaroslava Seiferta neúplně. V letáku byl uveden úplný program pohřbu v Rudolfinu, v kostele sv. Markéty i na hřbitově v Kralupech. Leták byl podepsán CH 77 s neidentifikovatelnými iniciálami.

Tento leták byl vhozen do poštovních schránek obyvatel domu, v němž žije s rodinou Eduard Vacek, nar. 20. dubna 1947, elektromechanik v Severočeských konzervárnách a drožďárnách v Teplicích. Dne 22. ledna 1986 rozhodl vyšetřovatel kapitán Jiří Dbalý z Okresní správy SNB v Teplicích, že v bytě Eduarda Vacka v Teplicích II., Ulice 25. února č. 1534/14 bude provedena domovní prohlídka. Společenská nebezpečnost oznámení o pohřbu Jaroslava Seiferta byla zřejmě velmi vysoká, neboť vyšetřovatel vydal roz-

hodnutí ještě v nočních hodinách a prohlídka začala v 5 hodin 10 minut ráno. Prováděli ji kapitán Košťál, poručík Krpeš, podpraporčík Černický a podpraporčík Krivák.

Při prohlídce nebylo nalezeno žádné zařízení k výrobě letáků a leták byl nalezen jen v jediném exempláři. Po výpovědi jedenáctileté dcery Vackových, že leták našla ve schránce a přinesla do bytu, dostavili se příslušníci SNB za ni i do základní školy a toto dítě vyslýchovali znovu. Při prohlídce byly odňaty různé časopisy, brožury i samizdatové publikace a také náboženská literatura. Všechno vždy jen v jednom nebo dvou exemplářích.

Orgány SNB odvezly Eduarda Vacka, otce dvou dětí ve věku 11 a 7 let, z prohlídky s sebou a jeho manželce Ludmile Vackové později oznámily, že byl

dne 24. ledna vzat prokurátorem (JUDr. Dobroslavem Pokorným) do vazby pro „přechovávání, rozšiřování a výrobu ideově závadné literatury“ a že je vězněn v Litoměřicích (adresa je Eduard Vacek, nar. 20. dubna 1947, věznice MS, poštovní schránka 79, CS 41281 Litoměřice).

Eduard Vacek se pohybuje v prostředí českého kulturního undergroundu. V roce 1981 byl vyslýchan za rozšiřování undergroundových časopisů PAKO a VOKNO, které byly u něho nalezeny i tentokrát. Protože není zatím přesně známo, z čeho je Eduard Vacek obviněn, vzniká obava, že pod záminkou letákové akce připravuje StB represálie proti vydavatelům nezávislých kulturních časopisů a jejich spolupracovníkům.

3. února 1986

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
Československá liga pro lidská práva,
člen Mezinárodní federace pro lidská práva

Za Jiřím Žákem

Z Hamburku nás stihla zpráva, že známý československý novinář a publicista Jiří Žák náhle zemřel ve věku 68 let. Rodák z Plzně býval již za studentských let rebelantem a revolučním romantikem. Když vypukla ve Španělsku občanská válka, vydal se tam Jirka na vlastní pěst se svým kamarádem Zdeňkem Škampou jako dobrovolník. Jejich dobrodružná pouť skončila někde ve švýcarském vězení a odtud policejním šupem domů.

Od svých studentských let byl Jirka v socialistickém hnutí a brzy také v Komsomolu. Od té doby měl však na sobě takový malý politický škraloup, který mu nikdy nebyl prominut. Když se totiž v období „trockistických“ afér Zinovjev-Kameněv-Bucharin ve třicátých letech konala v Plzni demonstrace proti stalinským monstrprocesům, byl Jiří v průvodu, a prý dokonce nesl transparent.

Po hitlerovské okupaci v roce 1939 byl Žák mezi prvními, kdo se dostali do koncentráku. V Buchenwaldu si jako politický odkroutil plných šest let lágru, až do osvobození v roce 1945. Jako spolehlivý a osvědčený bojovník byl v lágru aktivním členem mezinárodního výboru antifašistických politických vězňů. V osvobozeném Československu pracoval nejdříve jako úředník ministerstva informací, později byl vedoucím propagace Rudého práva, pak šéfredaktorem Haló nedělních novin a později Květů. Z té doby byl dobře znám svými reportážemi z domova i cestopisnými a politickými reportážemi ze světa.

Pak přišla na Žáka tvrdá léta šikanování a pronásledování. Vytáhli proti němu starou historku o demonstraci proti procesům. Ve svém deníku píše, jak na té schůzi náhle vyskočila žena menší postavy na židli a začala hystericky řvát: „Tady to vidíte, soudruzi, to jsou ti praví trockisti, má oprátku na krku a ještě je drzej . . . Toho musíme jako nepřitele strany a národa vyvrhnout . . .“

Po vyloučení ze strany musel Jiří Žák odejít z tisku a měl vůbec zákaz vykonávat novinářské povolání. Několik let pracoval na Slapské přehradě jako pomocný dělník, kopáč a betonář. Nikdy poté se nemohl ke své oblíbené redakční práci vrátit. Jen mnoho let, prakticky až do pražského jara roku 1968, pracoval na volné noze, když za pomoci svých kamarádů z lágru uveřejňoval články pololegálně, pod pseudonymem, psal propagační brožury o československém průmyslu, o krásách naší přírody a lázeňských městech.

Za pražského jara, jako už několik let předtím, jezdil na mezinárodní kongresy bývalých politických vězňů. Když v roce 1969 již stál v čele KSČ Gustáv Husák a pražskému jaru odzvánělo, odešel Jiří Žák do exilu. Ve známém hamburském magazínu Der Spiegel působil jako novinář téměř patnáct let; získal si tam uznání i autoritu zejména v oboru mezinárodní politiky.

Jirka Žák se vždycky a všude s hrdostí hlásil ke své antifašistické minulosti. Za roky v koncentráku zásadně odmítal jakékoli odškodné od západoněmeckých úřadů, a až do konce života, hmotně znevýhodněn, zůstal českým exulantem a hrdým Čechoslovákem.

My, kdo jsme ho léta znali, jsme obdivovali jeho humor, jeho šprýmy a legrace. Zároveň víme, jak naplnil svůj život bojem proti zlu a pokrytectví, jak bránil důstojnost člověka. Takový zůstane v naší paměti.

MIKULÁŠ EZROVIČ, Curych

Ve světě lamentujícím nad svou dehumanizací, v tom plahočivém světě zcizených a zcizeného se cítím být — přiznávám to v plachém zahanbení — obkroužena lidskostí. Je to prstenec, do něhož když někdo vstoupí, už si ho dobře chrání. Chrání si hodnotu prastarou, ztracenou a vždy znova čerstvě nalézanou, žádné abstraktum, do něhož by se člověk vmyslel, děje a formy jsou to velmi konkrétní. Tak třeba čtu, co Jiří Gruša odpověděl na otázky v Rozmluvách, zní mi to blízce, prstenec jemně zvoní. Tak stejně zazní, když pozoruji Václava Havla, jak dovede být pozorný a starostlivý k věci, o níž zrovna jde, k lidem, kteří jsou právě přítomni, jak je při své výjimečnosti ztracený v těch druhých. A zaslechnu prstenec nečekaně zaznít, když velký český básník (že my máme v Čechách tolik dobrých básníků?) vysloví příkrou obavu, aby nás nepohltilo elitářské disidentství; a když mi jiný básník laje za modrou košili a naše stanoviska se o sebe trou, v jejich průsečicích se prstenec slyšitelně zachví. V prstenci se ocitám i s lidmi neznámými, s ženou jménem Nancy, která mi prvně napsala do vězení a jejíž australské dopisy mi někdo otevírá a znovu zalepuje. Prstenec spoluobecnosti pochází už z křesťanských kořenů naší civilizace; v Čechách je silně obsažen například v pohádkách Boženy Němcové a říkám si, že nejsme tak docela ztraceni, když české děti ty pohádky stále ještě čtou a nasakují pradávňou lidskou zkušenost, že když je svět v krizi a hrozí mu trest boží potopy, lidé se pro svou záchranu musejí stát dobrými; a zlé, mající i dneska tolik lákavých podob, musí odstoupit do pozice pouhého negativního odrazu dobrého. Čtu zrovna poslední román Egona Bondyho, v hrdinově sporu tu vystupuje ďábel a je vymycován bůh; jako by řeč o ďáblu nebyla jedním dechem řečí o bohu. A kde se Bondyho hrdina dovolává jako své nejvyšší lidské instance svědomí, tam potvrzuje etiku, i kdyby ji chtěl nevim jak silně popřít. Tykadla básníků a filozofů větrí nebezpečí. Jiří Gruša k tomu říká, že se lidé na východě Evropy budou asi umět optat podstatněji, než lidé západní.

Ale já píši fejeton a tedy pospíchám nabrat z mělčího soudku. I na tribunách důležitých shromáždění a teď často i v novinách se začal módně užívat termín „lidský faktor“. Přepadá snad myšlenka na nutnost humanizace odhumanizovaného světa i oficiály? Právě jsem si uvědomila důsaznost toho pojmu při televizním šotu z družstevního kravína. Velká hala, hodně krav u žlabu, docela čisto, před mikrofonem mladý předseda JZD, inženýr, na sesličce dojička upevňuje kráve na vemeno odsávací zařízení. Řeč jde o doživosti krav a předseda řekne: „V dalším rozvoji družstevní výroby je nutné lépe využívat lidský faktor.“ Jemu místně nejbližší lidský faktor je ještě v záběru, může mu být třicet, ne víc, má pěkné tmavé vlasy, pro televizi čerstvě upravené od holiče, něžný nos a usměvavá ústa. Vzpomněla jsem si hned na Fidelia, ale problém to je hlubší než jen mocenské přizpůsobení jazyka. To Marx byl poctivější ve výběru pojmů, rovnou psal o výrobní síle a pojem mu smyslem nepřesahoval do společenské psychologie; kdežto „lidský faktor“ má předstírat (shora dolů a zdola nahoru), že taky „zní hrdě“. A tak mě, Evu zvědavou, napadlo ozkusit, zda člověk přece jen nemůže poskytnout odlidštěnosti lidské zrcadlení.

Čtenář promine, že vyličím zkušenost až příliš osobní; a nadto tím poruším vlastní zásadu nepsat o policii. Nemám ráda témata, která se sama hrnou do pera, ale je příliš lákavé odzkoušet si fungování „lidského faktoru“ na terénu občanstvu tajeném a pro občana tajemném. Lepší část roku jsem i loni trávila na vsi a mi ochránci („Nevysvětlujte si to špatně, paní Kantůrková, my vás budeme chránit; sice jsme si zjistili, že jste tu oblíbená, ale všichni vás rádi nemají.“) se museli strategicky rozmístit v prostředí, kde sousedka z horní návsi ví za čtvrt hodiny po probuzení, že sousedka od kapličky už od večera postrádá kocoura. A aby jich si nevšimli, když oni na mě měli při nejvyšším stupni bdělosti tři auta po dvou mužích, to je pro tři směny osmnáct osob, které se pravidelně střídaly a které se sousedky za záclonami naučily bystře rozpoznávat.

Panímámy sledovaly ze svých podsaditých jihočeských statků, které už dávno žádnými statky nejsou, jak se auto z návsi — sotva se hnu z vrátek — rozjede na pozorovatelnu k lesu, auto od kanceláře JZD zamíří za mnou do polí a auto od stodoly s hnojivou zůstává na stálém postu naproti našemu domu. Odpoledne si auta trasy prohodí a panímámy byly po tom půlroce obeznalé v policejních manévrech jako já po nějakém seminárním cvičení. Věděly o mých sledovatelích zdaleka víc než já a vzkazovaly mi, že při setmění se auto z návsi stahuje ke kravínu za zadní stěnu našeho domu, kdežto auto od kanceláře JZD zaujme místo na návsi pod lipou, zatímco já si mohla pouze všimnout, že od stodoly naproti přes silnici, odkud měli přes den náš dvůr a zahrádku jako na dlani, se posádka stáhla přímo pod má vrátka. A i kdybych si toho nevšimla, dali o sobě vědět sami, svítli mi v noci do oken a propátrávali světlometem dvůr.

Lidského bylo na takto zmobilizovaném lidském faktoru snad jen to, že jednou ráno hodně brzy za svítání, když chtěli vrátit auto od mých vrátek ke stodole, v prudkém svahu se jim kola protáčela na dlouhé trávě kropené silně rosou; museli počkat na další směnu, aby pomohla auto vytlačit a sousedi, kteří si jinak tu trávu sečou pro slepice a pasou na ní husy, si stopy polidšťujícího nezdaru chodili ukazovat. A taky za letních veder zcizená tajemnost státní tajné moci z mladíků spadla a v Písku se stalo hitem jít pomalu procházkou naší vsi anebo se zvolna projet vozem a prohlídnout si, jak civilním policistům koukají z okýnek auta nohy v pruhovaných ponožkách. A když se na svých strategických postech — jedno oko stále na našem dvoře — rozsadili proti slunci jenom v trenýrkách, zatímco na polích sklízeli obilí a hlídaná osoba vyšla tak nanejvýš zalit okurky, královské město Písek se rozporem mezi odlidštěným posláním a vynuceně lidskou podobou bavilo zrovna královsky.

A když se projeví takto obnažení, za sebou nic, čím by se kryli, než to auto, vysílačku a možnost vyhrožovat mi, rozhodla jsem se pro experiment: může se zmobilizovaný „lidský faktor“ současně chovat lidsky normálně? Nebo obráceně: lze „lidskému faktoru“ poskytnout možnost humanizující dimenze, abych to řekla hodně odtažitě?

Šli jsme s mužem na houby, jeli za námi; když začaly lesní pěšiny, jeden musel s námi pěšky. Vysilačku si asi nesl v plátěné tašce (protože proč by všichni nosili ty tašky?), a přece se trochu zarazil, když jsem na něho počkala. „Prosim vás,“ požádala jsem ho, „mohl byste aspoň chodit vedle nás? Je mi velmi trapně, když jdete takhle deset metrů za námi.“ — „Já jsem na to zvyklý,“ ujistil mě muž, jemuž chybělo málo do čtyřicítky. Na hlavě měl stopu po nějakém zranění. — „Ale když já se stydim nechat vás takhle za námi se ploužít.“ — Přiradil se a řekl: „To víte, já taky jenom plním rozkaz.“ — „Takže by vám nevadilo, když na vás budeme i mluvit?“ — „Jsme přece všichni Češi,“ řekl mému muži, kterého nehlídal. — Tak jsme obezřetně volili společenská témata, aby neměl pocit, že z něj chceme tahat rozumy nebo ho ovlivňovat, on mi nosil do košíku hříbky a na mé varování, že na smažení ho ale do chalupy nepozvu, řekl: „To nevadí, já stejně houby nerad.“ A když jsme přišli k chatové kolonii, jedna chata jak hrad vždy na dvou stech čtverečních metrech, zhroutil se a řekl: „Tedy to bych nesnesl! Já mám rád soukromí.“ Na konci lesa se najednou ztratil a auta jsme si všimli až zas na silnici, jelo pod blízkým obzorem a na vršku se zastavilo. Vystoupili z něj oba, jednomu se cosi proti nízkému slunci zablesklo na hrudi, asi čočka teleobjektivu. Zadoufala jsem, že si vyfotografoval i košík se svými hříbky.

Má tvrdohlavá romantičnost se ale odmítla hned po prvním neúspěchu vzdát. A tak když mi automobilový mladík zastoupil cestu do Pisku a zeptal se, kam jdu, optala jsem se ho, jestli pořád pojedete za mnou a jestliže ano, zda by mě nesvezli; tak je to v kraji zvykem, že kdo jede vozem, sveze každého, kdo jde po svých. A on by i věděl kam jdu, i by auto bylo rozumně využité. Nejdřív zíral, pak zhurta odmítl. Byl to ten typ, který když jsem stála se sousedkou u studny, nelenil a šel si poslechnout, o čem mluvíme; pošťače chodil za patami a díval se do schránky, kdo mi píše; a když za mnou a naším starým psem chodícím už jen pomalu, jel autem po prudkém svahu pastviny, tak tak mi nevrážel blatníky do lýtek. V tom Pisku se mnou šel i do drogerie, v rybárně mi koukal do tašky. Možná proto mě do auta nevzal, usoudila jsem, že tam má vysilačku. „Tady orel, tady orel, slyšíte mě? Sledovaný objekt na palubě!“ I neohrožený ochránce může mít smysl pro vlastní směšnost. — A potom jsem okusila nedat se dostrkat na výslech jak ovce a učinit z výslechu návštěvu. Že volali z Prahy? Že se mám dostavit za půl hodiny do Pisku na stanici? Že pro mě nemáte ani úřední předvolánku? Pane, vždyť vy ani nemáte uniformu! Tak co kdyby pražský pan major přišel za mnou? Přijel i s pisárkou, která se dojemně zula do bosa, aby nenašlapala, a oba seděli dost nakvašeně u mého stolu, kafe odmítli, ani vody ze studny se nenapili, a pan major mi vysvětlil, že jsem v jeho osobě urazila stát a že by mi býval mohl dát vyrazit vrátka, kdyby býval chtěl. Tak jsem postupně pochopila, že se můj experiment mýjí s dobrým úmyslem. A že jestli jsem způsobila něco dobrého, tak pouze mimoděčně: viděli se mnou americký film Na zlatém jezeře a při našich pátečních večerech u Reinerů se mohli napít výborného piva.

Je pravda, že lidi se najdou na všechno. Ale současně bych nechtěla tvrdit, že byli všichni zlí. Někteří i cítili tu trapnost a ojedinele se i pokusili kompenzovat ji v nějaké pozornosti: jeden mladý muž mi například ochotně vyhledal stanoviště autobusu, ačkoli to nebylo součástí jeho mobilizačního pověření. Z pozice „lidského faktoru“ byli ale nevyviklatelní. Můžete namítnout, že jsem užila vzorku příliš vyhraněného; já si ale z dětství pamatuji policisty, kterých se nikdo nebál, jen zloději; a taky si každý může ve slovníku přečíst, že slovo policie pochází ze středolat. politia, a to z řeckého politeia, což je česky obec, tedy lidské společenství. Zatímco dneska je policista „lidským faktorem“ ovládací moci, stejně jako i voják je „lidským faktorem“ i války nespravedlivé anebo okupačního aktu a dělník je „lidským faktorem“ i výroby na sklad. V lidském faktoru řečnické tribuny lidského není ani zbla. Leda snad, že se člověk musí něčím žít. Ocítá se v neřešitelných existenčních pastích, nač si však může dát pozor — na pasti pojmů a slov.

(Leden 1986)

(Otištěno bez vědomí autorky.)

OLGA ŠULCOVÁ

Třetí medvěd

Byla jsem po dlouhé době v pražské zoologické zahradě. Děti, které jsem tam vedla, se nejvíce líbili sloni, hroši a lanovka. Zatímco dítě viselo očima hlavně na lanovce, já jsem se nejdéle zdržela u medvědiho výběhu.

Na malebně uzpůsobené skále se pohybovali tři tmaví karpatští mišové. Pohybovali se vlastně pouze dva; třetí pořád jen stál v prohlubni pod skálou a kdykoliv se pokusil z ní alespoň trochu povylézt, jeden nebo druhý medvěd, okupující skálu, ho okamžitě zahnal zpátky. Někdy to šlo hladce; třetí medvěd (mám chuť tu říct, že beze slova) se vrátil zpět do díry, jindy při tom bylo vrčení, rafání a ohánění se packami. Nevím, šlo-li o zvířecí spor, nebo byl-li snad třetí

medvěd, ten v prohlubni pod skálou, v zoo nový a tedy pokládán starousedlíky za vetřelce. Ale to je konec-konců vedlejší. Pozoruhodné na zážitku od medvědí skály je to, jak velice se počinání těch zvířat podobalo počinání lidskému.

Píše mi v září t.r. přítelkyně-kunsthistorička, absolventka Karlovy univerzity, protloukající se v uplynulých už téměř dvou desítkách let jako dělnice v zahradnictví, prodavačka gramodesek ap.: „Dílo inzerovalo sílu pro prodej uměleckých předmětů, tak jsem tam byla. Místo měli ještě volné, ale nevzali mě, protože jsem vyloučená! Sedmnáct let, a furt a furt melou to samý! Sicilští mafiáni jsou snad se svou vendettou milosrdnější, ti aspoň člověka odkrágloují hned . . .“

Jeden z mých dřívějších kolegů — řekněme mu J.J. — nadaný básník, po roce sedmdesát vrátný, archivář a korektor, měl v nedávné době štěstí: vlivný přítel prosadil jeho lyrické verše do jednoho časopisu. Jen se tam objevily, objevil se i čtenářský dopis. Jeho pisatel poukazoval na to, že J.J. v osmašedesátém podepsal Dva tisíce slov, a kategoricky požadoval, aby se takovýmto lidem žádné verše netiskly. Štěstí se však při básníkovi J.J. ještě nějakou chvíli pozdrželo. Ve stejné době vyšlo totiž najevo, že autor denunciantského dopisu, ač školní inspektor, se dopustil něčeho, čemu se slušně říká mravní delikt, a tento se v jeho případě týkal děvčátek školou povinných. Vlivný přítel básníka J.J. tuto povážlivou skutečnost redakční radě časopisu sdělil a byl pokoj. Nikoliv ovšem natrvalo. Jakmile J.J. uveřejnil další verše, našli se promptně další upozornovatelé. Svá rozhořčená psaníčka, v nichž si brali na paškál povážlivou politickou minulost J.J., skládající se z podepsání Dvou tisíc slov, poslali tentokrát přímo tiskovému odboru ÚV KSČ. Nebylo jich, pravda, mnoho, jen dva-tři, ale stačilo to. Z důležitého domu na vltavském nábřeží, důvěrně soudružsky zvaného barák, byl tento fakt sdělen redakci, která nevinné verše vinného básníka tiskla a — šmytec! Tuhletu bariéru už nepřekročí sebelepší přítel, není-li ten přítel existenční sebevrah . . .

V devětasedmdesátém roce před vánoci proběhl vším československým tiskem tento snímek: na ulici kteréhosi města Německé spolkové republiky stojí inteligentně vyhlížející mladý muž v brýlích, před sebou plakát s protestním nápisem. Pod snímkem stálo, že v NSR dochází k případům, kdy jsou lidé propouštěni ze zaměstnání jen proto, že jsou členy KSN nebo se zúčastnili akcí demokratických organizací.

V té době došlo shodou okolností k příhodě, kterou jsem sama pro sebe nazvala VÝHODNÉ MÍSTO. To bylo tak: telefonoval přítel rodiny Bohouš a i na dálku bylo z jeho hlasu cítit, že něco příjemného tají. Nakonec to nevydržel: „Vím o výhodném místě — pro tebe nebo pro někoho takového, jako jsi ty.“

„Výhodné místo?“ divila jsem se, protože jsem už podobně příznivým zprávám odvykla.

„Velice výhodné,“ tvrdil Bohouš. „Po všech stránkách. Po tom by skočilo lidí!“

„A nebude jim vadit . . .?“

„Vůbec ne. Tam na tohleto kašlou.“

„Prosím tě, copak takové pracoviště u nás existuje?“

„Budeš se divit, ale existuje,“ ujišťoval Bohouš. Dojalo mě to. Též se mi vybavil vtip z doby prověrek. Od prověřkové komise odchází muž, který vůbec nevěděl, že byla Velká říjnová revoluce a Vítězný únor a nikdy neslyšel o Leninovi. Vyběhne za ním na chodbu předseda komise a ptá se: „Soudruhu, odkudpak ty seš?“ — „Z Benátek nad Jizerou,“ odvětil překvapeně tázaný. A předseda komise nostalgicky povzdychne: „Benátky nad Jizerou — bože, tam musí být ráj . . .“ Chce se mi též říct na adresu neznámého, Bohoušem avizovaného pracoviště: Bože, tam musí být ráj . . ., a dychtivě pospíchám na dohodnutou schůzku.

Bohouš mě čeká na refýži a usmívá se, jist si svým kladným posláním. Jdeme po nábřeží, na němž právě rozsvítily světla, a já cítím rozechvění, jako kdyby mě chtěl Bohouš, kráčejíci po mém boku, požádat o ruku. A on — jako správný režisér významných životních okamžiků — ještě mlčky přejde křižovatku a teprve za ní, na klidném chodníku s výhledem na řeku a na kach-

ničky, říká: „Je to u Jugoslávčů, každý den uklidit pár místností a kloset a za to dva tisíce měsíčně na ruku.“ Dychtivě se dívá, jaký dojem to na mě udělalo. Nevěřicně jsem se zastavila.

„Ty nemáš radost?“ diví se Bohouš, vida, jak mi ztuhly rysy. „Samozřejmě,“ pospíchá dodat, aby svou zprávu vylepšil, „práce tak na čtyři-pět hodin, vždyť to znáš, dneska uklízečky nikde nedělají osm hodin.“

„Tak ty si myslíš, že když moje maminka uklízela, že já taky musím?“ ptám se zvýšeným hlasem, až se lidi otáčejí. „Tak ty jsi s nimi zajedno v mínění, že když má někdo jiné názory než Rudé právo, tak může nanejvýš umývat záchody?“

„Ale — co bys chtěla — ve své situaci . . .“ říká napůl omluvně, napůl s výčitkou Bohouš. On je realista a stojí oběma nohama na zemi; vnucené normy přijal a chová se podle nich. Copak jedinec proti mocné mašinérii něco zmůže? I člověk takového duchovního formátu, jakým byl rektor Masarykovy univerzity Arne Novák, končil svůj projev ke studentům na počátku války slovy: „V mlčení a naději je má statečnost.“ Mně samotné se ale víc zamlouvá, co v románě Jan Maria Plojhar říká básník Julius Zeyer:

. . . V okamžiku, kdy se začínáme přizpůsobovat hanbě, ji přestáváme cítit a začínáme si ji zasluhovat . . .

Viděla jsem letos kádrový dotazník jedné instituce, k němuž byl přiložen list s nacyklostylovaným textem tohoto znění: „Prohlašuji, že nikdo z mých blízkých příbuzných (manžel, manželka, rodiče, děti, sourozenci) nebyl vyloučen z KSČ a nikdo z nich nežije v zahraničí.“ Datum. Podpis. A pod tím dodatek: „V případě, že ano, uveďte podrobnosti na tomto prohlášení.“

„Jak dlouho bude tohleto ještě trvat?“ ptala jsem se dopáleně svého muže. Zamyslel se.

„Takových patnáct let.“

„Proč zrovna patnáct?“

„Protože do té doby my i ti druzi už budeme pod kytíčkami . . .“

Vždycky mě překvapovalo, jak v téže době na téže zeměkouli může v jedné kultuře nebo zemi vést i k trestu smrti to, co v jiné se odbude třeba pár pohlavky. (Viz nedávná poprava saúdskoarabské princezny a jejího evropského milence.) Pozoruhodné příklady na téma vina a trest můžeme ovšem najít i ve svém bezprostředním sousedství.

Jeden z našich vysokoškolských docentů se před časem zúčastnil pracovní konference v NDR. Poznal při té příležitosti bližší několik východoněmeckých kolegů a o dvou z nich se dozvěděl, že byli kdysi příslušníky zbrani SS. Podivil se, že osoby s takovouto minulostí mohou na vysokých školách vychovávat mládež, ale byl poučen, že ti lidé rádně absolvovali tzv. ANTIFASCHULE, dostali písemné osvědčení o své dokonalé převýchově a jsou tedy zcela plnoprávními občany . . .

Znovu si po letech prohlížím novinový výstřižek s fotografií, na níž má mladý muž v brýlích kolem krku špagát a na špagátě ceduli s nápisem: *Už tři roky nesmím učit! Helmut Krebs, učitel, a připisují na prázdný okraj novin: Už 15 roků nesmím psát!*

OLGA ŠULCOVÁ, NOVINÁŘKA

Říjen 1985

(Otištěno bez vědomí autorky.)

O čem Rudé právo nepíše

Případ se vztahem k Československu — Michail Kukobaka

V době, kdy pozornost všech, komu leží na srdci věc lidských práv v sovětském bloku, platí nedávnému propuštění Anatolije Ščaranského po osmi letech věznění a pokračujícímu vnitřnímu exilu akademika Andreje Sacharova v Gorkém, je dobře pamatovat i na četné jiné oběti politické perzekuce v SSSR. Za mnohé lze uvést dva případy, o kterých referuje ve svých únorových materiálech humanitní organizace Amnesty International.

Michail Kukobaka je 49letý bývalý závozník, který byl roku 1970 zatčen a obviněn z „šíření protisovětských pomluv“, protože kritizoval okupaci Československa. Po šesti letech nuceného umístění v psychiatrických ústavech (zřejmě podle zásady, že kdo má něco proti této okupaci, musí být blázen) byl propuštěn. Hned v roce 1977 byl však dvakrát vzat do vazby za to, že vyvěsil na ubikaci výtisk Všeobecné deklarace lidských práv a fotografii Andreje Sacharova. V roce 1978 byl Kukobaka opět zatčen, opět za „šíření protisovětských pomluv“, protože poslal do ciziny několik svých článků. Když si v lágru v severním Bělorusku odseděl své tři roky, dostal v novém procesu další tři roky za týž údajný trestný čin jako předtím. Nebyl propuštěn ani v roce 1984, jelikož mu byl uštědřen již třetí politický trest; délka nového uvěznění není zatím známa, ale jsou obavy, že by mohl Michail Kukobaka tentokrát obdržet nejvyšší výměru za „protisovětskou agitaci a propagandu“, to je 12 let vězení s následným vyhnáním.

Případ Leonida Volvovského

Leonid Volvovskij je politicky perzekvovaný sovětský občan, jeden z mnoha v téže kategorii. Jde o ruského žida, který v Gorkém dával soukromé hodiny hebrejštiny. V říjnu minulého roku byl odsouzen k uvěznění na tři roky, protože někomu půjčil výtisk románu Exodus od Leona Urise a rozdával stará čísla dnes již neexistujícího časopisu o Izraeli. Přeličení hrubě porušovalo mezinárodně uznávané normy; např. Volvovského žena utrpěla zranění, když jí bylo bráněno ve vstupu do soudní síně. Zákon o „šíření protisovětských pomluv“ se běžně užívá proti osobám nekonformně smýšlejícím. Amnesty International ví, mezi stovkami takto souzených, jen o jediném případě osvobozujícího rozsudku.

Nyní 43letý Leonid Volvovskij, který v Moskvě studoval počítačovou techniku, se od roku 1974 marně pokoušel emigrovat do Izraele — až ho r. 1980 úřady vypověděly z hlavního města a přikázaly mu pobyt v Gorkém (ostatně jako předtím akademiku Sacharovovi). Byl zatčen, když se v tomto městě snažil vyhledat Andreje Sacharova. Organizaci Amnesty International je známo nejméně 15 jiných sovětských občanů židovského původu zatčených od srpna 1984,

kterí se účastnili studia v soukromých kroužcích a bezvýsledně žádali o povolení opustit Sovětský svaz.

Emigrace z NDR r. 1985: 25 tisíc osob

V souvislosti s těmito aktuálními pohledy do reality SSSR stojí za zmínku několik údajů o emigraci z Německé demokratické republiky v roce 1985. Uveřejnil je 8. ledna mj. italský deník La Stampa podle úředních statistik vydaných v Bonnu. Úhrnný počet východoněmeckých občanů, kteří loni přešli na Západ, činil téměř 25 tisíc. Cifra se skládá z několika položek:

Celkovým 18.752 osobám (ze dvou set tisíc, které o to žádaly) udělily východoberlínské úřady povolení k odchodu. Je to víc, než činil průměr v uplynulém desetiletí, ale méně než ve výjimečném předchozím roce 1984, kdy vláda NDR pustila ven 35 tisíc občanů, poněvadž obdržela od Spolkové republiky úvěry ve výši téměř dvou miliard marek.

Východních Němců, kterým se v roce 1985 podařil útek na Západ, bylo 3384. Třetí kategorií tvoří 2676 osob odsouzených v NDR z politických důvodů a kterým výkupné ze západoněmeckých peněz (známý východoněmecký „obchod bílým masem“) umožnilo opustit vězení, s povinným odchodem z vlasti.

Jelena Bonnerová operována v USA

Ale zpět k případu Sacharov: Jelena Bonnerová, manželka internovaného akademika a laureáta Nobelovy mírové ceny, se 13. ledna podrobila operaci srdeční krajiny ve Všeobecné nemocnici státu Massachusetts v severoamerickém Bostonu. Koronární zákrok se podle vyjádření lékařů zdařil. Bonnerová utrpěla před třemi roky infarkt. Sovětské úřady jí po dlouhých průtazích povolily odjet na Západ na léčení pod podmínkou, že o případu internace svého muže ne učiní žádné prohlášení; tato podmínka byla dodržena, tím spíš, že úřady drží Sacharova jako rukojmí. Zároveň sdělil v Bostonu Aleksej Semjonov, syn Bonnerové z prvního manželství, že jeho matka má velké obavy o zdravotní stav svého muže, od kterého nemá od 28. prosince zpráv; při posledním pokusu o telefonický rozhovor z Bostonu bylo spojení vzápětí přerušeno, zřejmě zákrokem sovětské policie. Jelena Bonnerová se cestou do USA podrobila očnímu ošetření v Itálii; v Římě ji přijali předseda vlády Craxi a papež Jan Pavel II.

A závěrem: Podle zprávy z Vídně tam přistáli 21. února letadlem Aeroflotu Aleksej Luskinov, 32letý fyzik, a jeho žena Olga, aktivistka skupiny „za obnovení důvěry mezi SSSR a USA“, kterou sovětská policie již několik let tvrdě perzekvuje. Luskinovovi podle téže zprávy dostali od sovětských úřadů ultimatum, že se buď vystěhují anebo budou postaveni před soud a uvěznění.

1. března 1986

V. T.

Víra nepotřebuje důkazy

Každý den a každou chvíli nás nepozorovatelně živí a udržuje víra. Z víry vycházíme a o víru se opíráme při každém rozhodování. S žádnou naprostou jistotou nemůžeme počítat v ničem. Vše je jisté jen do určité míry, vše obsahuje pravděpodobnost i svého opaku, vše je v pohybu. Nic není předem naprosto určeno ve své úplnosti a bezpodmínečně. Jistota a bezpodmínečnost se může týkat nanejvýš obrysu skutečnosti. Ať se řídíme jakýmkoli poznatkem, jakkoli dotvrzeným, není nikdy ničím víc než přibližně poznaným momentem pohybu skutečnosti. Proto se každá víra v jednotlivé a „úplné“ vždy může mýlit. Je ale spolu s vírami, které se probouzejí a žijí spolu s našimi přáními, potřebami a zájmy, víra zvláštní povahy. Vyzařuje ze slova „jsem — jsme“. Víra bytí života. Víra potvrzující nezadatelně právo na něj. Právo každého jednotlivce a národa. Je sebevědomím bytosti povoláné k životu. Vyvěrá ze zdroje přesahujícího veškerá lidská pověření, společenská rozhodnutí a opatření. Naopak. Všechna tato člověkem vytvořená a člověka na jeho životní labyrintové cestě upravující zařízení — pokud jsou ve shodě s povoláním člověka k životu — mají víru bytí života ve svém základu. Obsahují ji jako vzduch pro své dýchání. Je to víra, která člověka, jeho vědomí, naplňuje sebevědomím bytí. V ní je člověk silný nebo slabý. Je-li v člověku zasažena či dokonce podlomena nebo ochromena, hroutí se páteř jeho existence a zůstává jen těžko-myslnost mlhy bezesmyslného bloudění od věci k věci. A věc lze jenom vlastnit. Věc sama je k člověku lhostejná, třebaže není bez vlivu a působí. Věc má jinou existenci než člověk. Vlastnictvím věci se člověk nezmocní žádné jistoty své existence. Ačkoli věci mají velkou trvalost, pro člověka jsou vždy nejisté. Postrádají vzájemnost. Věc je pro člověka jen vratká opora. Jediný pramen jistoty člověka je víra vyvěrající z bytí. Bez této víry ztrácí člověk sebevědomí své existence a úctu k životu. Ztratil by vědomí, že je sám odpovědný za smysl svého života. Odkázanost na věci by projevila svou neschopnost tvořit za člověka plnost života a zastoupit jeho svébytnost, a nabídla by mu jen výsměšek odcizení v různých variantách.

Víra, která v člověku žije jako sebevědomí života, naplňuje dobré a plodné víry, které nám umožňují každodenně si život tvořit. Není odvozena logikou, nelze ji vystopovat a dokázat z příčin. Takzvaná fakta a jejich přesvědčivost jsou pro ni příliš úzkoprsé, než aby mohly být jimi prověřovány či popírány. Její povaha není racionální, ačkoli všechno racionální umožňuje a odůvodňuje. Je nadracionální. Racionalita je pro ni právě tak jako pro základní otázky života příliš hrubé a omezené sudidlo. Víra bytí je sebevědomí trvání v pohybu. Víra bytí ví, že se vždy a nutně rodí a zrodí nové. Racionální postup sám o sobě je neschopný svými silami ani nové stvořit ani v jeho novosti je pochopit. Racionální postup je neschopný zachytit právě to, co je pohybu skutečnosti světa nejvlastnější: přirozenou tvořivost, která bez ustání přeměňuje minulé v přítomné a přítomné v budoucí. Skutečnost světa nezná žádnou dokonanou a proto ani dokonalou danost. Nezná danost jednou provždy. Jen tupec nebo demagog může říci „nikdy jinak“. Právě tak také neexistuje žádná naprostá určitost, každá je momentem pohybu dýchajícím ve světě a se světem. Kdyby tomu tak nebylo, existovaly by již dávno poslední nevratné důkazy a víra by zchuravěla jen na jejich neznalost. Je tomu ale právě naopak. Všechny důkazy odkázány jen samy na sebe churaví nejistotou, udržují se vzájemnou podporou v systému. Jsou jen hrubou odvozeninou momentů pohybu. Ve skutečnosti vše přechází jedno v druhé. I nejostřejší hranice, kterými jsou věci od sebe odděleny a které určují, vymezují jejich samostatnou existenci a celkovost, jsou jen příkrými přechody. Racionalismus zbavený víry, opory svých základů, sugeruje skutečnost jako soubor od sebe oddělených na sobě nezávislých a jen vně na sebe působících bytostí. Kdyby do racionálních postupů nevstupovala ve skrytosti intuice a neživila je víra, proměnila by se tato tendence ve strnulost kruhového pohybu myšlení, které nic nevynalézá a potvrzuje jen svá původní tvrzení. Racionalismus zbavovaný víry, sebevědomí bytí, slouží uchvatiteli.

Začne-li uchvatitel vyžadovat jakoukoli víru v budoucí nebo přítomné, je zřejmé, že začíná být v koncích. Aby to zakryl, vyhlává fakta, vyhlává služebný racionalismus a nazývá ho realismem. Snaží se vlastnicko-policejní mocí zastavit tvořivý pohyb skutečnosti a myšlení lidí. Ale přirozená aktivita, která nedovoluje přesně opakovat ani jediný čin člověka, nedovolí nikomu, aby se každodenně i bez svého vědomého záměru nepodílel na překonávání skutečnosti, v jaké je a s jakou žije. To co je, nemůže zůstat stát. Může buď degenerovat nebo se pozvedat. Uchvatitel, zůstává-li u moci, musí se v zájmu své moci smířit s degenerací. Zaujatý racionalista, „reálný realista“, ať intelektuál nebo praktik, mu v tom pomáhá. Přijímá-li tuto úlohu vědomě, rozhodl se spekulovat na přežití při marasmu svého ducha. A protože jeho vědomí se také nezadržitelně pohybuje a musí se bránit jak novým faktům tak šeptání své intuice, musí se smířit s tím, že žije v izolaci vůči sobě samému. Nosí v sobě hlubokou úzkost: jeho velkým nepřítelem je to, co vulgárně nazývá „náhoda“. Tedy to, co pro tuhého racionalistu-realistu přivádí nesrozumitelně náhle na scénu co se v tichu pohybu a každodenního konání lidí příbuzensky setkalo a sjednotilo. Žádný z realistů by byl v listopadu 1967 nepředvídal události, které se u nás vyvinuly o několik měsíců později na jaře. Každý z realistů by se vysmál myšlence, že se může uskutečnit organizovaná jednota téměř všech pracujících v zemi tak velké a v takovém postavení jako Polsko. A jestliže tento realista nyní, aby ukonejšil svůj šok, pokračuje ve svém chytrém duchovním nuzáctví realistickým poukazem „... nikam to nevedlo...“, podobá se člověku, o kterém píše Leonardo da Vinci ve svém deníku: „... jen hlupák obviňuje zrno v zemi, že nic nedělá. Neví, že ono všemi svými částmi pracuje k novému obilí...“ Tam, kde směšné figury hrají pod ochranou tanků úlohu politiků, tam se uchvatitelská moc rozkládá a nutně potřebuje garanta. U nás je cizí garant přímo v domě. „Dočasná přítomnost vojsk“ garantuje kasárenskou

politiku, pustošící zemi. Skutečnost, že garantující velmoc vydupala v několika desetiletích hutnost své fašistické povahy bezostyšným ničením životů, agresorskými akcemi a bezhodnotovým taktizováním v diplomacii, může zdáním „věčně“ trvalosti zaslepovat jen malověrného, nebo davat argument jejímu posluhovi. Malověrné vědomí ulpívá na „přesvědčivosti“ parmenidovského „co je, to je, co není, to není“. Prohrává tak neměřitelnou a nevažitelnou, ale nepostradatelnou hodnotu sebevědomí svého života a schopnost vnímat, jak klíčí zrno. Životní orientace ho pak tiše nebo hlasitě posouvá k bezútěšné a prázdné smrti, nadané pouze biologickou nutností. Prázdnota mu přes rameno kape plyněk do plného poháru. Malověrný člověk je nucen zrazovat vše, co hlasuje pro život, a tak zrazuje sám sebe.

Naprosto nechci tvrdit, že budoucnost země, ke které patřím, je nadějeplná. Nadějeplný není ani osud planety. Už i příroda planety a téměř každé země varuje hlasitě mnoha zjevnými i zakryvanými těžkými zraněními. Otankovaná politika, zakryvaná hra diplomacie a stamilióny lidí — možná víc, ekonomika a obchod seřizované jednoznačně na mechanismus konzumní pasti, naprosto nedodávají běžné víře živící se fakty materiál pro naději. V takové situaci opadávají slupky pohodlné zabezpečení a obnažují se jádra lidí. Vystupuje spor a zápas mezi těmi, kdo se smíří s „dítětem zazděným v základech“ jejich skoropohodlného přežití — neprožití, a těmi, kteří chtějí žít lidský život. Uchvatitel počítá ovšem s prvními. Ale i oni mají zázrak lidského nezastavitelně tvořivého vědomí, ať jakkoli omezovaného a potlačovaného. I těch se musí uchvatitel bát. I oni posunují život k nějakému novému. Uchvatitel se bojí každého nového. Předstírá a hraje hru proti víře bytí, víře života, která dává vědomí nepotlačitelnou svobodu. Snaží se uzavřít vědomí, chytit je do jeho vlastní pasti. Mít rád život znamená chránit si své vědomí. Chránit si víru v život. Nejcennější orgán, kterým člověk je a zůstává člověkem, jeho vědomí, orgán nejcitlivější a často nejzanedbávanější, je ve hře. Ve hře o život. Slovo „hra“ je chatrné a použil jsem ho jen pro připomenutí variability činitelů. Život jedná o sebe sama. Nenechme se obelhat odnikud, nikým a nikam. Ten, kdo si chrání své vědomí, pravdivost svého myšlení třeba jen pro sebe, chrání sebe jako člověka a prospívá společenství, do kterého patří. Přinejmenším se stává zrnkem písku v mechanismu moci uchvatitele. Neexistuje situace, která by člověka donutila vzdát se svobody svého vědomí. Přihlásit se ke svému životu a chránit pro něj svobodu svého vědomí je aktem hluboké víry. Víry, z níž je utkáno hnízdo jistoty nedobytné pro uchvatitele. Uchvatitel se žije výprodejem bohatství země, nahromaděného věky. Nedopusťme výprodej sebe samých. Nedopusťme zničit víru v sebe.

ERIKA KADLECOVÁ

O příčinách zvýšeného zájmu o náboženství

V poslední době se často diskutuje o vzestupu zájmu o náboženství. Tento jev není omezen na naše československé poměry, na katolicismus, na křesťanství. Připomeňme alespoň dramatický růst významu islámu jako integrující ideologie řady hnutí a národů Asie a Afriky. Ty právě v něm hledají sebeuvědomění a pod jeho vlajkou uskutečňují vlastní vstup do světových struktur.

Pro naše poměry by bylo třeba konkrétněji znát, zda k oživení zájmu o náboženství dochází skutečně, v jaké míře, proč, a jaké důsledky lze od tohoto jevu očekávat.

Podloženou odpověď na žádnou z těchto otázek nelze dát. Nemáme k dispozici ani nejzákladnější data o vývoji religiozity. Pokusím se pouze shrnout postřehy a názory, které se projevíly v jednom rozhovoru na dané téma, a to ve vyhraněném marxistickém prostředí.

Už i otázka, zda a do jaké míry k oživení zájmu o náboženství dochází, se ukázala jako sporná a názory se značně liší podle místa a prostředí, v němž se pozorovatel pohybuje. Omezené osobní zkušenosti a kontakty, někdy i přání, zkreslují obraz. Z hlediska velkých čísel nebude posun k vyšší religiozitě u všeho obyvatelstva asi příliš znatelný. Jde spíše o probuzenou duchovní aktivitu určitých skupin, kterou však nelze podceňovat vzhledem k její intenzitě, odhodlanosti a možnému pozdějšímu vlivu. Při vši různosti zkušeností se zdá nesporné, že náboženství se bere vážněji, nebagatelizuje se, není vázáno na „periferní“ a zaostalé vrstvy obyvatel, ba ani v povědomí ostat-

ních s nimi není jednoznačně spojováno. Zájem o náboženský a církevní život je, jak se zdá, patrnější ve městech, zvláště v Praze, než na venkově, dále mezi intelektuály (došlo, jak známo, k řadě konverzí) a mezi mladými lidmi.

V centru našeho rozhovoru byla otázka, proč k oživení náboženství dochází. V odpovědi je třeba vyloučit právě nejhlubší a nejpodstatnější rovinu zájmu člověka o náboženství. Mám na mysli takové motivy, jako je potřeba opřít se o absolutní neotřesitelné jistoty ve dnech tápání, hledání smyslu nebo toho, co za něj člověk pokládal, touha po zhodnocení i toho nejubožejšího života, nutnost se vyrovnat se zážitkem trvalého ponížování, křivdy, volání po spravedlnosti a odplatě, problém nemoci a bezmoci, ztráty nejbližších, a v absolutní koncentrované podobě protest proti smrti jako neodvolatelnému, definitivnímu, absurdnímu zmaření a zmrhání všech snah, obětí a hodnot, které v sobě lidský život uzavírá . . . Škrtneme-li předpoklad Boha, uspokojující odpověď na to vše neexistuje.

Vylučujeme-li tuto nejhlubší vrstvu, je to proto, že tu byla, je a bude vždy. Je trvalým otazníkem a výzvou a nemůže tudíž *nezprostředkovaně* způsobovat růst nebo ústup religiozity.

Oživení zájmu o náboženství není jen místní záležitostí, je tedy třeba se podívat, jaké pro ně existují všeobecné předpoklady.

Proces sekularizace, kritiky náboženství a církve byl v minulosti veden v podstatě po třech liniích:

- jako útok na svatozár feudálních institucí, ať již z pozic liberalismu, demokracie, socialismu či anarchismu — tedy boj za svobodu, rovnost a bratrství lidí;
- jako útok vědy a kritického myšlení na poručníkování a cenzurování ze strany církve (později na sama církevní dogmata), omezující svobodné bádání; je znám stručně jako spor vědy s náboženstvím;
- jako kritika rozporu mezi teorií a praxí křesťanské společnosti, kritika pokrytecké morálky, zajišťující se křesťanským učením.

Doba krinolin a honziků nebyla idylická, a měreno dnešní životní úrovni, možnostmi lidí a způsobem vnějších vztahů mezi podřízenými a nadřízenými není čeho litovat. Z hlediska, které nás zajímá v souvislosti s náboženstvím, měla však tato doba jedno podstatné — víru v budoucnost. Charakteristickým rysem evropského myšlenkového ladění byl optimismus, sebevědomí, víra v člověka, pokrok, rozum, vědu, možnost štěstí pro všechny. Při vši mizérii bylo pro co žít, k čemu se upnout, ať již to byly sociální a politické zápasy, ekonomické projekty nebo vědecké a technické objevy.

Snažení nebylo marné. Podařilo se rozbit překážky, které stály v cestě za vytčenými cíli. Všeobecně závazné a sankcionované církevní příkazy a zákazy ztratily svoji sílu. V různých částech světa padl feudalismus, kolonialismus, kapitalismus, k moci se dostali ti, kdo slibovali uskutečnit rovnost, volnost bratrství, vládu lidu, revoluci proletářů všech zemí, konec panství bílého muže. Věda nabídla vlastní obraz světa a jeho vývoje. Vědecké poznání přineslo i obrovské praktické úspěchy, které změnily celý dosavadní tradiční způsob života, a to u všech vrstev obyvatelstva.

Věk svobody, štěstí, křišťálových vztahů mezi lidmi přesto nenastal. Sny byly zabity tím, *jak* se uskutečnily. Reálné společnosti, ať již založené na jakkoli odlišných principech, se ukázaly být karikaturou ideji, za jejichž uskutečnění jsou vydávány. Reklamní ovace vlastním výdobytkům, jimiž se předstihují představitelé každého z nejlepších světů, na tom nemohou nic změnit. Výsledkem je totální deziluze, zmatek, hrůza z budoucnosti, ztráta perspektiv. Navíc neexistuje „velký projekt“, který by podmaňoval a burcoval. Zůstala atomizace soukromých ulit, zoufalství terorismu, slintavé šilhání po ráji u sousedů.

Člověk má pocit, že ho podvedla i věda. Ucelený, uspořádaný obraz světa, kterým včera věda nahradila staré mýty, dnes tatáž věda opět rozbila a rozdrobila. Relativizovala a zkomplikovala všechny poznatky do té míry, že se pro většinu lidí staly něčím nepřehledným a nepochopitelným. Posun představ o prostoru, čase, struktuře hmoty, příčinnosti, kosmu, který jsme museli absolvovat za poslední tři generace, nemá obdoby v celých dějinách lidského poznání. Množství objevů, rozsah znalostí a s tím spojená specializace vytvářejí stav, kdy i vysoce kvalifikovaný vědec v jednom oboru je bezmocně neznalý ve většině ostatních oblastí. Na pověstného „muže z ulice“ chrlí popularizovaná věda jednou jistotou, že vesmír je nekonečný, jednou opak této jistoty, tu příkaz požívat špenát, tu radu vyhýbat se mu.

Podobný přemet jsme zažili i v důsledcích praktické aplikace vědeckého poznání. Nadšení, s nímž byly vítány vynálezy pro pokrok a blaho lidstva, patří minulosti. Na základě zkušeností s důsledky stále se rozšiřujících možností člověka měnit svět bylo nadšení

vystřídáno skepsí, ba hrůzou. Věda ve spojení s hamižností učinily z moderního člověka krále Midase. Vše, čeho se dotkne, mění se v nepředstavitelné bohatství věci. Jejich množství přeměňuje zemi ve smetiště, jejich rozkladné zplodiny pronikají do živých těl v proměnném chlebu, vodě, vzduchu.

Po tisíciletí užíval člověk přírody tím, že si ji přizpůsoboval. Potlačoval to, co považoval za škodlivé, rozmnožoval a pěstil to, co mu sloužilo. I tato činnost stačila, aby země změnila svou tvář, aby se z místa soužití nesčetných druhů rostlin a živočichů stala lidským sídlištěm, v němž je trpěno pouze to, co slouží jedinému druhu. Dvacáté století přineslo v tomto vývoji další, velmi podstatné novum. Dovedeme vyrábět látky, které v přírodě nikdy neexistovaly, a nyní tuto novátorskou sféru přenášíme i do sféry života. Pokoušíme se pomocí genového inženýrství o podstatnou přeměnu vlastností živých organismů zevnitř. Jestliže donedávna každý pokrok vědy a techniky vyvolával obdiv, pocit vítězství ducha, dnes se současně s tím — a někdy i místo toho — vkrádá úzkost z nechtěných důsledků. Co to může udělat v míru? Co za války?

Nejde jen o důsledky nechtěné. Na základě nových vynálezů se objevily možnosti kontrolovat lidi, ovládat je a manipulovat s nimi v míře nikdy dříve nemyslitelné. Poznání, které slibovalo dát člověku svobodu, hrozí, že jí bude definitivně zbaven.

S iluzemi o člověku od přírody dobrém a vychovatelném, který je jen neblahými okolnostmi doháněn k zlému, to nedopadlo lépe než s předcházejícími. Nový člověk nové společnosti, který zdobí výklady o morálce zítřka, tiše zmizel ze scény. Rostoucí projevy agresivity, cynismu a lhostejnosti jsou problémem všude ve světě. Na místo rozmachu nadějí nastoupila kocovina. Základním pocitem je strach — strach z války, z vody, kterou piješ, z pokrmu, který dáváš dětem, vzduchu, který musíš dýchat, ze souseda, který tě udá, z kolegy, že tě vytlačí z místa, strach z bílých, černých, žlutých, barevných, strach z Rusů, komunistů, imperialistů, revanšistů, strach z těch, co mají hlad a z těch, co mají zbraně. Kdysi psal člověk i ve vězení Utopii. Dnes píše horrory.

* * *

V této situaci člověk znovu hledá útočiště v náboženství a církevním společenství. Je to tím snadnější, že i církev se poučila z náporu kritiky, již musela čelit. Zjistila, že ztráty a porážky, jež utrpěla, mohou být ve svých důsledcích cennější než hodnota pozic, které musela vyklidit. Urazila značný kus cesty od Syllabu k *aggiornamentu*, od vatikánských vězňů k létajícím papežům.*

Zvláště od nástupu Jana XXIII. se datuje výrazné oživení činnosti kurie a celé katolické církve a následkem toho i oživení zájmu celosvětové veřejnosti a aktivity katolicismu. Nezvyklé, někdy překvapující iniciativy se týkají jak vnitrocírkevních záležitostí,

* *Syllabus* — seznamy z r. 1864 a 1907, v nichž papežové odsuzovali moderní filozofické a teologické směry.

Aggiornamento — snaha přizpůsobit církev současnosti. *Vatikánský vězeň* — přezdívka papežů, kteří v letech 1870-1929 neopouštěli Vatikán z protestu proti obsazení Říma královským vojskem. (Pozn. red.)

ekumenických snah uvnitř křesťanství a navazování kontaktů s mimokřesťanskými náboženskými společenstvími, tak nebyvalé, nově pojaté angažovanosti církve v oblasti profánního dění. Církev se snaží vystupovat v roli obhájce, kritika, inspirátora, eventuelně i prostředníka, aniž by vstupovala do politiky tradičními politickými prostředky. Prohlašuje, že sama politický program nemá, nespojuje se s žádnou politickou organizací, nechce zasahovat do světské vlády, vyhrazuje si však právo vyslovovat se k morálním otázkám politiky. Je to ideální a prakticky nezranitelná pozice. Umožňuje jí zaujímat stanoviska, aniž by přejímala zodpovědnost, vytyčovat cíle, aniž by na sebe brala povinnost prokázat jejich uskutečnitelnost. Každá existující moc se vůči ní dostává do nezáviděníhodné pozice, kdy je upachtěná praxe měřena ideálním nárokem.

V oblasti kultury se církev snaží neporučnickovat to, čemu nerozumí, je vyčkávavě tolerantní vůči vědeckému výzkumu, pokouší se absorbovat jeho výsledky. Zvláště přírodovědcům nebrání, aby zkoumali skutečnost bez předpokladu Boha. Značnou opatrnost projevuje i ve vztahu ke společenským vědám — vyhýbá se konfliktům, kde ji nejdou přímo „na tělo“.

Byl by hluboký omyl považovat nové rysy za rozchod s minulostí. Něco podobného je v církevním organismu nemyslitelné. Jde o rozdíl v přístupu, ne v charakteru. Vůle a schopnost přizpůsobit se modernímu světu má přesný smysl a meze a je pouze cestou k tomu, aby svět byl přizpůsoben církvi, jejímu učení. Chápat *aggiornamento* jinak by bylo naivitou ze strany jedněch a herezí ze strany druhých.

Atmosféra u nás nese všechny známé znaky marasmu, skepse, bezvýchodnosti a apatie. Nejen že naše země nebyla všeobecné krize ušetřena, ale v mnohém směru je deziluze hlubší, protože naděje byly vypjatější a spád od opojení k rozčarování příliš rychlý a prudký. Připomeneme-li si euforii z doby osvobození (kterou mimochodem v této síle a všeobecnosti nemohla prožít žádná z nových socialistických zemí s výjimkou Jugoslávie), je jasné, že dříve nebo později byly drasticky rozbíjeny představy o budoucnosti — ať již jakkoli rozdílné — všem složkám obyvatelstva. Rok 1948, procesy a léta padesátá, a konečně srpen 1968 jsou nejmarkantnější rozcestí, kdy další a další bloky lidí ztrácely půdu pod nohama a iluze o blízké uskutečnitelnosti „nového a lepšího“ světa. Nově nastupující generace se již nepodílely na nadějích, ale spolupodívaly jejich pád.

Současný stav společnosti a mezilidských vztahů v ní byl popsán jak vědeckými tak uměleckými prostředky a není třeba nosit dříví do lesa. V dané souvislosti se chci zmínit o jediném aspektu. O tom, jak současná podoba teorie a praxe, označované jako marxismus-leninismus, otupuje u lidí intelektuální kritičnost a navyká na typ myšlení vlastní náboženství. Značný díl toho, co režim na náboženství kritizuje jako nepřijatelné, současně lidem vnucuje, navíc v pokleslé podobě. Vyžaduje, aby předstírali, že věří tvrzením, jež evidentně odporují rozumu i každodenní zkušenosti, nutí je vyjadřovat se k věcem, o nichž jim blokuje informace. Oslovuje je mrtvým liturgickým jazykem, který v sobě sice nese poselství, ale jiné, než o kterém zdánlivě vypovídá. Proměnil ve formální rituál celý veřejný a politický život, počínaje schůzemi, přes sjezdy, První máje, Velká Výročí až k volbám. Účast na obřadech dává jedněm vysvědčení loajálnosti, dru-

hým uspokojení, jak všechno klape. Režim obdaril instituce všemi ideálními atributy, které jsou obsaženy v jejich ideologickém pojmu, a toto zbožnění hravě překlenulo rozdíl mezi církví viditelnou a neviditelnou. Neomylnost sice není uzákoněna, nicméně se všeobecně přiznává představitelům k doživotnímu držení. Je-li pravda dočasná, souhrn základních tabu je trvalý a vešel do povědomí i podvědomí všech. Výčet hlavních i vedlejších titulů vedoucích osobností, uváděný s důkladností hodnou Domu staříckého mocnáře, hlásá, že jejich nositel není nic, místo v hierarchii všechno. Opršelé transparenty a agitační poutače jsou divná boží muka našich silnic; soch je méně, snad proto, že výrobní termín by mohl přesáhnout dobu uctívání zobrazovaných. Oficiálně je vedena přísná hranice mezi neuvěřitelnostmi, na něž mají lidé věřit a neuvěřitelnostmi, v něž věří církev — ale tato hranice nemusí být každému tak jasná jako profesionálním ideologům.

Degradace vědy na oblast činnosti řízenou zvenčí a podrobenou jiným kritériím, než jsou její vlastní, způsobuje, že řada oborů zplaněla, v jiných bylo badání prakticky umrtveno. Objevil se i jiný paradoxní důsledek. Zahanbující zkušenosti s oficiálním odsouzením řady objevů a celých vědních disciplín vyvolaly trapnou nejistotu před další blamáží. Stalo se problematickým i to nejzákladnější — co vůbec může a co nemůže být předmětem vědeckého zkoumání. Honíme sněžné muže, fotografujeme létající talíře, vyhlížíme návštěvy mimozemšťanů a hledáme stopy jejich pobytů, dumáme nad parapsychologií — a to jsou ještě ty nejsolidnější výlety do světa otazníků. Náchylnost k obskurním myšlenkám a praktikám je šokující. I za našimi encyklopedisty stojí ironický stín hraběte Cagliostro.

Vyhlášení marxismu-leninismu za státní ideologii a z toho vyplývající zatlačování náboženství u nás působí dvojznačně. Navenek dosáhlo velkých úspěchů. Z církve odešli ti, kdo se k nim hlásili ze společenských důvodů — že se tak slušelo, že to dělali jiní, že tím demonstrovali svoji loajalitu k uznávaným hodnotám. Jinými slovy dezertovali lidé, kteří setrvali v církvi z jiných než náboženských důvodů. Postupně odpadli i takoví, jejichž víra byla mělká a neobstála bez opory obecného souhlasu, a tím spíše v situaci, kdy se její vnější projev střetával s nevůli autorit. (Bylo by ovšem hrubým zkreslením domnívat se, že všichni nebo většina těch, kdo se rozešli s náboženstvím, tak učinili z oportunních důvodů. S jejich rozhodnutím arcit' nemají usnesení a výnosy nic společného.)

Církevní zvyklosti, slavnosti a obřady byly vytlačeny z veřejného života a stáhly se do kostelů, modliteben a soukromí rodin. Církev — včetně katolické — se stala církví diaspory. Pro katolickou církev, přivyklou roli církve kdysi státní a tradičně církve lidové, bylo obtížné přeorientovat se do nového postavení, které vyžaduje zcela jiný typ kontaktů a činnosti. (Nekatolické církve nebyly situací zaskočeny do té míry, diaspora byla pro ně zažitou praxí.) Její situace byla navíc komplikována narušením organizační struktury, když byla znemožněna činnost řeholí a mnoha ordinářů. Na druhé straně to vše otevřelo prostor pro osobní iniciativy, nekonvenční a vynalézavé způsoby práce.

Církev jsou ve společnosti reálného socialismu nenormální a nenormalizovatelný útvar, ale přitom útvar naprosto legální. Nejsou součástí Národní fronty a tím

se stávají cizím prvkem ve struktuře společnosti. Vyplyvá to z jejich nejvlastnější podstaty: nemohou ani formálně uznávat vedoucí úlohu strany, a také strana nemůže takové uznání uplatňovat. Jsou zbaveny sebe-menšího podílu na moci, ba ani ve vlastních řadách nemají mocenské prostředky, jak vynutit uposlechnutí příkazu, který není přijat dobrovolně. Šoudržnost, vnitřní disciplína a závaznost víry mohou být založeny výhradně na autoritě. V této slabosti je síla a výjimečnost. Prakticky se nemohou projevit žádné odpuzující vlastnosti, jichž ani ony nejsou ušetřeny. Na temném pozadí vystupují církve jako čisté a svědčící, nepoznamenané přísluhováním. Jejich učení a způsob života jsou absolutně jiné, než co se vnucuje. Ukazují východisko a naději tam, kde je jiní nevidí. To jsou právě vlastnosti, které přitahují lidi znechucené bezobsažností a bezperspektivností života kolem. Věřící nemusí nikoho slovy ujišťovat o opravdovosti svého přesvědčení a nezištnosti své angažovanosti — vystupovat jako křesťan není, jak známo, cesta ke kariéře. Styk s nimi dává pocit společenství ušlechtilých lidí a určité vlastní pozitivní výlučnosti. Vzájemná pomoc a opora, přátelské zázemí, které jediné v atomizované společnosti nahrazuje chybějící vztahy, jsou v církevních společenstvích navíc umocňovány metafyzickým aspektem — setkáváním Boha v bližním.

Přitažlivost náboženství a církevního společenství má tudíž naprosto jednoznačně příčiny *uvnitř* společnosti.

★ ★ ★

Odmítáme-li hledat „viníka“ v ideologickém náporu zvenčí, neznamena to, že současná podoba a politika církevních center v zahraničí, stejně jako aktivita církve v jiných zemích nehrají roli. Markantní je to zvláště u katolíků. Novum je, že Vatikán po zvolení polského papeže nejen pracuje s perfektní znalostí problémů socialistických zemí, ale přímo z nich vychází. Dá se říci, že je dokonce absolutizuje, přenáší do jiných oblastí, kde je sociálně politická situace diametrálně odlišná (tvrdost polského katolicismu je těžko stravitelná v západních zemích; odpor proti teologii osvobození a po-

---

INDEX oznamuje:

České exilové nakladatelství INDEX v Kolíně nad Rýnem má v úmyslu vydat u příležitosti 6. exilového sletu Sokola, který se bude konat v Curychu 3.-7. července 1986, novou a podle názoru znalců mimořádně zdařilou publikaci o jednom ze zakladatelů Sokola Miroslavu Tyršovi. Autorem této publikace je *Jaroslav Krejčí*, signatář Charty 77, který teprve před několika lety přijel do zahraničí a dnes působí jako učitel na univerzitě v západoněmeckém Osnabrücku. Jeho kniha se jmenuje „*Miroslav Tyrš — filozof, pedagog a estetik českého tělocviku*“. Krejčího práce je neobyčejně informativní, její podstatnou část tvoří ukázky z Tyršových písemností a tím, že čerpá z původních pramenů, je i objevná. Jde tedy kvalitou v pravém slova smyslu o vědeckou práci, ovšem přístupnou širší čtenářské obci.

INDEX, Postfach 41 05 11, D-5000 Köln 41

litické angažovanosti kněží v Latinské Americe může vést ke zbytečnému opakování střetu . . .).

Současný papež zná perfektně politiku komunistických stran a státních orgánů socialistických zemí zevnitř, zná smysl zakódovaných frázi, zná omezující, dokonce určující smysl zdánlivě bezobsažných „dodatkových“ slov a nepolapitelných praktik, které jinak přehlédne každý, kdo s nimi neměl každodenně co do činění. Dotázán, jaká bude jeho politika vůči socialistickým zemím, odpověděl, že nikoli naivní. Je to charakteristika přesná a tvrdá.

V jaké míře se může církev uplatnit i v zemi, která je řízena komunistickou stranou a v níž jsou umístěny sovětské jednotky, ukazuje Polsko. Je to krajní případ, kde se spolu s tradičním mimořádným vlivem katolicismu uplatnila i řada dalších skutečností, jež jinde v té intenzitě nemají obdoby. Je snadné nakupit řadu argumentů, že jsme na tom „lépe“ a že se to „u nás nemůže stát“. Užitečnější je vzít na vědomí fakt, že v této části světa se církvi podařilo něco naprosto neuvěřitelného — politicky ideové salto: vystupuje jako zastánce lidských a občanských práv, strážce národní identity a integrity, obhájce zájmů chudých rolníků a dělníků. A je tak také přijímána.

Boj za svobodu, za práva člověka a občana, boj za sociální spravedlnost proti ovládnutí a vykořisťování jedné třídy druhou v žádném případě není tradiční doménou církevních snah. Jeho legitimní původ a prameny jsou na opačném pólu evropského myšlenkového vývoje: v racionalistické tradici vedoucí od renesance a osvícenství k marxismu. Tímto konstatováním nechci tvrdit, že by se tyto myšlenky musely dostávat do rozporu s autentickým křesťanstvím, že by nemohly být vyvozovány také z něho. Kdyby tomu tak bylo, dialog mezi marxisty a křesťany by byl nemožný. Není nic hroživého a alarmujícího na tom, že se křesťané pro tyto ideje angažují — naopak. Hroživé a alarmující je, že se museli stát zastánci dělnických a rolnických zájmů vůči vládě socialistického státu. Kam jsme to došli, když katolická církev bojuje za svobodu slova a proti cenzuře nařizované marxisty, za právo dělníků sdružovat se v odborech, k nimž mají důvěru? To je memento mori, to by nebylo možné, kdyby se byli marxisté nezpronevěřili výchozím ideálům vlastního hnutí. Význam náboženství a církve v Polsku výrazně posílil sebevědomí katolíků také v jiných zemích a vzbudil respekt i mimo kruhy věřících. Opět je však třeba vidět, že to nejsou specificky náboženské hodnoty polského katolicismu, které imponují, ale postoje k lidským a společenským problémům.

Jsme svědky toho, že v posledních letech roste u našich vládnoucích kruhů alergie vůči církvi, že je znervózňuje růst aktivity věřících. Reagují na ni silnějším tlakem, množí se trestní sankce za jednání, které je v ostatních zemích pokládáno za nezávadné. Československo, které mělo ze všech zemí nejlepší předpoklady najít uspokojivý model vztahů socialistického státu k věřícím a církvi, se tak stává vše zostuzující zkamenělinou. Výsledek takové politiky je v přímém protikladu k záměru autorů. Šikanování a odsuzování věřících zostřuje pozornost lidí k jejich snahám, zvyšuje jejich prestiž. To je další, nikoli bezvýznamný impuls pro růst zájmu o náboženství.

Jak je zjevné, ad maiorem Dei gloriam, k větší slávě Boží, udělal tento režim dosti, více, než je zdrávo.

(Otištěno bez vědomí autorky.)

PROTI LEGENDÁM A MÝTŮM —

reportáž o Reportáži

(Panu profesoru s díkem)

„Lze si klást užaslou otázku, umí-li kdo u nás ještě vůbec číst knihy.“ — Věta jako hozená rukavice pochází z knihy Václava Černého „Pláč koruny české“ a najdete ji v kapitole, kde pan profesor píše o Fučíkově „Reportáži“. Už sám fakt, že o tom píše, zasluhuje obdiv a úctu, dotknout se památky Fučíka je skoro nebezpečnější než sáhnout na vedení o vysokém napětí. Vim, že kácet modly je něco jako rouhání, ale jestliže Václav Černý řekl A, pokusím se říci B, ovšem bez nároku, že odřikám celou pravdu.

„Reportáž psanou na oprátce“ jsem vůbec poprvé četl na vojně, když jsme podle usnesení stranické organizace v našem útvaru plnily podmínky pro udělení Fučíkova odznaku. Četl jsem ji dychtivě, vzrušovala mě svou statečností. Byla pro mne důležitým poselstvím, vzkazem ze záhrobí, svědectvím člověka-hrdiny, příkladem novináře-komunisty. Strhla a pohltila mě.

Pak jsem „Reportáž“ četl ještě několikrát, viděl v divadle i na filmovém plátně a pořád jsem nic nechápal. Později jsem ovšem zaslechl, že ne všechno bylo tak, jak se oficiálně tvrdí, ba dokonce se objevily určité pochybnosti o samém hrdinovi, ale teprve nedávno mi přišla do ruky knihy Václava Černého a v ní ta sugestivní otázka. Začal jsem tedy číst znovu a porovnávat.

Zatčení

„Za pět minut budou hodiny odbíjet desátou. Je krásný, vlahý jarní večer 24. dubna 1942. Pospíchám — pokud mi to dovoluje figura staršího kulhajícího pána, kterou hraji — pospíchám, abych dorazil k Jelínkům ještě před uzavřením domu.“ Tak začíná první kapitola „Reportáže“ a následuje výtka přítomným, že jsou neopatrní, když se takto scházejí, že tím porušují pravidla konspirace. Potom si Fučík prohlíží májové číslo Rudého práva a chce odejít. Zabrání mu v tom jednak hostitel dalším šálkem čaje a vzápětí někdo zvoní.

„Pod okny stojí gestapo a míří pistolemi do pokoje . . .“ tvrdí se v „Reportáži“ a Fučík uvažuje, zda by měl použít zbraně, ale po chvíli váhání se rozhodně vše vzdát: *„Vystřelím-li, nic nezachráním, jen sebe ubráním muk, ale za to obětují zbytečně životy čtyř soudruhů. Je to tak? Ano! Rozhodnuto. Vystupuji z krytu.“*

Poněkud jinak líčí akt zatčení komisař Böhm (podle knihy G. Fučíkové „Vzpomínky na Julia Fučíka“ z roku 1961): *„Při našem vniknutí nastal zmatek a zpozorovali jsme, že jeden z mužů chtěl použít zbraně. Jak později mohlo být zjištěno, byl to bývalý bojovník ze Španělska Miroslav Klecan s krycím jménem Mirek. Všechny osoby byly vyzvány, aby zdvihly ruce a byly podrobeny důkladné prohlídce, nemají-li zbraně. Kromě pistole, nalezené u Klecana, nebyly u ostatních osob nalezeny žádné další zbraně. V té době jsem stál obrácen zády k ložnici, která nebyla osvětlena. Náhle z tohoto pokoje vystoupil muž s plnovousem. Všiml jsem si, že vhodil do postele dvě pistole, obě odjištěné.“*

Tato epizoda, důležitá zejména pro další děj, v „Reportáži“ není. A proto se snažím celou situaci rekonstruovat. 24. dubna 1942 se v bytě při vpádu gestapa nacházeli: Josef Jelínek, jeho žena Marie, její 18letý bratr Pavlík, Jaroslav Klecan, manželé Friedovi a Horák - Fučík. Celkem sedm osob.

„Manželé Friedovi se stavěli u Jelínků v Chittussiho ulici na Pankráci už zvečera, když roznášeli na přepážky májové číslo Rudého práva. Tam se dověděli, že později má přijít „pan šéf“, to bylo krycí označení pro Fučíka, který se vydával za profesora Horáka. Šli tedy roznést balíčky na místa, kde si je měly spojky druhý den vyzvednout, a k Jelínkovům se vrátili před desátou hodinou, kdy zavírali dům. V bytě už byl Mirek-Klecan, kterému Fučík říkal „můj pobočník“, a těsně před zamčením domu přišel Horák-Fučík.“

Poslouchám bedlivě. Málokdy se člověku poštěstí sedět s pamětníky nám tolik vzdálených časů. Popijme čaj, jak bývá zvykem o vánočních svátcích, a já ani nedutám, jak jsem zaujatý vyprávěním. Jen občas povzbudím jejich paměť skromnou otázkou.

„Ten dům je třeba vidět. Od schodiště v přízemí se táhne doleva chodba a na jejím konci vpravo byl byt Jelínků. Na druhé straně další chodby byl zase byt Vysušilů, kde taky Fučík někdy přespával.“

Sotva teď přišel, chlubil se, jak tahal po Praze gestapáky za nos. Oni ho měli na mušce už delší čas. To bylo dost nebezpečné pro něj i pro lidi, co s ním přicházeli do styku. Jeho převlek byl hodně nápadný, tenkrát se plnovousy tolik nenosily a i s těmi vousy vypadal mladě, přitom si hrál na starce, opíral se o hůl a kulhal. Kdekdo se na ulici za ním otáčel.“

Sám jsem už dříve slyšel vyprávět historku, jak na Pankráci u kina spatřila jednou Fučíka manželka pozdějšího primátora Vacka a když se mu chtěla vyhnout, aby se náhodou nepozdravili, on na ni už z dálky volal „žes mě nepoznala?“ a důvěrně jí sděloval, že na holi, kterou měl na rameni, nosí v balíku ilegální tisk, že „je to tak nejmiň nápadné“.

Když mu přátelé vytýkali, že takhle chodí po Praze, říkal, že po 1. květnu změní vizáž, dá se oholit a bude nosit tramvajáckou uniformu jako Josef Jelínek, ten byl opravdický tramvaják, že se takhle spíše ztratí, ale to bude muset změnit jméno, průkaz, fotky a tak těch pár dní už prý vydrží jako profesor Horák.“

Ptal se, co je nového. Ukázali mu májové číslo Rudého práva, které on tehdy redigoval. Sevřená pěst drtí hákový kříž . . . taky v katalogu z výstavy malíře Lebedy je obrázek první stránky, právě Lebeda byl autorem kresby, ale v lednu 1943 ho taky zatklí a později popravili. Nějak se asi zjistilo, že pomáhal Fučíkovi.“

Prohlížím faksimile onoho čísla Rudého práva. Sevřená pěst drtí hákový kříž a pod ní jsou verše: „Náš první máji, nevyleti dnes střelný prach vzteku, všude umístěný, ale kdo strachy nezalez, doutnák má dávno připravený . . .“ Výstavu prací malíře Jaroslava Lebedy uspořádala galerie Vincence Kramáře na podzim 1980. Ale vraťme se k Jelínkům.

„Krátko před půlnocí se ozval zvonek u dveří. Všichni se vylekali — kdo to jen může být? — dům je už jistě zamčený, tak ztichli, ale neotevřeli. Další zvonění. Friedovi jdou do vedlejší ložnice, Fučík s nimi, odhrouzlatí a dívají se z okna. Je to asi metr nebo půl druhého nad zemí, naproti ohrada nějaké stavební firmy, vlevo pod ní park Jezerka, hotová džungle. Pod vedlejším oknem stojí jeden člověk, tudy by se dalo zmizet, stačil by jediný výstřel, možná ani nebude nutný, a pár skoků mezi stromy. Fučík má u sebe dvě pistole, říká jim „moji miláčkové“, nosí je v našitých vnitřních kapsách podél stehů v rozkroku. Teď má pistole v ruce, ale váhá.“

Gestapáci vylomili dveře a hrnou se do kuchyně. Je jich snad osm. Křičí, aby všichni zdvihli ruce a dělají osobní prohlídku. Vtom Fučík vyšel z ložnice a taky s rukama nad hlavou. Pistole už neměl.“

Existuje ještě jedno nepřímé svědectví, popsané v knize G. Fučíkové: „ . . . Böhm seděl u stolu nohu přes nohu a pokyvoval hlavou, jako by říkal: Ano, tak jsme ho zřídili, že ho ani vlastní žena nepoznala. Pak otevřel zásuvku, vyňal z ní dva revolvery a položil je na stůl — „Když bydlel doma, tak tohle znáte!“ Jak bych je neznala! Julek je nosil s sebou, u Baxů je ukládal do zásuvky psacího stolu, a přicházel-li k Jelínkovům nebo k Rybářovým, pokládá je vždy na noční stolek. — „Neznám, můj muž nikdy nic takového neměl,“ odpověděla jsem pevně.“

Když to čtu, napadá mě jedině: z nočního stolku není věru do postele daleko a pravdu má asi pan profesor Černý, že „Fučík sám nechce být přistižen se zbraní u sebe, na to je smrt“.

Předehra

Dvacátý čtvrtý duben připadl v roce 1942 na pátek. Lidé si ráno v Českém slově přečetli, že Adolf Hitler poděkoval státnímu prezidentovi Háchovi za sanitní vlak, který od něho dostal k narozeninám, že britské rychlé čluny byly z francouzského pobřeží vyhnány zpět do moře. Při pokusu o průlom do Oloněcké šíje padlo podle finských zpráv 14 tisíc bolševiků a německá letadla podnikla pumový útok na zbrojovku ve Stalingradu. V Prozatímním divadle se za režie Aleše Podhorského konají poslední zkoušky na premiéru Hausmannovy Lilofee s Lídou Baarovou a Jiřím Dohnalem, režisér Otakar Vávra natáčí právě s Natašou Gollovou nový film Okouzlení. Je teplý den, jaro toho roku začalo tak vehementně, že listonoš při pochůzce mezi Spáleným a Zásušním mlýnem u obce Žižkovo Pole na Přibyslavsku zabil již první zmiji; nad Hanou se objevila hejna čápů; v lesích na Strakonicku byly nalezeny první letošní hříby.

Večer se Pražané chystají do Národního divadla na Dalibora nebo do Komorního na Kateřinu, kino Kotva hraje italský velkofilm Alcazar, v kině Lucerna Jan Pivec předvádí, že Muži nestárnou a Večerník přináší senzační zprávu, že pražský velkokavárník Drahňovský, majitel podniku U Nováků, byl odsouzen za keřasování s lihovinami k šestiměsíčnímu vězení a k pokutě 1 milión korun.

Gestapácký komisař Böhm je toho dne po poradě s vedoucím protikomunistického oddělení Leitmerem v Petschkově paláci pověřen, aby zatkl Jana Vyskočila, eventuelně též členy závodní buňky KSČ u Junkerse. Zátah se má uskutečnit u vršovického biografu Na Mičánkách (dnes kino Práce), kde se po skončení filmu Na tý louce zelený konfident Dvořák s Vyskočilem sejde a teprve pak se bude v akci pokračovat.

Na cestě z Bredovské do Vršovic míjejí gestapácká auta budovu Čs. rozhlasu nad vinohradským tunelem ve chvíli, kdy se začíná vysílat Novákův Triptych pro varhany se sólistou Wiedermannem.

„Ve dvou osobních autech jsem se odebral na schůzku pod vedením Leitmerovým a s dalšími šesti úředníky (rozuměj: gestapáky, připomíná G. Fučíková ve Vzpomínkách, když cituje z výpovědi Böhma). Byli mezi nimi: kriminální tajemník Zander, tajemník Dümichen, kriminální zaměstnanec Friedrich, dr. Gans a český policejní orgán Negr. Řekl jsem Leitmerovi, že bychom měli nechat auta před továrnou Orion a odtud jít na místo schůzky. Leitmer byl jiného názoru a nechal stát auta před vilou stavitele Kubíka z Prahy XII., Benešovská ulice. Odtud jsme se odebrali k biografu Na Mičánkách. Pět minut před 22. hodinou se dle ujednání dostavil Dvořák. Program skončil asi o 22.15. Ale také potom nepřišel k Dvořákovi ani Vyskočil ani kdo jiný, kolem 22.40 jsme místo schůzky opustili a odjeli do Petschkova paláce, kam podle úmluvy přišel ve 23 hodiny také Dvořák. Na moji otázku, proč se schůzka neuskutečnila, vyslovil názor, že snad bylo něco prozrazeno a že k němu již není důvěra. Poznamenal jsem, že Dvořák asi úmyslně nechtěl, aby se schůzka uskutečnila, a proto udal nesprávnou dobu. On se bránil a řekl, že by bylo nejlépe, kdybychom hned zatkli Jelínka v jeho bytě, aby tak bylo ve věci zjednáno jasno. Nato vznikla delší debata a pak bylo usneseno, aby Jelínek byl ihned zatčen. Kolem půlnoci bylo stejnými úředníky provedeno Jelínkovo zatčení v jeho bytě na Pankráci.“

V pražském rozhlase je v tu dobu na pořadu vážná hudba před půlnocí v podání Velkého rozhlasového orchestru. Ale zpět k Dvořákovi: Gestapo nasadilo Dvořáka jako svého konfidenta č. 26 na podzim 1941 do Junkersky (tam, kde je dnes vysočanská Pragovka). Podařilo se mu navázat styk s vedoucím komunistické buňky Bartoněm a jeho prostřednictvím se už v březnu 1942 seznámil s Jelínkem a pak i se spojkou k ilegálnímu vedení KSČ Janem Vyskočilem (nikoli Josefem, jak se mylně uvádí na pamětní desce v Benešovské ulici č. 23). Dvakrát se s ním sešel a na třetí schůzku Vyskočil nepřišel, protože z okna Kubíkovy vily, kde se skrýval, viděl, jak gestapáci jdou k biografu Na Mičánkách. Dostali ho až později, když byly postupně „odhalovány“ ilegální úkryty. Zatčení byli i paní Kubíková se synem a popraveni byli za hejdrichiády.

O konfidentu Dvořákovi se zmiňuje také „Reportáž“ (ačkoli Fučík byl zatčen před jeho odhalením!): „*Důvěru soudruha Bartoně získal — provokatér. Jmenoval se Dvořák. Jemu svěřil soudruh Bartoň i jméno Jelínkovo — a tak se rodina Jelínkových dostala do zájmu gestapa. Ne pro hlavní úkol, který dobře plnila po dva roky, ale pro jedinou drobnou službu, kterou jen krůček vybočila z konspirativních povinností. A že se v Petschkově paláci rozhodli zatknout Jelínkovy právě té noci, kdy jsem měl u nich schůzku, a že pro ně přišli v takové síle — to už byla docela náhoda. Nebylo to v plánu, Jelínkovi měli být zatčeni až druhého dne, jelo se vlastně skoro z rozvernosti, trochu „na vzduch“ po úspěšném vybrání buňky u Junkersů. Naše překvapení z příchodu policie nebylo o nic větší, než jejich nad tím, že mě tam našli.*“

Tady něco nehraje. „Reportáž“ řadí likvidaci buňky v Junkersce před zatýkáni u Jelínků, kdežto Böhm líčí události té noci poněkud jinak:

„*Do osmi hodin ráno bylo zatčeno asi 14 nebo 16 osob, jejichž jména sdělil Dvořák jako jména členů závodní organizace, a všichni byli dopraveni do Petschkova paláce. Sem musím také vsunout, že i konfident Dvořák byl formálně zatčen a jako vězeň konfrontován s Bartoněm a jeho členy . . .*“ (Bartoň později vyskočil z okna Petschkova paláce a zabil se.)

V této souvislosti Václav Černý píše: „*Konfident se může do konspirativní sítě vloupat jen na jejím místě nejslabším, nejnespolehlivěji zajištěném; a kde bylo v síti toto slabé místo? — slabé neopatrností, neobezřetností, nezkušeností nebo ledabylostí toho nebo těch, kdo v něm stáli a je zajišťovali — aby je mohl konfident objevit a přivést k němu nepřitele jako do průlomu, z něhož bude pak dobyto celé pevnosti?*“

Proč byl malý byt prostých, ale lidsky vzácných manželů Jelínkových proměněn takřka v průchodní dům, v „*locum publicum*“ stranické konspirace, tak říkajíc v jakousi konspirační „úřadovnu“?

V tomto bytě, ač bez viny hostitelů, byla porušena základní pravidla konspirativní činnosti a spáchán lehkomyšlný omyl, a v konspiraci je omyl horší než hřích. *Ilegální práce zde byla provozována jako nadšené amatérství. Revoluce tu degradovala na sváteční výlet s přáteli, lehkomyšlné bouřliváctví jarních měsíců.*“

A ještě jedno svědectví. Není tak obsáhlé, o to však lapidárnější. Spisovatel Vladislav Vančura se v rozhovoru s hercem Plachtou dávno před svým zatčením užasle ptal, „*proč je Fučík v Praze? Nemá tady co dělat, když je v ilegalitě! To je od něho velká neopatrnost!*“

Zrada

Co všechno se odehrálo v noci z 24. na 25. dubna 1942? Zdá se, že už nechybí svědectví o skutečnostech, od nichž letos (1985) uplyne třiadvacet let, ale mnohé přece jen zůstává zahaleno tajemstvím.

Byla to pouhá náhoda, že se druhý den objevilo v novinách jméno Julia Fučíka, byť v docela jiné souvislosti? Sobotní vydání Českého slova, které se tisklo v Melantrichu právě ve chvílích prvních výslechů, přineslo totiž na první stránce obrázek z Junkersky s textem:

„*Domovina posiluje frontu, neúnavně pracují muži i ženy na výrobě bojových letadel.*“ — A denní zprávy oznamují, že „*11. května bude v Lucerně uspořádán jubilejní koncert k uctění památky Julia Fučíka*“. Jde sice o hudebního skladatele, který by se v tom roce dožil sedmdesáti let, ale jméno Julia Fučíka, strýce zatčeného, se v kratičké zprávě opakuje dokonce třikrát.

Zanechme však spekulaci a vraťme se k reálnému svědectví. O prvních hodinách po zatčení si nyní povídáme s pamětníky nad vánočním čajem.

„*Napřed odvezli od Jelínků muže a pro ostatní se museli vrátit. Když je odváděli na ulici, ušli k autu dobrých třicet kroků, tedy dost času, aby předtím, než gestapáci vyrazili dveře, mohl někdo zmizet oknem. V té chvíli snad všichni mysleli především na Fučíka.*“

Odvezli je do Pečkárny v Bredovské ulici a hned k výslechu. Chtěli vědět, co všichni u Jelínků dělali. Riva Friedová řekla, že pili čaj a povídali si s Marií Jelínkovou o vaření, ona znala dobré recepty, a že tedy neví, o čem se bavili mužští, neposlouchali je. Tak se gestapáci ptali, kdo je ten vousatý — „*Profesor Horák*“. Několikrát se na to ptali a teprve k ránu jim s bitím řekli, že je to Fučík. Už to věděli.

Brzy po ránu se na Čtyřstovce v Pečkárně objevila i Gustina, zřejmě ji našli doma v dejvickém bytě, a též tam byli lidé v montérkách, asi z Junkersky. Výslechy a bití trvaly pak celý další den až do večera, kdy všechny odvezli na Pankrác do věznice. Těžko říct po tolika létech, ce se dělo dál s ostatními, kdo promluvil první, kdo snad zradil . . .“

V „Reportáži“ je zpočátku také hodně otazníků: „*Přivádějí Mirka a manžele Jelínkovy a manžele Friedovy — ano, to vím, ti byli žel, zatčení se mnou. Ale proč je tu také Pavel Kropáček, kunsthistorik, který pomáhal Mirkovi v práci mezi inteligencí? Kdo o něm věděl kromě mne a Mirka? A proč mi tento dlouhý mladík s rozbitou tváří naznačuje, že se neznáme? Vždyť já ho opravdu neznám. Kdo je to vlastně? Štich? Doktor Štich? Zdeněk? Ale bože, to znamená skupinu lékařů! A kdo o ní co věděl kromě mne a Mirka?*“

Mnohem víc otázek ještě přisuzuje „Reportáž“ Fučíkovi, ale právě tak se čtenář může ptát: Odkud Fučík zná jméno Šticha a dalších, které prý nezná, proč vzápětí jmenuje Vančuru, profesora Felbra a jeho syna, proč Bedřicha Václavka („*k nepoznání masakrovaného*“), Boženu Půlpánovou, Jindřicha Elbla, sochaře Dvořáka, kteří „*tvořili nebo měli tvořit Národně revoluční výbor české inteligence*“? Jak je možné, že Fučík s takovým klidem vše rozkrývá v motácích ještě před uzavřením spisů? V motácích, posílaných ven po gestapáckém dozorcí??

Odověď Fučíkova je krutě jednoznačná: Mirek zklamal. — „*Neměl jsem první dny v Petschkově paláci právě lehké,*“ píše Fučík, „*ale toto byla nejtěžší rána, kterou jsem tu dostal. Očekával jsem smrt, ne zradu. A ať jsem soudil jakkoli mírně, ať jsem uvažoval o všech polehčujících okolnostech a ať jsem si připomínal vše, co Mirek nevyřkl, nemohl jsem najít jiného slova: byla to zrada. Ne pouhé zakolísání, ne slabost, ne zhroucení*“

člověka k smrti mučeného a hledajícího úlevu v horečce, nic, co se dá omluvit. Ted' jsem pochopil, proč hned té první noci znali mé jméno."

Böhm (podle Vzpomínek G. Fučíkové) o první noci vypovídá: „Já sám jsem se zdržoval u Klecana, protože učinil plné doznání. Vedle svého jména Klecan také náhle řekl, že u muže s plnovousem jde o Fučíka, který je členem ústředního vedení ilegální KSČ, a že Klecan jednal jen z jeho rozkazu. Nato jsem se odebral opět do Leitmerova pokoje a oznámil mu, že muž s plnovousem je Fučík. Současně jsem vyzval Friedricha, aby Fučíka nebil. Když Fučík uslyšel, že Klecan vyrazil jeho jméno, pohlédl smutně a zároveň s opovržením na Klecana, jenž byl přiveden z vedlejšího pokoje ke konfrontaci a řekl pak doslova: Když nyní víte, že jsem Fučík, pak prosím. A přitom se vzdorně postavil . . .“

Poslední věty Böhmovy výpovědi působí spíš jako přepis filmového scénáře, ale mnohem závažnější je zjištění, že o konfrontaci není v „Reportáži“ ani zmínka, ačkoliv právě tím by Fučík nejprůkazněji podepřel své tvrzení o Mirkově údajné zradě.

Přijatelné vysvětlení nabízí Václav Černý: „Jisté by jasno zjednal původní výslechové protokoly gestapa. Existují-li ještě vůbec někde, stěží nám budou kdy k dispozici. Existují však výslechové protokoly komisaře Böhma, zatčeného u nás po květnu 1945 a odsouzeného našim soudem k smrti dne 30. dubna 1947, jenž o záležitostech Fučík-Klecan od samotného okamžiku jejich zatčení obšírně vypovídal. Upozorňujeme jen, že jediné směrodatné jsou záznamy jeho původních výslechů z roku 1945, naprosto nikoli protokoly s ním z roku 1946, tedy z doby ovlivněné již vyšlou „Reportáží“, ty jsou svědecky málo cenné.“

Ještě k otázce zrady — Fučík o Mirkovi: „Propadl zbabělosti a ze zbabělosti zradil. Neřekl si, že je lépe zemřít, než dešifrovat materiál, který u něho našli. Dešifroval jej. Vydal jména. Vydal ilegální byt. Přivedl agenty na schůzku se Štichem. Poslal je do bytu Dvořákova na schůzku s Václavkem a Kropáčkem . . . Stačilo několik ran, aby řekl polovinu toho všeho. A když už byl přesvědčen, že jsem mrtev a že už se nebude muset nikomu zodpovídat, pověděl všechno ostatní . . . Prohrál. Zběhl ze slavné armády a vydal se opovržením i nejspínavějšího z nepřátel.“

Strašné obvinění. Ale jak to všechno mohl Fučík tak dopodrobna vědět? Gusta Fučíková vzpomíná, že také ona v pankrácké věznici slyšela o smrti Fučíka, dokonce o jeho sebevraždě, a současně tvrdí, že ještě po šesti nedělích nevěděla, zda znají jeho jméno . . . ! To je zvláštní, když přece existují svědectví, že Fučíkovo jméno bylo vytukáváno do vězeňských zdí — a nejednou s výstrahou, aby se před ním nemluvalo.

Na pomoc vezmu opět Václava Černého: „Celá „Reportáž“ je od první do poslední stránky jevištěm palčivého zápasu dvou jmen: Fučík-Klecan, a v nich dvou principů: mravní síly a slabosti, hrdinství a zrady. A vůbec celá — a je úžasné, že si toho nikdo nepovšiml anebo všimnout nechce — se točí okolo jedné, jediné otázky: kdo z obou hned v den zatčení pod ranami gestapa promluvil první, odhalil identitu druhého a stržen tragickou logikou zbabělosti mluvil pod údery dál a dál, až pro naději přežít prozradil všechno, co věděl, tj. valnou část personálií i ilegálních tajemství II. ÚV KSČ i Revolučního výboru inteligence. Máme o tom jediné svědectví, Fučíkovo, a to je apodiktické a kruté a desetkrát se opakuje: Klecan, Klecan, Klecan. Je to tak bezvýhradné a nemilosrdně neodstíněné, že jsi stokrát v pokušení prosit Fučíka o slitování pro jeho nejvěrnějšího druhu . . . Ale Fučík je nelítostný: Klecan — zrádce!“

Tady by měla následovat obhajoba druhé strany: Klecana. Našla by se v nepřístupných a pečlivě tajených archívech. Částičku z ní otiskl v roce 1968 časopis Mladý svět, což se později stalo předmětem odvety prominentních vykladačů „Reportáže“, provázené touž nelítostnou záští, s jakou Fučík osočuje Klecana.

MS č. 28/68: — Lidé, kteří Klecana znali, mají pocit, že mu bylo ublíženo, že kdyby bylo možno vrátit čas, Klecan by se ospravedlnil . . . Byl spojen s ilegálním vedením komunistické mládeže. Do příchodu Heydricha bylo vedení rozbito a Klecan pomáhá členům druhého ilegálního ÚV při obnově sítě strany a mládeže. Spojuje se s Fučíkem a Lídou Plachou. Přes mučení a zostřené výslechy nezradil. Důkazem jsou stranické buňky a organizace mládeže ve Vršovicích, Nuslích, v ČKD, u Ringhofferů, na Kladensku, v Unhošti, spojení do Poděbrad atd., které i po jeho zatčení přetrvaly a pracovaly dál. Klecanovi se stala velká křivda. Byl odsouzen a popraven s Fučíkem.

„Reportáž“

Od zatýkání v bytě Jelínků uplynul týden. 1. května 1942 Zastupující říšský protektor SS-Obergruppenführer Heydrich umožnil velkorysým darem, aby třem tisícům dělníků a dělnic ze zbrojních podniků Protektorátu byla v zotavovnách Čech a Moravy poskytnuta zdarma dovolená na zotavenou — a ve čtvrtek 27. 5. byl na tohoto dobrodince spáchán atentát v ostré zatáčce Kirschmaierovy třídy, kudy se z Kobylis sjíždí k Pelc-Tyrolce. Téhož dne je vyhlášen výjimečný stav, začíná stanné právo a současně se jmenovitě-oznamuje, že v Praze byl vykonán trest smrti nad šestnácti občany, kteří buď poskytli úkryt policejně nehlášeným osobám nebo schvalovali atentát.

V pondělí 1. června byli podle rozsudku stanného soudu popraveni: 1. Vančura Vladislav, lékař a spisovatel, 2. Felber Viktor, vysokoškolský profesor, 3. Felber Julius, tajemník, a dalších patnáct občanů v Praze, devět v Brně. Následující den byla na Staroměstském náměstí uspořádána demonstrace 65 000 Pražanů proti Benešovi a do 19. června, kdy byl vypátrán (resp. vyzrazen) úkryt parašutistů v Resslově ulici pod Karlovým náměstím, bylo podle vylepených plakátů v Praze a Brně zastřeleno dalších 463 občanů, jako poslední toho dne též bývalý předseda vlády gen. Eliáš. Byly vyhlazeny Lidice a Ležáky a popravy i poté pokračovaly. Výjimečný stav trval až do července.

V atmosféře smrti zdí pankrácké věznice potily krev a na str. 126 čteme v „Reportáži“: „Bylo to jednou večer ve stanném právu. Dozorci v SS uniformě, který mě vpouštěl do cely, prohlížel mé kapsy jen tak na oko. — Co je

s vámi? ptal se tiše. — Nevím, řekli mi, že zítra budu zastřelen . . . “ Dozorce mu dal naději „snad ne zítra, snad později, snad také vůbec ne“ a kromě toho — přinesl papír a tužku, kdyby Fučík chtěl něco psát.

Nepsal hned, až když bylo stanné právo odvoláno, začal psát „Reportáž“. — „Jednotlivé listky dával dozorcí Kolínskému, ten je schovával na záchodě za trubkou k nádrži a pak je vynášel z Pankráce pod plátnem u víka aktovky.“ Tak popisuje G. Fučíková vznik „Reportáže“ a ještě taky vzpomíná, že někdy v lednu 1943 ji Fučík na Čtyřstovce v Pečkárně říkal, že píše.

Podle vlastního sdělení psal od července 1942 do června 1943, přičemž jeho vyšetřování bylo ukončeno 21. 5. 1943, kdy bylo proti němu vzneseno obvinění úředním soudním radou Kellrungem.

Kniha „Pláč koruny české“ to právem konstatuje slovy: Na Pankráci se tedy udál zázrak!

Současně Václav Černý vznáší jménem všech čtenářů „Reportáže“ požadavek, aby konečně bylo vydáno neustále odkládané faksimile původních motákových listků, nemá-li být tato kniha pokládána za beletrii, a upozorňuje na řadu anomálií, protismyslů a nemožností, které by měly být ve Fučíkově zájmu vysvětleny. Shrnu je do několika bodů:

1) Ačkoli se sám Fučík představuje jako čelný odbojový stranický činitel, ani na okamžik nebyl vězněn v izolaci, tj. na „samotce“.

2) Fučík píše o svých trvalých výsleších a zároveň o své paralelní funkci „hausarbeits“.

3) Ale jak mohl Fučík, byť stokrát hausarbeits, přijít k jistým úředně tajeným informacím?

4) Proč je Fučík volán „ke konfrontaci“ se zatčeným Zikou a později s Janem Černým, když zároveň tvrdí, že identita obou není již gestapu novinkou?

5) A potřebuje-li co osvětlení v nejvyšší míře, jsou to Fučíkovy vztahy ke Kolínskému a Böhmovi.

Těch otázek je mnohem víc. Sám si nedovedu vysvětlit, že „Reportáž“ líčí události a chování různých účastníků komunistického odboje z doby, kdy Fučík byl už ve vězení. A rovněž se ptám, jak je možné, že mluvil a tiskl si ruce s Vančurou a Eliášem těsně před jejich popravou a že o setkání se Zikou tvrdí „usmál se na mne svým širokým, milým úsměvem a řekl: Bud' zdrav, Julio!“ — když je svědecky prokázáno, že smrtelně zraněný Zika po zatčení vůbec nepromluvil a že naopak Fučík jej oslovil: Honzo! Tys tu taky?!

Trochu světla do temnoty, v níž je dosud zahalena pravda, vnáší G. Fučíková ve Vzpomínkách, ale je to velice podivné světlo: „Na Čtyřstovce mi Julek několikrát řekl, že s gestapáky hraje vysokou hru.“ Podrobně pak uvádí, jak „denně mohla vidat Julka a mohl mě i letmo políbit, téměř denně jsem měla možnost s Julkem promluvit.“

„Někdo se může ptát, jak je možné, že Julek si mohl dovolit mluvit jako málokdo, ale takový byl Julek,“ píše G. Fučíková a podrobně líčí scénu, při níž Fučík křičí na gestapáckého dozorce Pošíka: „Až to skončí, po nás se budou jmenovat ulice a vy v nich budete viset na kandelábrech!“ Pošík byl prý smělou odpovědí tak překvapen, že se zmohl jen na okřiknutí: „Fučíku, co si to dovoluješ!“

Jinde zas G. Fučíková vzpomíná, že „Julek Böhmovi namluvil, že míval dvakrát do měsíce schůzky v jakési hospůdce v Braníku. Böhm ho tam několikrát odvezl a čekal, že se někdo bude k Julkovi hlásit, ale nedočkal se . . .“ (??)

Nebo potvrzuje, že jiný gestapácký dozorce Leibner, „asi v létě 1942 přinesl Julkovi na Čtyřstovku noviny a od té doby mu je nosil pravidelně každý den.“ A dalšího dozorce, Václavíka, poslal Fučík dokonce ke svému nakladateli Girgalovi na Smíchov „s pozdravem a žádostí, aby mu dal pro Julka několik výtisků Boženy Němcové bojující . . . Václavík později vyprávěl, jak Girgala vylekal, když k němu přišel do prodejny a prohlásil, že je od Gestapa, ale honem to napravil ujištěním, že nejde zatýkat“. (!)

V gestapácké společnosti příliš „vysoká hra“, spíše však hazard, ne-li cosi horšího. Bud' my dneska nejsme už tak stateční, anebo že by současný režim v kriminálech byl o tolik přísnější než za války pod nacisty?

Deska

Zbytečně pátrám v dnešním plánu Prahy po Chittussiho ulici na Pankráci. Nacházím ji na rozhraní Dejvic a Podbaby, zatímco by měla být někde ve čtverci I 9. Jako mnoho jiných i ona byla přejmenována, teď je na ceduli U družstva Ideál. Tam jsou čtyři vchody do třípatrových družstevních domů, tvořících široké písmeno U. Pamětní deska je však v přilehlé ulici U družstva Repo mezi třetím a čtvrtým oknem. Naproti jsou teď obchody od Lahůdek až po Tabák. Vlevo od nich se skutečně do hloubi táhne park Jezerka.

Deska je umístěna v úrovni přízemních oken a oznamuje: „V tomto domě organizoval aktivní protifašistický boj vynikající komunistický novinář, člen II. ilegálního ÚV KSČ, národní hrdina Julius Fučík.“ Pod deskou je věčně zelený věnec.

Marně hledám v celém bloku jedinou zmínku, že tu taky bydleli Jelínkovi a Vysušilovi, kteří rovněž nacistickou okupaci nepřežili. Jejich jména se na desku už zřejmě nevešla.

„Od chvíle, kdy roku 1945 vyšlo první vydání „Reportáže psané na oprátce“, byl záměrně i cílevědomě budován oficiální kult, jenž velmi rychle dostoupil rozměrů skutečné apotheozy, která svým ohlasem překročila národní a státní hranice.“ Čteme v knize Václava Černého, který ještě svůj soud doplňuje: „Komunistický odboj nepostrádá přitom osobností velikých: za takové mám dr. Ivana Sekaninu, Jana Ziku, Vladislava Vančuru, Bedřicha Václavka, Jaroslava Kratochvíla. Proč byla před nimi dána mythizační přednost Fučíkovi?“ — ptá se profesor Černý a hned odpovídá: „Nebylo lze mládeži nabídnout hrdinu mládežnicktějšího než Julia Fučíka, byl jí prezentován jako vzor hodný jejího kultu, lásky a obdivu, samo ztělesněné mládí romanticky statečného, nadšeného, bojovně obětavého, uchvatně lyricky tragického. Žádná jiná z osobností komunistického odboje nenesla v podobné míře rysy mladické svůdnosti.“

Není tajemstvím, ač pamětníků valem ubývá, že i Gottwald měl zpočátku námitky proti připravovanému zveřejnění „Reportáže“ a podřídil se, až když opatrovníci Fučíkova odkazu vynesli triumf nejvyšší — že Moskva

blahosklonně svolila, „abychom měli taky aspoň jednoho hrdinu.“

Procházím domem č. 23 U družstva Ideál, zcela vlevo v bytě za pamětní deskou žijí dnes Pelátovi, ale pořád si nejsem zcela jist, že je to ten správný byt, okna za rohem se zdají příhodnější. Za nimi je vyrovnáno devět lahví vína a sektu, patrně na oslavu příchodu nového roku 1985, neboť je právě Silvestra. Nevím, možná všechno bylo a je úplně jinak.

Na svazích Jezerky výskají děti radostí nad prvním sněhovým popraškem. Až skončí vánoční prázdniny, budou jim zas učitelé podle osnov vykládat o hrdinství, statečnosti, odvaze a obětech v druhé světové válce. Jistě i o Fučíkovi. Sotva jim však řeknou, co doporučuje pan profesor Černý v knize „Pláč koruny české“:

„Zjednat v záležitosti Julia Fučíka úplně jasno přísluší naší komunistické straně a je zároveň její striktní povinností, a to tím spíše, že v přítomné chvíli úplnou pravdu ve věci již drahnou dobu zná.“

Leden 1985 (k osmdesátinám profesora Václava Černého)

(Otištěno bez vědomí autora)

MILAN HÜBL

DISKUSE

Východní Slovensko — rusifikace nebo slovakizace?

„K vojenské a politické okupaci naší země se přidružuje sovětizace národní i kulturní. Je to pocítováno nejpalčivěji ve Východoslovenském kraji. Řecká pravoslavná církev byla násilně obrácena na ruské pravoslavi a podrobena svrchovanosti moskevského metropolity. Duchovní a biskupové, kteří odmítli se obrátit, byli uvězněni a zlikvidováni. Z ukrajinských škol se staly školy ruské, ukrajinská univerzita v Prešově je nyní univerzitou ruskou. Je možné, že polovina Slovenska bude prohlášena ukrajinskou sovětskou republikou . . .“

Dominik Tatarka v anketě k budapešťskému kulturnímu fóru (A Besieged Culture. Czechoslovakia Ten Years After Helsinki. Stockholm-Vienna 1985, str. 108. — Originál anglicky, překlad red. Listů.)

Nechtěl jsem očím věřit, když jsem si přečetl tato tvrzení svého dávného přítele Dominika Tatarky ve sborníku adresovaném budapešťskému fóru. Ač nerad, musím s ním vyslovit nesouhlas v tom, jak líčí situaci na východním Slovensku a tamní národnostní poměry v současnosti, o to více, že jsem letos v této části republiky pobýval, viděl jsem jak Prešov, tak Svidník, Bardejov, Bardejovské kúpele i mnohé horské vesnice pod Dukelským průsmykem — od Vyšného Komárniku přes Hunkovce, Bodružal až po Ladomirovou.

Nevím, kdy byl Dominik Tatarka naposledy na východě, ale muselo to být už dávno, když jako současný stav líčí něco, co se dělo počátkem 50. let, a vůbec nezaznamenává další vývoj i změny, které tam mezitím nastaly, nebo dokonce tvrdí něco, co vůbec nikdy nebylo. A už vůbec neodpovídá jeho líčení národnostních poměrů na východním Slovensku: trend je právě obrácený, jak chci doložit na faktech.

Akce „P“ — převod k pravoslaví — vskutku proběhla tak, jak uvádí Dominik Tatarka, velmi politováníhodným způsobem na počátku padesátých let. (Obdobná akce tehdy proběhla také na druhé straně Karpat ve východním Polsku, kde bylo při potírání banderovců milión Ukrajinců rozptýleno převážně do západních oblastí Polska.) Jenže mezitím byla u nás

činnost uniátské církve obnovena a většina věřících se k ní na východním Slovensku vrátila. Stačí projít těmi dřevěnými kostelíky v karpatských údolích a rusínských dědinkách nebo se podívat do biskupské katedrály v Prešově, abychom se přesvědčili, že jsou zase řeckokatolického ritu. Staré texty jsou tam v staroslovenštině a ukrajinštině psané azbukou, nové texty jsou v ukrajinštině psané latinkou, nebo v Prešově a Bardejově i slovensky. Bohoslužby probíhají v ukrajinštině pronášené místní rusínskou výslovností a někde, např. v Prešově i slovensky, ale nikdy ne rusky.

Univerzitu v Prešově Ukrajinci, už vzhledem k malému počtu, nikdy neměli a již proto — navzdory Tatarkovu tvrzení — se z ní nemohla stát univerzita ruská. Slovenská univerzita Pavla Jozefa Šafaříka (sidlíci v Košicích) má v Prešově filozofickou a pedagogickou fakultu, samozřejmě slovenskou. Katedra ukrajinistiky na pedagogické fakultě připravuje učitele ukrajinských základních škol na rusínských vesnicích; po absolvování těchto škol jdou žáci do slovenských odborných škol a učilišť či gymnázií ve městech, takže mladá ukrajinská generace je do značné míry dvojjazyčná.

V duchu ústavního zákona o postavení menšin jsou v okresech s ukrajinským obyvatelstvem úřední nápisy a vyhlášky ve slovenštině a ukrajinštině (a ne v ruštině!), Ukrajinci mohou na úradech (MNV, ONV) své věci vyřizovat v ukrajinštině, slovensko-ukrajinské nápisy jsou rovněž na většině obchodů i provozoven služeb. Týká se to zejména okresů Bardejov a Humenné. Ukrajinské národní divadlo hraje ukrajinsky, každoročně ve Svidníku probíhá festival Dny ukrajinské kultury a je tam i Muzeum ukrajinské kultury. Tedy žádná rusifikace Ukrajinců, natož Slováků, na východním Slovensku.

Národnostní změny však přesto v poměrně velkém rozsahu na východním Slovensku probíhají, byť v jiném směru než se domnívá Dominik Tatarka. Nejlépe bude dát slovo mluvě číselných faktů na základě všech sčítání lidu, která v republice proběhla a porovnat si vývoj početnosti ukrajinské menšiny od roku 1921 až do roku 1980.

1921	1930	1950	1961	1970	1980
88 970	95 359	48 231	35 435	42 238	39 260

Historická statistická ročenka ČSSR,
Praha 1985, s. 630

Myslím, že mluva čísel je přesvědčivá. Dá-li se odhadem stanovit, že v roce 1938 bylo na Slovensku okolo 100 000 Ukrajinců, bylo jich v roce 1980 necelých 40 000, čili pokles o 60 procent. Největší úbytek nastal hned po r. 1945, kdy na základě dohody mezi SSSR a Československem o odstoupení Zakarpatské Ukrajiny Sovětskému svazu měli obyvatelé Zakarpatska možnost optovat pro Československo a východoslovenští Rusini pro SSSR. Poté došlo k výměně obyvatelstva a přesídlení. I tím počet Ukrajinců na východním Slovensku proti první republice poklesl.

Vývoj početnosti Ukrajinců na východním Slovensku od roku 1950 má dosti zvláštní křivku: do roku 1960 klesá, v šedesátých letech i při vysoké porodnosti tamního obyvatelstva mírně stoupá, a od roku 1970 dodnes klesá. Důvody? Především migrace z vesnic do měst a průmyslových středisek se slovenskou většinou (Prešov, a zejména Košice, kde počet obyvatel od roku 1980 za pět let vzrostl o 10 % na 220 000), smíšené sňatky Ukrajinců se Slováky a přitom příklon ke slo-

venské národnosti. Většina ukrajinských rodičů ve městech a smíšeném prostředí posílá děti do slovenských škol středních i vysokých, takže nejen absolutně klesá počet obyvatel ukrajinské národnosti, ale ještě rychleji přibývá ukrajinských dětí, které chodí do slovenských škol. Bude-li tento trend pokračovat do roku 2000, zbude na východním Slovensku nepatrný počet Ukrajinců a většina mládeže se ve slovenském prostředí asimiluje.

Miro Kusý v této souvislosti mluví o ekonomické, sociální, kulturní a jazykové homogenizaci národa a je ve své úvaze „Slovenský fenomén“ (viz Listy č. 5/85 s. 28 — Pozn. red.) rozhodně blíže skutečnosti než Dominik Tatarka.

Rusifikace východního Slovenska je tedy prokazatelně fikcí, škoda, že na ni Tatarku nikdo včas neupozornil. Považoval jsem za nutné, když již spatřila světlo světa, upozornit na její neprůkaznost. Vůbec se mi zdá, že se rozmáhá metoda uvažování podle hesla „tím hůře pro fakta“, a ta je vždy scestná, ať už se k ní uchýlí Maďar, Slovák nebo Čech. Jen strážlivá analýza skutečných poměrů založená na statistických, demografických a sociologických rozborech nám může vyjevit stav věci, jak skutečně jsou a ne jak je chceme vidět. Dobereme se jí? Už by byl nejvyšší čas, fantazie nás k ničemu dobrému nedovedou.

Praha, listopad 1985

(Otištěno bez vědomí autora.)

Bude líp! (?)

Rozhovor Evy Kantůrkové s Milanem Šimečkou

Tve „Obnovení pořádku“ se stalo slavnou knihou. Mně je na Tvých kritických studiích sympaticke, že se na politiku nedíváš její optikou, ale optikou vlastní, lidskou. Tak ustavičně narušuješ stereotypy názoru. Dojímá mě smutek, s nímž popisuješ náš svět, smutek víc než hněv. Lidský způsob je asi ten jediný osvobodivý, jak reflektovat náš svět. Mam pro tvou přemýšlivost mnoho otázek.

Poslední věta „Obnovení pořádku“ vyslovuje vlastně naději. „Část světa, která sama sebe nazvala reálným socialismem, má před sebou rozhodně zajímavé dějiny.“ Tos napsal v roce 1977. Od té doby se stalo skutečně mnoho zajímavého. Na rok se prosadila Solidarita a byla potlačena. Nedala se zkrusit Charta 77. Tebe zavřeli, což taky patří do těch zajímavých dějin. Ted' se pro nas úplně nově rodí „fenomen Gorbačov“, jak současný možný pohyb ošklivým jazykem nazvali intelektualove. Moje otázka zní: proč v dnešních staronových podmínkách a po všech svých zkušenostech volíš z dvou dnes zakladně proti sobě vyhrcovaných možností — system je reformovatelný, system je pouze zničitelný — tu první?

Je to tak zřejmé? Do této chvíle jsem se domníval, že jsem se přímé odpovědi na tuto otázku úspěšně vyhýbal. Ne z nechuti k přímým odpovědím. Spíše z nechuti k systémovému pohledu, k těsnání národního a sociálního života do více či méně přesně popsaného systému. Sám jsem asi také přispěl k popsání systémových znaků toho, co tu máme, vždy jsem však měl přitom pocit, že to není to hlavní, že život v této zemi je sice stěsnán systémovými hranicemi, že však jeho konkrétní podoba má své prapříčiny v naší dějinné anamnéze, v převažujícím stylu života, v politické, mravní a kulturní tradici. Líbí se mi, jak tohle všechno vysvětluje svým západním tazatelům György Konrád. Říká, že komunismus (není úžasné, že tomu říkají na Západě stále komunismus?) je především historický fenomén. To znamená, že tady se sběhlo všechno, jak se sběhlo, hlavně proto, že jsme vytvářeli historické okolnosti pro souběh našich osudových momentů. Neměli bychom myslet pořád jen na okolnost, že celý náš prostor střední Evropy byl po válce vystaven sovětskému vlivu. Finsko bylo také vystaveno sovětskému vlivu. Hlavní je, že jsme se historicky dopracovali ke zralosti hrušky, která potom spadla.

To je pohled, který prožívám i při hodnocení naší systémové současnosti. Ve stejném systému žijí jinak Maďaři, Poláci a Němci v NDR. Žijí jinak ne proto, že by reformovali systém, ale proto, že do něho vstoupili jako Maďaři, Poláci a Němci a že na to nezapomněli. My máme ovšem nejlacinější pivo. Praktický smysl tohoto přístupu spočívá v tom, že je optimističtější a že nikoho nezabavuje zodpovědnosti za národní osud, ani mocné ani bezmocné. Systémový přístup vnucuje člověku trpné vědomí, že systém je systém a nic se s tím nedá dělat.

Otázkou zničitelnosti systému se nezabývám. Volba mezi zničitelností a reformovatelností systému je skutečnou volbou jen teoreticky. Jistě, jistě, nic netrvá věčně, ani politické systémy. V dnešní Evropě jsou

politické systémy natolik opevněny a natolik střeženy supervelmocenskými ručiteli, že prostě nemám dost fantazie, abych si dovedl představit nějaké zásadní přeorání zakořeněných systémů. Ničení systému vždy nějak souviselo s válkou, v Evropě tomu tak bylo naposledy před čtyřiceti lety. Nepochybuji o tom, že i příští válka by pořádně otrásla existujícími politickými systémy. Vidím to jasně před sebou: hrstka zblblých a zchromlých mutantů se schází v jakýchsi páchnoucích rozvalinách a usnáší se na politickém systému, jaký dějiny ještě neznaly. Kdykoliv čtu, jak se někdo zabývá možností zničení zdejších systémů, mám chuť mu poradit, aby se za tím účelem vydal rychlým pochodem na Moskvu, ale osobně, vlastním autem, případně s manželkou a dětmi.

Systémy se ničí dnes již jen v Africe, Jižní a Střední Americe. A ani tam na to není zvlášť vášný pohled. Zbylí revolucionáři jsou v Evropě trapným anachronismem, zabývají se zabíjením rukojmí a kladením výbušnin na pro ně bezpečných místech.

Já proto uvažuji raději o reformovatelnosti, lépe řečeno o historické proměnnosti systémů. Zde se mohou opírat o fakta a pozorovat dění. Systémové myšlení však skrývá před námi i to, co se změnilo. Vždyť je nepochybné, že se Sovětský svaz i východoevropské země v posledních třiceti letech značně změnily. Změnil se především řád lidského života uvnitř systémů, ona dimenze malých dějin. Jen naše generační paměť nám o tom podává dostatek důkazů. Nebo se ti zdá, že jsme toho zažili málo? Pod tlakem systémového myšlení jsou někteří lidé ochotni vzít do úvahy historické proměny až tehdy, když se projeví spektakulárně, byť nevýznamně. Třeba když v Národním shromáždění někdo vstane a prohlásí, že bude z příkazu svého svědomí hlasovat proti připravenému usnesení. Jak všichni víme, i to se už v rámci systému stalo.

Řeknu ti upřímně, že už nestojím velmi o to, abych byl po druhé v životě přítomen ničení systému. Ta věc má svoje nepěkné zákonitosti a na to, abychom se jim vyhnuli, nemáme vhodného krále, jako měli Španělé.

Budu Tě ještě citovat: Tvůj závěr v „Obnovení pořádku“ říká, že porážkou roku 1968 „bylo v Československu pouze odloženo na pozdější dobu rozhodující dějství zápasu o evropskou podobu socialismu“ a že „je to zápas o humanizaci revolučně vytvořené hospodářské a sociální struktury“. Podtržení slov jsem provedla já, tím je taky dáno, nač se chci ptát. Nejdřív mi dovolu optat se takto: je ve vnitřních možnostech oně „struktury“ její humanizace? Je proměna nehumánní totality této struktury pouze věcí vývoje, času a lidské praxe uvnitř ni?

Uvědomuji si nyní, že jsem slova „humanizace“ použil s poněkud lehkým svědomím. S tímto slovem jsem měl zacházet opatrněji, vkládáme do něho příliš vzácné obsahy. Proto dnes raději používám slova „zesluštění“. Skutečně si však myslím, že zesluštění naší nepřijemné totality je „věcí vývoje, času a lidské praxe.“ V revolucích, které vzešly z válek, tomu tak zatím vždy bylo. Podivné, že to říkám právě já, ne? Vždyť ještě před týdnem si pro mě zase přišli a zastřeně mi vyhrožovali, že by mě mohli zavřít zase. Jenže moje paměť mi říká, že tomu není ještě tak dávno, co byly u nás na šibenici uškrceny desítky naprosto nevinných lidí a nikdo tehdy neběhal po přátelích, aby se podepsali na listinu rozhořčeného protestu. Při pohledu na Sovětský svaz by se nemělo zapomínat, že za Stalina to byla země hrůzy, jejíž děsivost už ani nejsme schopni reflektovat. Tuhle jsem kdesi četl, jak Bulat Okudžava až neuvěřitelně stoicky vzpomíná na svého zastřeleného otce a na matku, která prožila léta v lágru.

Ideologický přístup je vždy nehistorický, vystupuje z času a žije se jenom z přítomné dimenze. Tím ovšem nechci říci, že čas stírá všechny viny a léčí všechny rány. Co si však počneš s mravním soudem nad takovými jevy jako je revoluce, občanská válka, vystěhování celých národů, ničení inteligence atd. Dnešní francouzská republika je historickým pokračováním systému, který zavedla revoluce. Lidem v ní stínali hlavy jak na běžícím pásu a dav vítal nadšeným řevem krev, která se valila z krčních tepen. Je celkem možné, že po stu letech se budou i Rusové považovat za odvěké zastánce svobody svědomí a tolerance k těm, kteří myslí jinak. Posledním velkým ruským románem, který odráží děsivé tragično občanské války, je Pasternakův Živago. Avšak sovětský film má už po celá desetiletí k ruské revoluci stejný vztah, jaký měl Dumas k revoluci francouzské, ne nepodobný tomu, jaký mají americké westerny k válce Severu proti Jihu.

Pro naši generaci to samozřejmě není žádná útěcha, chci jen konstatovat, že s časem, kterým se vzdalujeme od prvotní krutosti válek a revolucí, se zvyšují možnosti zesluštění, možnosti svobody a tolerance. Tento proces se mi jeví ovšem jako zápas, a ne jako samovolná historická nutnost.

Mocenskou totalitu vnímají různé vrstvy obyvatelstva různě. Kde se například intelektuál vzpouzí pod náhubkem a umělec si řeší mravní dilema, zda vyslovit pravdu nebo se přizpůsobit požadavku ideologie, tam mohou být celé sociální vrstvy spokojené, že mají své jisté. Pozorovala jsem nezaměstnaného britského horníka, kterého k nám odbory pozvaly s rodinou na dovolenou, ukazovali ho v televizi. Poskytli mu jisté, co našim horníkům není běžně k dispozici, ale i tak jsem musela zřetelně vnímat, že si ten člověk vysoko cenil sociální jistoty u nás platné. Pomyslela jsem si, že by mu možná nevadilo, být k nám přesazen z liberální demokracie a platit za možnost pracovat tím, že se stane součástí „mlčící většiny“, jak o tom píšeš v „Kruhové obraně“. Optám se: má režim svou sociální základnu, z níž objektivně odvozuje svou oprávněnost?

Podezřelé je, že žádný z těch britských horníků, kteří obdivují naše sociální jistoty, se k nám nepřestěhuje natrvalo. Všichni ti, kteří by třeba i přišli na myšlenku, že by se mohli odstěhovat k nám, podvědomě cítí, že by si nezvykli na to, nač jsme si zvykli my. Nestali jsme se asylovou zemí nezaměstnaných a ani se jí asi nestaneme. Já si však umím představit, že mnozí z těchto návštěvníků celkem upřímně obdivují naši plnou zaměstnanost a jistou sociální bezstarostnost. Já zase odmítám podceňovat destruktivní nezaměstnanost na Západě a přizvukovat masově rozšířenému přesvědčení u nás doma, že ten, kdo pracovat chce, ten si práci vždycky najde. U nás mají lidé jiný prožitek sociálního bytí, nevěří ani dobře miněným radám emigrantů. Něco jsem o tom všem četl a snažím se poctivě pochopit tamější sociálně psychologické reakce.

Když přijdeš ve společnosti tvrdé soutěže o místo, neubráníš se asi pocitu, že jsi selhal. Chlap se musí cítit v takové situaci uboze, žena mu nadává že je „Versager“ a že nedovede uživit rodinu. Tady asi začíná vnitřní destrukce. Nejde přece jen o to, že dnes hlady nikde v Evropě neumřeš. Nás taky povyhazovali ze zaměstnání, byly nás desetitisíce, ale koho by tehdy napadlo považovat to za důkaz vlastní neschopnosti. Spíše naopak, sociální okolí to bralo také tak. Pamatuji se, jak jsem v těch letech pozoroval Prečana ve funkci šatnáře v jedné pražské vinárně. Vykonával svou práci s jistou noblesou a bez známek ponížení. Pohyboval se čile, měl se mile a důstojně k hostům, se zdvořilými pokyny v cizích řečech je odváděl ke stolům a uměřeně děkoval za tuzéry. S kuchařem, s barmankou a s číšníky byl kamarád. U nás nemusíš pády doktorů mezi dělníky nikomu vysvětlovat, lidi to znají ještě z padesátých let. Z psychologického a sociálního hlediska je na Západě asi těžší změnit se z universitního profesora v umývače oken nebo topiče v kotelně.

Máme mnoho odlišných sociálních prožitků. Zvykli jsme si například na nižší standard a víme všichni, že je zbytečné se zabývat myšlenkou na safari ve východní Africe. Na Západě ničí asi dost lidí pomyšlení na to, co všechno se dá za peníze pořídit. U nás nejsou tyto možnosti tak okaté. Jistý luxus můžeš sice pěstovat také, ale jen do té doby, než tě udá soused v domě.

Naši sociální jistotou je podstandardní navyklost, ono obecně rozšířené vědomí, že nějak se vždy protlučeme. Samozřejmě to neplatí naprosto o všech lidech, ale většinou to tak asi je. Náš průměr může jevit i známky sociální spokojenosti, když se přidružuje domácích srovnání. Znáám dost spokojených lidí, spokojenost těchto lidí je nezávislá na režimu, je to spokojenost s vlastním režimem, s tím, který ovládá malé dějiny. Třeba spokojenost nad tím, jak se člověk v této době zařídil, jak vyžrál na všechny katastrofy dějin, jak si umí vydělat, jak si dovede obstarat vše, co potřebuje, že má dobrou ženu, že děti studují . . . Dost této spokojenosti je, myslím, na vesnici.

To nemění nic na skutečnosti, že téměř všichni lidé remcají. Remcají i příslušníci mocenské elity, i na nejvyšších místech lze určitě zaslechnout náš nejnárodnější výkřik: panebože, to je systém! Objektivně však o tom všem nevíme nic, průzkumy spokojenosti se nekonají a projevy nespokojenosti nejsou povoleny. Ti lidé, kteří svůj relativní blahobyt odvozují přímo z charakteru režimu, spokojeni být musí, a ti ostatní? Možná, že jen někteří si vůbec takovou otázku připustí vážněji k srdci, jiní prostě žijí, co mají také dělat?

Strašili jsme se „osmdesátýmčtvrtým“, a přišel osmdesátýpátý. Dost lidí vidí v letošním roce předěl. Tys taky nástup Gorbačova přivítal se značným optimismem. Jsme nepochybně se Sovětským svazem svázáni natolik, že každý pohyb zde může být trestán odtamtud, ale každý pohyb tam může vyvolat pohyb tady. Na otázku je možná brzy, ale přece: domníváš se, že ona dramatická reforma, která se děje v Sovětském svazu, je součástí onoho „zápasu o humanizaci vytvořené . . .“ atakdál, abych jednu tvou větu necítovala dvakrát?

Použila jsi slov „předěl“ a „dramatický“. Podle všech známek a podle naší generační zkušenosti skutečně o dramatický předěl jde. Svědčí však o únavě, otrávenosti a apatii národního psychického fondu, že kromě opatrné zvědavosti žádné velké vzrušení mezi lidmi nepanuje. Pamatuješ se, jak se otrásaly dějiny po Stalinově smrti? Anebo se nám to jen zdálo? Bylo to tím, že jsme byli mladí? Možná, hlavně však nebylo tolik navyklosti a apatie ze špatných zkušeností, křivdy byly živé, lži mokvaly jak boláky a pravdy byly čerstvé. Lidi neměli tolik domů, chat a aut. Proto byl asi pocit dramatickosti dějinného okamžiku silnější.

Nu, vedle toho mám pocit, že nové sovětské vedení o dramatickosti okamžiku ani moc nestojí, jsou s tím špatné zkušenosti. Usilují především o rychlou a nedramatickou stabilizaci národního hospodářství, bez takových riskantních kroků, k jakým se odhodlali třeba v Číně. Zatím nebyla zpochybněna ani jediná lež minulého období, což dodávalo Chruščovovým krokům nejefektivnější doprovod.

I tak si myslím, že jde skutečně o historickou proměnu. Nová generace přináší do sovětské politiky vlastní zkušenost a není ochotna smířovat se s nehybným trváním jako zárukou stability. Praktické potřeby obrovské země ji samy postaví před otázky, které se budou jako vejce vejci podobat těm, které jsme si kladli v šedesátých letech. Určitě na ně neodpoví tak vášnivě, euforicky a lehkomyšlně, jak jsme na ně odpovídali my. To se dá pochopit, toto nové sovětské vedení nese na svém hřbetě příliš velký náklad globální zodpovědnosti. Bude to však zajímavé, velmi zajímavé.

V polemice s Milanem Kunderou jsi Rusko přiřadil k Evropě. Pocítila jsem to jako vysokomyslné. Ted' se děje z podnětů sovětského vedení v Evropě tolik důležitého, že jsem jako předem mrtvě narozené dítě neodložila nečteny ani návrh nové redakce programu KSSS. Program, pravda, není popsán skutečností, ale co může být pro skutečnost symptomatictější, než právě program monopolně vládnoucí strany? Sám sebe ten program prezentuje jako jakési moderní evangelium. Sovětské společenské uspořádání formuluje jako svébytnou civilizaci. Jeho pojetí (jejich) světa je myšlenkově ucelené až neprostupné, v uzavřenosti až bojovně zacílené. Vojensky, hospodářsky, sociální strukturou i ideologicky se rázně diferencuje od světa ostatního. Na každém řádku nepřestává zdůrazňovat komunistickou jinakost. Jeho myšlení je netolerantní, je vydělené, uzavřené do sebe, je neobecné. Nechci se optat, co je na tom evropského, to by bylo laciné a nespravedlivé. Evropského v tom dobrém duchu, o který nám jde, na tom není nic, avšak tento text programu není jedno a totéž, co je Sovětský svaz. Ptám se takto: jestli se dnes sovětská zahraniční politika obrací jako přátelsky otevřená k Evropě, jestli i Gorbačov vzpomíná evropský původ, není to spíš podlétem Evropy k poevropštění Sovětského svazu?

Tvoje charakteristika uzavřenosti, vydělenosti a neprostupnosti je přesná. Vidiš, já už takové věci ani nevnímám, protože to prostě pokládám za součást ideologické sebe prezentace. Tím to vše drží pohromadě, změníš jedno slovo, druhé, vypustiš třetí a najednou se to všechno začne párat ve švech.

Já jsem ten text četl především jako ukazatele dějinného rozdílu, porovnával jsem starý program a jeho novou redakci. V tomto ohledu je to zajímavé čtení. Nová redakce seškrtila všechno okaté utopické, „voluntaristické“,

řečeno jejich slovníkem. Hlavně tedy sny, které vnesl do programu Chruščov. V té souvislosti jsem si kladl otázku: Věřil Chruščov tomu všemu? Věřil, že doženou a předeženou Spojené státy? Z poloviny jsem ochoten předpokládat, že tomu věřil, a to je to hrozné. A tak se vlastně taky ptám: je programová strízlivost poevropštěním „v tom dobrém duchu, o který nám jde“?

Kusý mi četl nahlas výčet mravních nároků, jak jsou uvedeny v nové redakci. Usmíval se a říkal, že mu to připadá jako mravní kodex dobré gazdinky, a ne revoluční strany, samá šetrnost, pracovitost, pořádkumilovnost atd. Shodli jsme se však na tom, že právě v tom je dobrá stránka věci. V novém textu není tolik velkodějinné nabubřelosti, neformuluje se tu třeba povinnost zemřít za zájmy světové revoluce a proletářů celé planety. Svět by si mohl oddechnout, kdyby pochopil, jak hluboce je nové sovětské vedení soustředěno na řešení problémů vlastní společnosti.

Sedesátý osmý rok poevropšťoval socialismus taky tím, že hledal účinnou podobu neformální politické plurality. O pluralitu se zápasilo přímo v politice, a tak podobně se i Solidarita pokusila o změnu mocenské struktury. Oba pokusy (a všechny před nimi) byly potlačeny až do téh vězení, tanků na ulicích a střelení do lidí. Při tom skutečná struktura společnosti je daleko životnější a složitější, než jak to vyjadřuje monopol stranické moci. Má otázka zní: nelze — v situaci, v níž jsme my — „evropeizovat socialismus“ tvořením plurality jaksi nenápadnější, ale méně porazitelné, není účinnější oprít se o to, co tu vždy bylo (co tu bylo i v době největšího teroru), ale ne dostatečně formulované, nezinstytucionalizované — pluralitu paralelního světa? Neuvažuje se falešně, když se možnost plurality spojuje především (nebo i jediné) se změnou v mocenském systému? (Myslím tím ovšem pluralitu skutečnou, ne únik do soukromí, do „malých dějin“, jaks to nazval ty. Mám na mysli například fakt, že strojopisně vychází dnes tolik časopisů a vzniká tak velký myšlenkový kvas, že už to nejde časově zvládnout. Lze jistě namítnout, že to se týká úzké vrstvy lidí; ale jednak není tak úzká, a jednak: když někdy vážím ohlas třeba některého textu Charty, napadá mě, kdo je v této chvíli paralelní, jestli ne vláda.)

Rozumím ti. Odmítáš považovat v naší konkrétní situaci politický, tedy ryze mocenský pluralismus za nejkardinálnější otázku našeho života. S tím vřele souhlasím, i když toto vědomí nijak neoslabuje mou úctu k instituci, která sídlí hned za mostem na břehu Temže. Ani v roce 1968 jsem se nikdy nevyslovoval pro politickou pluralitu. Měl jsem dost iluzí, ale tuhle ne. Vždy mi připadala trochu naivní víra, že se celý mocenský aparát, budovaný po třicet let, jednoho dne sebere a odejde kompletně do penze. Výzva k politické pluralitě má totiž jediné tento smysl. A zde je mez, za kterou se vyhláší výjimečný stav a startují letadla a tankové jednotky.

Protože nemáme na kabát, uvažujeme o košili. Systematicky o ni uvažuje např. Šabata, jak jistě víš. Radikálnímu myšlení se to může zdát třeba i nedůstojné, ale my víme ze zkušenosti, jak hluboké rozdíly jsou ve variantách systému, který nezmění svou podstatu. Zvenčí se může jevit každé zesluštění systému jako prkotina, zevnitř se může jevit jako příspěvek ke svobodě lidských životů. Ve vězení jsem poznal muže, který nás všechny utěšoval tezí, že není rozdíl mezi životem v cele a vně našich mříží. Všichni dohromady jsme za jedním velkým ostnatým drátem, říkal ten muž. Ty i já jsme učinili zkušenost, že jistý rozdíl tu přece jen je.

Tady v Bratislavě jsme na rozdíl od vás v Praze dennodenně svědky praktického fungování rakouské plurality. Pohled na praktický výkon politické plurality mi neimponuje tolik (sleduji už léta parlamentní debaty a vidím, že pro opozici je každý čin vlády veskrze špatný, hloupý a katastrofický, pro vládní poslance pak moudrý, promyšlený, základ rozkvětu. Tato zjednodušená dialektika je dosti únavná, jak slyším, unavuje i Rakušany; čekám už deset let na chvíli, kdy přistoupí k řečníšti šéf opozice a řekne: pánové, tento zákon jste připravili šikovně a zodpovědně, my bychom na vašem místě asi nepostupovali jinak, schvalme to a pojďme se přit o něco podstatnějšího. Vidiš, nedočkal jsem se. Je však také možné, že si kyselost hroznů vymyslím jen ze závisti.) — tedy neimponuje tolik jako pohled na pluralitu života, na pluralitu veřejného mínění, tisku, rozhlasu a televize, pluralitu slov, myšlenek a věr, pluralitu řemesel a obchodu, ale také cestovních kanceláří, restaurací a knižních vydavatelství, a hlavně a hlavně pluralitu osobností, pluralitu bývalého kancléře a kardinála, atd. atd. To vše tvoří právě základ života v evropském stylu. Nám by stačily drobty z tohoto stolu, abychom se cítili lépe, svobodněji a veseleji. I když zatraceně dobře víme, jak všechno spolu souvisí. Je to však přesto to jediné konkrétní a hmatatelné, oč má smysl prakticky usilovat.

Ptáš se opatrně na povahu naší neinstitucionální plurality a váhu toho, co je v této zemi za námi. Ptáš se opatrně, protože sami nevíme, zda je toho dost nebo uboze málo. Podepsali jsme se nějak podstatně na charakteru moci? Myslím, že ne. Ale podepsali jsme se na povaze národního myšlení, na kultuře a na polarizaci mravů v této společnosti, to je dost. Ještě líp to bude vidět po nějakých letech. Uvědomujeme si, že tato naše myšlenková pluralita je podmíněna širší evropskou pluralitou, onou nemožností izolace při existenci moderních sdělovacích prostředků, nezastavitelnosti toku informací a nemožností odstrčit od nás pomocné ruce, které se napřahují z plurality evropské kultury. Před třiceti a možná ještě před dvaceti lety by byly naše paralelní aktivity udušeny v zárodku a nikdo by se o tom ani nedozvěděl, jak se to někdy i stávalo.

Mám pro tebe typ na recenzi. Před 140 lety psal František Matouš Klácel Boženě Němcové „Listy příteli k přítelkyni o původu socialismu a komunismu“. Je to obdivuhodná kniha, a nejenom proto, že Klácel takto sublinoval svůj hořký cit. Ve stejné době, kdy Marx píše „Komunistický manifest“, kněz Klácel, který zná jen francouzskou podobu socialismu, varuje, že nová pospolitost, „vesměrnost“, nesmi být založena pouze na mechanických principech „svobody a rovnosti“, ale taky na „pravdě a lásce“. To není špatná tradice. A mě nad Klácelem napadá, zda není něco „evropsky“ optimistického na tom, že člověk může být v názorové pozici úplně mocensky bezbranný, a přece spolutvoří ve „struktuře“, jeho názoru naprosto neodpovídající, něco živého?

Dnes mám v sobě už dobře zažitou pokoru před našimi myslícími předky. Stalo se mi nejednou, že jsem četl starý text s deprimujícím pocitem, že je zbytečné psát pořád další knihy, všechny myšlenky důležité pro důstojný

život člověka už byly vysloveny. Dáváme tomu vždy jen nový přebal. Kdyby lidé nečetli také pro zábavu a ze zvyku, vystačili by pro své mravní zlepšení jen s Homérem a Biblií. Je skutečně jen málo myšlenek, které jsou definitivně mrtvé. Souvěká podobnost v lidském myšlení je strašlivá a ještě podobnější je si jejich chování.

Jistě jsi četla výběr z Masarykových řečí ve vídeňském parlamentu. Oč mu šlo, rakouskému disidentovi? V podstatě jen o zlepšení Rakouska a jeho mezinárodní pověsti. Kdyby Vídeň poslechla, co jí radil, mohlo zlepšené Rakousko existovat dodnes. Masaryk byl „v názorové pozici mocensky bezbranný“, poslanec mandát mu sice zajišťoval lepší podmínky k životu, než mají naši bezbranní disidenti, ale i tak vídeňská vláda nedopřávala jeho názorům asi o nic víc sluchu než dopřává naše vláda mluvčím Charty. Jako obezřetně pojatý příklad to odpovídá na tvou otázku.

V „Obnovení pořádku“ kladeš sympaticky volně vedle sebe oba mocenské systémy, západní i východní, jako oba možné a nevzájem se stimulující. My toto prolínání cítíme velice zřetelně, protože žijeme na rozhraní obou. Milan Kundera nás jako propadlé sovětismu odepsal ze světa živých. Svůj náhled v podstatě odvodil z toho, že je platné, co vládne. Mně naopak připadá, že právě tlak toho, co vládne, u nás oživil a obnovil do bohatých podob právě vůli k evropanství. Přičemž naše odlišné poměry dodávají i pojetí tohoto evropanství nové a oživující motivy. Jak ty tyto věci prožíváš? A není tento „duch Evropy“, kterým rozhodně netrpí oficiální kruhy, jedním ze způsobů „evropeizace socialismu“?

Taky mě mrzí, když jsme jako národ posuzováni podle toho, co vládne. Někdo dojde k názoru, že setrvání v Československu má za následek zákonitě zblbnutí. To je názor silně přehnaný. Böll zase tvrdil, že čerstvost myšlenek přichází už jenom z utlačované kultury východní Evropy. To je zase přehnaně lichotivé. Myslím, že většina z nás si uvědomuje celkem realisticky omezenost svých možností, „nedovzdělanost“ v současné literatuře a nebezpečí „pohledu z flašky“, jak to kdysi nazval Tesař. Pochybuji, že by o nás někdo mohl říci, že létáme příliš vysoko. Když nám Filip radí, abychom si všimli talentů, které se rodí v tištěné literatuře, nosí dříví do lesa, protože to děláme. Dnes už doma zřetelně převažuje názor, že dobrá česká a slovenská kultura je jen jedna, tištěná, samizdatová a exilová; ta špatná, uboze služební nebo výdělečná, se pozná na první pohled.

Myslím si, že tato schopnost uznávat kvalitu kultury nezávisle na únavné ideologické konfrontaci je naším přínosem k evropeizaci. Mám rád lidi, kteří dovedou projevit radost nad dobrou věcí, i když vznikla ve strukturách, odkud oni byli vyhozeni. Nebyl to Uhde, kdo hned napsal pochvalu, když se v televizi objevila dobrá hra? Poslouchám s dojetím, když třeba Vlasta Chramostová nadšeně vypravuje o představení amatérského divadla a přiznává se, že jí vyhrkly slzičky, když pocítila, že se znovu objevují talenty a že divadlo se nedá umrtvit. Už jen z pouhé potřeby radosti a světla bychom si neměli nechat vsugerovat myšlenku, že žijeme na hřbitově. Čímž neslevuji nikterak ze svého mínění, že naše noviny jsou velmi smutným hřbitovem.

Přečetla jsem ten text nové redakce programu KSSS i z pohledu jeho možné humánnosti. Jako své hlavní heslo, své axioma, má psáno „Všechno ve jménu člověka, všechno pro jeho blaho“. Nic proti tomu, aby se komunisté starali o blaho lidí. Ovšem pojetí lidskosti, onoho blaha, je tu vymezeno zcela zřetelně komunistickým uspořádáním společnosti. Až pokud je společnost komunistická, potud je lidská. Dokonce i za duchovní a mravní povznesení pracujících je tu považována tvorba společenských vztahů, mravnost se odvozuje až a jenom z nich. Zde je slyšet zřetelně ozvuk onoho mechanického principu, jak před ním varoval Klácel. Tady někde systém ztrácí svou „lidskou tvář“, když lidem cpe od narození do smrti tu jedinou možnost jejich vztažení — k sobě samému. Já ale otázku trochu pootočím: nehumanizujeme „systém“ vlastně tím, že si uvědomujeme lidskou potřebu „vyššího principu“, abych tak řekla, a snažíme se podle něj žít bez ohledu na možnosti a přání systému?

Když se mluví o blahu člověka v politice, a to nejen u nás, myslí se tím blaho, které je možné si koupit nebo které může člověk dostat od státu v podobě sociálního bezpečí. Primitivně řečeno, blaho je, když si vyděláš tolik, abys mohla na dovolenou a když má smysl šetřit z platu na auto. K tomu patří i taková starobní penze, aby člověk nemusel u dětí žebrať na tabák jako staří výměnkáři. Od státu by člověk neměl ani nic jiného očekávat, především ne štěstí, povznesení a mravní řád.

Když o tom takto mluvím, zní to škaredě a uboze. Myslím si však, že bychom se měli bránit povzneseným pokusům odsouvat tento typ potřeb mezi témata nevhodná pro intelektuální pře. Jak si pamatuji, sama jsi o tom psala ve své dlouhé úvaze nad Paměťmi Václava Černého. Marná sláva, já si ještě pořád myslím s Marxem, že k vyšším principům se snadněji přechází, když jsou lidé sytí. Jednoduchost této myšlenky dráždí ducha ke sporům a je jisté o co se přit. Jako příklad lidské bytosti, odlišné od jiného bytí, ponořeného do řádu času, bez dimenze věčnosti (Kohák) je mi také bližší svatý František než účastníci vepřových hodů.

Podívejme se však po světě. Není to pořád jen hlad a poniženost z bídy, která uvolňuje agrese v lidských bytostech? Mně je trochu podezřelý každý, kdo je proti onomu elementárnímu blahu. Za tajemnými vzbouřenci proti konzumní společnosti, kteří vyhazují do povětří obchodní domy, cítím pomatený stín Rudých Khmerů. Blaho na Západě znamená totéž co u nás, jen na jiné úrovni. Švédové třeba zlořečí byrokracii, zasahování státu do soukromí, vysokým daním atd. Na stát sociálního blahobytu si však nedají sáhnout, když se začne navyklost na sociální bezpečí otrásat, dají hlasy opět Palmemu. My jsme navyklí na něco podobného, samozřejmě ne na švédské úrovni, ale naše vláda bude mít problémy, až se bude snažit v zájmu efektivity narušit naše pohodlné rovnostářství.

Dodávám, že velmi rád diskutuji o vyšších principech, ale nehodlám se přitom zbavovat vědomí o ohromné váze „materiálního bytí“. Přitom jsem si vědom toho, že sám nejsem nejlepším příkladem pro respektování materiálního bytí. Sám jsem byl překvapen v letech rozhodování, když jsem pochopil, že mě něco nutí pro pravdu, o níž vím z filozofie, jak nesnadno je vymezitelná, přivolávat na svou rodinu a na sebe neštěstí. Tu věc, které říkáš „vyšší princip“, jsem v té době hledal ze všech stran. Nevím, jestli se vztahovala k něčemu nadosobnímu,

vztahovala se však zřetelně k mému životu a já jsem ji tehdy reflektoval nejspíše v pojmech Heideggerových a Sartrových, což už dnes zní, jako by se člověk přiznával k hříchu. Přičemž nebyla pro mě tak důležitá otázka, jak přišel člověk k životu, důležitější je, aby s ním udělal něco, co nebude na konci vypadat jako ubohost, nicotnost a hrůza.

Nemyslím si však, že socialistické hnutí ve svých začátcích žádný „vyšší princip“ nemělo. Revolucionáři, svoláni na posmrtnou konferenci, by se asi divili, kdybychom jim oznámili, že jak to dnes vypadá, položili své životy za statisticky spočitatelné blaho, kterého lze navíc dosáhnout i jinou, nekrvavější cestou. Princip nadřazený materiálnímu bytí tu byl, vztahoval se k historickému horizontu, k nepříliš vzdálené utopii spravedlnosti, rovnosti, k říší svobody. Utopie se nedostavila a tak se zřítíl i princip, k němuž se upínalo nadšené vědomí. Proto ten návrat a hledání pravdy nezávislé na dějinách. Toto nové pole přitažlivosti leží mimo velké dějiny, mimo moc a mimo sociální organizaci. Proto se ani publiku nenabízí jako obecný recept či zvěstování. Když jsem před nějakou dobou v jednom jihomoravském sklípku dorážel na Václava Havla tím, že jeho „život v pravdě“ je masově neprodejný, řekl mi, že ho ani prodávat nechce, že nabízí jen svou individuální zkušenost, a ne ideologii. Jinak to ani nejde. Humanizace se nedá nařizovat, a také si neumím představit, že by se trvání na pravdě dalo zakotvit v ústavě. Umím si však představit několik laciných a jednoduchých kroků státní moci, které by k ní pootevřely dveře. Směřování k potřebě vyššího principu je však vždy těžkou domácí prací, která, jak víš, není nijak zvlášť honorována, spíše naopak.

Sociální osvobození člověka je něco podstatného a úcta k pracujícímu člověku je vysoká morální hodnota. To nepochybují ani v nejmenším. Člověk se ale neodvozuje od světa jen existenčně, což je pravda hodně banální. Čeká ho smrt, miluje, je dítě přírody, žije tváří v tvář vesmíru. Už tedy s tím Kláčelem řeknu, že to lidské není jen tihnutí ke svobodě a spravedlnosti, ale taky tihnutí k pravdě, ke spiritualitě. Až jsem se zle zasmála, když jsem v tom programu četla, že jako prostředek ateistické propagandy se má užívat více „nových sovětských obřadů“. Rozuměj: nepropagují náboženství, jen pozorují svět. A ptám se, zda ono nepřestajné ožívání náboženského citění není sebezáchovným pudem člověka nedat se zmrzačit nízkou stlačeným duchovním obzorem, a to ať komunistickým nebo jiným. A zda v naší situaci není křesťanství až nutným impulsem „humanizace socialismu“, když komunistická ideologie nedává odpověď na spirituální tužby člověka a vytvořila tu hrozné vakuum?

Nepochybují vůbec o tom, že nový příklon ke křesťanství, který pozorujeme všude kolem sebe, hlavně mezi myslící mládeží, je důsledkem mravního vakuu, které po sobě zanechala historicky vymezená utopie. Tupost mnohaleté ateistické propagandy nese také své ovoce. Tak jako ubohost nových světských obřadů. Předseda občanského výboru v soutěži s tisíciletou tradicí a vznešenou biblickou mluvou! O tom škoda mluvit.

Ještě nikdy jsem se nepokusil formulovat svůj postoj ke křesťanství a nebudu se o to pokoušet v těchto několika řádcích. Tvoje diskuse se Zvěřinou vydala na celou knihu, kterou jsem si pozorně přečetl. Nu, kdo z myslících lidí ještě neokusil z onoho lákavého nutkání uznat Tvůrce a dát tak smysl mravnímu řádu? Já o tom vedu tichou a nevěřejnou diskusi s Erazimem Kohákem nad jeho knihou *The Embers and the Stars*.

Naše křesťanství má samozřejmě také svou historickou anamnézu a má také své pletky s mocí. Jak už to bývá, pronásledované křesťanství je přitažlivější než křesťanství etablované. Znáš přece tu historiku, jak si biskup pozve mladé kaplany a domlouvá jim, aby vystupovali vůči státu diplomatictěji. Když jeden mladý kněz namítne, že Ježíš také nepostupoval diplomaticky, vykřikne biskup: „Ale jak skončil! Na kříži!“ (soudruzi, dodal bych já.) Krása této historiky spočívá v její mravní modelovosti a jistě ne úplně jednoznačnosti praktické. Mravní diplomacie končí vždy bídně, nebylo však přetrvání církve, řekněme v Polsku, také věcí diplomacie? Křesťanský humanismus má v podstatě tytéž problémy jako všechny ostatní humanismy a je sympatický tehdy, když se nepovažuje za jednu provzdu daný a nadřazený nad vši historickou praxí. Václav Malý mi říkal, že se snaží svou víru denně znovu promýšlet a vystavovat ji každé nové lidské situaci, to se mi líbí. Je to velká výhoda být vně křesťanství, můžeš si z něho vybírat svobodně to, co se ti líbí. Hlavně skrze lidi, se kterými se setkáváš. Nejhlouběji na mě v tomto smyslu zapůsobilo dílo Boženy Komárkové a její reflexe křesťanství. Všimni si, jak je u ní víra spojena vždy s lidským společenstvím, jak je otevřena ke všemu, co tiskne duši. Přes příklad jejího vlastního života se ti křesťanství jeví vlastně jako cesta, což už je pojem z východních nauk.

Jestli se mě ptáš přímo, zda považují křesťanství za impuls jakékoliv současné humanizace, pak mohu odpovědět bez pochybností že ano. Musím však se smutkem myslet i na to, jak strašně byli podvedeni ti, kteří v důvěře v dobré úmysly budovatelů socialismu s tímto impulsem přišli už před čtyřiceti lety.

Čas možná trhne oponou, i když u nás za ni spíš jen tahá. K velkým překvapením asi těžko dojde, všichni víme, co je za oponou i před ní. Mezi mocnými nastalo lavírování, přeskupování. A ptám-li se na evropskost a humanizaci socialismu, nemohu si nepoložit otázku, zda taky nemáš pocit, že hlavním protivníkem možného pohybu u nás by mohl být strach, a co s tím dělat?

Strach tu přirozeně je, můžeš ho vidět a cítit na každém kroku, za patnáct let zalezl až do kostí, je to strach z pohybu, strach z jakýchkoliv změn, je to strach ze slov, z paměti, z podstatnější diskuse a výměny názorů. Je zbytečné vysvětlovat, jak došlo k této strachuplné nehybnosti, vědí to všichni, kteří byli u jejích začátků v letech 1969, 1970. Nazval jsem tento prvotní stav křečí. Toto slovo mi evokuje představu křečí stažených svalů, údů, mluvidel, mozků celého národního těla. Naprosto jedinečné v dějinách je, že tato křeč trvá už patnáct let.

Nejhorší je, že tomu podlehl i ti mladí lidé, kteří v patnáctileté epoše vystudovali, získali dobrá místa, piší, mluví v rozhlase a v televizi. A přitom jsou čisti z hlediska našeho historického trestního rejstříku. V mnohem horších dobách, třeba i v padesátých letech, byly pořád nějaké aféry, přímo v oficiálních strukturách. V šede-

sátých letech, jak si pamatujeme, se o ničem jiném nemluvalo. V éře nehybnosti není o ničem takovém slyšet, a když, tak příčinou pádů bývají pitomosti, prostorečnost, chlást atd. Lidé se z naší normalizace neobyčejně poučili, mají celý mechanismus moci dokonale přečtený. Už neexistuje ona stará naivita z víry, prostoduchost, přesvědčení, že poctivě myslící člověk se dovolá spravedlnosti. Bylo to vlastně geniálně vymyšleno.

Někdy si myslím, že nejde ani tak o strach, že je to návyk, nechut' k pohybu, riziku, veliká únava a odpor k přesahování do velkých dějin, strach z ušpinění, vždyť to znáš. Představuji si třeba vnitřek některého z těch mladých komentátorů, které vidím někdy v televizi. S určitou profesionální rutinou omílají pořád stejné fráze, lehce a bez trápení melou podle osvědčeného receptu. Lze si představit, že by v nějaké nové, utopické situaci, postaven před úlohu myslet samostatně, soutěžit v kvalifikaci, myslet na posluchače, přišel takový mladík sám od sebe třeba za tvým mužem a řekl mu: Podívejte, já vim, že jste ještě pořád lepší, vezměte to za mě a já půjdu zase na nějaký čas umejvat okna? Při vši trpké lásce k národu, tohle nečekám.

Jenže já si myslím, že všichni mladí lidé, a pak i ti, kteří si přece jen pamatují, nejsou v jádře takoví, jak se nám ukazují. Jsem přesvědčen, že při prvním pohybu by se starší rozpamatovali a ti mladší by rychle dohnali, co zameškali. Věřím především v možnost pohybu v oblasti všední sociální reprodukce, kde jsou třeba kvalifikace dány přehledněji, a ne tak rozplizle jako v kultuře. Tady nad námi visí Damoklův meč a státní vedení o něm dobře ví, když neuděláme něco rychle s naší efektivitou, produktivitou a technickou zaostalostí, budeme sice ještě nějakou dobu existovat, ale hořký konec nás nemine. Jestliže se přece jen prosadí nějakým zázrakem rozum, inteligence, věcnost, skutečná kvalifikace atd. v hospodářské aktivitě, nemůže to nemít vliv na jiné oblasti národního života.

Souhlasím však s tím, že strach je naše národní pohroma. Hledám nějaké období v životě našich národů, kdy jsme žili bez strachu. Nebylo tomu tak naposledy ve dvacátých letech?

Nakonec se moje skepse zeptá tvého optimistického založení: bude lip? bude hůř?

Bude lip! (?)

A úplně nakonec: máš v daném tématu rozhovoru na srdci něco, nač jsem se nezeptala?

Ne, nemám. Zdravím tě srdečně, milá mluvčí.

Praha-Bratislava, prosinec 1985.

(Otištěno bez vědomí účastníků rozhovoru.)

VLADIMÍR TOSEK

O čem Rudé právo přece jen píše

Například o vánočním dárku, který dopisovatele ústředního orgánu Jaroslava Pilného z Vranova u Chrudimi prý zvláště potěšil. Jak napsalo RP 4. února tr. pod titulem „Dík za knihu“, autorka knihy „Stopy mých otců“ Helena Šmahelová „zasvěceně a poutavě vypráví o těžkém životě v pohnutých pobělohorských dobách, kdy se pány nad osudem lidí v této oblasti stali různí dobrodruzi a stoupenci habsburské monarchie. **Násilná rekatolizace nutila mnohé obyvatele tohoto dříve převážně husitského kraje k přetvářce a ztěžovala jejich úporný boj za přežití v podmínkách poddanství, roboty, bíd a společenských bariér**“.

Pokud uvedené někomu ze čtenářů RP něco připomnělo, nemusí se divit. Jaroslav Pilný o tom hovoří dost otevřeně: „V knize se píše o životě a jednání lidí v době dávno minulé. Avšak z jejich postojů k trvalým i pomíjivým hodnotám života, přírody i lidské společnosti vyplývají **mnohá poučení i pro dnešek**.“ (Podtrhuji já. — V. T.)

Ano, stokrát ano, dopisovatel ústředního listu třel hřebíček na hlavičku. Ostatně zcela ve shodě s ním psal v RP o tři dny později, 7. února, Dalibor Mácha ve sloupku nadepsaném „O čem se mluví“. Ono se sice, jak víme, mluví o leccčems a Rudé právo o tom nepíše. Ale neplatí to tak docela. Citujme:

„Odmitání povinností vůči kolektivu, nenechat se zatáhnout do funkce, utíkat od problémů, **snaha své členství si jen odkroutit mají v mládežnické organizaci dost a dost stoupenců** . . . Vzpomínám na diskusní příspěvek učitelky SPŠ ve Stříbře . . . na okresní

konferenci KSČ v Tachově. Jako čestná tajemnice výboru SSM . . . se rozhorlila nad praxí, že **do SSM automaticky vstupují celé třídy** . . . **Nutnost být organizován kvůli kádrovému profilu není v představách mnoha středoškoláků a vysokoškoláků novinkou**.“

Vzdejme jen mimochodem uznání jemnému eufemismu, k němuž sáhl Dalibor Mácha, aby odvážně zjištění něčeho celonárodně známého tak moc nevolalo do partajně cenzorských nebes. Hlavně uvítejme, jak názorně ilustroval jeden z nejběžnějších oborů oné přetvářky, kterou je dnes poznamenán celý náš národní život. A jakpak by nebyl: vždyť kniha Heleny Šmahelové o životě takto poznamenáném pojednává o době pobělohorské — jak by tudíž mohla neobsahovat „poučení i pro dnešek“?

A co zítřek? Kdo změní celé ty stále rostoucí a prohlubující se **morální škody** napáchané touto mnohaletou školou lži, falše a cynismu? Jenže kdyby šlo „jen“ o tyto škody! Rakovina přetvářky, zámlky, kamufláže proniká do veškeré tkáně společenského organismu jak v hospodářství, tak ve všech politických strukturách — a kam neproniká? Zůstaňme pro příklad u onoho čísla Rudého práva ze 4. února a na téže straně, na které děkuje J. Pilný za tak aktuální historický román. Jde o stranu **kulturní**, a na ní vede článek Františka Cingra nadepsaný „Život kolem nás vybízí“. Je to vlastně anketa, v níž odpovídají (povoleni) literární kritikové. Alespoň v Cingrově přetlumočení, z něhož na sto honů čouhá autocenzura (čili přetvářka), a to hned dvojí:

redaktora, i jim zpovídaných kritiků. Ostatně není divu, anketní otázka je horká brambora. Zní takto:

„Při sledování literatury je zřejmé, že se méně než dříve podílí na aktuálním dění takovými žánry, jako je reportáž, črta a další. V čem vidíte příčinu tohoto stavu a jak kritika pomáhá a může pomoci zvést bezprostřední účast literatury na životě?“

Prostý občan — kdyby se jeho hlas směl uveřejnit — by na různé součásti této otázky dal odpovědi velice jednoduché. Už ta slova „více než dříve“ přímo nutí k protioptázce: **kdy dříve?** Prostý občan ví, o jakou dřívější dobu jde: o tu, o které pojednává s bohatou dávkou fantazie takzvané „Poučení z krizového období . . .“. Ale to jen mimochodem. Hlavní jsou ony příčiny, které brání rozvoji reportáže, črty a dalších žánrů, tedy těch, které pojednávají o skutečnostech, o faktech, o problémech lidí dnes a zde. O tom, **co je**. Věru, jsou země, kde se o tom, co je, píše prachšpatně.

Jak to říká například ve své odpovědi kritik Miloš Pohorský: „ . . . spisovatel . . . ještě více vyklízí pole, než by mělo odpovídat jeho odpovědnosti.“ Anebo jak píše (takticky!) jeho kolega Miroslav Zahrádka: „V Sovětském svazu dnes představují (reportáže, črty, fejetóny, politická próza) mohutný proud literatury a bylo by dobré vytvářet něco takového i u nás.“

Člověku se nechce věřit vlastním očím: země s kulturní tradicí jako je Československo, s tradicí reportáže, črty, politické prózy od Čapka a Kische po autory pozdních let šedesátých („období krizového vývoje“, ne?) — tato země by dnes měla začít od puky „něco takového vytvářet“ . . . podle sovětského vzoru? Kam jsme to dopracovali, kam to zemi zavedlo normalizátorské vedení, že takto znormalizovali, kromě všeho jiného, i významnou část literatury a publicistiky? A ovšem literární kritiky jakbysmet? Ale optejme se na závěr s dotazovatelem Františkem Cingrem, a jeho Rudým právem, literárního kritika zvláště renomovaného. Je jím Karol Rosenbaum. Nic naplat, i skrz bytelný servítek na ústech vychází z jeho úst takového zjištění:

„Spisovatel . . . nechce představovat třeba i přitažlivé jevy života bez vnitřního prožitku, jen podle prvního dojmu. **Napsat reportáž považuje za tak vážný úkol**“ (čti: tak výbušné minové pole), „jako

napsat román, drama, poému. A proto sbírá zkušenosti . . . Autoři . . . když chtějí zaujmout kritický postoj, musejí přesně znát kritizované skutečnosti.“

Táži se: kdo brání spisovatelům ve „vnitřním prožitku“, ve „sbírání zkušenosti“ a hlavně v „přesném poznání kritizované skutečnosti“? A ještě víc: v upřímném, pravdivém vypsání těchto prožitků, těchto zkušeností, této skutečnosti? Kdo asi?

Ale o tom se Karol Rosenbaum vyslovuje v závěru odpovědi ještě srozumitelněji: „Komunistická strana podporuje kritiku ve všech úsecích života. **Otázku odvahy si však musejí vyřešit autoři sami.**“

Projevme pochopení pro to, že se Rosenbaum cítil nucen v těchto dvou rozporných větách vyřešit otázku své odvahy na padesát procent. Ale nadto vychutnejme plně tuto kabinetní ukázkou květomluvy, či chcete-li dialektiky. Protože: buď strana podporuje kritiku ve všech atd. atd. — pak ovšem otázka odvahy, čili osvobození od bázně, nevzniká. Anebo — anebo stojí autoři před neřešenou otázkou odvahy, což je jediné možné proto, že komunistická strana nic takového nedělá, tím méně „na všech úsecích života“.

V poslední době vyšly (u 68 Publishers v Torontu) vzpomínky Margarety Buberové-Neumannové na Milenu Jesenskou. V nich je citován výrok této české novinářky z jednoho z jejích článků v „Přítomnosti“ těsně po nacistickém záboru na jaře 1939: „České novinářství se podobá stromu, který ztratil všechny listy. Jen docela nahoře se udržely dva, tři. Nedůvtipní lidé, kteří nechápou, co čtou, se teď ptají: «Ale strome, proč už dál nešumiš?»“

Soudím, že i tento výrok, platný v počátcích Protektorátu, je aktuální. Do té míry, že nahotu našeho stromu zaznamenává — třeba skrz více či méně průhlednou roušku autocenzury — i oficiální tisk. Na pozadí tří takových náznaků, které jsem uvedl, jen o to víc vyniká olýsalost stromu. (Aspoň toho oficiálního; pokud jde např. o literaturu, pak ona neoficiální, paralelní, samizdatová našťastí raši stále živěji, přes všechna protivenství.)

Ano, svatou pravdu má Jaroslav Pilný z Vranova u Chrudimi: pobělohorská doba je pro náš dnešek skutečně velice aktuální.

Jen aby to, proboha, netrvalo tři sta let.

Z nových knih

Historik **Karel Kaplan** vydal v nakladatelství Národní politika v Mnichově česky svou práci „Poválečné Československo 1945-1948 — národy a hranice“, a v nakladatelství 68 Publishers v Torontu, také česky, knihu „Nekrvavá revoluce“. Německy vyšla v mnichovském nakladatelství Oldenburg-Verlag Kaplanova práce „Die politischen Prozesse in der Tschechoslowakei 1948-1954“ („Politické procesy v Československu 1948-1954“), a ve stejném nakladatelství, také německy, společná práce Karla Kaplana a **Jiřího Slámy** „Die Parlamentswahlen in der Tschechoslowakei 1935-1946-1948 — eine statistische Analyse“ („Parlamentní volby v Československu 1935-1946-1948 — statistický rozbor“).

Leopold Grünwald dokumentoval, přeložil a shrnul českou diskusi o odsunu Němců z Československa

roku 1945 v knize „Wir haben uns selbst aus Europa vertrieben“ („Sami jsme se vyhnali z Evropy“) pro vydavatelství Verlagshaus Sudetenland v Mnichově.

Na počest **prof. Bedřicha Levčika**, který nedávno odešel do penze, vydal vídeňský Institut für internationale Wirtschaftsvergleiche (Ústav pro mezinárodní hospodářskou komparatistiku) v redakci Levčikova nástupce ve funkci ředitele tohoto ústavu Gerharda Finka anglicko-německý sborník „Socialist Economy and Economic Policy. Essays in Honour of Friedrich Levčik“ („Socialistická ekonomika a hospodářská politika. Eseje na počest Bedřicha Levčika“); kniha vyšla v nakladatelství Springer-Verlag, Vídeň-New York. Jsou v ní mimo jiné uveřejněny příspěvky československých ekonomů **Oty Šika**, **Jiřího Kosty**, **Jana Stančického** a **Jiřího Slámy**, i úplná bibliografie Bedřicha Levčika z let 1964-1985.

OTEVŘENÁ SOUTĚŽ o výtvarné řešení českého slabikáře

Redakce Listů obdržela a ochotně uveřejňuje tyto tři texty:

Der Österreichische Bundesverlag — dále Rakouské spolkové nakladatelství — v jehož programu vycházejí také školní učebnice pro menšiny žijící v Rakousku, se po zjištění, že dokonce česká Komenského škola ve Vídni používá z nouze ideologicky indoktrinované slabikáře z Prahy, rozhodlo vydat nový český slabikář.

Dílo, vzniklé za spolupráce odborníků, nemá sloužit jen potřebám školního vyučování, ale i soukromé výuce českých dětí v rodinách, ať žijí kdekoli. Má odpovídat obvyklým nárokům pedagogů, ale musí mu bez potíží rozumět a užívat je i rodiče sami. Českým dětem v zahraničí má osvětlit jejich kulturní kořeny, základní humanistické hodnoty i nejlepší tradice jejich vzdálené vlasti.

Rakouské spolkové nakladatelství požádalo o organizaci vydání ve Vídni žijícího českého spisovatele Pavla Kohouta, nositele Velké rakouské státní ceny za evropskou literaturu, který pověření přijal jako čestný úkol.

Na doporučení českého grafika a básníka Jiřího Koláře, nositele rakouské Herderovy ceny, který žije v Paříži, vypisuje Rakouské spolkové nakladatelství otevřenou soutěž o nejlepší výtvarné řešení nového slabikáře. Vyznamenanému umělci bude současně s udělením zadávky vyplaceno 50.000 šilinků (to odpovídá zhruba 7.000 DM nebo 2.500 US dolarům); tato částka představuje zhruba polovinu předpokládaného honoráře. Druhou a třetí cenu za úspěšnou účast ve výši 14.000 a 7.000 šilinků (to odpovídá zhruba 2.000 a 1.000 DM nebo 700 a 350 US dolarům) věnovala Nadace Charty 77 ve Stockholmu. Krom toho se Jiří Kolář uvolil převzít předsednictví jim sestavené umělecké poroty.

Účastníci soutěže — čeští výtvarní umělci na celém světě, kteří zašlou Rakouskému spolkovému nakladatelství svou přihlášku, obdrží přesné podklady, na jejichž základě mohou vypracovat své koncepce i ukázky. Aby toto pozvání dostihlo co nejvíce z nich, není doba přihlášek omezena, návrhy musí však být zaslány nejpozději s datem

31. srpna 1986,

aby mohly být vyhodnoceny ještě před koncem roku 1986.

Důležitost tohoto záměru pro všechny Čechy v exilu vede Rakouské spolkové nakladatelství k žádosti, adresované všem jemu známým českým exilovým periodikům na celém světě, aby brzy a bezplatně uveřejnila český text této výzvy.

V očekávání Vaší laskavé pomoci, jakož i textu Vašeho uveřejnění zůstáváme s vřelými díky a přátelskými pozdravy

za Rakouské spolkové nakladatelství
Dr. Othmar Spachinger, šéflektor

Videň 21. 9. 1985

*Mila účastnice, milý účastníku
otevřené soutěže o výtvarné řešení*

ČESKÉHO SLABIKÁŘE,

děkujeme za Vaši přihlášku a posíláme pracovní podklady, podle nichž můžete své návrhy vypracovat a zaslat nejpozději s datem

31. srpna 1986

na adresu dole uvedenou.

V zásadě jde o publikaci v tvrdých, lakovaných deskách bez přebalu, o rozměru 20 cm (základna) krát 22 cm. Rozsah včetně malé základní čítanky zhruba 160 tiskových stran, z nichž zejména první polovina — vlastní slabikář — by měla být bohatě ilustrována. Výrobní technika: čtyřbarevný ofset.

Že mají knížku používat především samouci — rodiče českých dětí v oblastech bez českých učitelů — vyžaduje si metodiky, lišící se od dosavadních slabikářů. Editor počítá se spoluprací pedagogických poradců. Předložené soutěžní úkoly, schválené předsedou budoucí jury Jiřím Kolářem, mají především inspirovat zajemce, aby se pokusili najít výtvarnou řeč dětem blízkou a přitom současnou.

Úkoly musí být vypracovány v barvě a v detailu, skica nestačí. Z technických důvodů žada nakladatelství, aby návrhy byly provedeny ve formátu diagonálně o třetinu až polovinu větším vyžadovaného.

Zaslané práce — i neodměněné — budou po soutěži uloženy v archivu Rakouského státního nakladatelství.

Videň 1. 1. 1986

*Dr. Othmar Spachinger, Cheflektor
Österreichischer Bundesverlag
Postfach 79, A-1015 Wien, Rakousko*

SOUTĚŽNÍ ÚKOLY

- 1. Titulní strana knihy s názvem ČESKÝ SLABIKÁŘ, případně ve spojení se zadní stranou knihy a se hřbetem, na němž musí být ponecháno místo pro jména autorů a nakladatelství.*
- 2. Barevná dvojstrana, která by seznámila české děti ve světě s dominantami Prahy — podle výběru výtvarníka.*
- 3. Výtvarné řešení stranky (či dvojstranky), která má děti naučit čtení a psaní samohlasek A - E - I - O - U - Y; k tomu mohou být použity symboly, citoslovce a pod. podle výběru výtvarníka.*
- 4. Výtvarné řešení stranky (či dvojstranky) „Co dokážou čárka s háčkem, co dokážou I a Y“, s příklady jako „pani - páni“, „kos-koš“, „vir-vyr“ apod.*
- 5. Výtvarné řešení stranky (či dvojstranky), která má děti seznámit s předložkami, s příklady jako*

<i>ke stolu</i>	<i>- u stolu</i>	<i>- od stolu</i>
<i>na stůl</i>	<i>- na stole</i>	<i>- se stolu</i>
<i>do stolu</i>	<i>- ve stole</i>	<i>- ze stolu</i>
<i>pod stůl</i>	<i>- pod stolem</i>	<i>- zpod stolu</i>

Svebytný přístup k řešení úkolů je vítán, ozvláštňeni pedagogického záměru fantazií žádoucí. Rozhodující zůstává výtvarná úroveň prací.

Jak to tu skončí: v Praze a okolí? Kdo tu bude žít, bude-li se nám trochu líbit a zda o nás — proti vůli úřadů — bude vědět? Dřív bylo zapominání soukromou věcí, dnes je na něm státní zájem. Kdo je ten stát? — My ne. Nějaká stovka úhlavních funkcionářů chce rozhodovat, co se smí tvořit, co se má dít a co bude zapomenuto. Nezbyvá než zakládat proti nim paměť. Kdo toto ví a praví, neměl by se tedy stykat spíš s mladými lidmi než s takovými, jako je Zdeněk Urbánek? Ale do Unionky s ním ještě půjdu, když mě tak zve.

Do Unionky — kdo ví, kde stála? — chodil už Jirásek a Vrchlický, ale i Zeyer, Heyduk a Sládek. Později tu s Haškem sedával Bass a Čapek s Neumannem. Hrubin pamatoval tu Wolkra, samozřejmě Biebla, Nezvala a Seiferta, jenž všechny přežil, aby je popsal. Taky Urbánek řekl: „Byla to jedna z prvních kaváren, do kterých jsem kdy vstoupil.“ Zkuste si tu vtočenou větu přeložit do jiného jazyka. Necitíte-li její groteskní hloubku, utvořte podle ní větu jinou, například: Už nikdy víc nevstoupíš do žádné z prvních kaváren!

Je mrazivé dopoledne, sluneční jas však pálí do kavárenských tabulí jako k jaru. Už se, umělcové, začínají slézat. Usedám do křesla a Zdeněk přede mnou sklízí ze stolu hromadu časopisů: „Takový nepořádek ovšem v Unionce nebyval,“ praví. „Co budeš chtít?“ Rozmýšlím se do plochodrážního Lhotáka na protější zdi a pravím: „Myslím, že dobrý by byl dobrý čaj.“

Zatímco ho chystá, probírám časopisy, samé the: The Economist, The Guardian, The Spectator, The New York Review, The New York Times Book Review, jedna La Quinzaine littéraire a jeden členuprostý Index on Censorship. Časopisy téměř čerstvé, většinou z minulého prosince. Nemám rád domácnosti, kde pro světovost chovají staré šternošpigly. Když přede mne stavi horkou konvici a ohřátý šálek, pravím: „Tolik novin jistě neměli ani v té kavárně. A on Stejsmen už nemá Nejšn?“

„V Junionce,“ praví Zdeněk, „byl hlavně čerstvý Nůz Kronikl. Ten tam byl, prosím, už druhý den!“ Nalévá mi čaj.

„Já pořád nemám žádnou oblíbenou kavárnu! A mně se ani nelíbí, jak se z toho dnes dělá krajina,“ pravím kosobručivě. „Myslíš, že bez kaváren nebylo by bývalo kultury?“ Přemýšlí, pak praví: „Ona se tam kultura ovšem nedělala, ale bylo to ovlivňující prostředí. Copak my si to taky nenahrazujeme . . . takto všelijak?“ Vstal jsem a začal ložit kolem jeho stolu, stolku a pultíku: „Co píšeš?“ — „No vidíš . . .“ usmál se, „a už to potřebuješ vědět, promiň, třeba nepotřebuješ, ale chceš. A tam se krom toho chodili mladší kouknout na ty starší . . .“ „Ano, ano, a kde my budeme k vidění? napadlo mi, a kdo si nás zapamatuje, když ani mladší muži od StB nevědí o našich slavných činech?“ „Ale ty mě, zdá se, neposloucháš!“ — „Jak to že ne!“ — „Máš takový . . . roztržitě koncentrovaný výraz. Ještě k tomu Stejsmenu: zjistil jsem velmi nelibě, když jsem tam kdysi byl, že jeho šéfredaktor je homo . . .“ — „Já to ani nechci slyšet! Pořád o nich slyším, ale v životě jsem na žádného nenarazil, existuje to?“ — „Existuje, to mi věř, ovšem to nebyla jen Unionka: v té řadě mezi ní a Slávií byla ještě kavárna Metro a Národní, což byla původní Černého kavárna . . .“ — „Je to povalečství,“ podotkl jsem kosobručivě, a nazloben na sebe za to dodal jsem: „Neměl by ses spíše než se mnou scházet s někým mladším?“ — „Proč,“ zarazil se, uvědomil jsem si, že zůstal trčet u Stejsmenu, rychle jsem tedy vysvětlil: „Takhle paměť nevznikne, když budeme povídat jeden druhému.“ Vstal, smál se, začal taky přecházet kavárnou, kroužili jsme kolem sebe a já se ho pokusil plácnout po zadku obtaženém černými distinguovanými gatěmi. Shovívavě řekl: „Ujišťuju tě, že takhle oni to nedělají.“ — Konečně jsem se zeptal: „Půjdeš na pohřeb?“

Sklesl zas na pohovku a pravil: „Já pořád nevím . . . ty bys hrál to jejich divadlo?“ — „Odrazuje mě to,“ řekl jsem. Úplně řečeno, bojím se hrubého otřeni soukromých dojmů. „Hlavně se mi nechce,“ pravil Zdeněk, „se o něj s nima tahat. Vždyť víš . . .“ Napadlo mi, zda někdy, on nebo já, povíme o poslední naší návštěvě u básníka: já tedy ne! Ať to řekne on, on píše paměti. Naštěstí se s nimi plouží kdesi v padesátých letech; bude — při svém stylu — dlouho živ.

„Nemluvě o vinárně Dunaj,“ řekl Zdeněk, „kde právě zminěný s Halasem často seděl. Jednou jsem tam přišel se svou tehdejší dívkou, pozdější svou ženou, a nesl si knížku, kterou jsem si koupil, Holanův Triumf smrti. Halas se mě zeptal, co to mám, podal jsem mu ji a on mi na zadní stranu napsal: Když Zdeněk můj ve svatém nadšení objímal tu, již objímat jsem chtěl.“ Vzpomněl jsem si na svůj úkol: „Kolik v té Unionce bylo místností?“ — „Asi šest, některé velké jen jako tenhle pokoj.“ Kosobručivě jsem řekl: „Prostě se táhlo od lokálu k lokálu, a kultúúra dělá se z toho dodatečně.“ Ano, proč žádná hospoda nevykazuje Březinu, ani Bedřicha Fučíka. Chodil snad d. p. Deml aspoň do Klášterni? Jen jednou, co vim, zatáhl ho Urbánek do Evropy. „Jenže ty mě zas neposloucháš, mluvím o Medkovi!“ — „Poslouchám, Medek, básník.“ — „Básník a generál, mluvím o generálovi: Halas právě o něm řekl, že je to skvělý člověk, když je strážlivý, což však pryč je den nebo dva v roce. Jak byla v září 1938 ta mobilizace, u toho jsem byl: kurýr mu přinesl rozkaz, on si ho přečetl a vytáhl šavli a začal se s ní v té vinárně docela nebezpečně ohánět.“

Bylo by to pro mládež, či nebylo? Příhoda je dost matoucí: básník-generál. Generál s básníky v hospodě. Ba víc: generál ihned hotov šavli bránit vlast jako básník. — No, on Ivan Skála by si toho generála taky oblékl, za výjimečného stavu, a šavli do nás sekal.

Zdá se, že po Seifertovi je Václav Černý poslední postava demokratické kavárny a kavárenské poezie. Dnes je jedenadvacátého. Ráno mi dva muži přišli říct, abych na pohřeb nechodil. Vrchni prochází vyprázdněnými místnostmi kavárny Union. Až poslední host se tiše zvedne, bude zavírat.

Havel v Paříži

Od února se hraje v pařížském divadle La Bruyère s velkým úspěchem hra Václava Havla „Largo desolato“ v režii Stephana Meldegga, který rovněž vytvořil hlavní roli.

Většina francouzské kritiky chválila jak představení, tak kvality hry. Guy Dumur v „Le Nouvel Observateur“ napsal: „Havel má můj plný obdiv. Dovede se smát sám sobě a zároveň ponořit diváka do škály utrpení, kterému člověka vystavuje policejní režim. Jeho Leopold, vysílený, zničený, uhoněný člověk, představuje nový typ hrdiny, jakéhosi dobrého vojáka Švejka naší doby. Havel popisuje jeho sestup do pekel, nezapomíná však, že je spisovatel, umělec, který se musí do prožitků svých postav vcítit a zároveň si od nich zachovat plný odstup.“

Michel Cournot zdůraznil v „Le Monde“ (22. 2. 1986) především aktuálnost hry: „Havel přináší přímé svědectví o situacích pro nás zcela nových, o životě disidentů, kteří byli propuštěni z vězení, nebo se vrátili, jak Havel říká «odtamtud». Komický podtext, který spolu s Ionescovskými absurdními dialogy navozuje ovzduší nejistoty a pochyb, zvyšuje působivost textu. Není to, jako u Pirandella a tolika jiných, «hra ve hře», nýbrž spíše «hra mimo hru». Havel napsal výbornou, silnou, živou, krutou komedii, naprosto absurdní a naprosto upřímnou. Largo musíte vidět.“

Pro Pierra Marcabru je „Largo“ vyprávění o „tíži bytí“ (Le Figaro, 19. 2. 1986). „Havlův hrdina, profesor filozofie, žije jako myš v očekávání kočky. Každou chvíli může přijít policie a odvést ho do vězení, někam

pryč, od života, od rodiny, do tábora. Hra je plná zvláštní, až bolestné komičnosti, kterou režisér Meldegg vyjádřil pomalým rytmem a opakujícími se gesty, navozujícími fantasmagorické ovzduší absurdní společenské situace.“

Zatímco kritik „Expressu“ připomněl v souvislosti s „Largem“ Franze Kafku a Toma Stopparda, citoval André Lafargue v „Le Parisien libéré“ (20. 2.) slova Tristana Bernarda v okamžiku jeho zatčení německou policií: „Až dosud jsem žil ve strachu, teď budu žít v naději.“ Lafargue pokračuje: „Při pohledu na Havlova filozofa musíme také myslet na Sartra. Leopoldovy knihy nejsou u vlády v oblibě a on se chtěl nechtěl stávat mluvčím odpůrců režimu, nutících ho «k akci». Je to krásné téma a Meldegg z něj vytvořil působivé představení.“

A konečně:

„Hra, postavená na nekonečně se opakujících dialogích, připomíná hudební skladbu s měnícím se kontrapunktem. Je to nejen přesně zacílená obžaloba, ale také strhující úvaha o lidském duchu a jeho síle k odporu. Je v ní strach, zatvrzelost, únava, touha po zbabělosti, věrnost sobě. A také pokrytectví klidného svědomí, lhostejnost a pohrdání ostatními, kteří, ač plní dobré vůle, nemohou pomoci. Je v ní i zpupná všemohoucnost režimu, který dohání člověka do krajností, ponižuje ho, krade mu osobnost. Na to vše se Havel dovede dívat s odstupem, úsměvem a pronikavostí, za což si především získává náš obdiv.“ (Annie Copperman v „Les Echos“, 21. 2. 1986.)

. . . a v NSR

Již v Listech č. 4/1985 jsme měli možnost referovat o přijetí tehdy nové Havlovy hry při její světové premiéře ve vídeňském Akademietheater. Vedle představení již konaných (vždy s reprízami) anebo připravovaných pro nejbližší dobu v Paříži, Trondheimu, Oslu, New Yorku, Amsterdamu, Bruselu, Bělehradě a Lublani, lze dnes pokračovat ve zprávách o odezvě představení Largo desolata na západoněmeckých jevištích, jak o nich informuje vydavatel Václava Havla v Hamburku, nakladatelství Rowohlt.

Západoněmecká premiéra se konala 29. listopadu 1985 na scéně Deutsches Theater v Göttingenu. Režisérem byl Dietrich W. Hübsch. Nakladatelství cituje ze tří kritik tohoto představení.

Severoněmecký rozhlas (Norddeutscher Rundfunk):

„I v této přísně náročné hře se Havlovi daří zpracovat vlastní soukromý život jako příklad situace stíhaného intelektuála. Recept se jmenuje sebeironie.“

Braunschweiger Zeitung:

„Havel vypráví svoje podobenství o ztrátě existence s hořkým humorem, s ironií a komikou . . . Vypravuje příběh, který pracuje s opakováním a zdvojováním replik. Ona představují jeho zkušenost s realitou: stereotyp zatlačuje individuálno.“

Frankfurter Rundschau:

„Václav Havel zpracovává v Largo desolatu vlastní zkušenost. Přitom by bylo chybné tvrdit, že se zpodobňuje v Leopoldovi. Spíše se v Leopoldovi vydařila postava, v jejíchž neurózách i deformacích se obráží politický útlak opozičních intelektuálů.“

Po úspěšné premiéře hry v Göttingenu se připravují v NSR další v Oldenburgu 7. května, v Lübecku 11. května a v Detmoldu 30. října; v sezóně 1986/87 plánují provedení Largo desolata zejména Mohuč, Pforzheim a Memmingen.

Dodatkem k této zprávě rádi zaznamenáváme, že byla Václavu Havlovi pro letošní rok udělena významná holandská cena Erasma Rotterdamského za jeho příspěvek k zachování evropské kultury. Ve svém děkovném dopise nadaci Stichting Praemium Erasmianum, která Erasmusovu cenu uděluje, Václav Havel napsal, že má dobré důvody chápat cenu především jako poctu Chartě 77, „které se tohoto uznání dostává skrze mne jako jednoho z těch, kdo stáli u jejího zrodu, jako jednomu z jejích prvních tří mluvčích a jako tomu, kdo byl v souvislosti s ní třikrát vězněn a je v ní dodnes aktivně angažován.“

AJL+V. T.

TŘI ZPĚVY

1.

NOCTURNUS

occurram furor Ten běs
ještě tu visí nad našimi hlavami
jako růžové maso na háku
Ale je po plese . . . Apelplac pustý . . .
Vítez vymetá
prázdné karcery cel A nikde nikdo
Jakoby ani nebylo . . . Všichni ubiti
už odkodrcali se na márách
Jen zdi tu ční
k nebi zarudlými fáci oblaků
a pusté kapelnické pulty . . .
Ostnaté struny harf!
V té velké noční muzice
krvácel o ně prst luny
Teď vítr dře si přes ně hřbet A mlčí zed'
Má zed'! Než náhle v uších spustí zas
šraml té staré kapely s činely a apely
Sauhunde Nieder Auf Los Nieder Auf . . .
A u té zdi kde stál jsem kdysi
tisíciletou noc až do hodiny kurů
stojím zas Čelem k ní A naslouchám
(sau-hunde-nie-der-auf . . .) hledaje odpověď'

Vzpomínka . . . Vítr větve dral
od Radobýlu . . . Do pochodů
kaštany padaly nám jako rozloupulé hlavy
Šel podzim mrtvých srn Psů v zádech
Poslední léč . . . tou čistou krajinou
Tak čistou že nebylo nic m e z i
(věrnost zrada)
U pangejtů těch ubitých! A přece neumřelo
ještě lidství Pohřbivat lidství?
Ó viděli jsme jak i zaživa
do hromadného hrobu ducha padá . . .

A já tam byl Jestli se chvělo
nebe nade mnou
poslední hvězdou v Betelgeuze
bylo to snad mé srdce
Ptáš se
zda strach . . . Ale ne strachem
srdce zděšená
ještě se třesou nad zjevením
toho kdo zpodoben k obrazu boha moci
ještě se třesou nad zjevením
toho kdo zpodoben byl v červa
v ovci
Neboť nic m e z i nebylo
Jenom ti dole A oni byli

A jestli shůry káže přiopilý
s krokem vrávoravým
o půlnoci lebkami drhnout apelplac
už blokovi chlípně otevirají
poklopce cel
do řitě noci valí se dav chromý
kostnatý kulhavý polonahý nevidomý
a holé hlavy klade k nohám boha
který je přišlapuje drápem ptáka Noha

A jestli shůry káže přiopilý
jít do šanci kde v houšti zeleném
i jelen s ohnivým křížem mezi parohy
strne a padá na kolena do trav —
pak oni jdou A beze slov

Já taky šel
Protože co n á m zbývá
Svůj popel poslušně klást
do urnového háje poprav?
I pád hvězdy do sebezkaždy
může být na povel

Hledaje odpověď' . . . stojím tu sám
u zdi dvora
poslední hmyz tereziánských kavalců
Samojediná hlava
ze všech hlav co tu byly co tu bili
co osekali ostríhali (srst beránčí
a kůže vlčí)
Sám Jako bodlák v poli
jeho sláva jeho hanba
Jako škapulíř paměti A smutná zástava
těch kteří půjdou Těch co jdou A jdou
A jdou
Svou Betelgeuze nad hlavou
A mlčí

2.

Lesem . . . ? Jak na útěku
před neblahým . . . Či bloudit jen
Anebo belhat
za štvanou srnou zraněného snu?
Intrády lesních rohů Dujte
Vyrubejte mi stezku
za doprovodu pozounů a pišťal větrných
Do šera ať mi svítá
zlátnoucí pryskyřicí znalou prahor
Hořící krví borovic Tou znalou blesků

Tamtudy půjdu . . . Pod nohama jehličí
(rezivé vlásenky dívkami poztrácené)
a v brusinči (granátky krve na patách)
a mezi ostny ostružiní
(v nahajkách chvoji)
Léčivá akupunkturo bolesti
ztajených přehluboko!
Hvozde! Ty zvaný ještě luzný!
Samo dno samoty
Živá vodo co křísí a hojí Ty jsi
má žizeň můj hlad V sobě tě mám
jako noční sova své otevřené oko

A ty mě máš Jak vábí zůstat
utopený v tvých hlubinách A tam
rybám ponechat odpovědi na hořké otázky
Jenom křik ptáka za svůj mít
A za své druhy moudré sosny
Být? . . . Ano . . . být
I s kunami a vlky
Ale sám sebou I s krví svou
K sobě neúprosný

Do tvých kořenů vrůst Čistý
Znovuzrozený
Modřine smrku buku Být
budoucí hudbou
skrytou v tvém těle plném nástrojů
Cinové varhany vyrážejí z mých dřev
křičí v nich tetřev jelen říjnový a sojka
Po severu tvých lišejníků
po vzdorných větvích tvých
po dechu tvého mechu
ladit svůj zpěv I hněv

Anebo . . . tichý být A spát
Jako les v zimě
Zapadáný až po kolena Do sebe zachrutý
Tak tichounký že vstoupíš
do šumění své krve
(Ani souček ze spaní nepovzdychne
když pod hustými sněhovými nebesy
bílé panenství lesa svými kroky boří
kdoš jdoucí A sám
jenom tak pro sebe
na malou flétnu preluduje si)

Pak uslyšíš to ale . . . Na les padá
Cosi padá
Do jeho vlasů Padá na mé řasy
Neslyšitelné mžení sněžení
snáší se vytrvale
A je to náhle jako Dientzenhoferova klenba
jež se řítí v Mariánské Týnici
Praskot v žebrovi
praskot v mé lebce
Pode mnou sirná sodoma Tma nor
V mých ústech tvoje hořké vzdechy
v mých žilách toxikománie mor

Na sám práh konce došel jsem
O čem tu mlčí
tvůj zašlý zpěv tvá ústa spálená?
O čem tvé pahýly a kosti?
O jaké privileji
tvé volnosti na cáry roztrhané?
Tu ležiš popravený Bory na horách?
Už doskřípěly
housličky tvé Předemnou země
nesličná pustá
tma nad propastí A vane mnou
prázdnou Daliborovy cely

Čtyři krahujci v oblacích A křičí
Nad hrbem století
které svá střeva dává Střeva kořenů
ryb s břisky vzhůru ptáků
s pařátky k nebi
Infekci zachvácen gónius biocenózy
Tak odcházejí krásní svědci
naši dočasnosti
do jam vystlaných pelem
zašlých motýlů
Ale bez tebe lese bez tebe
Mám v očích tmu . . . Ó prognózy!

A přece býval vonný jalovec
A jitřní čepy
stáčely rosu do mechů Byl osladič
Dvě děti zbloudilé A zlatohlávek byl

Pavouci ve smrči A muří noha
Střevlík strmělka Sladký
jed vřesu

Ale i bájná Achája
bývala plná lesků

Zas jak na útěku Vykotlaný ze sebe
Pod mými žebry vyvrácený kraj
Lapaje po dechu Žíznivý křišťálové vody
už vleže křičím k vám
Je věčný les? A háj? A tůně hor?
Stín tuje? Hranostaj?

A slza moře?
A velryba?
Nebo jako pták moa
už zachází navždycky za obzor?

3.

HLE PĚNKAVA!

Tak náhodná! Vlahého rána
usedá na trůn římsy náhodného
okna domu který mne hostí
laskavou shodou okolností A křičí!
Své oči dva klenoty korunovační
na mou lačnost líčí Zná mne?
Klaním se jí

a ptám se Přeješ si?
Jaké to královské setkání
(byť pro dějiny možná nevýznamné)
Pověz To stvořil Bůh
tvůj tyrkysový hlas
měděné křisnutí zvonící fontány?
Jak prastarý rod to v tobě dýchá?
A možná ještě poblíž v trávě leží
puklá soška tvé skořepinky
tvůj malý svatý Jan
co křtil tě z matečného ticha . . .
Co teď
mi říkáš? Ty s pulzujícím
volátkem teple hnědým jak safián

Voláš mne do svých vzletání?
Ty sama sobě vládyně
a sama volnost
Mám opustit svou klec?
A nechat v ní svou starou hlavu
šedivých pošetilých starostí
hlavu co tíží kdejaký krivý citát?
Že někde v koutě splášt mám
svá ztracená a zaprášená křídla?
Královno má
Zapomněl jsem už litat

A nevzlétnu-li . . . aspoň ulehnout
doprostřed svaté tisícileté vůně
ve hvozdu hvozdíků
ve hvězdách kapradin
a být tak sebou sám? To mám?
Nahý a holý
Jak stéblo trávy mezi travami
Jak světlá voda mezi vlnami

Jak zemi cizí zem blízka
vzdorující uzounká mez
sama a přece vprostřed polí

A nechat světu železa
A jeho pádění
Kamsi K soumraku K euforii K pádu
Nechat mu horečky A tyátry Třas z moci?
Být sebou? Alespoň pirkem
prostého trvání?
Čiré radosti z letu (jakou zná
i dítě když s větrníkem utíká)
Já vím K hojnosti krásy pravěké
jsem tebou zvaný
Křičíš na mě Lákáš mě
A já tu jsem
jako v železech ke staré hradní zdi
přikovaný

Ne . . . Věř mi . . . Ani já
nechtěl bych být jen karyatidou
která zdvihá visuté zahrady

na kterých budou
stříhat růže jini
A zadržovat v sevřené hrudi dech
pro volnost kýmisi příslibenou
komusi kdesi kdysi
sám sipající v kamenech
Má královno Hořce vědoucí závidím
I já bych chtěl . . . Tak ale nevědět
o ptácích zmrzlých
ba též o ptácích hořících
o malé spoušti k otevření jícnu
velikého pekla
veškera ptactva nebeského
O dočasnosti dechu tvého mého
O vlásku na němž spolu visíme
co jediný snad spásí svět
Pěnkavko! Smrtelná! Má něho!

(Uryvky z delší skladby *Návrat a rouhání*
nejmenovaného dánského králevice.)

PŘEDMLUVY a DOSLOVY

Koncem srpna vysílala rozhlasová stanice Praha poznámku o čtení. Jsme prý na tom ve srovnání s ostatním světem velice dobře. Dokázal to mj. průzkum 1000 čtenářů asi 30 veřejných knihoven. Čteme všude — ve vlaku, v tramvaji, v posteli, v metru, na eskalátorech atp., dokonce i v místnosti, již se říká „ona“, jak bylo jemně naznačeno. Autorka glosy jen pozapomněla, že průzkum se týkal „čtenářských profesionálů“, tedy lidí, kteří pravidelně navštěvují knihovny, a že by to dopadlo dosti žalostně, kdyby s dotazníky zašla do hostince nebo na fotbalové hřiště.

Ale i tak se v té poznámce konstatovalo, že oni vybraní čtenáři málo čtou nebo dokonce vůbec nečtou předmluvy a doslovy. A je prý to k jejich škodě.

Tak nevím. Znáám jednu čtenářku, která ze všeho nejdřív absolvuje předmluvu či doslov, a pak se teprve pustí do vlastního textu. Osobně si myslím, že si chce napřed odbyť to méně příjemné a nezáživné. Já se naopak do různých těch předmluv a doslovů podívám až dodatečně a většinou s nedůvěrou, že si pokazím dojem z přečteného. Pokud nejde o vlastní informace autora nebo o vysvětlení, jak dílo vznikalo či komu je autor zavázán, dočítám ty před- i zatekty zpravidla se sebezapřením, ba s rozhořčením. Zejména u literatury faktu.

Stalo se totiž nepsaným pravidlem, že v předmluvě či doslovu se čtenář dozví nejen, jak se na text má nebo měl dívat, ale často i že to bylo vlastně poněkud či více jinak! Když si například přečtete paměti generála Eisenhowera o invazi do Evropy (v běžné knihovně je nenajdete, vydalo je před časem Naše vojsko jen pro vyvolené), poučí vás doslov či spíše domluva, že si ten lišák Eisenhower leccos představuje podle sebe a že to tak vlastně ani nebylo, neboť autor doslovu to zná mnohem lépe, protože tam zřejmě na rozdíl od autora memoárů všude byl a všechno viděl.

Připomíná mi to známé komentářky televizních hlasatelů před vysíláním cizích inscenací a filmů, v nichž bývají diváci poučováni, jak se mají na co dívat, čeho si všimnout a čeho si být uvědoměle vědomi. Doopravdy poslušný divák by pak z děje nic neměl, neboť by si neustále musel připomínat, že z hlediska jedině správného světového názoru to, nač se dívá, je švindl a za předváděnou životní úroveň a lidskými vztahy je rafinovaně skryt hospodářský krach a společenská džungle. (Škoda jen, že obdobné představy neexistují také u inscenací naší či příbuzenské provenience.)

Ale vraťme se k literatuře. Nerad bych, aby vznikl dojem, že mám zásadní námitky proti předmluvám a doslovům. Přestože je nerad čtu a často nedočítám, plně uznávám jejich kladnou společenskou funkci. Myslím si totiž, že zhusta představují něco jako úlitbu bohům. Ano, smíte vydat ten či onen překlad, pokud budete čtenáře v doslovu rádně instruovat, že to má ty či ony vážné nedostatky. Jednak tím ozdravíte právě narušenou čtenářovu duši, jednak mu ukážete, jak jsme světovi, když mu předkládáme i ne právě stoprocentní kvalitu, aby si sám mohl udělat vlastní úsudek podle vašeho návodu.

A tak se naše nebohá nakladatelství v tom omezeném výběru, který vůbec mohou čtenářům předložit, za předmluvy a doslovy často skrývají jako za štít bezpečnosti: Ano, vydáme, ale s předmluvou – doslovem někoho, kdo to má nahoře dobrý. A konečně někteří (samozřejmě že jen někteří) autoři před- slovů a domluv si navíc přijdou na nezanedbatelný honorář a ještě nezanedbatelnější lacinou slávu: být uveden vedle nějakého Eisenhowera, Mailera popř. Winterbothama přece není k zahození, že?

Doslov: To, co jste právě přečetli, považujte za naprosto podružné. Autor danou problematiku neovládá, jeho názor neodpovídá obecně danému, z čehož plyne, že se věci mají podstatně jinak, ne-li opačně.

Září 1985

mz

JÁN MLYNÁRIK

Verní strážcovia stalinizmu

Od roku 1934, keď na Zjazde sovietskych spisovateľov vyhlásili socialistický realizmus za jedinú tvorivú a doporučenú metódu umeleckého stvárňovania, došlo v jeho interpretácii k značným zmenám. Socialistický realizmus prežival svoje vrcholné obdobie v čase víťazstva stalinizmu u nás. Václav Kopecký, vrchný ideológ KSČ už na jej IX. zjazde roku 1949 vyhlásil, že československí spisovatelia prijali túto metódu za svoju a vyhlásili boj kozmopolitizmu a formalizmu. Nová tvorivá metóda, propagovaná a presadzovaná politickou mocou, sa stala záväznou normou a ňou sa presadila vôľa novej moci v umení. Znamenalo to najhlbší úpadok českého a slovenského umenia. Po rokoch sa ukázalo, že umeniu sa trvalo diktovať nedá, že má svoje vnútorné zákony rozvoja. Každý vonkajší zásah do jeho autonómnej oblasti a citlivého organizmu znamenal degradáciu v prospech utilitárnej politiky.

Hoci sa socialistický realizmus zdiskreditoval a historicky sa viaže na víťazstvo stalinizmu u nás, neznamená to, že recidívy na túto dobu zanikli. Niektorým ideológom jeho ústup zo slávy máta v hlave dosiaľ. Literárny kritik a teoretik Husákovej normalizácie Valér Peťko si v *Novom slove* zo začiatku roku posťažoval, že sa vraj socialistickému realizmu nespravodlivo podsúva zmysel doktríny, zveličujú sa jeho chyby. Vytráca sa vraj pri jeho hodnotení hľadisko straníckosti a kritického výberu hodnôt.

Podľa Valéra Peťku súčasné slovenské literárne pomery zaostávajú „za faktickou zrelosťou slovenskej socialistickej literatúry uplynulých desaťročí, no najmä za tridsiatymi a päťdesiatymi rokmi. (. . .) Netreba zatajovať, že . . . vznikajú aj knihy, ktoré vychádzajú zo súčasnej, ibaže problematickej predstavivosti, príbuznej napríklad niektorým tendenciám absurdnej literatúry a bolo by s nimi možné viesť principiálnu polemiku. Žiaľ, časť súčasnej kritiky a teórie . . . osvojuje si . . . autorovo protirečivé stanovisko . . . a prejavuje tak medvediu službu nielen súčasnej próze, ale predovšetkým samej kritike.“

Výdobytky slovenskej literatúry a umenia vôbec, ako bola slovenská moderna, poetizmus, symbolizmus a neosymbolizmus, slovenský nadrealizmus, zlikvidovala stalinská kultúrna politika koncom 40. rokov. Keď sa po roku 1956 s nástupom novej básnickej generácie rehabilitovali spomínané poetiky a tvorivým spôsobom sa obohatili, prinieslo to oživenie v slovenskom umení. Táto tendencia trvala do sklonku 60. rokov.

Ale tak ako na začiatku 50. rokov, aj na začiatku 70. rokov stari dogmatici za Husákovej normalizácie nastolili problém rehabilitácie socialistického realizmu a snažili sa ho presadiť znova ako univerzálnu metódu umeleckej tvorby. Spočiatku, pokiaľ kultúrna obec bola ohúrená bubnovou paľbou ideológov normalizácie, sa zdalo, že sa zdiskreditovaný „soc-realizmus“ opäť dostane za vrch stola. Našťastie nestalo sa tak, lebo to boli opäť noví, mladí tvorcovia, ktorí sa vrátili k dedičstvu slovenského moderného umenia, nárokovali si právo na omyl, vymohli si, aj keď obmedzene, právo na experiment.

Strážcovia verného odkazu stalinizmu to chápu ako odklon od straníckosti a triednosti literatúry. Dnes

vyzdvihujú ako príklad postoj tých autorov, „ktori v špecifickej situácii šesťdesiatych rokov nepodľahli vtedajším módnym tendenciám . . . principiálne vytrvali na platforme pofebruárovej literatúry“. Za príklad sa uvádza medzi inými najmä Vladimír Mináč. Ten Mináč, ktorý roku 1950 v diskusii o zbierke Lukáčových prekladov zahraničnej poézie básnika Lukáča politicky zdiskreditoval. Obvinil ho, že zatiaľ čo na jeho knihu prekladov papier vyrobili slovenskí robotníci, jeho kniha sa obracia proti nim. Bol to sektársky, nespravodlivý úsudok, ktorý mal pre Emila Boleslava Lukáča vážne následky.

Valér Peťko si pochvaľuje stav zo začiatku 70. rokov, keď vraj slovenská literatúra „nadviazala predovšetkým na pofebruárovú literárnu tradíciu“. Súčasná slovenská tvorba sa zrejme od tohto požadovaného návratu k stalinizmu dnes už výrazne dištancovala. Preto stalinsky mysliaci a citiaci kritik zdvíha výstražne prst. Zdá sa však, že márne. Súčasný slovenský spisovateľ, najmä ten z mladšej generácie, si už nenechá politikou vnucovať estetické normy. Hľadá si svoju poetiku, vlastné postupy. Ekologický román sa stáva kritikom komunistického panstva v krajine a odhaľuje následky nepremyslenej industrializácie. Súčasný slovenský spisovateľ sa už vzdal socialistického optimizmu a umierajúca slovenská jedľa ho zaujíma viacej, než predpísaný kánon socialistického realizmu.

Zdá sa, že na Slovensku sa čosi mení, ak kritici, čo urobili kariéru za Husákovej éry, sú znepokojení. Živý prúd skutočnej umeleckej tvorby aj im samým nastavuje kritické zrkadlo.

Z modlitby umlčovaného

Václavu Havlovi

... když vrazili mi slovo do úst zpět,
Pane, dej mu, ať nepoleví,
jde hloub a v krajích těla potká svět,
jenž o tom všem nic neví;

tam kde jak vlček hvozdy bloudí dech
a ve stepi se choulí stáda,
kde zrcadlí se v černých jezerech
tvář matky, navždy mladá,

kde spatří první lež, jak v štěrku kyz
úskočným zlatem rozzářenou,
kde v keřích krve třepetá se list
větýrkem z noci s ženou:

učiň, Pane, ať slovo sražené
v té Šlaráfii žil a kostí
si lokne z kouzelného pramene
něhy a troufalosti.

Pak to zas zkusí, vždyť co zbývá mu,
než svěřit se s tím, co se v hloubi dálo.
(Tak dítě matce ještě v pyžamu
špitá, co se mu zdálo.)

MIROSLAV ČERVENKA

(Otištěno bez vědomí autora.)

LUDVÍČEK

Bylo to někdy začátkem září v pětáctýřicátém roce. Nesměle zaklepání a pak se pomalu otevřely dveře ve velké zasedačce někdejší Legiobanky v Dittrichově ulici, jež byla tenkrát a koneckonců zůstala až do konce jedinou redakční místností Kulturní politiky (většinou čtenářů bude asi třeba povědět, že to byl kulturně politický týdeník, který založil tehdy E. F. Burian, později převzal Svaz spisovatelů, a zarazila strana a vláda záhy po vítězném únoru). Dveřmi prošel, nebo se spíš prodrál, nevelký, docela kulatý, nemladě vyhlížející mladík v batldresu příslušníka československých jednotek z východní fronty. Voják zcela nevojenského vzezření, neoholený, a i jinak se zdálo, že dorazil přímo z fronty, byť s jistým zpožděním. - Já jsem nákej Aškenazy, pravil, a rád bych mluvil s redaktorem. Nejistě se přitom rozhlížel po obrovském sále, kde v tu chvíli nebyla než různolící platinová Emilka za remingtonkou, a autor těchto řádků. Dohromady bylo nám oběma tak sotva čtyřicet

a čtyřiaadvacetiletému vojákovi-nevojákovi trvalo chvíli, než se dal přesvědčit, že mladistvá sekretářka a sotva ochmýřený student jsou tím, co hledá, totiž redaktorem, sekretariátem, redakcí, a vším, co k tomu ještě patří. - Já jsem tu něco přines, pravil po chvíli, vida, že to lepší nebude. Jestli by se to hodilo do novin. - Tak to tu nechte, pravil redaktor, my si to přečteme a dáme vám vědět. - To by, prosím, asi nešlo. Je to totiž rukou a s chybama, asi, a taky jsem tam hodně přepisoval. Já bych to snad slečně nadiktoval. - Slečna neodolala, kývla od stroje, a voják-nevoják vytáhl z kapsy dva zmačkané, umaštěné listy papíru popsané kostrbatým rukopisem. A diktoval.

Když redaktor text přečetl, bylo rázem jasné, že je všechno jinak. Talent. Ale co talent, hotový novinář, autor, možná už spisovatel. Rukopis putoval rovnou do tiskárny a voják-nevoják dostal na fleku smlouvu na jeden fejeton týdně. A co jsem tu právě popsal se

pak skoro dva roky opakovalo čtvrtek co čtvrtek. Dvě hodiny po uzávěrce, když už zmeškal všechna poslední zvonění, vplul kymácivě do dveří nevelký, neoholený, kulatý voják-nevoják, zamumlal cosi na omluvu svého zpoždění, posadil se vedle blondýnky Emilky, blízce zhroucení, z kapsy vytáhl dva zmuchlané listy umaštěného papíru, popsaného kostrbatým rukopisem, a diktoval. Pokaždé z toho bylo mnoho radosti a veselí, a také dojetí a smutku mezi redaktory a především mezi čtenáři, pro které se tady a takto rodil český spisovatel Ludvík Aškenazy. Však z toho také byla jeho první knížka. A abych nezapomněl: nikdy jsme mu už neřekli jinak než Ludvíček.

Chodil světem se smutným, moudrým, vše chápacím očima a každý ho měl rád, protože nikdy nikoho nezarmoutil. Pro každého měl v kapsáři pohádku, tu pro děti, tu pro dospělé, tu pro obojí. Vyprávěl jim o človičkovi, o ukradeném měsíci, o pravém trpaslíkovi Pitryškovi, o milencích z bedny, o cestách s jezevčíkem, znal pohádky praštěné i vánoční, a také na klič, a o vajíčku a o osamělém letajícím talíři a ještě celou spoustu jiných, a uměl také filmy, a divadlo, a černou bedynku pro televizi a hrůzu dalších věcí. Ale to všechno je ostatně ve slovníku českých spisovatelů, kde je dokonce i o tom, že začínal publikovat v komsomolském časopise Vilna Molod', ale zato ani slovo o jeho pražských začátcích (viz výše).

Narodil se v Těšíně, učitelství vystudoval ve Lvově, poprvé učil v Kazachstanu, tři roky prožil na frontě, a když se stal českým spisovatelem a nenapodobitelným mistrem jazyka v němž nevyrostl, vyhnaly ho tytéž tanky, za kterými po tři roky bojoval — jenže, jak se ukázalo, ne za tutéž představu svobody, práva a lidské důstojnosti — na další kus jeho ahasverské pouti. A voják-nevoják šel, smutný, melancholický, ale vždycky s hrsti radosti a moudrosti pro druhé. Jeho moudrý, nezničitelný talent se ještě jednou prosadil a jeho německá bibliografie ze sedmdesátých let je na půl stránky. Jenže sotva to dokázal v životě po druhé (či vlastně po třetí), stiskla ho nemoc svou železnou rukou, a už nepustila. Ani v italském Bolzanu, na poslední stanici té pouti, kde jsme se na podzim viděli naposled a vzpomínali na zasedačku v Dittrichovce, na Emilku, na umaštěný papír. Pokoušeli jsme se smát, ale ten smích rezavě skřipal. Minulost ještě vnímal, přítomnost však už nechtěl. Na cestu nám dal krabici s nahrávkami předních herců Národního divadla. Zdráhali jsme se. - Jen si to vezměte. Já už to hrát nebudu.

Objali jsme se a věděli jsme, že je to naposled.

Když umřel, řekl jsem neprozřetelně kamarádovi — jeho i svému — že Ludvíčkovo ahasverské putování je další z typických běženeckých osudů dvacátého století.

- Ty seš ale vůl, pravil laskavě, co do toho zase pleteš politiku. Byl to náramnej kluk, ohromnej básník, a je ho strašná škoda.

A. J. LIEHM

Přivezou nám ji NA SILVESTRA

LUDVÍK AŠKENAZY

Paní Ledňákovou nám odvezli na psychiatrickou kliniku; vrátí se na Silvestra a prý se jí vůbec nemáme bát, žádná mánie nebo melancholie nebo schizofrenie. Nic takového. Halucinace prý neměla také, jen po celou dobu četla O pejskovi a kočičce, doktor Jelínek to považoval v jejím věku za příznak recidivy juvenility. Když si k tomu přimyslím ten její dětský hlásek a holčičí skotačivost, tak se nám z té paní Ledňákové klube obyčejná zdětinštělá babička, která si s rozpaky, ale se smyslem pro humor nese lživým světem svůj umělý chrup.

Měla také drdůlek s takovým zobáčkem, vypadal jako hladový vrabec, ale zezadu. Člověk se na ni díval, když šla do schodů nebo se schodů, nahoru nebo dolů, a ještě z toho kousek radosti navíc.

Já nevím jak vy, ale já mám děsně rád babičky. Ovšem jen takové, na kterých se pozná, jaká to bejvala ženská. Babičky chodívají prohnuté jako plamen svíčky, a vítr každou chvíli nějakou sfoukne: nebo vám najednou vyrostou v mlékárně jako malý kaktus nebo stojí pod elektrickým domem jako vyjevený tučňák. Také je vždycky zdravím.

Ve skutečnosti se ta Ledňáková jmenuje Marie Šimandlová-Zdrůbecká, což se k ní vůbec nehodí. To je všechno, co jí zbylo po dvou manželstvích a z jednoho dávného podzimu ve Francii, kam ujela s nějakým panem Šulcem, svědцем vdaných žen. Takový už je zákon: nejedna, která se uvnitř jmenuje Šulcová, je úředně pokládána za Šimadlovou-Zdrůbeckou.

Na Silvestra ji přivezou z psychiatrické kliniky, je prý zcela zklidněna, a ještě jí dají domů meprobamat. Z té moravské třešňovice, jak mi jí tehdy dala ochutnat, tam zbylo ještě nejmíň půl láhve. Tak jí půjdu hned první den uvítat jménem uličního výboru.

Nejhorší blázni jsou ti, kteří vypadají na docela jiné bláznovství. Nemají to svoje napasované na tělo. Modré oči mohou být uvnitř zoufale černé a špinavě černá panenka zase pomněnkově něžná.

Tak asi před měsícem přišla ta Ledňáková k nám, půjčit si psací stroj. Uvařili jsme jí kafe a hned si prohlížela šálek, jaký je milý, a vedla řeči o vídeňském, drážďanském a karlovarském porcelánu. A že to kafe nemuselo být, a to musím pít opatrně, abych ten rozkošný šálek nerozbila.

Tak jsem jí nabídl, že jí tu underwoodku odnesu nahoru, do pátého poschodí. A pak jsem s tou underwoodkou stál asi půl hodiny ve dveřích, protože paní Ledňáková vysvětlovala mé tchýni, jak se dělá ta slavná portugalská bramborová polévka s řeřichou.

Nakonec domluvily. Já odnesl underwoodku do pátého poschodí a tam paní Ledňáková z ní vysála

deset deka prachu zeleným vysavačem. A sedla si pak ke stroji a spustila tak nějak divoce a bouřlivácky nespoutaně. Underwoodka zvonila jako starý bicykl. Ta vám tak vesele a tak příjemně zvonila, že by z toho byl měl radost i sám starý pan Underwood. Musím podotknout, že tu třešňovici jsem dostal až potom.

A do toho kmín a francovka, heřmáněk; na zdi visel pan Šulc jako flétnista, voněl pepř a štrůdl, lenoška byla hluboká, taková pohlcující, že by se v ní mlčky zasnila i ta nejotrlejší klevetnice. Každá ženská miluje hluboké lenošky; připadá si v nich chvíli zajištěna.

Žádné bláznovství jsem na paní Ledňákové nepozoroval. Byl jsem však později upozorněn doktorem Jelínkem z druhé psychiatrické kliniky, že na první pohled nejsou u mnohých nemocných žádné příznaky patrné.

Po té třešňovici jsem několikrát vstával. Pokaždé mě ta Ledňáková posadila znovu do lenošky a dívala se na mě s takovým tím steskem, jak se někdy ženský dívají na sachrdort. Vy vypadáte tak spokojeně, pane Trmal, řekla. A byla najednou taková ještě bělejší, jako by na ni napadal sníh. A pod tím byla plachá jako srna. Pan Šulc flétnista se díval se zdi pohledem šlechtěného souchotínáře.

Ještě jsem se jí zeptal, komu bude psát. Zamluvila to a já to zapil. Do toho všeho ještě kukala kukačka. Já kukačkovy hodiny nenávidím, ale v tu chvíli jsem pocítil úplný štěstí. Pamatuji se na ten pocit dodnes, ačkoliv do té doby jsem byl přesvědčen, že se všechno zapomíná. To tedy odvolávám.

Zeptal jsem se doktora Jelínka, jestli člověk může být s bláznem šťastný. Může, řekl pan asistent; s bláznem? Může.

Jedna věc mě zaráží, doktore, povídám mu; že mě poslala domů, když to bylo právě nejhezčí. Tebe mrzí, řekl doktor Jelínek, ta třešňovice; na to nemusím být ani psychiatr.

Tak jsem ho při tom nechal.

Nyní vyličím, co se stalo v úterý. Přišel k nám pan Filípec, krejčí, co je zároveň domovním důvěrníkem. Ledňáková spadla z jahody naznak, řekl; vyvěsila si dole manifest. Jaký manifest, povídám, a hlavně jaká náhoda? Kouknou, řekl soudruh Filípec, tady to mají černý na bílém, a dělají si s tím, co chtějí; je to psané na jejich stroji. Ona si to bába pověsí vedle programu biografů a výkazu brigádnických hodin, odpracovaných na zvelebení bývalého židovského hřbitova. Nikoho se nezeptá, sama si to přišpendlí, a je to na jejich stroji. Teďka si přečtete, co tam je napsáno, jaký voloviny, totiž kraviny. A na jejich stroji . . .

Hodil mi to, jak se říká, na hlavu a odcházel lehkým krokem občana, který splnil svou povinnost. Tak tohle je ten manifest, který jsem pak odnes doktoru Jelínkovi. Doktor Jelínek si ho strčil do desek s chorobopisem.

Manifest k lidem všech zemí!

Já, Marie Šimandlová, bývalá dělnice v cihelně, nejmladší z jedenácti dětí přivozníka Josefa Šimandla, která se vlastní pílí vypracovala na hlavní úřednici kanceláře JUDr. Emanuela Kaftana (o mrtvých nic než dobře, ale byl to velký lump), nyní důchodkyně a členka uličního výboru, ptám se všeho lidstva:

To jste lidi?

Ptám se, ježto už léta trpím nespavostí:

Jak to, že klidně spíte? Chodíte do biografů, cukráren a do opery? A lámete si hlavu, jestli vaše zelené auto, jak jsem nedávno slyšela, má být bleďě modré?

Říkáte: Já chci mít svůj klid. Všude samá ondulace! Blázní jste, blázní, ubohé jepice!

Tímto manifestem vyzývám všechny lidi na celém světě, aby v Den dušiček vyšli v pravé poledne na náměstí svého města. Kde není náměstí, tak na náves. A setrvali pět minut ve výhrůžném mlčení. Žádné prapory s sebou neberte, ani standarty, ani církevní korouhve, ani hesla. Dívejte se jeden druhému do očí. Muži si mohou dát ruce do kapes. Ženy ať se obléknou hezky, ale skromně. Která děvka by nevydržela a chtěla se na to nafintit, ta ať ostane doma. A nic neříkejte, stůjte, nikoho nevolejte, ať je ticho.

Za sebe a za uliční výbor celé Prahy — podotýkám: nebylo ještě schváleno, jen navrženo (mnou) — říkám: Ať je ticho!

Ať už nejsou slyšet slova jako memorandum, ultimátum, nóta, proklamace, audience a zmocnění. Dále ať nejsou slyšet slova: setrval v srdečném rozhovoru, vládní kruhy jsou znepokojeny, veřejnost je přesvědčena, nedohodli se o prvním bodu jedenáctého pořádku, a také jednání proběhlo v duchu porozumění ve všech bodech.

Taková mrtvá slova mi jdou šíleně na nervy, a ještě jiná. Ptám se, co je to normalizace akutní situace. A ratifikace. Nebulíkejte negramotné. Najděte si řádnou práci. A neposílejte si blahopřejné telegramy, léčte si sklerózu a chodte na procházky! Myslím tím státníky a státnice.

Přála bych si, aby se tento manifest dostal i do vzdálenějších kontinentů. Opisujte a propisujte!

Marie Šimandlová-Zdrůbecka

důchodkyně

Text manifestu reprodukuji z paměti, protože originál, jak jsem již řekl, přiložil doktor Jelínek k chorobopisu. Odvezli jsme ji ještě tohle úterý. K zřízenčům se chovala velice slušně, každému dala kousek štrůdlu. Mávali jsme z okna na ten její černý klobouček s umělou růžičkou, a já to povím naplno, trochu mi to připadalo, že máváme z blázince na hodnou tetu, co nás přišla navštívit.

Doktor Jelínek mě ujistil, že situace není zdaleka tak hrozná, osobnost je prý zachována, intelekt není snížen a psychosomatický nálezní odpovídá věku. Už prý zase plete svetr a zpívá: Měla vlasy samou loknu, život je pro mě obnošená vesta. Ptala se prý také na mě, co dělám.

Co dělám? Nic. Máme nový televizor. Tak čumím.

* * *

MALÝ DOSLOV KE DRUHÉMU VYDÁNÍ

Z tohoto druhého vydání je vypuštěna část bývalého *Vajička*. Chtěl bych jednou tuto knížku uspořádat jinak a druhou část rozšířit o několik dalších povídek.

Ovšem dočkám-li se třetího vydání, nebo aocka-li se třetí vydání mne.

Ale samozřejmě neřádám, abyste si to upravené vydání kupovali zase.

To se nebojte.

Ostatně třeba to taky nikdy jinak neupravím. My pappenheimští se přece známe.

L. Aškenazy

Čtyři knihy z Toronta

Nakladatelství *Sixty-eight Publishers* v Kanadě vydalo v posledních měsících mimo jiné:

Karel Kaplan: NEKRVAVÁ REVOLUCE

Český historik, aktér i dějepisec příchodu komunistické strany k monopolní moci v roce 1948, upevnění tohoto monopolu v dalších třech letech a plného zapojení Československa do sovětského mocenského bloku, líčí toto období ve dvou dílech knihy, nazvaných „Cesta k moci“ a „Procesy“. Str. 420, cena \$ 14.00.

Karel Pecka: MALOSTRANSKÉ HUMORESKY

Podobnost názvu s Nerudovými povídkami není náhodná: nejenže se o pražských lidech a lidičkách vypráví s humorem často trpkým, ale i že se příběhy skutečně odehrávají převážně na Malé Straně. Rozdil pak je stejně výrazný jako shoda: odehrávají se v dnešní realitě, jejíž tvrdost Pecka bohatě zakusil. Str. 220, cena \$ 9.75.

Ota Ulč: ŠPATNĚ ČASOVANÝ BĚŽENEC

Podle autora, bývalého českého okresního soudce, jde o „polofikci“, vyrostlou z jeho pobytu ve Spojených státech a z trýzně jeho i jiných nad „myšlením i nemyšlením“ Západu. Příběh je oživen spoustou postav skutečných (těch proslulých), poloskutečných i neskutečných, ale známých každému, kdo má uši k slyšení, oči k vidění a smysl pro humor, satiru, grotesku a parodii.

Str. 340, cena \$ 12.00.

Jaroslav Vejvoda, Bernard Šafařík: HONIČKY

Volný přepis literárního scénáře filmu „Hundereennen“ („Psi závody“, ale i „Dostihy“ či „Štvanice“). Autoři líčí více vesele než smutně emigrační začátky a trampoty malíře Alexandra Reka a jeho kamarádů Ládi Lapáka, Přemka a Věry ve Švýcarsku, kde se v „psích závodech“ za práci, kšeftem nebo prostě životem stavějí do cesty věci, kterým se tam jen z jazykových důvodů neříká „průser“ . . . Str. 90, cena \$ 7.00.

Adresa nakladatelství: Sixtyeight Publishers, Corp., Box 695, Postal Station „A“, Toronto, Ont M5W 1G2, Kanada.

ZNÁMÁ KRAJINA

Stojím na malém návrší uprostřed zvlněné travnaté plochy. Tu a tam pár stromů, kousek stranou potok. Na obzoru se krajina zdvihá k většímu, táhlému vrchu se dvěma sedly — vypadá jako džbán a také se tak jmenuje. Levým sedlem probíhá polní cesta, i z této vzdálenosti ji dobře vidím. Kdysi v dětství jsme tudy šli s tátou na výlet. Až vystoupím na ten kopec, bude tam další údolí a pak zřícenina hradu Rábi.

Nemýlím se, tuto krajinu dobře znám, několik kilometrů odtud je vesnice, kde kdysi žila babička a nemusím se ohlížet, abych věděla, že za mnou je státní silnice.

Divám se směrem k onomu sedlu a bez zvláštního zájmu si uvědomuji, že půjdu právě tam. Zde nemám proč zůstat a ani se mi tu nikdy moc nelíbilo.

Podle slunce může být pozdní odpoledne, oblohou letí tmavé mraky a je chladno, ale vzduch se vůbec nehýbá. Průzračné světlo zbarvuje trávu do podivné zeleně.

Bez dalšího váhání se dávám pomalu loukou k místu, kde musím narazit na svou cestu.

Snažím se nepřemýšlet, protože je mi jasné, že vím kde jsem, ale ne proč. Pocit po náhlém probuzení, kdybych se trochu zamyslela, určitě na to přijdu, ale mám mrazivý strach ze vzpomínky — nebo jen z bolesti hlavy? Ale proč bych si právě teď měla tu hlavu namáhat?

Zdejší vzduch se zdá být lepší než jinde, ale co na tom — vzduch jako vzduch. Trochu mě zarazí, že jsem zde sama. Sama. Pravda, široko daleko nestojí obytné stavení, ale přece jen —

Cesta uběhla překvapivě rychle. Ještě pár minut a uvidím Rábi.

Přede mnou je moře.

Je-li to moře, pak je to ovšem zvláštní druh Rábi, ale ani to mne neudivuje. Cítím, že to souvisí s tím, na co se mi nechce vzpomenout. Zvědavě se rozhlížím. Pobřeží je kamenité, cesta se kolem vody zatáčí vlevo a dole v ohybu stojí malý kamenný domek.

Tady už není chladno a ticho. Hřeje slunce a fouká mírný vítr, moře se šedivě třpytí. Běžím domů.

Sedám si na kámen. Už bych měla začít vzpomínat na to, co se vlastně stalo, ale pořád ještě se k tomu musím nutit — tady, v absolutním klidu, kde mě poprvé neruší ani vlastní myšlenky. Nebylo by lepší chvíli spát?

Vím, že jsem v takovém bezpečí, jako ještě nikdy, jen ten nevyřešený problém mě ruší. Nu, zkusím na to přijít a pak snad bude všechno v pořádku.

„Haló, děvče!“

Překvapeně jsem se ohlédla. Za mnou stojí asi čtyřicetiletý chlapík, oblečený do všelijakých starých, pohodlných kusů oděvu. V ruce má maliřskou paletu a z hnědého, opáleného obličejce na mne zírají užaslé modré oči.

„Prosím vás, jak jste se sem . . . ale ne, takhle se vás nesmím ptát. Vy . . .“

Trochu mne to mate. Nevadí, na to přijdeme, říkám si a vstávám.

„Vy jste malíř? A žijete tady? Ukázel byste mi, co malujete?“ V tuto chvíli mi to připadá daleko nejdůležitější.

Znovu se na mě zděšeně zadíval, ale pak pokrčil rameny, usmál se a vyzval mě, abych ho nasteaovala.

Míjime domek, vede mě kousek dál, kde se na slunci vyhřívá lavička a před ní stojan s nedokončeným plátnem. Není na něm moře; muž maluje starý a mohutný strom, naklánějící se nad domkem. Chvilku se dívám na obraz — nepředstírám ani sobě, že tomu nějak zvlášť rozumím, ale zamlouvá se mi.

„Díky,“ říkám. Kývl hlavou a vážně se na mě dívá. Zdá se mi, že jsem mu dlužna vysvětlení, ale stále nevím jaké.

„Nezlobte se, pane. Já mám dojem, že si na něco nemůžu vzpomenout, ale zkusím to, snad to nebude těžké. Počkejte prosím vás chvíli.“

Odběhla jsem na břeh a dívám se na vodu bez konce. Co se to stalo a jak to bylo?

Vůbec to nebylo těžké, stačilo opravdu jen si vzpomenout. Křičím hrůzou.

Vzpomínka začala posledním okamžikem, kdy jsem seděla v rychle jedoucím autě a najednou, v zatáčce, se před námi vynořil jiný, předjíždějící vůz. Bližil se strašně rychle, vykřikla jsem zrovna tak jako teď, uslyšela jsem náraz a tříštění kovu a tam to končilo.

Předtím? Ano, jistě, vím, kam jsem jela a proč. Tohle se muselo stát těsně před cílem.

Tak.

Tak takhle to tedy vypadá?

V první chvíli jsem měla chuť zajásat, že to je pravda, to co jsem si vždycky myslela. Že smrtí vůbec nic nekončí, že je to přesně tak, jak jsem si představovala. Že mě čeká teď asi daleko víc, než jsem mohla doufat —

to je víc než naděje, to je jistota. Vůbec mě nenapadá se bát, naopak, dychtim se dovědět co nejvíc a hned.

Ale pak jsem si vzpomněla na rodiče. Nemám slov, abych vyjádřila tu hroznou lítost, strach o ně, kteří nemají nikoho jiného, hrůzu z vědomí, že jsem jim umřela. Všechny moje vzpomínky jsou teď nesmírně jasné, ale raději bych zapomněla.

Ohlízím se po malíři, sedí na lavičce a má hlavu v dlaních. Pomalu jdu až k němu, sedám si na zem. Díváme se na sebe.

„Dobrá,“ usmívám se, „my si budeme rozumět. Teď už něco vím. To, co se stalo i proč jsem tady i proč jste se mě polekal. Ale potřebuji toho ještě tolik vědět — chcete se mnou mluvit?“

„Rád,“ odpověděl. „Víte, také jsem chvíli přemýšlel a zjistil jsem, že je všechno v pořádku. Vyděsila jste mě proto, že jste první, koho jsem tady potkal, ale nakonec, proč by na tom mělo být něco divného? Podstatná je jedna věc: vy jste si „to“ představovala takhle? Jako život na mořském pobřeží?“

„Ne, vůbec ne moře. Původní představa byla — jedna krajina. Krajina, kterou jsem znala a neměla moc ráda. Jednou jsem s někým mluvila o tom, co si představuju po smrti a viděla jsem jenom ji. Úplně jasně. Pak dál už nic, to moře je pro mě novinkou. Ale ta krajina tam byla, tam jsem se probudila, nebo jak to mám říct. Tady za tím kopcem,“ ukazuje směr.

„Nic nebylo dál? Musela jste vidět ještě něco.“

„Ne tehdy. To až postupem doby jsem si různé věci viceméně vymyslela. Že smrt je jenom časový úsek, právě tak jako život. Člověk přece nasbírá střípky všelijakých vědomostí a mně se zalíbila jedna myšlenka: že každý se po smrti musí stejně do devětačtyřiceti dnů narodit znovu, ať chce nebo nechce. Tu myšlenku jsem přijala za svou a trochu jsem si ji ještě přizdobila tak, aby mi to úplně vyhovovalo, a teď mi řekněte vy: vymyslela jsem si snad pravdu nebo jsem se navíc ještě zbláznila?“

„Nezbláznila.“ Vstal a neklidně se prochází kolem; sleduji ho pohledem bez napětí. Opět si sedl.

„Řeknu vám, co vím, ale začnu sám sebou, jestli dovolíte. Byl jsem malíř a jako každý jsem i já za života přemýšlel, co může být po smrti nebo co bych si přál aby bylo. Přál jsem si v podstatě jen jedno — abych tím nemusel skončit, rozumíte? Abych mohl malovat dál. Chtěl jsem vidět, nebo jsem tedy viděl, kamenný domek na břehu moře, kde bych žil a maloval a byl dostatečně moudrý. Nevěděl jsem, co je to „dostatečně moudrý“, ale tenkrát mi připadalo chytré to tak formulovat. Dál jsem to nerozvíjel. A pak se to stalo, jistě prominete, když vynechám podrobnosti. Probudil jsem se, jak vy říkáte, tady.“

„A zjistil jste, že jste dostatečně moudrý.“

„Zjistil jsem, že jsem dostatečně moudrý na to, abych leccos pochopil. Ne všechno. Ale aspoň jednu, možná základní věc: že lidská myšlenka je něco neuvěřitelně silného. Možná, že to zní nesmyslně, ale vím, že všechno, co si člověk vymyslí a o čem je přesvědčen, se stává skutečností — a že to ještě zdaleka není vše.“

„Víra je tvůrčí?“ ptám se tiše.

„Je. Ale víra je málo. Řekl bych, že lepší slovo je přesvědčení. Nebo vědomí, nebo jistota. Pochybovala jste někdy o svých představách?“

„Ne, nikdy se neměnily.“

„U mne také ne. Snad je to tak správné. Možná, že smíme a máme pochybovat o všem kromě svých schopností. Ale vrátím se k tomu, co jsem nedokončil, že to totiž není všechno. Máme navíc ještě možnost, víte. Určitou šanci, která znamená, že nemusíme skončit ani tady. Je zde cesta, že, a po ní mohu kdykoli odejít.“

„Víte kam?“

„Jen matně. Tam jsem zatím ve svých představách nedošel. Mám čas.“

„Já ne,“ přerušila jsem ho.

„Máte jen devětačtyřicet dní?“ díval se na mě po očku.

„Jistě. Ale ještě moc věci je mi nejasných — prosím vás, tohle je důležité: každý člověk si přece představuje nebo představoval něco docela jiného. To by znamenalo, že je i peklo a nebe a jánevímco. A kdysi existovala země jako placka nesená dvanácti slony stojícími na želvě, a dnes je vesmír takový, jak si jej představujeme proto, že si ho tak představujeme? Copak všecahny ty představy existují reálně a stále vedle sebe?“

„Mohou. Do toho, co my nazýváme svět nebo vesmír a co je prostě celek, se vejdou. Je to zvláštní, ale všechno je pravda. Ostatně svět, jak vidíte, není jenom jeden.“

„Onen svět je taky ves na Šumavě,“ odsekla jsem. „Nepřipadám si zrovna mrtvá a je mi strašně fajn, když vím, že člověk se opravdu nemá čeho bát.“

„Vy to zevšeobecňujete. Být mrtev je jenom slovo. Je to jak kdo, rozumíte? Co myslíte, že se stane s těmi, kteří si myslí, že po smrti není nic?“

„Aha. Ale ani ti přece nemohou zaniknout — přece nic nezaniká, jak říkal Einstein.“

„Pravděpodobně pak zapůsobí to, co je navíc, ta určitá šance.“

„Asi to mají méně zábavné než my,“ zasmála jsem se.

Chytil se za hlavu. „Poslyšte, ženská, vy mě fascinujete. Jste po smrti, k sakru, nemůžete to brát trochu vážně?“

„Ne, proč. Naopak, vždyť mě čeká tolik věcí, chci vědět . . .“

„Potom se vás zeptám, čím jste si tu svoji představu vyšperkovala, že vás tak láká, ale až se přestanete vyptávat.“

„Ještě smím? Jste laskavý. Tedy: smrt je zřejmě nejhroznější pro ty, kteří zůstanou, kterým někdo umře. Jakou oni mají naději, že tím pro ně všechno nekončí, jinak řečeno, že se ještě se svými blízkými sejdou?“

„Asi vás zklamou, ale o tomhle už nevím tolik, totiž některé věci jenom tuším. Myslím, že je problém sejit se

po smrti s někým, kdo má úplně jinou představu než já a asi to většinou nebyvá možné. Je však ještě jedna věc, která je silnější než vira, víte, co to je?"

„Nikoliv. Nejsem dostatečně moudrá.“

„Jste dosti drzá, ale odpouštím vám,“ řekl vesele. Tak dalece si nemusíme nic vysvětlovat. „Mluvim vážně. Je to láska.“

Nastalo ticho. „Souhlasím,“ říkám náhle. „Musí to tak být. Znamená to, že láska mi dává možnost ovlivnit představy jiného člověka?“

„Snad. Říkám vám, že tolik nevím. Jsem pouze přesvědčen, že láska je silnější než cokoli jiného. To je všechno. Teď mi řekněte, co budete dělat dál, vy to víte, že?“

„V obrysech ano. Půjdu tady po té cestě a už teď za chvíli. Tu možnost, o které jste mluvil, si já představuji jako možnost dovědět se všechno. Tak by mi to souhlasilo: že teď, v tomto časovém úseku mohu poznat, jak všechno doopravdy bylo, rozpomenout se na své minulé životy, byly-li jaké a snad se i naučit to, co člověk nutně potřebuje znát, aby měl právo se člověkem nazývat a k čemu snad zatím nemá na zemi příležitost. Ale tohle už říkám opatrně, rozumíte mi?“

„Rozumím,“ řekl po chvílce zamyšlení. „Nejste skromná, ale ani mě to u vás nepřekvapuje. A dál? Chcete znát i budoucnost?“

„Ne. Budoucnost nechci znát, ale prožít. Třeba je to hloupé, ale já se prostě musím vrátit zpátky, já mám ještě na světě strašně moc práce.“

„Například?“

„Cokoliv. Znepokojuje mě, že si s největší pravděpodobností nebudu po návratu na zem nic pamatovat. Ale třeba mi něco zůstane.“ Potřebovala bych vědět víc o genech, pomyslela jsem si.

„Jste velmi neklidné stvoření. Proč tolik chcete pořád něco dělat?“

„Protože nemohu nechat věci být. Nevím, prostě nemohu. Vždyť i vy tady pracujete.“

„Máte pravdu,“ řekl překvapeně. „Ani mi to nepřišlo. Ale počkejte, teď jste na sebe řekla něco hodně zajímavého, totiž že nemůžete nic nechat jen tak. Je to zřejmě základní rys vaší povahy a nemohu říct, že by se mi to nelíbilo. Kolikrát jste na to v životě doplatila?“

„Mnohokrát. To je nezajímavé.“

Maliř se zadíval na moře. V dálce vyskočila ryba.

„Ano, vy půjdete dál, vy musíte. A jak si představujete, že získáte všechny ty znalosti, které chcete mít?“

„To si zatím nepředstavuju. Můžu se snad nechat něčím překvapit, ne? Snad mi pomohou ti, kteří už vědí.“

„Ach, jsou tam tedy?“

„Myslím. Vim, že se jim říkalo různými jmény, já bych je nazvala takhle. Ti, kteří vědí.“

„A vy se jim chcete podobat.“

„Chci jim být rovná.“

Prudce se otočil. „Budete tím, čím chcete být,“ usmál se nakonec. „Já . . .“ zaváhal.

„Půjdete se mnou?“ Mám nečekanou radost.

„Ne, děťátko. Musím dokončit tento obraz a pak ještě mnoho jiných. Vy běžte; věříte, že se dnes neloučíme navždy?“

„Vim,“ zůstává mi úsměv na tváři. „Dozvíme se ještě mnoho.“ Vstávám a zvedám ruku na pozdrav.

„Mnoho štěstí,“ uklonil se.

„Ne, ještě okamžik,“ bráním se odchodu. „Celou tu dobu se bráním tomu nejdůležitějšímu. Co nebo kdo nám dává tu možnost navíc?“

„Jděte už, vy mládě,“ řekl tiše. „A nashledanou.“

JAN ČECH

PRST' BÁSNÍ

A když je nejhůř
v knížkách po mamince
se úzkost ztrácí

A když je nejhůř
dávno prošlá mince
zase platí

Z černé a podupané sazby
čtu v růži její jínoutaj
Tak jako tenkrát zas by
chtěli příslibovat ráj

Prst' starých básní pod olovem
k ústům zdvihněme
A tělo učiněno slovem
v té tmě

(Z dosud neuveřejněné sbírky „Soudný den“ pod stejným pseudonymem pražského básníka vyšla v nakladatelství INDEX roku 1981 sbírka „Pozdvihování slov“.)

Muž, který rozplakal neznámou ženu

fejeton

Čím dál častěji přicházejí za mnou v poslední době spolupracovníci, v rukou Rudé právo nebo Mladou frontu, a říkají: „Tohleto si musíte přečíst!“

A tak o polední přestávce, kterou napracováváme, pročítám, co mi v dobré vůli, že se zaraduju, donesli. Jde o zprávy a články takového druhu: Soud s celníky, Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, Trestná činnost ředitele školy, Kde je soudružská skromnost? a podobné. Dozvídám se z nich, že naši přední celníci — (jistý dr. Jaroslav Kusý, například, je tu uváděn na plné pecky celým jménem i se svým akademickým titulem, a někdo takový určitě nešacoval turisty na hraničním přechodu) — si přivlastňovali věci propadlé v celním řízení, obohacovali se peněžitými i věcnými úplatky, za což vyfasovali osm až devět let a vysoké pokuty; někteří vedoucí pracovníci Nové huti v Ostravě-Kunčicích a v podniku zahraničního obchodu Ferromet v Praze různými machinacemi přišli dokonce k miliónům a Nejvyšší soud ČSR jim za to v odvolacím řízení ještě přidal — (hlavní obžalovaný JUDr. Nekola dostal k původně vyměřeným dvanácti letům další rok navrch atp.); na Plzeňsku si jeden ředitel základní školy odpykává první dny z desetiletého trestu odnětí svobody za to, že od roku 1970 postupně odcizil z majetku školy různé nářadí, instalační materiál, pomůcky, nábytek, výrobky spotřební elektroniky a další průmyslové zboží v hodnotě dvě stě padesát tisíc korun. Navenek vystupoval jako úzkostlivý školní šetřilek . . .

Čtu si ty doporučené informace a je mi jasné, že všichni ti odsouzení celničtí náčelníci, ředitel, vedoucí a vůbec šéfové jsou čistokrevní mužové konsolidace, kteří před lety obsadili uprázdněná místa po svých vyhozených předchůdcích. Kádrově bezúhonná dítka, do nedávna zcela nedotknutelná a nekritizovatelná, která se dnes ocitají před trestními senáty jen zcela výjimečně, když kapek přes okraj je už přespříliš. Všechny ty proláknuté případy jsou pouhá malá část ledovce nad vodou, jak o tom v jiné souvislosti psal kdysi Hemingway.

Tohleto si nad těmi donesenými novinami říkám a berou mě přitom čerti. Jednak proto, že jsem si chtěla o polední přestávce, kterou napracováváme, přečíst o antropologických zvláštěnostech starých Slovanů anebo o tom, jak Čiňané opravují svou Velkou zeď. A pak také proto, že všichni ti hodní lidé z mého pracoviště, kteří mi ta Rudá práva a Mladé fronty nosí, jsou zmíněnými zprávami a články povzbuzováni k naději, že věci se začínají ubírat sympatičtější směrem i zde, kde není Gorbačov. A já nemám chuť jim kazit radost; já i sama sobě jen nerada přiznávám, že u nás ještě dlouho ani listek se nepohne, natož větev či dokonce strom! Konsolidátoři jsou pevně rozlezlí, jsou vesměs v nejlepších letech a dobře vědí, že kdyby pustili chlup, vzala by brzy za své celá kůže. Budou dál podvádět a krást, stavět si několikamilionové vily, obklopovat se přepychem, chodit na lovy a

chlostat, jen to všechno budou dělat obezřetněji. A čas od času — proč ne, dobře to vypadá — předhodí soudům a tisku ty ze svého středu, kdo budou méně šikovni nebo se z nějakého důvodu ocitnou v nemilosti.

Před koncem uplynulého roku mi telefonovala sestra. Bylo po vánocích a konečně trochu nasněžilo, její řeč s krátce vyslovovanými samohláskami ve mně vyvolala nostalgickou představu uhelných hald s bílými čepicemi — vlnných kulis mého dětství.

„Tak jaké byly svatky?“ ptá se mě z víc než třista-kilometrové vzdálenosti sestra a já vycituju, že chce hlavně vyprávět o tom, jaké to bylo u nich.

„My jsme měli pokaženy Štědru večer,“ říká. „Katuška pod stromečkem hrozně plakala a nam ji bylo tak lito, že jsme malem plakali s ní.“

„Co se stalo?“ polekala jsem se.

„Viš,“ vysvětlovala sestra smutně, „ona čekala, že dostane k ježišku rifle-mrkvače, ale nedostala je . . .“

„Cože?“ nevěřila jsem svým ušim.

„Nojo,“ styděla se do telefonu sestra. „Koupili jsme ji kalkulačku, tu ona potřebuje do školy — to byla skoro tisícovka. Potom dostala holinky, pyžamo, svetr a knížky — to byla další tisícovka a na ty mrkvače jsme už prostě neměli . . .“

„Co to povídáš?“ žasla jsem, „a ona kvůli tomuhle pod stromečkem plakala?“

„Ano,“ potvrzovala sestra, „bylo nam ji hrozně lito . . .“

„To snad ani není pravda,“ začala jsem se do telefonu rozčilovat. „Taková chytrá holka! Přece ví, že její táta je strojní zámečnick a že nekradete, to na ty mrkvače nemůže bez plákania ještě chvíli počkat?“

„To se ti řekne. Ona je ve třídě už jedna z posledních, která je ještě nema,“ říká sestra. „Je bez nich prostě nemožná . . .“

Přestala jsem si představovat uhelné haldy s bílými čepicemi a představila jsem si svou neteř s bohatými vlasy do pasu, studentku a sportovní gymnastku, novopečenou Miss Disco ve čtvrti, kde bydlí. Jak je možné, že kvůli takové pitomosti, jako jsou rifle-mrkvače, prolévá slzy inteligentní a sečtělá dívka, krásná jak indická princezna a oplývající všim, čím může šestnáctiletá žena oplývat?

Nejdřív jsem se hněvala na sestru, že svou dceru takhle vychovala, pak jsem dostala zlost na povrchní a snobské studentstvo, a nakonec jsem došla k závěru, že i k tomuhle mocně přispěli mužové konsolidace svým bezuzdným hmotářením a lačně spotřebitelským příkladem.

„Kde je soudružská skromnost?“ ptá se čtenář Rudého práva ve svém dopise redakci, uveřejněném v polovině října minulého roku, a píše mj.: „Kanceláře dnešních vedoucích jsou leckdy zařízeny lépe než nejluxusnější obývací pokoje. Jsou v nich též znamenitě vybavené bary, plné lahví rozličného alkoholu, někde jsou i kuchyňky, ve kterých se v pracovní době přípra-

vují minutky, nechybějí ani koupelníčky či sprchové kouty. Gauče a pohovky, drahé sedací soupravy a nábytkové stěny jsou samozřejmosti . . .“

Vzpomněla jsem si nad tím rozzlobeným čtenářským dopisem, jak už před několika lety se na stejné téma jednalo dokonce ve schůzi parlamentních výborů pro plán a rozpočet. V novinách pak vyšla zpráva, hovořící o zákazu nakupovat do kanceláři nábytkové stěny a čalouněné soupravy. Takže se o tomtěž mluví a píše pořád dokola . . .

„Viš, k čemu jsou dobré noviny druhý den po přečtení?“ ptával se mě za mých novinářských časů mětér, když jsem si mu přišla postěžovat, že mi vinou tiskárny vyšla v článku chyba. — Ale ony jsou noviny dobré i k leccemus jinému: třeba právě nad citovaným dopisem o honosném vybavení dnešních kanceláři si člověk uvědomí, o jaký kus jsme za uplynulé dvacetiletí popošli. Nechtěla bych současného generálního ředitele Čs. televize vylepšovat, on si to nezaslouží, ale co je pravda, je pravda: na počátku šedesátých let, dokud byl ještě šéfredaktorem Večerní Prahy, tvořila veškerý luxus v jeho šéfovské místnosti všeho všudy dvě zelená křesílka po třech stech padesáti korunách, a žádnou láhev jsem v tom prostoru nikdy ani nezahlédla. Tenkrát také došlo k drobné příhodě, která byla pro tehdejší atmosféru charakteristická: do redakce přišla čtenářka poděkovat kolegovi T. za cosi, co napsal. Svou návštěvu ukončila slovy: „Jistě se, pane redaktore, neurazíte pro tuhle malou pozornost . . .“ a vyndala z kabely láhev vína.

„To ať vás ani nenapadne, já jsem tu přece od toho, abych psal,“ řekl chladně až do té doby srdečný kolega T. a vystrkal tu cizí pani na chodbu. Pani se u výtahu rozplakala, že ho přece nechtěla urazit, že naopak, ale kolega T. za ni i za flaškou nekompromisně zabouchl dveře výtahu. Ještě i z přízemí bylo slyšet

vzlyky té čtenářky, a o kolegovi T. se pak v redakci dlouho mluvilo jako o muži, který rozplakal neznámou ženu.

Nemusím snad zdůrazňovat, že mi nejde o láhev vína za dvacet korun, nýbrž o princip. V těch dobách — krom jiného — tehdejší předseda polské vlády bydlel v sídlištním bytě a naši představitelé jezdili po ulicích ve vši tichosti . . .

Jednoho lednového posvátečního večera zhlédli diváci naši televize sovětský film ze současnosti, nazvaný Trampoty s dědictvím. Byl o tom, jak mladá úřednice spořitelny zdědí po svém strýci vzácné staré obrazy a jiné cennosti, a jaké jsou s tím pak starosti.

„Teď jsi můj třídni nepřítel, když jsi tak bohatá!“ říká dědičce její kolegyně od pokladního okénka a odmítne s ní být i jen jít pod společným deštníkem. A mladý notář v moderní bundě, který se do dědičky (kvůli ní samotné ovšem) zamiluje, jí radí, ať ty drahé obrazy daruje galérii. Všem se pak vlastně uleví, když byt se zděděnými hodnotami je nakonec vykračen . . .

Většina diváků se nad takto prezentovanou přítomností jistě ušklíbla. Ti z nich, kdo po válce zažili na někdejší Vysoké škole politické a sociální pana profesora Roučka a jeho přednášky z právní gnoseologie, si možná vzpomněli na jeho pověstnou, různě obměňovanou větu **JEST MÁ BYTI TOPOL, MÁ BYTI JEST TOPOL** atd., již studentům objasňoval rozdíly mezi právními normami, morálkou a skutečností, mezi tím, co „jest“, a tím, co „má býti“.

On leckdy **MÁ BYTI TOPOL** nebo něco zcela jiného, ale **NENÍ** . . .

Leden 1986

(Otištěno bez vědomí autorky.)

JIŘÍ RUML

RECENZE

Když se řekne Dubček

Kdykoli u nás přijde řeč na Dubčeka, tak se pohádáme: praví s levými, staří s mladými, reformátoři s revolucionáři, dogmatici s volnomyšlenkáři a snad i Češi se Slováky. Jen v jednom se vzácně shodujeme — že to v osmašedesátém zbabral. Opravdu ON? A jenom ON??

Zrovna teď nedávno se Alexander Dubček (1921) stal opět předmětem polemik, když po patnácti letech poprvé veřejně odpovídal Bil'akovi na jeho falza o srpnové invazi roku 1968, kdy půlmiliónová armáda spojenců dokonale utopila naděje Pražského jara. Jedni mu vytýkali, že jeho vstup na jeviště byl zas dubčekovsky váhavý, druzí ohrhovali nos nad slabostí argumentů, třetí pobouřila zmínka o zamýšlené separaci tzv. anti-socialistických elementů, čtvrti se rozčilovali, proč bere Bil'aka vážně, a pátí zřejmě zastříhali ušima nad opovázlivostí zkrachovaného politika, o němž veřejnost už ani neví, jestli ještě vůbec žije.

A tu jako na zavolanou přichází profesor Vladimír Kadlec s poměrně obsáhlou prací: **DUBČEK — 1968**, s podtitulkem „Československá specifická cesta k socialismu“ (samizdat, 212 str., A4). Kadlec byl od

dubna 1968 ministrem školství, ale na podzim se úřadu vzdal a následoval tak v podstatě Františka Kriegla, který jediný v Moskvě odmítl podepsat ponižující protokol vnucený nám silou intervenční armády. Dubček tehdy spolu s ostatními podepsal za velmi dramatických okolností, což sice Kadlec nijak blíže neobjasňuje, zato však shromáždil projevy, usnesení a proklamace té opojné doby a na čtenáři je, aby změnil, nakolik se slova kryla se skutky.

Kadlecovi jde zejména o mladší generaci, protože přímými pamětníky jsou dnes už jen „lidé nad čtyřicet let“, jak sám v úvodu píše; a tady vidím první úskalí srozumitelnosti a pochopení. Přemíra zhuštěných myšlenek, vyjádřených namnoze nestravitelným jazykem, plným známých stranických klišé, s nimiž se i dnes setkáváme v denním tisku, spíš odrazuje a proto nejčtivější jsou vlastně Kadlecovy poznámky a vysvětlivky. Zasedání stranických orgánů nikdy příliš nepoutala pozornost veřejnosti, protože plynula jednomyslným korytem oficialit bez vzruchu a zajímavosti. Mnohohlavné floskule obvykle neříkají nic zvláště těm, jimž je utajována atmosféra zákulisí. Jednotlivé postuláty

Akčního programu sice zaujmou ještě dnes nebo právě dnes, chybí jim však srovnání s realitou a působí jen jako vidina nikdy neuskutečného snu. A některým se naopak zdají být minimalistické. Navíc je už skoro nikdo nespojuje s Dubčekem, neboť on vskutku nebyl jejich přímým tvůrcem, nýbrž spíše garantem jejich naplnění, k němuž bohužel nedošlo. Proto takové rozčarování.

Nicméně je záslužné tohle všechno shromážďovat a zveřejňovat, zvláště když se oficiální propaganda pořád snaží zastírat pravdu, a potřebná je i konfrontace s tzv. *Poučením 1970*, které „sebekriticky“ sepišovali a schvalovali právě ti, kteří se předtím podíleli i na programu Pražského jara ve významných funkcích. Vždyť sám Gustáv Husák hned druhý den po návratu z Moskvy se veřejně hlásil k tomu, že stojí za Dubčekovou koncepcí, „byl jsem při její tvorbě a já ho budu plně podporovat a buď s ním budu stát nebo s ním odejdu“, aby tuto koncepci včetně Akčního programu a tedy i ekonomické reformy proklel jako scestnou a vrátil vývoj společnosti hluboko zpět před leden 1968. Dubček si uchoval charakter, ale prohrál. Politika a etika jsou zřejmě v takovém vzájemném poměru jako napalm a svěcená voda.

Velký důraz klade Kadlec na Dubčekovu věrnost obrodním idejím i po násilné srpnové interrupci, neobjasňuje však jeho další vývoj či jakýsi zlom, začínající dobrovolným odchodem z nejvyšší funkce a završený podpisem ohavného „prügelpatentu“ k výročí osudového okamžiku, který považoval za svou osobní tragédii. Cesta do Turecka byla pak vyvrcholením potupy, a to mohl být ještě rád, že byl jmenován velvyslancem, Trockého tam kdysi Stalin vyhnal jako zločince. Mluvil jsem s profesorem Kadlecem i o těchto uzlových bodech Dubčekova životopisu a on nanejvýš spravedlivě zastává názor, že tohle nemůže vysvětlit nikdo pravdivěji než sám Dubček, bude-li chtít. Dlouhá odmlka naznačuje spíš rezignaci, a tu Kadlec nabízí v závěrečných sedmi stránkách snad nejcennější dokument své nové knihy: Dubčekovu obranu proti perzekuci.

Dříve než z ní ocituji, musím se ovšem napřed zastavit ještě u tzv. zprostředkovací mise vedoucího francouzského komunisty Waldecka-Rocheta, který měsíc před invazí (tedy patrně v době jejích vrcholných příprav) navštívil nejprve Moskvu a pak i Prahu. Myslím totiž, že širší veřejnosti nejsou příliš známy autentické výroky, které sovětské představitelé při rozhovorech pronášeli.

Suslov: Vedení KSČ ztratilo kontrolu nad událostmi . . . jako houby po dešti vznikly různé druhy klubů mimo Národní frontu . . . pravice vytvořila tajné organizace (?) . . . svědci tvrdí, že je cítit existenci konspiračního centra (!) . . . nemůžeme zůstat nečinní . . . naši lidé jsou na to citliví, 300 tisíc sovětských vojáků padlo při osvobozování Československa (čili: mají navěky právo rozhodovat, co se děje na území jiných suverénních států).

Ponomarjov (který je dodnes v politbyru) mluví o analogii Maďarska 1956, jen nám vyčítá, že to děláme rafinovaněji, a dále prozrazuje: Kdyby (antisocialistické síly) jednaly otevřeně, dalo by to nám a sousedním socialistickým státům příležitost přijít velmi rychle na pomoc; Češi jsou však opatrní, aby nezavdali záminku k intervenci . . . polovina členů ÚV ztratila zaměstnání (kéž by!) . . . víme, že nejbližší spolupracovníci Dubčeka již neuznávají (ačkoli všechna usne-

sení byla jednomyslná až do vstupu vojsk, kdy došlo v předsednictvu ÚV KSČ k bojovému hlasování, které odpůrci Dubčeka a zřejmě přívrženci intervence prohráli 4:7).

Ještě průkazněji vyplývá rozhodnutí o vojenském zásahu z řeči Brežněva: Došlo k osobním změnám v sekretariátu a v ÚV KSČ, objevili se neznámí lidé, lidé pravice . . . zbývají dvě možnosti — buď zůstat se založenými rukama a připustit změnu hranic socialismu (!) nebo použít extrémních opatření (podle vojenských odborníků musela být invaze připravována nejméně tři měsíce předem, tedy ještě před Čiernou a Bratislavou) . . . Dubček je pro nás hádankou, dělá dobrá prohlášení a pak neudělá nic . . . postupně vyměnil ve svém okolí všechny z období 1967 až leden 1968 a nahradil je lidmi zcela jiné orientace (vnitřní agentura se asi zužovala, ale přesto zůstávala, jen bylo zřetelnější, kdo k ní patří) . . . Dubček je příliš mladý, mladý pokud jde o zkušenost a mladý duchem (pozor, to jim vždycky vadí nejvíce!).

Osud je zpečetěn, rozhovor Waldecka-Rocheta s Dubčekem je už jen formální záležitostí. Tlumočí v Praze moskevské obavy (nikoli tedy vlastní názory) a Dubčekovy odpovědi už asi nemohou nic ovlivnit, ale přece 23. 7. politbyro FKS odmítlo Varšavský dopis pěti pozdějších interventů s odůvodněním, že zasahuje do vnitřních záležitostí bratrské strany, což odporuje základnímu principu, že žádná strana nesmí vnucovat svůj názor jiným stranám. A přesto se stalo, co nelze bohužel odestát.

V závěru Kadlec shrnuje výsledky dalšího politického procesu a na posledních sedmi stránkách přináší svědectví z Dubčekových dopisů Husákovi, Federálnímu shromáždění, Slovenské národní radě, federálnímu i slovenskému ministerstvu vnitra, Generální prokuratuře o tom, jak hrubě jsou omezována občanská práva a svobody jeho a staniců spoluobčanů. Nedostával na ně odpovědi nebo ho předvolávali, aby podepsal, že „stížnosti jsou neopodstatněné“. Husák pak sdělil, že ministerstvo vnitra žádná opatření vůči Dubčekovi neprovádí. Kritické poznámky k politické situaci ve straně a k systému osobní moci psal Dubček ještě před vydáním programového prohlášení Charty 77.

Alexander Dubček pracoval po vyloučení z KSČ jako subalterní úředník a později jako zámečnický lesní závodě u Bratislavy. — „Chtěl jsem si platově polepšit práci ve výkrmu, ale i to mi znemožnili.“ — „Kdyby se to dělo jen vůči mně, ani bych nepsal, ale jde o součást vládnutí v systému osobní moci a je to uplatňováno vůči stanicům komunistů s cílem upevnit a utvrdit staré odsouzené praktiky, které již přinesly tolik škod.“ — „Můj třířádkový kondolenční telegram k úmrtí Smrkovského byl zadržen a v souvislosti s kondolenčním dopisem jsem byl pak na pětihodinovém «pohovoru» na ministerstvu vnitra za přítomnosti zástupců federálního i slovenského ministerstva vnitra.“ — „V dopise jsem se zmínil o systému osobní moci, což mně vytykali, ačkoli právě svým jednáním takový závěr jen potvrzovali.“ — „Ve straně . . . roste korupce, obavy o existenci vedou mnohé členy strany ke schvalování závěrů, se kterými nesouhlasí, a tak roste dvojí tvář — jinak na schůzi, jinak doma, v soukromí, mezi přáteli . . . vzniká lhotejnost, atmosféra donašečství, podezřavosti a strachu, pokrytectví . . .“ — „Strana politicky nevede národ, společnost, opírá se především o své mocenské postavení nad národem. Zvětšuje se propast mezi stranou a společností . . .“

budoucnost pak ukáže, jak v takových letech systému osobní moci zakrněly tvořivé síly obou našich národů, kolik se tím ztratilo na průbojnosti mladé generace, kolik se umrtvilo talentů ve střední a starší generaci . . . A tak se přes Státní bezpečnost, ale nejen přes ni, vede vůči mně a tisícům jiných komunistů dlouholetá psychologická a sociálně existenční vojna.“ — „Jestliže se vstup vojsk Varšavské smlouvy uskutečnil na pozvání samozvané skupiny, jak to uveřejnila oficiální tisková agentura Sovětského svazu, potom šlo přinejmenším o frakcionářský čin a o urážku a potupení, morální ponížení celé strany a našich národů . . .“ — „Chápu dnes více než předtím, že systém osobní moci je souhrn politických, ideových, organizačních, kádrových a jiných, především mocenských, nástrojů a opatření. S ním nestačí jen nesouhlasit, ale (je třeba) cílevědomě jej odstraňovat a právní normou vytvořit zábranu, aby se nemohl obnovovat . . . je nutno rozbít samu ideu této metody vládnutí.“ — „Členstvo strany nemůže být chápáno jako slepá masa, která musí být vedena jen tím, co mu vedení už předžvýkané předkládá, a již nezbyvá nic jiného než sousto polknout.“ — „Za nejvážnější důsledek dnešní politiky považuji skutečnost, že lidé byli zbaveni možnosti mluvit beze strachu, svobodně o obsahu politiky strany a rozhodovat o společných záležitostech. Dnešní politickou linii se sice podařilo zavést do praxe, ale současně i umrtvit značné společenské hodnoty. Nepodařilo se vyřešit

žádný z rozporů, které vedly ke krizi ve straně a společnosti v období před rokem 1968 . . .“ — „Velké morální a ideové hodnoty byly a jsou ztraceny v oblasti tvořivé umělecké a kulturní činnosti, rovněž u dělnické třídy . . . v tom je revanš za Leden (1968) a jeho principy od stoupců osobní moci a od zastánců a představitelů dogmatického přístupu k problémům dalšího socialistického vývoje.“ — „Z Poučení 1970, schváleného jako politická linie nynějšího vedení strany, si nelze brát poučení ani pro hodnocení minulého vývoje ani pro východisko dalšího vývoje. Jestliže se tak přece stalo, pak výsledkem nemůže být nic jiného než morální, ideová, kulturní stagnace naší společnosti a degradace osobnosti člověka.“

★

Když se řekne Dubček, vybaví se mi měsíc po měsíci v dobrém i zlém celý osmašedesátý rok. Omlouvám se proto za tak obšírnou citaci korespondence pozdějšího data, v níž vidím aktuální Dubčekův politický odkaz, jak také zní název závěrečné přílohy v Kadlecově knize. Někdo se možná zeptá, proč to všechno Dubček nezveřejňoval, aby tak podpořil občanské iniciativy. Třeba se opravdu bál nebo má vnitřní odpor k jakékoli exhibici, ale já v tom vidím příklad ukázněné věrnosti „uhliřské víře“, kterou mnozí z nás už ztratili.

9. prosince 1985

(Otištěno bez vědomí autora)

JAN SKÁCEL

SVĚTLEM PŘIKRYT

(Brněnský večerník 13. ledna 1986)

Na dopisy odpovídal v poslední době zpomaleně a se zpožděním, pokud vůbec ještě odpovídal. Prosil, aby mu už lidé nenesli hory knih k podpisu. Zmocňovala se ho velká unava. Čekal na ni a dočkal se. Přišla v noci a rád bych věřil, že tise a po špičkách, aby ho nevzbudila.

Deset let říkával: „Dopíšu ještě tuhle knížku a potom dám pero vnučce a vyleju inkoust z kalamáře.“ Neudělal to a představuji si, že na jeho psacím stole leží rozepsaná báseň. Poslední.

Ten stůl stojí u okna, ze kterého je vidět do zahrady, na koruny stromů a na nebe nad nimi. Z leve strany bývaly o něj opřeny berle. Když jsem se ho však jednou, vstával zrovna z křesla a chystal se odejít do kuchyně pro láhev červeného vína, když jsem se ho tenkrát zeptal, jestli mu mám podat berličky, opravil mne: „To jsou francouzské hole.“ (S kulatými opěrami pro lokte, nikoli takové, co sahají až do podpaží a vypadají jako velké T ve slově tajemství, když je to podstatně jméno napsáno na začátku věty.)

Mám před očima jeho pracovnu. Několik málo čtverečných metrů, na stěně Zrzavého pastel s náměstím San Marco v Benátkách, růžový a bílý, plný tušene modře. A za sklem knihovny zvěšená fotografie Jaroslava Vrchlického z básnickových zoufalých let.

O Vrchlickém hovořil s uctou, to nebyvalo v jeho generaci tak docela obvyklé. Nebyl snob.

Jednou mně řekl, že stáří je blbec. Prohlásil to s chlapeckým úsměvem a trochu provinile. Gaminsky usměv žížkovského kluka si zachoval do posledních dnů. Vždy mně však zatrnulo, když mu někteří lidé říkali Jaroušku.

Všelijací lidé.

O poezii jsme mnoho nemluvili. Ostychal jsem se nosit bíla polinka do březového háje. Zato se často vyptával na Moravu. Když loňského roku zemřel Oldřich Mikulášek, mlčeli jsme spolu za něho cele jedno letní odpoledne.

Až do první hvězdy. Do první hvězdy nad Prahou.

Praha a on. Oděl ji do světla a Praha ho vděčně přikrývala cipem svého roucha pokaždé, když mu bývala v životě zima.

Z těch velikých odešel poslední. Halas, Nezval, Holan, Závada . . . S každým odchodem jako by ubylo kus pevniny. Vím však dobře, od něho to víme, že i kdyby byla odplavena všechna naše jistota, z moře času vynoří se nové ostrovy pro nové trosečníky.

Neboť co je báseň jiného, než krásné ztroskotání?

Měl jsem ho rád, mám ho rád a nepřestanu ho mít rád. Jako všichni jeho čtenáři. Jako celý národ.

Kdysi jsem u nich zazvonil u domovních dveří a všimnul jsem si, že z přeplněné poštovní schránky vyčnívá jeden dopis, který byl nadepsán OPRAVDOVÝ NÁRODNÍ UMELEC JAROSLAV SEIFERT.

OBSAH č. 2/1986

Olof Palme a my <i>Zdenek Hejzlar</i>	1
Projevy soustrasti Charty 77 a Skupiny Listy	2
Takový byl Olof Palme — Několik citátů	3
Reforma v SSSR začala <i>Zdeněk Mlynář</i>	4
Rusko a Evropa <i>Lubomír Sochor</i>	5
Jugoslávie 1986 <i>Zdenek Hejzlar</i>	9
Hospodářské nedostatky v Jugoslávii <i>Ota Šik</i>	12
Maďarské proměny <i>Dagmar Vaněčková</i>	14
Tři depeše o třech únorových událostech	16
Co přebývá a čeho se nedostává <i>Dalimil</i>	16
Sto padesát tisíc slov	17
Byť marxistom v Československu <i>Miroslav Kusý</i>	18
Rakouský Kreisky, 75 <i>Milan Šimečka</i>	21
Rozhovor Listů s Milanem Horáčkem	22
O návštěvě Milana Horáčka <i>Václav Havel</i>	23
Slova . . . (fejton) <i>Ludvík Vaculík</i>	24
Chvála bláznivosti <i>Jiří Vančura</i>	25
Nejbídnější z bídných konců . . . <i>Redakce Listů</i>	26
Jedna předsjezdová	26
Kriminálem proti ovoci a zelenině <i>Hněvsa</i>	27
Prachy jsou svoboda (rozhovor s číšníkem)	28
Příruční inteligentova rukověť významů	29
„Špión“ Jaroslav Javorský <i>Karel Kyncl</i>	30
K výměně vězňů Východ-Západ <i>Charta 77-VONS</i>	31
Souhrnné sdělení VONS o případech sledovaných k 1. 12. 1985	32
Sdělení VONS č. 502, 501 (J. Keller, E. Vacek)	38
Za Jiřím Žákem <i>Mikuláš Ezrovič</i>	39
„Lidský faktor“ <i>Eva Kantůrková</i>	40
Třetí medvěd <i>Olga Šulcová</i>	41
O čem Rudé právo nepíše <i>V.T.</i>	43
Víra nepotřebuje důkazy <i>Jiří Hermach</i>	44
O příčinách zvýšeného zájmu o náboženství <i>Erika Kadlecová</i>	45
INDEX oznamuje sletovou publikaci	48
Proti legendám a mýtům — reportáž o Reportáži <i>Jiří Ruml</i>	49
Východní Slovensko — rusifikace nebo slovakizace? <i>Milan Hübl</i>	54
Bude líp! (?) Rozhovor <i>Evy Kantůrkové s Milanem Šimečkou</i>	55
O čem Rudé právo přece jen píše <i>Vladimír Tosek</i>	61
Z nových knih	62
Otevřená soutěž o výtvarné řešení českého slabikáře	63
Kavárna Union (fejton) <i>Ludvík Vaculík</i>	64
Havel v Paříži . . . a v NSR <i>AJL, V.T.</i>	65
Tři zpěvy <i>Jan Jesenius</i>	66
Předmluvy a doslovy <i>mz</i>	68
Verní strážcovia stalinizmu <i>Ján Mlynárik</i>	69
Z modlitby umlčovaného <i>Miroslav Červenka</i>	69
Ludviček <i>A.J. Liehm</i>	70
Přivezou nám ji na Silvestra (povídka) <i>Ludvík Aškenazy</i>	71
Čtyři z Toronta	72
Známa krajina <i>Marta Procházková</i>	73
Prst' básni <i>Jan Čech</i>	75
Muž, který rozplakal neznámou ženu <i>Olga Šulcová</i>	76
Když se řekne Dubček (recenze) <i>Jiří Ruml</i>	77
Světlem přikryt (o Jaroslavu Seifertovi) <i>Jan Skácel</i>	79

LISTY řídí Jiří Pelikán s redakčním kruhem (Dušan Havlíček, Zdenek Hejzlar, Milan Horáček, Vladimír Horský, František Janouch, Cyril John, Karel Kaplan, Jiří Kosta, Karel Kyncl, A. J. Liehm, Artur London, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Josef Pokštefl, Michal Reiman, Milan Schulz, Radoslav Selucký, Lubomír Sochor, Ota Šik, Vladimír Tosek, Ruth Tosková). LISTY jsou dvouměsíčník určený především čtenářům v Československu. Přečtěte a předejte známým!

V ZAHRANIČÍ je roční předplatné

DM 25,— (nebo ekvivalent v jiné valutě) pro Evropu;

DM 30,— pro USA, Kanadu, Izrael a další zámořské země (letecky);

DM 35,— pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Latinskou Ameriku (letecky)

PŘEDPLATNÉ a PŘÍSPĚVKY na tiskový fond (nikoli objednávky!) posílejte pouze na: LISTY, Postscheckamt München 112 76-802.

OBJEDNÁVKY časopisu a ostatní korespondenci (nikoli peníze!) posílejte pouze na adresu redakce:

LISTY, Via del Corso 57, 00186 Roma.